

JOHANNA KOIVISTO

EU-artiklar som multimodala budskap

Text, bild och begriplighet i rapporteringen
om EU-utvidgningen i finska och svenska
morgontidningar år
2002 och 2004

AKADEMISK AVHANDLING
som med tillstånd av Fakulteten för språk, översättning
och litteratur vid Tammerfors universitet framläggs till
offentlig granskning i sal Pinni B1096, Kanslerinrinne 1, Tampere,
den 15 oktober 2011 kl. 12.

TAMPEREEN YLIOPISTO

JOHANNA KOIVISTO

EU-artiklar som multimodala budskap

Text, bild och begriplighet i rapporteringen
om EU-utvidgningen i finska och svenska
morgontidningar år
2002 och 2004

Acta Universitatis Tamperensis 1634
Tampere University Press
Tampere 2011

TAMPEREEN
YLIOPISTO

AKADEMISK AVHANDLING

Tammerfors universitet

Fakulteten för språk, översättning och litteratur

Finland

Försäljning

Vetenskapsbokhandeln TAJU

Box 617

33014 Tammerfors universitet

Finland

Tel. +358 40 190 9800

Fax +358 3 3551 7685

taju@uta.fi

www.uta.fi/taju

<http://granum.uta.fi>

Omslag

Mikko Reinikka

Layout

Sirpa Randell

Acta Universitatis Tamperensis 1634

ISBN 978-951-44-8504-6 (tryckt)

ISSN-L 1455-1616

ISSN 1455-1616

Acta Electronica Universitatis Tamperensis 1096

ISBN 978-951-44-8505-3 (pdf)

ISSN 1456-954X

<http://acta.uta.fi>

Tampereen Yliopistopaino Oy – Juvenes Print

Tammerfors 2011

*Jag förstår, sa han som
ingenting begrep.*

Ordspråk från Sverige

Innehåll

Tiivistelmä.....	13
Förord	15

DEL I

1 Inledning	19
1.1 Text- och bildforskning.....	20
1.2 Utvidgningen av Europeiska unionen i ett nötskal.....	22
1.3 Syfte.....	24
1.4 Material.....	26
1.4.1 De fyra tidningarna.....	27
1.4.2 EU-artikeln som journalistisk produkt.....	29
1.4.3 De undersökta artiklarna	31
1.5 Metod.....	34
1.6 Tidigare forskning	37

DEL II

2 Begrepp och definitioner	43
2.1 Text och bild.....	43
2.2 Genre och kontext.....	48
2.3 Begriplighet och reception.....	52
3 I semiotikens fotspår.....	55
3.1 Denotation och konnotation i bildsemiotiken.....	56
3.2 Från konnotation till myt	58
3.3 Metonymi, synekdoke och metafor	59
4 Elementen i en tidningsartikel	63
4.1 Textelementen.....	64

4.1.1	Rubriken	65
4.1.2	Ingressen	67
4.1.3	Brödtexten.....	69
4.1.4	Bildtexten	70
4.2	Den journalistiska bilden.....	71
4.2.1	Fotografier	73
4.2.2	Grafik och teckningar	74
4.3	Interreferens – samspelet mellan text och bild i pressen	76

DEL III

5	EU-utvidgningen i rubrik, ingress och brödtext	83
5.1	Rubrikerna i förhållande till artikeltemat	83
5.1.1	Täckning i texten	84
5.1.2	Rubriktyperna och förmågan att förmedla information	90
5.1.3	Rubrikerna och begripligheten	93
5.2	Olika praxis med ingressen	97
5.2.1	Ingresstyper	98
5.2.2	Ingressens struktur, stil och innehåll	100
5.2.3	Behövs ingressen?	103
5.3	Att hänga med i brödtexten	106
5.3.1	Början av brödtexten	107
5.3.2	Satskonnektion	111
5.3.3	Referensbindning	117
5.3.4	Tema–rema-analys.....	120
5.3.5	EU-metaforik	127
6	EU-utvidgningen i bild.....	136
6.1	Fotografiernas relation till ämnesområdet och artikeltemat i EU-artiklarna	137
6.1.1	Orienterande bilder	140
6.1.2	Inledande bilder	143
6.1.3	Antydande bilder	146
6.1.4	Symboliserande bilder.....	149
6.1.5	Konnotatorer och betraktarens tidigare kunskaper	153
6.2	Porträttbilder	156
6.2.1	Personporträtt	157
6.2.2	Miljöporträtt.....	161
6.2.3	Aktionsporträtt.....	165

6.3	Situationsbilder.....	170
6.4	Miljöbilder.....	173
6.5	De avslöjande, döljande myterna.....	175
6.6	Grafiska framställningssätt.....	178
6.6.1	Kartor	179
6.6.2	Diagram	182
6.6.3	Andra grafiska presentationer	187
6.6.4	Teckningar	189
7	EU-utvidgningen i bildtext	194
7.1	Bildtextens funktioner.....	194
7.2	Informationen i bildtexterna	197
7.3	Bildtextens delar.....	206

DEL IV

8	Interferens och begriplighet – en sammanfattande diskussion	215
8.1	Optimalt fungerande helheter?	216
8.2	Diskussion om materialet och metoden	226
	Referenser	229

Bilagor

Bilaga I: Artiklar med en orienterande bild	242
Bilaga II: Artiklar med en inledande bild.....	244
Bilaga III : Artiklar med en antydande bild	246
Bilaga IV: Artiklar med en symboliserande bild	248
Bilaga V: En artikel med miljöbilder	250
Bilaga VI: En artikel med en koropletkarta	251

Tabeller

Tabell 1. Länder som nskt om medlemskap i EU. Datum för nskan, inledning av förhandlingar samt anslutning	23
Tabell 2. Fördelningen av artiklar på tidningssidorna samt det totala antalet artiklar	33
Tabell 3. Fördelningen av olika rubriktyper	84
Tabell 4. Antalet och andelen artiklar med ingress i de svenska tidningarna	98
Tabell 5. Fördelningen av olika ingresstyper i de svenska tidningarna, antal och andel av alla ingresser (inom parentes).....	99
Tabell 6. Antal samt andel frågor som har blivit besvarade i ingressen.....	103
Tabell 7. Uppreppningsgraden i artiklar med ingress	105
Tabell 8. De kortaste och de längsta artiklarna, antal ord i brödtexten.....	106
Tabell 9. Brdtexter med det viktigaste i början. Antal och andel av samtliga artiklar	111
Tabell 10. Konnektorer och motsvarande uttryck i additiv, temporal, adversativ och kausal konnektion. De finska motsvarigheterna inom parentes	112
Tabell 11. Fördelningen av konnektorer i samtliga artiklar, antal och andel av alla konnektorer (inom parentes)	113
Tabell 12. Den genomsnittliga konnektivtätheten per tidning.....	117
Tabell 13. Den genomsnittliga bindningstätheten och bindningsstyrkan i artiklarna i de undersökta tidningarna	119
Tabell 14. Antal samt andel artiklar där ledfamiljerna signalerar makrotemat	120
Tabell 15. Dominerande sammanlnkningstyper i artiklarna; antalet och andelen artiklar per tidning	126
Tabell 16. Den genomsnittliga kopplingstätheten fr tidningarna.....	126
Tabell 17. Antalet metaforiska uttryck i brödtexterna efter fördelning i metafortyper samt andel av alla metaforer (inom parentes)	129
Tabell 18. Fördelningen av olika typer av fotografiska bilder samt totalt antal fotografier	139
Tabell 19. Inledande bilder; antal samt andel av alla fotografier	144
Tabell 20. Antydande bilder; antal samt andel av alla fotografier.....	149
Tabell 21. Symboliserande bilder; andel av alla fotografier	152
Tabell 22. Fördelningen av olika porträttbilder; antal samt andel av alla fotografier (inom parentes)	169
Tabell 23. Situationsbilder; antal samt procentuell andel av alla fotografier.....	170
Tabell 24. Miljöbilder; antal samt procentuell andel av alla fotografier.....	173
Tabell 25. Antalet grafiska bilder och bilder totalt	178
Tabell 26. Kartor; antal samt andel av grafiska presentationer och av alla bilder	179
Tabell 27. Diagram; antal samt andel av grafiska presentationer och av alla bilder.....	182
Tabell 28. Teckningar; antal samt andel av grafiska presentationer och av alla bilder.....	190

Tabell 29. Informationen i bildtexterna. Antal olika infotyper samt andel av alla bildtexter (inom parentes).....	206
Tabell 30. Bildtextrubrikerna i DN och AL i förhållande till temat. Antal samt andel av alla bildtextrubriker (inom parentes).....	208

Figurer

Figur 1. Kontextramar.....	50
Figur 2. Denotation blir konnotation.	57
Figur 3. Nordströms cirkelschema.....	58
Figur 4. Fördelning av rubrikerna med avseende på täckning i texten; procent av alla rubriker per tidning.	88
Figur 5. Rubrikernas begriplighet; andel rubriker per tidning i procent.....	97
Figur 6. Konnektionsmönster och texttyp.....	114
Figur 7. Konnektionsmönster och texttyp efter sammanslagning av temporal och additiv konnektion.	116
Figur 8. Temaupprepning.	122
Figur 9. Temaprogression.	122
Figur 10. Temaväxling.....	124
Figur 11. Bildhierarki.	156
Figur 12. Metonymiska och symboliska inslag hos bildtyperna i förhållande till texten. ...	156

Bilder

Bild 1. En artikel inför EU-omröstningen i DN 14.1.2002. (Text: Kari Molin.)	86
Bild 2. En artikel i samband med Irlands EU-omröstning i HS 20.10.2002. (Text: Annamari Sipilä. Foto: Alastair Grant/AP).....	92
Bild 3. En artikel om maltesarnas åsikter under landets förhandlingar om EU-medlemskapet i AL 16.10.2002. (Text: Taneli Heikka. Foto: Fotograf okänd.)	93
Bild 4. Tillbaka i Sverige som fullvärdig EU-medborgare. Wladyslaw och Teresa Byrcz möttes av sonen Jazek Byrcz när de kom [sic!] återvändande till Sverige efter drygt två månader i Polen. (DN 6.5.2004. Foto: Ingvar Andersson.)	141
Bild 5. Kyllä-ryhmän aktivistit onnittelivat toisiaan kansanäänestyksen tuloksen julkistamisen jälkeen. (HS 22.10.2002. Foto: Fotograf okänd.)	142
Bild 6. Dansk-svenskt toppmöte. Danske statsministern Anders Fogh Rasmussen och hans svenska kollega Göran Persson har olika syn på jordbruksstödet till nya EU-länder. Men om Barsebäck var de denna gång eniga. (DN 18.10.2002. Foto: Jan E Carlsson.).....	144

Bild 7. Liput liehuivat, kun Prahan keskustassa juhlittiin Tshekin EU-jäsenyyttä vappuyönä. (HS 3.5.2004. Foto: Michal Svacek.).....	145
Bild 8. Taksinkuljettaja Walter Rodt on tyytyväinen kotimaahansa sellaisena kuin se on. Verot sen kun laskevat, ja sikaria saa polttaa autossakin. (HS 31.5.2004. Foto: Uffe Noejgaard.).....	146
Bild 9. Eduskunnan puhemies Paavo Lipponen pitää nykyistä tehtäväänsä mielenkiintoisena. Uudet tehtävät kiinnostavat, jos niissä voi toteuttaa jotain, jolla on merkitystä. (HS 21.5.2004. Foto: Jarmo Matilainen.)	148
Bild 10. Prazska Trnice i norra Prag är så långt från stormarknaderna i väst man kan komma. Hit söker sig vanliga tjeckiska konsumenter för att hitta livsmedel till lågpris. Liksom i Sverige finns i Tjeckien en aktiv debatt om mat och kvalitet där bland annat ”Functional food” är ett hett ämne för konsumentorganisationerna. (DN 3.5.2004. Foto: Eva-Maria Bengtson.)	150
Bild 11. Halil Taneri kaipaava kauppaansa asiakkaita Bellapaisin aukiolla Pohjois-Kyproksessa. (HS 11.10.2002. Foto: Pentti Koskinen.)	151
Bild 12. Romano Prodi haluaa unioniin lisää määränemmistöpäätöksiä. (HS 1.5.2004. Foto: Eric Luntang.).....	154
Bild 13. Saksan liittokansleri Gerhard Schröder (oik.) ja Ranskan presidentti Jacques Chirac myhäilivät torstaina brysseliläisessä hotellissa pidettyjen neuvotteluiden päätteeksi. (HS 25.10.2004. Foto: Marc-Steffen Unger.)	154
Bild 14. EU-kommissionens ordförande Romani [sic!] Prodi visar att EU kan skratta hela vägen till banken. Nya rapporter visar att utvidgningen kan bli en god affär för alla. (SvD 25.10.2004. Foto: Francosi Lenoir.)	155
Bild 15. Andrej Lepper. (HS 28.5.2004. Foto: Fotograf okänd.)	158
Bild 16. Cyperns utrikesminister George Iacovou är i Sverige för överläggning med bland andra kollegan Laila Freivalds. Trots bakslaget i folkomröstningen tror han fortfarande på ett enat Cypern någon gång i framtiden. (DN 12.5.2004. Foto: Jonas Ekströmer.)	159
Bild 17. Personporträtt av vanliga medborgare. (HS 3.5.2004. Foton: Antti Johansson/HS.)	160
Bild 18. Blomsterflicka. Helen Byrne kommer att rösta nej till Nicefördraget i lördagens folkomröstning. (DN 18.10.2002. Foto: Nina Eirin Rangøy.).....	162
Bild 19. Kaksoiskaupunki. Vaino Kōva vartioi muovinauhalla merkittyä rajaa Valgan ja Valkan välillä. (AL 9.5.2004. Foto: Tarmo Röppänen.).....	163
Bild 20. Reserestriktioner. Ljubov Ivanovna och Ivan Vasiljevitj har vinkat av sin son som åker ”Bärnstensexpressen” till Moskva. I juli 2003 kräver de blivande EU-medlemmarna Litauen och Polen att besökande och förbipasserande ryssar har visum. (DN 25.10.2002. Foto: Michael Winiarski.).....	163
Bild 21. Turkiets vice premiärminister Mesut Yilmaz var besviken på EU men hoppas ändå att Turkiet snart får en ny chans. (SvD 10.10.2002. Foto: Reuters.)	164
Bild 22. Presidentti Vladimir Putin (vas.) ja EU:n kommission puheenjohtaja Romano Prodi onnittelivat toisiaan Kremlissä. (HS 25.5.2004. Foto: Fotograf okänd.).....	166

Bild 23. Jordbrukskommissionären Franz Fischler behöver Sveriges stöd. (SvD 11.10.2002. Foto: Janerik Henriksson/Scanpix.)	167
Bild 24. Tät trio. Tyske utrikesministern Joschka Fischer och Luxemburgs premiär- minister Jean-Claude Juncker i samtal med statsminister Göran Persson under EU-toppmötet i Bryssel. (DN 26.10.2002. Foto: Yves Iogghe.).....	167
Bild 25. Vilma Kivistik och sonen Tiit välkomnas till Sverige av muf:aren Christian Holm, med var sin vit ros. (DN 2.5.2004. Foto: Linus Meyer.)	168
Bild 26. Ants Varblane har tillbringat hela sitt yrkesliv ute i markerna. För honom var det en självklarhet att fira EU-inträdet med något av det mest genuina som finns i Estland. 20 000 följde med honom på trädplanteringen. (DN 2.5.2004. Foto: Mia Holmgren.)	169
Bild 27. Hymy ylimmillään. EU:n Nizzan-sopimuksen irlantilaiset kannattajat aloitti- vat juhlinnan heti, kun heidän voitostaan kertovat äänestystulokset alkoivat varmistua sunnuntaina. (AL 21.10.2002. Foto: Odd Andersen/AFP.) / EU:n laajentumisen kannattajat juhlivat Irlannin alustavia kansanäänestystuloksia sunnuntaina Askanagapissa. (HS 21.10.2002. Foto: Odd Andersen.)	171
Bild 28. Stämningen vid den tysk-polska gränsövergången i Frankfurt an der Oder var uppsluppen natten till den 1 maj då Polen blev medlem i EU. Den unge mannen har klistrat sitt id-kort på pannan när han passerar den tyska gräns- kontrollen. (SvD 2.5.2004. Foto: Wolfgang Rattay.)	172
Bild 29. Monet Gozon saarella asuvat maltalaiset saavat elantonsa kalastuksesta. (HS 5.5.2004 Foto: Tor Wennström/Lehtikuva.)	175
Bild 30. Ett fotografi i anslutning till en artikel om finnarnas alkoholvanor i Dagens Nyheter 15.5.2004. (Foto: Niklas Tallqvist.).....	177
Bild 31. En lägeskarta. (HS 31.5.2004 MP/HS Genimap.).....	180
Bild 32. En statistisk koropletkarta. (DN 12.5.2004. Grafik: DN. Källa: EU-kommissionen, Eurostat.)	181
Bild 33. Stapeldiagram med enkla staplar. (SvD 19.10.2002.).....	183
Bild 34. Ett liggande stapeldiagram. (HS 25.10.2002. MJ/HS. Källa:EU-kommissionen/ Gallup Europe.).....	185
Bild 35. Cirkeldiagram tillsammans med en koropletkarta. (SvD 10.10.2002. Grafik: Bengt Salomonson. Källa: Eurostat, Baltic Outlook (SEB).)	186
Bild 36. Ett verbogram. (HS 15.10.2002. Källa: Eurostat.).....	188
Bild 37. Nyhetsgrafik. (SvD 11.5.2004. Grafik: Thomas Molén, Annika Castro Nilsson. Källa: EUs direktorat för tolkning.).....	189
Bild 38. En skämtteckning i en ledare. (DN 28.10.2002. Teckning: Magnus Bard.)	191
Bild 39. Den irländska tigern är fortfarande vid god vigör, även om den börjar bli lite grå om morrhåren. Det säger Colin Hunt, försäkringsekonom på Goodbody Stockbrokers i Dublin. EU:s nya medlemsländer vill gärna upprepa tiger- mirkaklet [sic!]. (DN 14.5.2004. Illustration: Lars-Erik Håkansson.).....	192
Bild 40. Margot Wallström talade inför ett fullpackat torg i Älta centrum igår. (SvD 2.5.2004. Foto: Björn Larsson Ask.)	196

Bild 41. Moskva och Bryssel gör upp. 21-åriga studenterna Anna Jefimtjuk och Tatiana Matuznaja är bekymrade över de kommande visumhindren. (DN 25.10.2002. Foto: Michael Winiarski.).....	196
Bild 42. Bosporin salmessa, Euroopan ja Aasian rajalla, kiinnitettiin laivaa laituriin huhtikuun lopulla. (HS 16.5.2004. Foto: Juhani Niiranen.)	197
Bild 43. EU-ballonger släpptes upp över Riga när Lettland firade EU-inträdet i går. Letterna hoppas att EU-medlemskapet ska leda till bättre ekonomiska förhållanden. Trots att landets BNP växer blixtnabbt har många det knapert. Letterna oroar sig för att medlemskapet ska leda till höjda priser. (SvD 2.5.2002. Foto: Dan Hansson.).....	198
Bild 44. Oliver Figgierin maltankielisiä runoja on käännetty 14 kielelle. (HS 5.5.2004. Foto: Fotograf okänd.)	199
Bild 45. Pääneuvottelija. Richard Cachia Caruana joutui 1994 eurooppalaisessa politiikassa harvinaisen murhayrityksen kohteeksi. – Eihän sitä koskaan voi unohtaa, varsinkin, kun oikeusprosessi on yhä kesken, hän sanoo. (AL 3.10.2002. Foto: Fotograf okänd.).....	200
Bild 46. – Jag kan inte minnas någon dag som firats på detta sätt i Polen. Man kunde känna folkets entusiasm, säger EU-kommissionären Danuta Hübner om inträdet i EU. (DN 3.5.2004. Foto: Magnus Hallgren.).....	202
Bild 47. Lena Philipsson är på plats i Istanbul för kvällens Schlager-EM. (SvD 15.5.2004. Foto: Janerik Henriksson.)	204
Bild 48. Storbritanniens premiärminister Tony Blair log visserligen artigt när han träffade Turkiets premiärminister Bülent Ecevit (till höger) vid EU-mötet i Helsingfors, men i själva verket orsakar Turkiet EU:s ledare stort huvudbry. (SvD 9.10.2002. Foto: Reuters, arkiv.).....	205
Bild 49. Nya rutiner efter EU-inträdet. Mannen kommer från Tallin med Regina Baltica och får hjälp att välja rätt fil, den gröna, av tulltjänsteman Jan Boman som visar vägen. (SvD 2.5.2004 Foto: Björn Larsson Ask.).....	209

Tiivistelmä

Multimodaalisuus on eräs nykytutkimuksen avainsanoista, koska viestinnässä yhdistyy yhä useammin monta eri viestintäkanavaa. Tällöin myös tekstin ja kuvan vuorovaikutus viestin vastaanottamisessa korostuu. Tarkastelen väitöskirjassani *EU-artiklar som multimodala budskap* teksti- ja kuvaelementtien ominaisuuksia ja ymmärrettävyyttä EU:n laajentumista käsittelevissä suomalaisissa ja ruotsalaisissa aamulehtiartikkeleissa. Euroopassa tapahtuva kehitys pitää EU:n ajankohtaisena aiheena tiedotusvälineissä, ja unionin Itä-Eurooppaan suuntautunut laajentuminen on ollut eräs päivälehtien käsitellyimmistä uutisaiheista. Samaan aikaan on käyty keskustelua siitä, että EU on poliittisena aiheena monimutkainen ja vaikeaselkoinen, ja että unionia käsittelevät tekstit eivät aukene tavalliselle EU-kansalaiselle.

Tutkimuksen tavoitteena on selvittää ovatko artikkelin tekstielementit (otsikko, ingressi, leipäteksti ja kuvateksti) relevantissa suhteessa käsiteltävään teemaan ja artikkeliin valittuun kuvaan (valokuva, graafinen esitys tai piirros) nähden, ja tukevatko kuvat puolestaan aiheen ymmärtämistä. Tarkoituksena on myös selvittää, esiintyykö tutkittujen lehtien välillä eroja lehtikuvien käytössä ja artikkeleiden ymmärrettävyydessä. Tutkimusmateriaalina on kuvalliset, EU:n laajentumista käsittelevät artikkelit kahdessa suomalaisessa (*Aamulehti* ja *Helsingin Sanomat*) ja kahdessa ruotsalaisessa (*Dagens Nyheter* ja *Svenska Dagbladet*) sanomalehdessä. Materiaali on kerätty lokakuussa 2002, jolloin kymmenelle uudelle maalle päätettiin myöntää jäsenyys Euroopan unionissa, ja toukokuussa 2004, jolloin kyseisten kymmenen maan jäsenyys astui voimaan.

Tutkimusmenetelmät vaihtelevat tekstin ja kuvan välillä siten, että tekstin osalta käyttämäni menetelmät soveltuvat mm. tekstin sidosteisuuden analysoimiseen (makroteema-analyysi ja teema-reema-analyysi), kun taas kuvan tutkimuksessa sovellan lähinnä kuvasemiotiikkaa käsitteineen ja tyypittelen valokuvia eri kategorioihin. Analyysia voidaan luonnehtia eräänlaisena *tyylianalyysinä*, jonka tarkoituksena on selvittää miten tietty sanoma on esitetty, millaisia ominaisuuksia siihen liittyy ja millaisia vaikutuksia sillä mahdollisesti on vastaanottajaan. Tutkimusmenetelmän voidaan kokonaisuudessaan katsoa olevan kvalitatiivinen, mutta osaltaan myös kvantitatiivinen, mikä mahdollistaa yksinkertaisen ja selkeän vertailun lehtien välillä.

Suurimmassa osassa tutkittuja artikkeleita teksti- ja kuvaelementit luovat teeman välittymisen kannalta yhtenäisen kokonaisuuden. Artikkeleita voidaan pitää pääosin ymmärrettävinä, mutta niissä esiintyy myös tekijöitä, jotka voivat vaikeuttaa aiheen välittymistä lukijalle. Elementtien keskenäistä vuorovaikutusta voitaisiin parantaa muun muassa kiin-

nittämällä erityistä huomiota kuvien valintaan. Tärkeimpänä tutkimustuloksena voidaan pitää suomalaisten ja ruotsalaisten lehtien välistä eroa koskien tekstin ja kuvan vuorovaikutusta EU-artikkeleissa. Suomalaisissa artikkeleissa korostuu ruotsalaisia artikkeleita useammin elementtien välinen johdonmukaisuus ja ymmärrettävyys.

Avainsanat: EU, teksti, kuva, multimodaalinen viesti, ymmärrettävyys, vuorovaikutus, teema, konteksti, genre.

Förord

Inte visste jag, när jag började avhandlingsarbetet, en hur lång och omfattande process jag hade inlett. Som nyexaminerad magister och mamma till en liten flicka tänkte jag att arbetet tar på sin höjd fyra år, eftersom jag hade hittat ett ämne som var både fascinerande och aktuellt. Men livet erbjöd även en massa annat intressant, och därför tog det en betydligt längre tid att slutföra det som jag hade påbörjat. Först fick jag veta att vårt andra barn var på väg, nästan i samma veva som jag hade anmält mig till doktorandstudier. Sedan, bara dagen innan den beräknade nedkomsten flyttade vi – och inte bara en gång, utan sex gånger inom fyra år! Nu har vi hittat ett hem som är perfekt för oss, men att fixa vardagen som både mamma och doktorand har då och då känts rätt utmanande. När jag suttit i mitt arbetsrum och forskat, har jag plågats av dåligt samvete för att inte vara hemma hos barnen, och när jag varit hemma och njutit av den lycka som livet i en barnfamilj innebär, har jag inte kunnat låta bli att tänka på det halvfärdiga avhandlingsmanuset.

När jag sedan, i början av år 2007, började sköta assistenttjänsten i nordiska språk vid Tammerfors universitet, blev forskningstakten ännu långsammare. Dagarna var fyllda med olika arbetsuppgifter och tiden verkade aldrig räcka till. Även om jag trivdes med jobbet och med studerandena, klagade jag många gånger över att jag inte hann driva min egen forskning. Under det senaste halvåret har jag fungerat som universitetslärare i nordiska språk, vilket också har varit arbetskrävande men samtidigt spännande och trevligt. Trots att det inte alltid har varit så lätt att hitta balans mellan hem och arbete har jag ändå klarat mig, och det kan jag vara glad för. Därför känns det också så befriande nu att äntligen göra det som min handledare redan många gånger tidigare har uppmanat mig att göra: att sätta punkt.

Hur ensamt forskningsarbetet för en doktorand sittande i sitt arbetsrum än kan vara, finns det ändå andra människor som bidragit till att avhandlingen kunnat bli verklighet. Ett varmt tack riktar jag till min handledare, professor Kristina Nikula. Du ledde mig in i så väl forskningen i text och bild som ämnet EU. Du har alltid varit beredd att läsa det som jag skrivit under åren och varit redo att hjälpa. Jag kommer att sakna våra långa diskussioner när vi har bytt åsikter om olika frågor som min undersökning har gett upphov till, men även om allt annat mellan himmel och jord! Ett stort tack även till Henrik Nikula som har deltagit i diskussionen och ställt upp när det har behövts en tredje synpunkt.

Tack också till professor Anna-Malin Karlsson som läste en del av avhandlingen vid mitten av projektet och gav mig värdefulla idéer och litteraturtips samt ställde sig fördomsfritt till min uppfattning om text och bild, även om våra synsätt skiljer sig något från var-

andra. Också professor Hannu Vanhanen från Tammerfors universitet, som läste och kommenterade en del av avhandlingen i början av mina forskarstudier och fick mig att tänka ur en mer journalistisk synvinkel, förtjänar ett tack.

Viktiga för mig har också varit de förstående och uppmuntrande diskussionerna med mina arbetskamrater på vår enhet vid Tammerfors universitet. Det har varit tröstande att veta att det finns andra som delar forskningens för- och nackdelar med mig. Tack till er alla!

Jag vill också tacka mina förhandsgranskare, docent Orla Vigsø och professor Merja Koskela som läst mitt manus och kommit med intressanta synpunkter och förbättringsförslag. Tack för er insats!

Finansiellt stöd, som jag är oerhört tacksam för, har jag fått från följande fonder: Ella och Georg Ehrnroots stiftelse, Oskar Öflunds stiftelse, Patricia Seppäläs stiftelse, Tampereen kaupungin tiederahasto, Tammerfors universitet samt Tampereen yliopiston tukisäätiö. Tack vare de generösa bidragen har jag kunnat genomföra den här undersökningen.

Rakkaimmat kiitokseni osoitan äidilleni Lauralle, joka on kaikkien näiden vuosien aikana jaksanut väsymättä olla apunamme lapsia hoitamassa, ja vieläpä täysin vapaaehtoisesti siivonnut ja pessyt pyykkiä! Ilman sinua olisi arki ollut tuhat kertaa työläämpää. Kiitos äiti kaikesta! Sanat eivät myöskään riitä kertomaan kuinka kiitollinen olen siitä, että minulla on maailman paras aviomies ja ihanat lapset, joita rakastan niin paljon. Kiitos Ville, Iida ja Heikki, että olette olemassa.

Jag tillägnar avhandlingen mina barn Iida och Heikki. Omistan kirjan Iidalle ja Heikille. Nyt se äidin kirja on vihdoinkin valmis.

Tammerfors, juni 2011

Johanna Koivisto

DEL I

Inledning

1 Inledning

Redan före den nuvarande Europeiska unionen har Europa varit under ständig utveckling. Nya avtal har ingåtts tätt för att ett enat Europa ska bli verklighet. Den femte utvidgningen österut år 2004 var den mest omfattande i hela den europeiska integrationens historia. Unionen växte då från 15 till 25 medlemsländer, och fortfarande, när medlemsländerna redan är 27, finns det länder som väntar på sin chans. Utvecklingen inom Europa gör också att EU har förblivit ett aktuellt tema i massmedierna. Den traditionella papperstidningen har lyckats behålla sin aktiva läsekrets även om Internet håller på att utvecklas till ett allt viktigare medium för informationssökning och opinionsbildning, och dagstidningar på nätet har ökat sin popularitet. Finland och Sverige är Europas mest tidningsläsande länder, i båda länderna läser över 70 % av medborgarna dagstidningar varje dag. På basis av att dagens nyheter vanligen läses i en dagstidning är tidningar vid sidan av TV det främsta mediet som man utnyttjar för att skaffa sig information om EU. (Eurobarometer 65.) Dagstidningarna upplevs också vara det mest pålitliga, trovärdiga och sakkunniga mediet (Tidningarnas förbund 2009).

En annan sak är hur dagstidningarna har lyckats med utmaningen att ta upp viktiga och för läsarna relevanta frågor och fenomen när det gäller utvidgningen av EU. År 2004 upplevde 49 % i Finland och 66 % av befolkningen i Sverige att man inte fått tillräckligt mycket information om utvidgningen av EU (Eurobarometer 61). Två år senare, 2006, hade situationen gått i negativ riktning när hela 56 % av finländarna och 68 % av svenskarna ansåg att man inte är välinformerad om utvidgningen. Sveriges siffra motsvarar också medeltalet för hela EU-befolkningen (Special eurobarometer 255). Orsaken till detta kan delvis sökas i mediernas bristande förmåga att koncentrera sig på sådana ämnen som är nödvändiga för att vanliga medborgare ska kunna hålla sig orienterade i utvidgningsprocessen. Men det räcker inte att det förmedlas tillräckligt med information, utan det viktiga är att detta görs på ett klart och begripligt sätt som dessutom väcker intresse. Det är ändå inte bara sändaren som är delaktig i förmedlingsprocessen av ett budskap, utan också läsaren som tar emot det som förmedlas påverkar processen på många sätt.

Artiklar som behandlar utvidgningen av EU innehåller på samma sätt som tidningsartiklar i allmänhet olika slags bilder som redan på grund av sin storlek spelar en central roll. Även i tidningar som tidigare inte innehöll bilder kan man nu för tiden se fotografier och teckningar. Till och med den franska *Le Monde*, som tidigare bestod av enbart text, har börjat använda fotografier i sina artiklar. Men hur mycket nytta har en vanlig tidningsläsare av de journalistiska bilderna? Om bildens anknytning till textelementen

förblir oklar, fungerar helheten inte på ett optimalt sätt, vilket även kan påverka begripligheten. Visserligen har även sådana bilder som har en mer irrelevant anknytning till textinformationen visat sig bidra till en positiv uppskattning av texten (Melin 1999a:53), men en intressant fråga är hur bilderna egentligen påverkar begripligheten. Om man vill stödja läsaren i förståelseprocessen, är det inte likgiltigt hurdana bilder man använder för att bilda en artikel, utan genom att man väljer bilder som samspelar med texten och stödjer det ämne som behandlas får också läsaren mest nytta.

Utöver att bilderna lätt ska öppna sig för mottagaren, ska även artikelns textelement gynna läsaren genom att bidra till en välfungerande helhet där de olika elementen länks samman på ett relevant och lättförståeligt sätt. Rubriken borde leda in läsaren i artikelns tema, eftersom läsaren på basis av rubriken i de flesta fall bestämmer om hon vill fortsätta att läsa ingressen och brödtexten. Om läsaren inte förstår rubriken är det inte heller sannolikt att hon har lust att gå vidare i texten. Också journalisterna själva betonar vikten av den logiska läsordningen som går från rubrik till bild, bildtext, ingress och brödtext. Om ett element i den här kedjan är svårbegripligt (eller ointressant) bryts kedjan och de element som står kvar blir olästa. (Andersson-Ek m.fl. 1998:81.)

Innehållet i tidningsartiklar kan benämnas *multimodalt budskap* utgående ifrån att det ofta består av olika modaliteter, av både text och bild. Multimodalitet betyder med andra ord att informationen uttrycks med olika medel från skriven text till bilder i en "sammansatt grafisk produkt" (Melin 1995:77). Dessa sammansatta grafiska produkter, som också kan kallas *multimodala produkter* kan anses utgöra ett *semiotiskt rum* där verbala och visuella element samspelar. Inom ett semiotiskt rum uppfattar läsaren elementen som sammanhängande (Karlsson & Ledin 2000). Varje tidningselement har sin egen speciella betydelse, men tillsammans utgör de en helhet: en nyhetsartikel, ett reportage, en ledare osv.

I den här avhandlingen kartlägger jag samspelet mellan text och bild i enskilda artiklar om EU-utvidgningen i svenska och finska morgontidningar. Jag intresserar mig för om och i så fall hur text och bild samspelar med det övergripande tema som behandlas i dessa multimodala produkter, dvs. hur den information som ges i texten går ihop med innehållet i bilden och vice versa, och om de olika elementen kan anses vara begripliga för normala tidningsläsare som inte nödvändigtvis har stora förkunskaper om Europeiska unionen.

1.1 Text- och bildforskning

Problematisks med text-bild-forskningen är att det fortfarande saknas en enhetlig terminologi. Nu för tiden har produkter och budskap med både text och bild nästan lika många benämningar som det är benämnare, och i stället för att acceptera ett nytt förslag till en term som omfattar båda modaliteter, skapar man hela tiden nya alternativ som inte

nödvändigtvis är bättre än de gamla¹. Fördelen med begreppet *multimodalt budskap* är att det betonar textens och bildens aktiva roll – man vill med dem tillsammans förmedla något till mottagaren. Begreppet *semiotiskt rum* fungerar på ett annat sätt och betonar snarast de materiella ramarna för skriven text och bilder (se Karlsson & Ledin 2000). När det gäller tidningsartiklar är det egentligen fråga om budskap som fungerar inom semiotiska rum. Därför är det viktigt att göra en skillnad mellan de materiella produkterna eller elementen och själva innehållet i dem. Eftersom begreppet multimodalt budskap associerar till ett sådant innehåll där text och bild å ena sidan och sändare och mottagare å andra sidan aktivt samspelar, kommer jag att använda detta begrepp i fortsättningen. När det gäller själva samspelsförhållandet mellan text och bild i pressen, kallar jag det i likhet med A. Kibédi Varga (1993:113) *interreferens*².

Begreppsproblemen begränsar sig tyvärr inte enbart till benämningen av den helhet som innehåller text och bilder. Många forskare använder begreppet *text* till att syfta på alla element i en sammansatt grafisk produkt, inkluderat bilder. Om man avser enbart skriven text används det i synnerhet i många svenska studier ordet *skrift*. Självt föredrar jag det allmänspråkliga begreppet text, när man syftar på den verbala text som används för att förmedla ett budskap. Även om bilder ofta utgör en väsentlig del av ett budskap, t.ex. tidningsartiklar, håller jag bilden utanför textbegreppet och betraktar den som en självständig informationskälla i den helhet som skapas av båda modaliteterna tillsammans. Man måste dock ta hänsyn till att det även kan förekomma text i en bild. För att minimera den förvirring³ som orsakas av olika benämningar och begrepp, presenterar och förklarar jag de begrepp som gäller i den här studien:

En multimodal produkt = En materiell tidningsartikel som består av både text och bild(er)

Ett semiotiskt rum = Den inramade ytan på en tidningssida, dvs. utrymmet där text och bild samspelar

Ett multimodalt budskap = Innehållet i artikeln (text och bild)

Interreferens = Samspillet mellan text och bild i pressen

Den hittills populäraste infallsvinkeln i forskningen kring text och bild har varit den sociosemiotiska som utgår ifrån M.A.K. Hallidays systemisk-funktionella lingvistik med olika nivåer för meningsskapande. Medieforskarna Kress och van Leeuwen har med hjälp av Hallidays modell försökt åstadkomma en teori där bild kan analyseras med samma

1 Termer som har använts till att syfta på olika kombinationer av text och bild är bland annat *lexivision*, *ikonotext*, *multimodal produkt* eller *multisemiotisk text*.

2 Med *interreferens* avses att text och bild samspelar med varandra genom att de refererar till varandra från var sina positioner (som i tidningsartiklar). Ett annat alternativ är att text och bild förekommer blandade på samma yta (som i reklamaffischer), varvid det är fråga om *samexistens*. (Varga 1993:113, se även Lund 2002:20.)

3 Jag återkommer till begreppsförvirringen även senare i avdelning 2.1.

medel som används i språkforskning. Deras verk *Reading Images* (1996/2006) har blivit det kanske mest citerade men också starkast kritiserade verket inom text och bildforskningen⁴. Jag har velat ta lite distans till den tradition som tillämpar den systemisk-funktionella grammatiken på bilder – dels för att testa andra möjligheter att studera förhållandet mellan text och bild, dels för att Kress och van Leeuwens modell, som först och främst koncentrerar sig på bilden på bekostnad av texten, inte förefaller vara den bästa möjliga utgångspunkten för analys av politiska/ekonomiska tidningsartiklar.⁵ Teorin bjuder likväl på vissa intressanta infallsvinklar med tanke på analysen av enskilda bilder, varför den kan användas vid sidan av andra metoder.

En studie av enskilda tidningsartiklar skiljer sig från analyser av tidningslayout i termer av semiotiska rum. I layoutsanalyser försöker forskare formulera antaganden om läsvägar, eller försöker de med testpersoner och ögonrörelsemätningar testa hur väl antagandena sammanfaller med verkliga stunder av tidningsläsning (t.ex. Melin 1995, Melin 2000, Holsánová m.fl. 2003). Ögonrörelsemätningarna har visat att testpersonerna ”scannar” tidningssidan genom att leta efter intressant läsning. När de hittat en ingångspunkt, stannar de för en stunds läsning och fortsätter sedan sin scanning, tills de stannar vid nästa intressanta yta på sidan. (Holsánová m.fl. 2003.) Den här typen av tester är utmärkta när man vill testa vilka områden som läses mest eller vilka som får mest uppmärksamhet av läsarna. Som ögonrörelseforskningen har visat är det vanligt att artiklarna inte läses till slut, utan läsarens ögon hoppar från ett element på sidan till en helt annan text och återvänder sedan igen till tidigare uppmärksammade delar av en viss artikel (Holsánová m.fl. 2003). Om man däremot vill undersöka begripligheten i artiklar inom ett visst ämnesområde, måste man i analysen ta ett annat angreppssätt som gör det möjligt att studera egenskaper hos olika element inom självständiga artiklar.

1.2 Utvidgningen av Europeiska unionen i ett nötskal

Det samarbete som i dag är Europeiska unionen omfattade ursprungligen sex länder i Västeuropa: Belgien, Frankrike, Luxemburg, Nederländerna, Italien och Tyskland. Den första utvidgningen ägde rum 1973 då Danmark, Storbritannien och Irland blev medlemmar av Europeiska gemenskapen (EG) – som samarbetet då kallades. År 1981 fick Grekland medlemskap och 1986 anslöt sig Portugal och Spanien till gemenskapen. Den nuvarande Europeiska unionen (EU) föddes den 1 november 1993 efter att regeringarna i medlemsländerna i december 1991 hade skrivit under Maastrichtfördraget. (Europa, eu2001.se.)

4 Mer om kritiken i avdelning 3.3.

5 Vid analys och tolkning av reklam, annonser, affischer o.d. är Kress och van Leeuwens modell däremot användbar, eftersom den koncentrerar sig i synnerhet på att förklara hurdan påverkan bildens olika delbetydelser har på mottagaren beroende på deras placering på bilden (se t.ex. Björkvall 2003).

Den fjärde utvidgningen av EU, i januari 1995, förde med sig att också finländare och svenskar – tillsammans med österrikare – var i tur att ansluta sig till medlemskapet i unionen som nu hade sammanlagt 15 medlemsländer. Tre år senare, år 1998, inleddes förhandlingarna om den femte utvidgningen med sex nya länder, och år 1999 beslöts att förhandlingar skulle inledas med ytterligare sex länder i februari 2000 (se tabell 1). Samtidigt godkändes också Turkiet som kandidatland, men förhandlingar inleddes inte, eftersom landet inte ännu uppfyllde de kriterier som EU har i fråga om mänskliga rättigheter och skydd av minoriteter. (Europa, eu2001.se.)

Tabell 1. Länder som ansökt om medlemskap i EU. Datum för ansökan, inledning av förhandlingar samt anslutning

Kandidatland	Ansökan om EU-medlemskap	Inledning av förhandlingar	Anslutning
Turkiet	14 april 1987	oktober 2005	ej planerat
Cypern	3 juli 1990	mars 1998	1 maj 2004
Malta	16 juli 1990	februari 2000	1 maj 2004
Ungern	31 mars 1994	mars 1998	1 maj 2004
Polen	5 april 1994	mars 1998	1 maj 2004
Slovakien	21 juni 1995	mars 1998	1 maj 2004
Rumänien	22 juni 1995	februari 2000	1 januari 2007
Lettland	13 oktober 1995	februari 2000	1 maj 2004
Estland	24 november 1995	mars 1998	1 maj 2004
Litauen	8 december 1995	februari 2000	1 maj 2004
Bulgarien	14 december 1995	februari 2000	1 januari 2007
Tjeckien	17 januari 1996	mars 1998	1 maj 2004
Slovenien	10 juni 1996	februari 2000	1 maj 2004

Vid Europeiska unionens möte i Köpenhamn i december 2002 beslöts att tio av de tretton kandidatländerna skulle kunna bli medlemmar år 2004. I och med den här femte och mest omfattande utvidgningen i maj 2004 kom Europeiska unionen att omfatta 25 medlemsländer. De tio nykomlingarna var Estland, Lettland, Litauen, Polen, Slovakien, Slovenien, Tjeckien, Ungern, Cypern och Malta. Bulgarien och Rumänien fick ansluta sig till unionen senare år 2007, men Turkiet tilläts inleda förhandlingar först när landet bedömdes klara de uppsatta målen som är förutsättningen för medlemskapet. Dessa kriterier, som kallas Köpenhamnskriterierna, innehåller följande punkter (Europa, eu2001.se):

1. Kandidatlandet måste vara ett demokratiskt land och respektera mänskliga rättigheter.
2. Marknadsekonomi i landet måste vara stabil och passande till den gemensamma marknaden i EU.

3. Landet måste klara av att med hjälp av myndigheter tillämpa och övervaka det gemensamma regelverket i EU.

Innan unionen var färdig att ta emot nya medlemsländer var den tvungen att lösa frågor kring EU-institutionernas storlek och sammansättning. I december 2000 kom medlemsländernas stats- och regeringschefer överens om ett nytt fördrag, *Nicefördraget*, vars syfte var att förändra beslutsystemet i EU och göra unionen färdig för utvidgningen. För att fördraget skulle träda i kraft krävdes alla medlemsländernas samtycke. Nicefördraget godkändes den 1 februari 2003. (Europa.)

1.3 Syfte

Denna undersökning är viktig i många avseenden. För det första är text och bild som forskningsfält inom nordistiken fortfarande rätt ungt, varför varje ny studie inom ämnet utgör en betydande insats för att detta fält ska kunna utvecklas. För det andra läses dagstidningar mer eller mindre i varje hushåll, vilket i sig ger skäl till att analysera texter som är avsedda för alla medborgare oavsett kön, ålder och social ställning. Det tredje argumentet är att Europeiska unionen är ett av de mest diskuterade temana i samhället och i medierna, och ett tema som rör helt vanliga medborgare i alla medlemsländer, medräknade Finland och Sverige. För att ett komplicerat och tungt fenomen ska kunna göras mer mottagbart, är det viktigt att man fäster uppmärksamhet på vilka medel man använder i informationsförmedlingen och på vilket sätt.

EU-artiklar som behandlar den femte utvidgningen, representerar ett tidningsmaterial som använder många olika slags bilder tillsammans med text, men samtidigt är Europeiska unionen ett tämligen abstrakt tema som inte är speciellt lätt att bilda, vilket gör att det kan anses vara en stor utmaning för journalisterna att varje gång hitta en passande bild. I många handböcker i journalistik (t.ex. Öijer 1981, Furhoff 1986, Kotilainen 2003) understryks att samspelet mellan text och bild i tidningsartiklar borde vara sådant att läsaren vid första anblicken får en uppfattning om artikelns ämnesområde. Samtidigt konstateras att detta tyvärr inte uppfylls i alla tidningsartiklar. En noggrannare undersökning om orsaker till och verkan av detta otillfredställande samspel mellan elementen ingår inte i handböckerna, vilket bjuder på det fjärde argumentet till mitt val av ämne – det behövs med andra ord flera vetenskapligt baserade undersökningar om modaliteternas samverkan och effekter. För det femte, kan den här undersökningen utöver att gälla EU även till viss del generaliseras att gälla också andra teman i dagstidningar, i synnerhet sådana som ansluter till politik.

Syftet med den här avhandlingen är att studera förhållandet mellan text och bild samt att ta reda på om och i så fall hur de här två modaliteterna stödjer begripligheten i de morgontidningsartiklar som behandlar den femte utvidgningen av EU. Jag strävar efter att redogöra för egenskaper hos artiklarnas textelement och bilder. I synnerhet fäster jag vikt

vid deras förmåga att förmedla information till tidningsläsaren som inte nödvändigtvis har fördjupat sig i ämnet EU. Utöver förmågan att förmedla information ska artiklarna också väcka intresse för att de över huvud taget ska bli lästa. Därför berör jag också ibland den intresseväckande funktionen. Avsikten är att jämföra fyra morgontidningar med varandra, dvs. två finska (*Aamulehti* och *Helsingin Sanomat*) och två svenska morgontidningar (*Dagens Nyheter* och *Svenska Dagbladet*), och att redogöra för vad som är gemensamt och hurdana skillnader det eventuellt förekommer mellan de olika tidningarna, när det gäller att skaffa sig information om utvidgningen av Europeiska unionen. Mer detaljerat finns syftet presenterat i följande frågor som undersökningen strävar efter att besvara:

1. Hurdana egenskaper har textelementen rubrik, ingress och brödtext, och bidrar de till förståelsen?
2. Hurdana bilder används och hurdana betydelser förmedlar de?
3. Vad är bildtexternas roll?
4. Står textelementen och bilderna i ett relevant förhållande till varandra och de teman som behandlas – samspelar modaliteterna?
5. Vad är gemensamt för tidningarna med avseende på samspelet mellan text och bild och hur skiljer de sig åt?
6. Kan rapporteringen om EU-utvidgningen i sin helhet anses vara begriplig för den tidningsläsande allmänheten?

Vad som gynnar läsaren operationaliserar jag genom att analysera artikelelement ur begriplighetssynvinkel. Jag koncentrerar mig på stilen och strukturen i artiklarna och analyserar både textelement och bilder utgående från bl.a. framhävnings av huvudbudskapet, textbindning och samspel mellan text och bild. Ju fler egenskaper som bidrar till tydligheten i en artikel desto begripligare kan den anses vara. Findahl & Höijer (1984a) konstaterar att en begriplighetsanalys måste vara tvärvetenskaplig där psykologi, språkvetenskap och massmedieforskning förenas. Viktigt är dessutom att analysen bygger på ”teorier och forskning om hur människor uppfattar och förstår vardagens texter och vilka faktorer som påverkar detta”. Forskarna framhåller också att även om man med begriplighetsanalys inte alltid kan besvara frågan om en text är begriplig eller inte, visar den åtminstone de brister som är värda att avlägsna för att helheten lättare ska kunna öppna sig för läsaren. (Findahl & Höijer 1984a:8.)

Avhandlingen består av fyra delar av vilka det här inledande kapitlet är den första. Den andra delen är avhandlingens teoridel. I kapitel två redogör jag för nyckelbegrepp och definitioner i text-bild-forskningen. Kapitlet strävar att besvara bland annat följande frågor: Vad innebär termerna *text* och *bild* och vilka svårigheter stöter man på vid definiering av de här begreppen? Hur ska begreppet *kontext* definieras med avseende på samspelet text-bild? Vad är *genrernas* roll och hur fungerar de? Vad avses med *begriplighet* och vad ska tas hänsyn till vid en begriplighetsanalys? Vad innebär *förståelse*- respektive *receptionsprocesser* som aktualiseras vid mottagning av olika budskap? Kapitel 3 handlar om semiotiken och

de grundbegrepp som också utgör basen vid analys av bilder. I kapitel fyra behandlar jag egenskaperna hos de olika element som tillsammans utgör en tidningsartikel samt vissa krav som journalistiska handböcker brukar ställa på dessa element. Textelementen, det vill säga rubrik, ingress, brödtext och bildtext behandlar jag i avdelning 4.1, varefter följer en presentation av egenskaperna hos den journalistiska bilden i avdelning 4.2. I slutet av kapitel fyra behandlas även *interreferens*, samspelsförhållandet mellan text och bild i pressen, och presenteras olika sätt på vilka text och bild kan samspela i ett interreferensförhållande.

Avhandlingens tredje del omfattar den egentliga analysen av undersökningsmaterialet. I kapitel fem behandlas egenskaperna hos rubrik, ingress och brödtext med avseende på deras förmåga att förmedla information och begripligheten av dem i EU-artiklarna. Bland annat följande frågor är aktuella: Har rubrikerna täckning i texterna? Är rubrikerna begripliga? Vilken roll spelar ingressen? Presenteras den viktigaste och intressantaste informationen tidigt i brödtexten? Är brödtexterna sammanhängande? Förekommer det metaforiska uttryck i texterna? I kapitel sex koncentrerar jag mig på att analysera bildmaterialet i de undersökta artiklarna. Fotografierna i materialet studerar och kategoriserar jag efter deras samspel med artiklarnas ämnesområde och tema, och sedan genom att indela dem i olika kategorier enligt det som avbildas (porträttbilder, situationsbilder och miljöbilder). Utöver fotografier behandlar jag också grafik och teckningar och redogör för deras förekomst i EU-artiklarna. Kapitel sju presenterar bildtextens egenskaper och funktioner, och handlar om innehållet i bildtexterna i förhållande till bilden och de andra textelementen.

I den fjärde och sista delen, som består av kapitel åtta, sammanfattar jag de resultat som jag har kommit fram till, besvarar mina frågeställningar om samspelet text–bild och dess påverkan på begripligheten i artiklar om EU-utvidgningen samt diskuterar materialet och metoden.

1.4 Material

De undersökta EU-artiklarna är insamlade under två separata perioder: den första omgången 1.10–30.10.2002 och den andra 1.5–31.5.2004. Materialet är hämtat från fyra morgontidningar av vilka två utkommer i Sverige, *Dagens Nyheter* (DN) och *Svenska Dagbladet* (SvD), och två i Finland, *Aamulehti* (AL) och *Helsingin Sanomat* (HS). Dessa fyra tidningar är med avseende på både antalet prenumeranter och antalet sidor per nummer de största morgontidningarna i Sverige⁶ respektive Finland, vilket är anledningen till att materialet har excerperats ur dessa.

En färdig tidningsartikel är en slutprodukt av en mångdimensionell process där journalistisk, lingvistisk och (foto)grafisk kompetens kombineras. På samma sätt

6 I dagens läge 2011 är *Svenska Dagbladet* Sveriges tredje största morgontidning efter *Dagens Nyheter* och *Göteborgsposten*.

förutsätter denna tvärvetenskapliga undersökning att ämnet behandlas utifrån dessa tre perspektiv. Därför har jag hämtat information från olika handböcker i journalistik (i synnerhet i avdelning 4.1)⁷ samt språkvetenskapliga och fototeoretiska verk, och med hjälp av dem försökt åstadkomma en analys av elementens samverkan i EU-artiklarna. För att skaffa nödvändig bakgrundsinformation om EU och dess utvidgning i allmänhet har jag hämtat information från elektroniska källor. Det är viktigt att forskaren ställer sig kritiskt mot all referenslitteratur och är medveten om att informationen i denna inte alltid vilar på vetenskaplig grund. Användningen av journalistiska handböcker som hjälpmedel i analysarbetet kan motiveras med att de är skrivna av erfarna journalister som vet vad som krävs av en intresseväckande och begriplig text. (Se Lundgren m.fl. 1999:11.)

I det följande presenterar jag kortfattat de undersökta tidningarna, redogör allmänt för EU-artikeln som journalistisk produkt samt presenterar närmare det egentliga forskningsmaterialet bestående av artiklar om EU-utvidgningen.

1.4.1 De fyra tidningarna

Aamulehti (AL) är Finlands näst största morgontidning och utkommer sju dagar i veckan i staden Tammerfors. Tidningen har över 300 000 läsare och en upplaga på ca 140 000 exemplar (Alma Media). AL grundades år 1881, och blev strax en populär tidning bland invånarna i kommunerna runt Tammerfors. Från början var AL i första hand en landsortstidning, vars främsta uppgift under åren 1940–1960 var att betjäna landsbygdsbefolkningen, men i takt med att upplagan blev större, blev AL också ett betydande annonsmedium. Nyheterna i AL koncentrerades till rapportering om händelser inom tidningens eget verksamhetsområde. Populära ämnen var till exempel försvaret, kristendomen, framhävandet av privat företagsamhet och äganderätt. (Aisla.) Den första bilden trycktes i tidningen år 1906. Det var en teckning som föreställde den finska kulturpionjären, J. V. Snellman. De första fotografierna publicerades år 1907. De föreställde kandidater i riksdagsvalet som ägde rum samma år och som var Finlands första efter lantdagsreformen som ersatte ståndslantdagen med en enkammarriksdag med 200 ledamöter. (Seppälä 2004:6.) År 1992 förvandlades AL från en moderat till en politisk obunden tidning. I dag karaktäriserar tidningen sig själv som ”modern fullservicetidning” som behandlar intressanta nyheter och bjuder sina läsare på bakgrundsinformation och upplevelser (Aamulehti).

Helsingin Sanomat började utkomma den 16 november 1889 under namnet *Päivälehti*. Tidningen utkom sex dagar i veckan, från början som kvällstidning, men förvandlades år 1891 till morgontidning. Redan fyra dagar efter det sista numret av *Päivälehti* år 1904 utkom ett provexemplar av *Helsingin Sanomat*. (Sanoma news 2008.) Redan samma år

7 Sådana böcker är bl.a. Andersson-Ek m.fl. (1998), Kotilainen (1989, 1991, 2003), Larsson (2001), Miettinen (1984), Okkonen (1980) och Öijer (1981).

1904, dvs. tre år tidigare än AL, publicerade HS sina första fotografier som föreställde de nya medlemmar som blivit invalda i ståndslantdagen. Den första nyhetsbilden, som föreställde branden på Helsingfors motorfabrik, publicerades år 1907. (Uimonen m.fl. 1989:9–11.) Fram till år 1920 hade HS snabbt utökat sin upplaga till över 40 000 exemplar. Tidningens centrala mål var jämställdheten och nationell enighet, vilket ledde till ett kritiskt förhållningssätt till tidens politiska ytterlighetsrörelser. I takt med att läsarkretsen blev större, började HS fästa uppmärksamhet på läsarnas behov och satsade på färskna nyheter från hemlandet och utlandet. Också antalet fotografier, sportsidor, tecknade serier och småannonser ökades. Under åren 1920–1930 växte HS till den största dagstidningen i Finland och år 1954 var den redan den största i hela Norden med en upplaga på över 250 000 exemplar. (Sanoma news 2008.) I dag har den politiskt obundna HS en upplaga på över 400 000 exemplar (Sanoma 2009).

Dagens Nyheter är Sveriges enda riksspridda morgontidning (DN.se 2009). Tidningen grundades år 1864 av Rudolf Wall och den väckte sensation från första början, eftersom lösnumren kostade bara hälften av vad andra dagstidningar i Stockholm kostade. Också annonspriset var betydligt lägre än hos andra tidningar och prenumeranterna fick sin tidning hemburen utan kostnader. (SPH II 2001:151.) I början av 1920-talet fick *Dagens Nyheter* en allt starkare ställning på marknaden, så att den till slut kom att inta en ledande position. År 1941 hade den blivit Stockholms största tidning. DN har bevarat sin traditionella linje som liberal tidning, så som den är även i dag. (SPH III 2001:153–154, 321.) Från och med oktober 2004 publiceras DN i tabloidformat med en upplaga på över 300 000 exemplar (DN.se 2009).

Svenska Dagbladet grundades i december 1884 som allmän, konservativ nyhetstidning med Axel Jäderin och Oskar Norén i ledningen. I likhet med DN var SvD lättläst och billigt, vilket vid sidan av de klara politiska artiklarna och de sensationella reportagen gjorde att tidningen nådde framgång. (SPH II 2001:250, 253.) År 1897 var tidningen under ledning av Sveriges unga intelligentia först med förvandlingen av dagstidningar till åtta eller tolvsidiga i stället för det gamla fyrsidiga formatet. Så småningom betraktades SvD som en tidning som erbjöd ”något för alla” och tidningen blev en konkurrent till de andra populära tidningarna. Nyhetsbilder, kartor och andra illustrationer ökade och rubrikerna gjordes flerspaltiga och flerradiga. (SPH III 2001:22, 35, 121.) I dag är SvD en politiskt självständig tidning, vars beteckning är obunden moderat. Tidningens politiska hållning avspeglas endast på ledarsidan, vilket innebär att det förekommer liberalkonservativa idéer i marknadsekonomisk riktning. År 2000, fyra år tidigare än DN, gick SvD igenom den största förändringen i hela sin historia och började utkomma som tabloidformat. SvD har en upplaga på över 190 000 exemplar. (Svenska Dagbladet 2007.)

1.4.2 EU-artikeln som journalistisk produkt

EU-artiklarna kan anses som typiska journalistiska produkter, som ”verklighetens direkta skildringar”. Journalistikens grundprinciper har ju genom årtiondena varit objektivitet, jämlikhet och väsentlighet, vilket går hand i hand med informationsförmedlingen. Enligt Sirkkunen (1996) spelar journalisten en stor roll i den processen, eftersom det är han eller hon som bär ansvaret för att medborgarna ska få en så objektiv bild av världen som möjligt. Detta kan verka vara en idealisering av journalistiken, men det talas faktiskt om journalistiken som tredje statsmakt och ur den synvinkeln är det motiverat att objektiviteten åtminstone sägs tillhöra journalistikens grundprinciper, även om det också är möjligt att rapporteringen inte alltid följer den här principen. Enligt Sirkkunen räcker det inte att artikeln ger ett intryck av verkligheten, utan journalisten är tvungen att sträva efter sanningsenlighet. Det räcker inte heller att man nöjer sig med några detaljer som råkar vara faktainformation, utan skildringen borde innehålla det allra väsentligaste. (Sirkkunen 1996:61–65.)

Utöver att journalistiken förmedlar information, skapar den också betydelser. Journalistiska texter fungerar alltså även på en djupare, ideologisk nivå och försöker få läsaren att omfatta ett visst sätt att tolka världen. Ideologin i texterna avgörs med andra ord inte bara av vad det skrivs om, utan också hur det skrivs. (Sirkkunen 1996:69–71.) Här spelar *genren*⁸ en stor roll. Redan tidningarnas egna genrebeteckningar gör att läsaren har en viss uppfattning om artikelns karaktär innan hon läst ett ord av den. Sidplaceringen eller den grafiska utformningen kan avslöja en genre då till exempel ledartexter vanligen finns på andra sidan i tidningen. (Se t.ex. Ledin 2001.) Ledarnas roll är att ta ställning till någon aktuell händelse som rör hela läsarkretsen, medan nyheterna rapporterar dessa aktuella händelser, olika fenomen och företeelser som har nyhetsvärde. Reportagen och kolumnerna i sin tur presenterar ett ämne som inte tillhör den dagsaktuella nyhetsströmmen, men anknyter ändå ofta till en pågående diskurs kring ett visst ämnesområde.

Kobrés (1996:23–39, 41–53) indelning av *nyheter* baserar sig på journalistikens egenskap som verklighetens återspeglare. Enligt honom kan nyheterna vara oförutsägbara (*spot news* eller *immediate news*) som till exempel brott, olyckor och eldsvådar, allmänna eller i förväg planerade (*general news* och *planned news events*) som offentliga tillställningar, möten, val, demonstrationer, idrottstävlingar och så vidare eller icke-nyheter och enbart för fotograferna ordnade tillställningar (*non-events* och *photo-opportunities*). Till de sistnämnda hör till exempel tillställningar i Vita huset i Förenta staterna där fotograferna har en möjlighet att med sina kameror föreviga stunder i presidentens privatliv. (Se även Salo 2000:53–54.) EU-nyheter är först och främst allmänna eller i förväg planerade och deras särdrag är att de oftast förmedlar information för att man bör göra det så att allmänheten kan hålla sig orienterad – nyheterna har med andra ord *fatisk funktion*. De i förväg planerade nyheterna

8 Mer om begreppet genre i avdelning 2.2.

kan även ha *referentiell funktion*, då de betonar nyhetsteman eller -objekt, men mest typisk är denna funktion i oförutsägbara nyheter. (Se Salo 2000:54.)⁹

Reportage definieras av Elveson (1979:15) som ”en redovisning som återger en samtida (yttre) verklighet och som bygger på reporterns egna direkta på platsen gjorda iakttagelser och upplevelser, registrerade inom ganska kort tid i det självupplevdas form och med tidpunkt och plats väl preciserade”. Hultén (1989) preciserar att Elvesons definition gäller s.k. *typreportage*. Enligt Hultén finns det nämligen också en stor del artiklar som liknar *typreportage*, men saknar vissa av dess egenskaper (t.ex. reporterns närvaro på scenen, hans upplevelser eller miljöbeskrivningar). Sådana här *halvreportage* är vanliga även bland EU-artiklar. (Hultén 1989:52, 81–82.) Utöver i nyheter och *reportage* behandlas EU-utvidgningen även i några personligt färgade *kolumner* där skribenten har möjlighet att uttrycka sina egna subjektiva åsikter om aktuella frågor och i *ledare* där det vanligen framgår tidningens eget ställningstagande till någon aktuell fråga. Ledaren kan även vara mer resonerande till sin karaktär och presentera olika alternativ utan några uttalade åsikter.

Enligt Palm (2002:45–46) måste EU-journalistiken uppfylla några kriterier som underlättar det för läsaren att skaffa sig information om unionen och hålla sig orienterad. Det första är *närvarokriteriet* enligt vilket EU-journalistiken måste behandla ämnet på ett sätt som gör det möjligt för medborgarna att följa EU:s beslutsfattande som berör hela samhället. Viktigt är ändå enligt Palm att ”gestalta EU som det komplexa område det är, så att medborgarna inte fjärras från de institutioner och processer och den politik som utgör EU”. Det andra är *relevanskriteriet* som förutsätter att de centrala frågor, processer och områden som är nödvändiga för förståelse av EU blir behandlade. Relevanskriteriet kräver att journalister och tidningsredaktioner bedömer vad som är viktigast för medborgarna för att de ska kunna hålla sig orienterade och känna sig berörda. Rapporteringen måste dessutom vara väl sammasatt och de teman som behandlas måste presenteras i sina relevanta sammanhang. Det tredje kriteriet berör EU-journalistikens självständighet. *Autonomikriteriet* förutsätter att EU-journalistiken fungerar som oberoende aktör med avseende på vad som ska publiceras och hur. Palm betonar också att journalistiken måste kritiskt reflektera – såväl sin egen verksamhet som offentligheten och olika aktörer i allmänhet. Som Palm konstaterar är det viktigt att journalistiken fungerar på ett sätt som tar hänsyn till hela samhället och de enskilda läsarna:

För att hantera EU krävs stora kunskaper om de speciella beslutsmiljöerna samtidigt som journalisterna måste kunna rapportera från dessa miljöer på ett begripligt, sammanhängande och kontinuerligt sätt (Palm 2002:52).

Till Palms kriterier kunde tilläggas att EU-journalistiken också måste vara intresseväckande för att läsarna ska kunna uppleva ämnet som tilltalande och via den vägen viktig för sig själva och för hela samhället. Palms kriterier liknar det som språkfilosofen H.P. Grice (1975) kallar

9 För information om kommunikationens språkliga funktioner se Jakobson 1974:144–150.

maximer, etablerade principer för effektiv kommunikation. Den första är kvalitetsmaximen (eng. *maxim of quality*) som innebär att den information som man förmedlar ska vara *sann*. Sanningsenlighet är en förutsättning för en lyckad språkhandling och gör det också möjligt att man sedan kan avslöja något som inte är sant. Den andra maximen är kvantitetsmaximen (eng. *maxim of quantity*) enligt vilken informationen ska ges i *lagom mängd*. Den här maximen utgår ifrån att informationsmängden varierar från situation till situation. I några sammanhang är det på sin plats att inte ge uttömmande information, utan det räcker med bara det viktigaste utan några detaljer. I andra sammanhang förväntar sig mottagaren att få grundläggande upplysning för att han ska kunna tillägna sig nya kunskaper. Viktigt är att allt som anses vara nödvändigt för förståelsen blir sagt. Den tredje maximen, relevansmaximen (eng. *maxim of relevance*), förutsätter att mottagaren ska kunna hänga med i en kommunikationssituation. Det är viktigt att den information som sändaren förmedlar är *relevant* och anknyter till det som tidigare har sagts i samma situation. Den här maximen utgör den kanske mest grundläggande principen med avseende på meningsskapande över huvud taget. Sättsmaximen (eng. *maxim of matter*), som är den fjärde maximen, gäller *klar* framställning. Vid kommunikation ska man alltså undvika sådana uttryck och konstruktioner som kan utgöra begriplighetshinder. Till dessa hör bland annat oklara, vaga eller tvetydiga uttryck samt osammanhängande fraser och meningar. (Grice 1975, se även Vagle m.fl. 1993:101–104.)

1.4.3 De undersökta artiklarna

Materialet, som består av artiklar som behandlar utvidgningen av EU, har jag samlat in i två omgångar: först i oktober 2002 då det beslöts att sammanlagt tio nya länder ska kunna bli medlemmar i EU år 2004, och sedan ett och ett halvt år senare, i maj 2004 när dessa länders medlemskap trädde i kraft. Utvidgningen har varit ett populärt tema i tidningarna genom åren. Enligt den statistik som publicerats inom projektet *Euromedia*¹⁰ har utvidgningen i slutet av 1990-talet varit det näst vanligaste temat när det gäller EU – efter de ekonomiska och finansiella frågor som rört unionen. I och med den omfattande östutvidgningen har rapporteringen också under 2000-talet fortsatt att periodvis vara mycket aktiv. I synnerhet under de ovannämnda insamlingsperioderna rapporterades det flitigt om både kandidatländer och utvidgningsförhandlingar.

Vid den här avhandlingens utkomst har nio år förflutit sedan artiklarna i det första delmaterialet publicerades. Samma tidningar fortsätter ändå att rapportera om EU och fortfarande är de grundläggande elementen i artiklarna desamma som år 2002. Man ska ändå ta hänsyn till att några ändringar kan ha skett under årens lopp, vilket eventuellt

¹⁰ Uppgifterna om projektet *Euromedia* finns i en rapport om europeisk EU-journalistik, *The European Union in the Media 1996* (I: Fundesco/AEJ Annual Report 1997; Se även Palm 2002:97).

skulle påverka om ett motsvarande material bestående av EU-artiklar samlades in och analyserades på nytt. Antalet bilder skulle t.ex. kunna vara större än i början av 2000-talet. En förändring skedde redan kort efter insamlingen av det senare delmaterialet av min undersökning, dvs. i oktober 2004, när DN övergick i tabloidformat (jfr 1.4.1).

Under tiden har också elektroniska tidningar blivit en konkurrent till den traditionella papperstidningen. Läsning av online-tidningar har ökat samtidigt som det finns en nedgång för läsning av traditionella tidningar, vilket också har gett upphov till diskussionen om de sistnämndas framtid. Som Bergström & Wadberg (2010) påpekar ska man dock ta hänsyn till att nedgången startade redan innan webbtidningar fanns. Forskarna betonar också att även om de nya tidningsformerna kan ses som konkurrenter till de gamla, fyller de också i viss mån samma funktioner. De tryckta morgontidningarna kan ändå anses vara de mest informationstäta och därför också den viktigaste formen av tidningar, när det gäller att hålla läsarna informerade om viktiga samhällsliga frågor¹¹. (Bergström & Wadberg 2010:381–389.)

Det excerperade materialet i min undersökning består av sådana artiklar som utöver textelement innehåller en eller flera bilder. Under insamlingsperioden har det naturligtvis också publicerats sådana artiklar om EU-utvidgningen som inte är bildsatta, men jag har avgränsat materialet så att jag har utelämnat artiklar som enbart består av textelement¹². Orsaken till detta är att jag är intresserad av hur både textelement och bilder samspelar i förhållande till det övergripande temat. En annan möjlighet kunde ha varit en analys där man försöker ta reda på hur stor betydelse bilden har för förståelseprocessen, dvs. om det är lättare att förstå en artikel med både text och bild än en artikel som inte innehåller några bilder. I detta fall skulle materialet även ha kunnat omfatta artiklar som bara består av text och som sedan skulle jämföras med bildsatta artiklar. En sådan undersökning borde dock helst genomföras med hjälp av ett antal informanter som materialet testas på.

Som det framgår av det som sagts ovan representerar de artiklar som behandlar utvidgningen av EU olika typer av tidningstexter eller genrer. Majoriteten av de undersökta artiklarna är nyheter, men ämnet behandlas också i reportage, ledare och kolumner. Temana varierar från klart politiska ämnen (t.ex. beslutsfattanden på toppmötena) till mer vardagliga (t.ex. enstaka människors liv i medlemsländerna), men utvidgningens påverkan på hela Europa går som röd tråd genom alla artiklar. De artiklar som ingår i materialet i min undersökning har jag valt efter något eller några av följande kriterier:

1. Artikeln handlar allmänt om den femte EU-utvidgningen och redogör för i vilken fas förhandlingarna är vid ifrågavarande tidpunkt eller diskuterar företeelser efter utvidgningen.

11 För information om skillnader i läsning i papperstidningar och i nättidningar se Holšánová 2010:124–134.

12 Ca 50 % av alla EU-artiklar, som publicerats under de två insamlingsperioderna, är försedda med en eller flera bilder.

2. Artikeln behandlar något kandidatland/ett nytt medlemsland och berättar om förhållandena i landet när det gäller EU-medlemskapet, men också mera allmänt.
3. Artikeln redogör för beslut som fattas inom EU och som rör de nya medlemsländernas ställning i EU.
4. Artikeln redogör för områden som står utanför EU men som direkt påverkas av utvidgningen.
5. I artikeln spekuleras kring den europeiska unionens framtid efter utvidgningen både i de gamla och nya medlemsländerna, och diskuteras för- och nackdelar med ett större Europa.

Rubriken har inte påverkat valet av en artikel, utan det avgörandet kriteriet har varit brödtextinnehållet. De artiklar som handlar om EU placerar sig lite olika i olika tidningar. I AL och HS, samt i SvD publiceras de flesta EU-artiklar på sidan *Utrikes*, medan dessa i DN vanligen kan läsas under rubriken *Politik*. Materialet omfattar sammanlagt 139 artiklar. Mer detaljerat framgår fördelningen av artiklarna av tabell 2 som visar antalet artiklar på olika sidor. Till gruppen "övrigt" hör bland annat debatttexter (som förekommer endast i DN) och artiklar på sidan *Konsument*.

Tabell 2. Fördelningen av artiklar på tidningssidorna samt det totala antalet artiklar

Sida/Tidning	DN	SvD	HS	AL	Totalt
Utrikes	4	14	22	11	51
Politik	13	-	-	-	13
Europa	4	9	12	10	35
Ekonomi/Näringsliv	3	8	4	1	16
Ledare	3	2	4	2	11
Övrigt	5	4	2	2	13
Totalt	32	37	44	26	139

Enligt rapporten om europeisk EU-journalistik, *The European Union in the Media 1996*, är EU först och främst *ekonomi*, eftersom flest nyhetstexter (en tredjedel av samtliga texter) om EU år 1996 placerades på ekonomisidorna. Det näst största området i rapporten är *utrikesnyheter* där unionen behandlas som en del av internationell politik. (Fundesco/AEJ Annual Report 1997:6-7. Se även Palm 2002:97.) När det gäller artiklar om EU-utvidgningen innehåller mitt material fyra gånger fler utrikesnyheter och politiska nyheter än ekonomitexter. Detta beror sannolikt på ämnesområdets karaktär: utvidgningen anses i huvudsak vara anknyten till just internationell politik. HS har rapporterat oftast om EU-utvidgningen, medan AL underskrider de andra tidningarnas nyhetsutbud med avseende på antalet artiklar. Orsaken till detta är antagligen att AL i jämförelse med de andra tidningarna är en mindre morgontidning som i huvudsak koncentrerar sig på att rapportera lokala nyheter. Med avseende på skillnaderna mellan resultaten, måste hänsyn

också tas till att det är sex till åtta år mellan publicering av materialet i min undersökning och i rapporten om europeisk EU-journalistik.

Om bildmaterialet i min undersökning kan konstateras att tidningsartiklarna innehåller sammanlagt 205 bilder (fotografier, teckningar, kartor och diagram). Största delen av dem är färgbilder (86,3 %), men det ingår även en mindre andel svartvita bilder (13,7 %). I den här avhandlingen är dock alla bilder tryckta i svartvitt. Trots att färger och olika nyanser kan öka verklighetsskänslan och uttrycka många olika symboliska sammanhang, fäster jag inte uppmärksamhet på färgernas betydelse för tolkning av bilder och för förståelseprocessen i allmänhet¹³. Färgernas roll i tidningsartiklar är inte lika central som i t.ex. reklam där en viss färg även ensam kan fungera som kännetecken för hela den produkt eller det företag man gör reklam för.

1.5 Metod

I de multimodala produkter som omfattar både text och bilder är det inte bara texten eller bilden som ensamma avgör om en artikel är begriplig eller inte. Det är därför viktigt att man undersöker egenskaperna hos båda modaliteterna. Lika viktigt är att ta hänsyn till samspelet mellan text och bild om man vill åstadkomma en tillräckligt täckande analys av hur lätt eller svårt det är för den normala tidningsläsaren att förstå innehållet i artiklarna. Men, som Barthes (1961:121–122) poängterar, måste text och bild först analyseras separat innan man kan förstå hur de kompletterar varandra och hur de samspelar. Med andra ord studerar man bildens och textens egenskaper och tar reda på om de har använts på ett relevant sätt som kan anses stödja begripligheten¹⁴. Utgående ifrån detta behandlar jag de undersökta artiklarnas text- och bildelement först var för sig, innan jag tar ställning till om det existerar ett samspel mellan dem.

Angreppssättet är jämförande då artiklarna i de olika tidningarna jämförs med varandra. I en jämförande undersökning som den här ska alla egenskaper som kommer fram vid analysen betraktas som egenskaper som tillhör de lagbundenheter som tidningsartiklar kan ha. Viktigt är ändå att lyfta fram sådana egenskaper som kan anses påverka hur en tidningsartikel tas emot och förstås, och sedan jämföra vilka gemensamma drag tidningarna har och i vilken mån de skiljer sig åt. I analysen studerar jag de enskilda artikelelementens egenskaper och deras förhållande till begripligheten och till artikeltemat (det som artikeln handlar om). Likaså fäster jag vikt vid hur rubrik, ingress, brödtext, bild och bildtext anknyter till den helhet de skapar tillsammans, för att få reda på hur koherenta de undersökta artiklarna är.

13 Om färgernas betydelse i bildtolkning, se t.ex. Kress & van Leeuwen 1996:164–171.

14 Vad som gynnar begripligheten diskuteras i avd. 2.3.

Varje element i en tidningsartikel har sin egen funktion, och därför varierar också de faktorer som är de relevantaste med avseende på informationsförmedlingen och begripligheten. Det finns med andra ord inte någon enhetlig metod (med ett speciellt namn) som skulle passa för analysen av alla element, utan metoderna väljs utgående ifrån de enskilda faktorer som påverkar hur informativ en artikel är. Analysen står dock närmast *stilanalyser* som man gör för att ta reda på hur ett visst innehåll är framställt, hurdan effekt en viss kommunikationssituation får hos mottagaren och hurdana egenskaper som stödjer begripligheten. Som utgångspunkt i analysen har jag sålunda artikelns tema, den övergripande helheten (textens makrotema). För att tydliggöra artikelelementens funktioner har jag delat in dem i olika typer/kategorier som på olika sätt anknyter till det behandlade temat/de andra elementen. *Makrotema-analys* och *tema-remat analys* är exempel på sätt att studera sammanhang i *text*. När det gäller analys av *bilder* har *bildsemiotiken* med sina begrepp varit ett viktigt hjälpmedel. I tidningsartiklar kan man inte bortse från texten när man analyserar bilder, varför det är nödvändigt att studera även hur bilderna anknyter till temat och textelementen. De här olika analysätten presenteras i samband med analysen av det element som de har tillämpats på.

Än så länge har man inte kommit fram till en metod som skulle lämpa sig för undersökning av både texter och bilder i olika typer av undersökningsmaterial. Kress och van Leeuwen (1996/2006) har likväl försökt skapa en teori där bilder kan analyseras på samma sätt som texter. Resultatet är i och för sig en användbar teori, som ändå koncentrerar sig mest på bilder och layout¹⁵. Kress och van Leeuwens teori bygger på ett antagande att alla läser texter på ett liknande sätt. Därför används också begreppet *modellläsare*¹⁶ ofta i olika studier där modellen om den visuella grammatiken utgör en utgångspunkt. Med begreppet avses ett slags inskriven (inte verklig) läsare som förutsätts i texten och vars egenskaper som läsare fungerar som bas för utformning av texten (Björkvall 2003:23–28, se även Holšánová 2010:19–20). Min undersökning eftersträvar inte att redogöra för *hur läsare läser EU-artiklar* och därför använder jag inte heller begreppet modellläsare. Som Holšánová (2010:116) påpekar stämmer modellläsarens inneboende egenskaper inte alltid med den faktiska läsarens upplevelser av texten. Detta har hon visat i sina empiriska studier med blickbeteendemetodiken. I stället för på specifika drag hos en speciell typ av läsare koncentrerar jag mig på egenskaper hos tidningsartiklarna och studerar vilka möjligheter de ger den heterogena grupp av läsare som läser EU-artiklar att tillägna sig informationen. Vid analys av multimodala budskap och deras begriplighet är det ändå nödvändigt att man resonerar kring olika aspekter som kan påverka hur budskapet tas emot och förstås.

Min undersökning skiljer sig från systemisk-funktionella analyser även i det att jag vid analysen utgår ifrån mitt material och försöker utveckla nya idéer utifrån det, i stället

15 Modellen i *Reading Images* fungerar tämligen bra vid analys av vissa typer av bilder, och därför har jag också ibland hänvisat till teorin i samband där den tycks passa och ge en intressant syn. (Jfr 1.1)

16 Begreppet är ursprungligen lanserat av Umberto Eco.

för att testa en färdig modell mot det insamlade materialet. Därför har jag inte heller gått så djupt in i teorin, utan snarare presenterat ramar för analysen och använt teorin som ett styrande och stödjande hjälpmedel. Undersökningen är synkron med tanke på att alla delmaterial är insamlade under två varandra relativt nära liggande tidsperioder. I stället för att jämföra om materialet har förändrats under årens lopp, blir frågan närmast vad som utmärker materialet i sin helhet.

För att karaktärisera min undersökningsmetod i stort kan den i den här undersökningen anses vara först och främst kvalitativ, men det ingår även kvantitativa inslag, närmast i syftet att kvantifiera de kvalitativa egenskaperna så som ofta är fallet i stilanalyser. Med de siffror som presenteras eftersträvas ändå inte statistisk signifikans. För det första är materialet alltför litet för att man ska kunna säga att en skillnad är statistiskt säkerställd. För det andra består de fyra delmaterialen för de olika tidningarnas del av olika antal artiklar. Det vore svårare att göra jämförelser mellan variablerna om andelarna inte angavs i procent. Siffrorna kan med andra ord anses ge en generell bild av förhållanden mellan variablerna, samtidigt som de har en praktiskt relevans för att läsaren bättre ska kunna observera och förstå eventuella skillnader som förekommer mellan de undersökta tidningarna.

När det gäller forskning i begriplighet är den till sin natur värderande, när man bedömer i vilken utsträckning informationen är sammanhängande, strukturerad och tydlig. Begriplighetsanalyser tenderar att visa på *brister* i det analyserade materialet, och därför uppfattas de ofta som mer eller mindre normerande. Även den här undersökningen kan förefalla vara normativ, eftersom materialet studeras i ljuset av olika kriterier som artiklarna borde fylla för att klassas som logiska och tydliga helheter, men min avsikt har ändå varit att diskutera centrala frågor i det reella bruket av textelement och bilder i morgontidningar och att ta ställning till deras ömsesidiga samspel och begriplighet. De faktorer som anses ha inverkan på begripligheten presenteras i avdelning 2.3.

Vid så väl begriplighetsanalys som vid analys av samspelet mellan text och bild är det mycket svårt eller rent av omöjligt att undvika att forskarens "intuition" inverkar när man gör en bedömning av det undersökta materialets egenskaper (jfr Findahl & Höijer 1984a:125). Kvalitativa analyser har ofta kritiserats på grund av den subjektiva ansatsen i analysen, men som Findahl och Höijer (1984a:125) accentuerar är det i stället för "godtycklighet och subjektivitet" snarast fråga om att forskaren studerar och tolkar materialet utifrån sitt syfte och sina samlade kunskaper om vilka faktorer som över huvud taget är väsentliga och värda att analysera. Egentligen borde subjektiviteten (i betydelsen av "intuition") ses som en resurs som leder till större objektivitet (se Soininen 1995:34). Den "intuitiva" ansatsen syns också i viss mån i den här studien, men analysen grundar sig likväl på det som tidigare forskare har kommit fram till och som man kan stödja sig på.

1.6 Tidigare forskning

Den här undersökningen anknyter till flera olika ämnesområden som forskarna har intresserat sig för under årtiondenas lopp. *Text och bild* som forskningsfält har sitt ursprung i 1960-talet, då man koncentrerade sig på olika sätt på vilka en text kan förhålla sig till en bild. Den äldre forskningen representeras bl.a. av en av bildsemiotikens förste företrädare Roland Barthes (1964b) som skilde mellan två olika förhållanden mellan text och bild: förankring (fr. *ancrage*) och avbyte (fr. *relais*)¹⁷. Bildforskningens ”nya era” började i och med Kress & van Leeuwens visuella grammatik *Reading Images* (1996). Uppfattningen om bild som ett slags text med en egen grammatik, har sedan boken kom ut fungerat som vattendelare inom forskningsfältet.

Inom nordistiken blev ämnet text–bild aktuellt i slutet av 1990-talet, då forskarna blev intresserade av om en bild överhuvudtaget kan tolkas utan text, och man började skapa teorier om hur modaliteterna tillsammans skapar en enhetlig produkt som har såväl språkliga som grafiska egenskaper. Detta resulterade bland annat i Holšánovás (1999) studie av metodologiska reflektioner kring samspelet mellan text och bild¹⁸, Telemans (1999) artikel om hybrida budskap och Melins två undersökningar där han intresserar sig för hur illustration egentligen fungerar (1999a), och hur den grafiska formen samspelar med verbalt språk (2000).

Andra studier inom ämnet representeras av Karlssons (1999, 2000, 2001, 2002) studier av hemsidorna på nätet och Björkvalls (2003) avhandling *Svensk reklam och dess modelläsare*. Textens visuella egenskaper analyseras även i Vigsøs (2004) avhandling *Valretorik i text och bild* och i Nords (2008) avhandling *Trädgårdsboken som text 1643–2005*. Vid Lunds universitet har forskarna koncentrerat sig på intermedialitet, och studerat bland annat hur språklig representation blir visuell representation (Lund 2002). Inom läroämnet nordiska språk vid Tammerfors universitet har publicerats en konferensvolym *Text, bild, samhälle* med artiklar som ur olika synvinklar behandlar samspelet mellan text och bild (Nikula m.fl. 2004). Artikelsamlingen *Med bilden i tiden* (Koivisto & Nikula 2009) granskar likaså arbetsfördelningen och förhållandet mellan text och bild i olika typer av multimodala produkter. Värda att nämna är också en svensk konferensvolym *Ett vidgat textbegrepp* (Gunnarsson & Karlsson 2007), där artiklarna redogör för textforskningen på 2000-talet, och boken *Den visuella texten: multimodal analys i praktiken* som likaså introducerar en utvidgad syn på texter (Björkvall 2009).

Under 2000-talet har utkommit även ett antal finskspråkiga undersökningar om samspelet mellan text och bild: Kai Mikkonens *Kuva ja Sana* (2005), som behandlar ämnet

17 *Förankring* betyder att texten styr tolkningen av bilden, och *avbyte* innebär att text och bild kompletterar varandra och att budskapet får sin slutgiltiga betydelse på ett högre plan.

18 Holšánová har publicerat också flera undersökningsrapporter om läsning av multimodala produkter där hon bl.a. har koncentrerat sig på ögonrörelsemätningar (se t.ex. Holšánová m.fl. 2003 och 2008) och en bok om läsning av multimodala produkter (Holšánová 2010).

ur konstvetenskaplig synvinkel, Elina Heikkiläs *Kuvan ja tekstin välissä* (2006) som handlar om bildtexten som element i nyhetsbilden och tidningsartikeln, Outi Järvis ”*Informatiivinen graafi premillä*” (2006) som är en inledning till nyhetsgrafikens grammatik och Sirke Happonens ”*Vilijonkka ikkunassa – Tove Janssonin muumiteosten kuva, sana ja liike*” (2007) där forskaren undersöker hur text och bild tillsammans åstadkommer skildring av rörelse i de undersökta muminböckerna. Inom journalistik och massmedia har publicerats några doktorsavhandlingar som behandlar bildjournalistik i olika typer av material. Av dem kan nämnas t.ex. Seppänens (2001) avhandling *Valokuvaa ei ole* som studerar användningen av fotografier i journalistiken, deras egenkaper samt förhållande till texten, Vanhanens (2002) avhandling *Kuvareportaasin (r)evoluutio* som behandlar stil och struktur i bildreportage publicerade i olika tidskrifter och på Internet och Hatvas (2009) avhandling *Merkityksen välittäminen kuvan avulla* där forskaren med hjälp av informanter kartlägger faktorer som inverkar vid förmedling av bildbetydelser.

Min undersökning ansluter också till *begriplighetsforskningen*, som var populär i synnerhet på 1970- och 1980-talen. Texters begriplighet behandlas i bland annat Gunnarssons (1982) studie av lagtexter och i Platzacks (1973) undersökning av syntaktiska konstruktioners påverkan på läsbarheten. Findahl och Höijer (t.ex. 1984a och 1984b) har studerat begripligheten i samband med massmedier och publicerat många undersökningar om TV-nyheternas språkliga och grafiska egenskaper. Några studier om bildens påverkan på textens begriplighet (i de flesta fall i TV-program och -nyheter) har också gjorts, men förutom att de är föråldrade (de äldsta härstammar från 1950-talet) uppvisar de rätt motstridiga resultat. Enligt vissa forskare påstås bilden ha en negativ och störande inverkan på förståelse och minne (t.ex. Vernon 1953, Severin 1967 och Gunter 1980), medan andra är av den åsikten att bilden har en positiv, förstärkande effekt (t.ex. Findahl 1971). Ytterligare finns det undersökningar som visar att bilden inte alls har någon påverkan på förståelsen, det vill säga bilden tycks varken underlätta eller försvåra förståelsen (t.ex. Edwardson m.fl. 1976, Baggaley 1980). Skillnaderna mellan resultaten kan bero på att det inte har tagits hänsyn till samspelet mellan bildinnehållet och det språkliga innehållet eller så har överensstämmelsen mellan modaliteterna varit mycket oklar och bristfällig. (Se Findahl & Höijer 1984b:75–79.)

Findahls och Höijers studier från 1980-talet kan dock fortfarande anses vara aktuella, eftersom massmediernas språkbruk mig veterligen inte har undersökts ur begriplighets-synvinkel och i lika stor utsträckning sedan dess. Däremot har det inom språkvården redan under flera decennier talats för begriplighet i myndighetstexter. Det klarspråksarbete som har gjorts i Sverige har resulterat i många undersökningar, betänkanden och officiella utredningar, och lett till flera konkreta åtgärder för att få myndigheterna att skriva vårdat, enkelt och begripligt. Ett exempel på sådana åtgärder är också Sveriges nya språklag som trädde i kraft den första juli 2009.

Begriplighetsfrågor anknyter också starkt till forskningen i läromedel. Flera undersökningar och rapporter handlar om läsarens förståelse av lärobokstexter. Sådana undersökningar är bl.a. Matti Hannus (1996) avhandling *Oppikirjan kuvitus – koriste vai ymmärtämisen apu* som behandlar bildernas betydelse i läroböcker och Monica Reichenbergs (2000) avhandling *Röst och kausalitet i lärobokstexter* där forskaren studerar hurdan inverkan de två faktorerna röst (de språkliga drag som gör texten mer personlig och tilltalande) och kausalitet (orsakssamband i texten) har på lärobokstexternas begriplighet. Språk och layout i läromedel diskuteras och analyseras ur begriplighetssynvinkel även i boken *Läroboksspråk* (Strömquist 1995).

Dagstidningar har granskats i åtskilliga undersökningar och ur olika synvinklar under årtiondenas lopp. Utöver Outi Järvis (2006) avhandling om nyhetsgrafiken och Elina Heikkiläs (2006) avhandling om bildtexter kan här nämnas Ralf Vahteras (2009) undersökning av rubriker, Martin Gellerstams (1970) vokabulärstudie, Hans Strands (1984) studie av tidningsspråket, Jan Strids (1984) läsванеundersökning och Amelie Oestreichers (1991, 2000) studier av texthantering som alla haft dagstidningar som material. En viktig undersökning kring elementen i dagstidningar är också Finn Frandsens (1991) studie av paratexter. I tidigare undersökningar som gäller *EU-artiklar* i dagstidningarna har man sökt svar på frågor som t.ex. hur den bild som morgontidningar förmedlar om EU hjälper medborgarna att skaffa sig information om unionen (Wallin 1991 och 1994), hur EU-frågan behandlats i några riksspridda och regionala tidningar i Sverige (Svensson & Hedquist 1996), hur metaforiken i EU-artiklar underlättar för läsarna att skapa sig en uppfattning om EU (Nikula 1999), vilka nya ord EU har fört med sig (Nikula 2000b) och om EU-artiklarna är lättlästa och begripliga (Koivisto 2002).

EU-temat behandlas över huvud taget i många olika undersökningar av vilka kan nämnas en avhandling om EU-journalistik (Palm 2002), en forskningsrapport om hur EU-utvidgningen och organisationen ATTAC hanteras i medierna under den svenska ordförandeskapsperioden (Hellström & Åkerström 2001), en artikelsamling om svenska språkets ställning i europeiska unionen (Melander 2000) och en kritisk textanalys om språkliga strategier i folkomröstningen om medlemskap i EU (Ledin 1994). Metaforernas roll i EU-sammanhang behandlas bl.a. i verket *Metaforien Eurooppa* (Hellsten 1997) och i artikeln *EU-metaforik* (Nikula 2000a).

DEL II

Begrepp och definitioner
I semiotikens fotspår
Elementen i en tidningsartikel

2 Begrepp och definitioner

En undersökning av *multimodalitet* sker ofta utgående från en rad grundläggande begrepp som relaterar till den process som äger rum då ett budskap sänds och tas emot. Med multimodalitet avses i allmänhet olika representationsformer med hjälp av vilka sändaren kan ge samtidig information till mottagaren. För att ett budskap ska kunna anses som multimodalt måste det alltså innehålla fler än en ("multi") representationsform ("modality"). De olika formerna kan vara allt från tal och ljud till skriven text och bilder. Oavsett vilka representationsformer det är fråga om är det alltid samspelet mellan dem som spelar en viktig roll vid tolkning av multimodala budskap. Den här undersökningen koncentrerar sig på skriven text och bilder av den naturliga anledningen att tidningsartiklar består av dessa två modaliteter. I det här kapitlet redogör jag för betydelsen hos *text* och *bild* och definierar några begrepp som har betydelse för hur ett multimodalt budskap i form av en tidningsartikel tas emot av läsarna (*kontext*, *genre*, *begriplighet* och *reception*). För gemene man kan begreppen text och bild förefalla lätta att definiera. Var och en vet hur de brukar se ut och ungefär vilka egenskaper de måste ha för att de ska kunna kallas text respektive bild. Om man däremot måste redogöra för någon hur de här två modaliteterna skiljer sig åt eller vilka likheter de har, märker man snart att uppgiften är svår.

2.1 Text och bild

När det gäller text är det oerhört svårt att hitta en bra och täckande definition. I *Svenska Akademiens grammatik* (SAG I 1999:232) definieras text som ett "längre sammanhängande yttrande med en viss innebörd och ett visst syfte i en viss talsituation". Av den här definitionen får man dock lätt en känsla av att text först och främst anses som muntlig framställning, även om det i grammatiken i fråga tilläggs att begreppet används om både skriftliga och muntliga yttranden. Man kan också ifrågasätta att texten måste vara ett längre yttrande, eftersom redan ett ord (t.ex. "adjö") eller en interjektion (t.ex. "aj!") brukar ha en bestämd innebörd och ett bestämt syfte, och de uttalas i en bestämd situation. *Svensk ordbok* (SO) definierar i sin tur text som "sammanhängande, meningsfull följd av skrivna ord"¹⁹. Enligt ordboken kan också orden till ett musikstycke, tidningsinnehåll (om man bortser från annonser) och korta avsnitt ur Bibeln för predikan också kallas texter. Inte heller den här definitionen är täckande, för den betonar textens konkreta egenskaper som

¹⁹ Ordböcker brukar inte räknas som vetenskapliga källor, men jag vill återge några ordboksdefinitioner därför att det är ett bra sätt att popularisera olika begrepp.

gör den till en *produkt* och bortser från dess förmåga att fungera som kommunikativt uttrycksmedel. Dessutom skulle annonser enligt den här definitionen inte innehålla någon text, vilket är förvånansvärt. Problemet med att definiera vad en text är beror till stor del på att såväl texter som deras användning har ändrat karaktär under årtiondenas lopp.

Textforskningen har förändrat sig något från de traditioner som var rådande på 1960-, 1970- och 1980-talet. Gunnarsson (2007) ger en historisk tillbakablick på de här traditionerna och beskriver forskningen utifrån ett perspektiv där texten getts olika egenskaper i enlighet med den funktion som har undersökts. *Text som väv* innebär bl.a. begreppen *kohesion* och *koherens*, *textbindning* och *tema–rema* som forskarna använde (och fortfarande gör) för att ta reda på vad som konstituerar en text och vad som gör den till en sammanhängande helhet. *Text som handling* baserar sig på pragmatiken där olika typer av kommunikation betraktades som handling och samarbetet mellan sändare och mottagare började spela en viktig roll. *Text som tanke* anknyter till det att textforskningen kopplades till kognitiv psykologi. Forskarna intresserade sig för begripligheten, dvs. hur vi förstår helheter och lagrar kunskap. *Text som struktur* beskriver forskarnas strävanden att kategorisera texters innehåll på ett mer abstrakt sätt genom att bl.a. kartlägga deras djupstruktur. Olika textstrukturer jämfördes med varandra och det visade sig att det fanns en viss koppling mellan litteratur- och textforskning. *Text i kontext* innebär textens beroende av sociala kontexter. Texten står alltså i nära anknytning till både situationen och hela samhället. Alla dessa textegenskaper kvarstår i dagens textforskning, men utöver dem har intresset för de icke-verbala elementen (t.ex. bilder och grafik) vuxit i och med att deras mängd har ökat. Nord (2008:26) anser att förändringar i textens karaktär är resultat av att man försökt göra texter mer flerfunktionella:

[...] texter, eller åtminstone vissa grupper av texter, anpassas för att kunna fylla flera funktioner samtidigt genom att texten görs möjlig att använda på flera olika sätt, för flera olika syften eller av flera olika målgrupper.

Svårigheter med att enhetligt definiera *text* uppstår sålunda också i och med att det finns olika typer av texter, både talade och skrivna, tryckta och elektroniska. Hellspong och Ledin (1997) har intresserat sig för skrivna texter och räknat med sju huvudsakliga drag som karaktäriserar dem. En skriven text är enligt dem kommunikativ, intentionell, verbal, stabil, koherent, konventionell och kreativ. Forskarna framhäver att den egenskap som skiljer en skriven text från ett muntligt yttrande är *stabilitet*, eftersom skriften kan läsas om så ofta man vill. Nu för tiden är det inte heller omöjligt att lyssna på ett muntligt yttrande flera gånger, om det har blivit inspelat. Hellspong och Ledin tar hänsyn till detta och konstaterar att skillnaderna mellan skrivna och talade texter inte ska överdrivas. (Hellspong & Ledin 1997:30–38.) Definitionen på text i Hellspong & Ledin har den fördelen att den utöver att ge en god uppfattning om vad en text är inte begränsar sig till att enbart betrakta texten som produkt, utan även fäster uppmärksamhet på dess egenskaper som *process*. Texten

anses med andra ord som *en lingvistisk form av socialt umgänge*. När vi kommunicerar med varandra gör vi hela tiden olika val som styr vårt beteende och ger innebörd till det som vi vill förmedla. Samtidigt tolkar vi de betydelser som vi tar emot. Detta gäller inte bara i samtal mellan individer utan likadana processer kan tänkas vara i gång till exempel när vi läser en tidning eller surfar på Internet. (Kotus 2007, Halliday & Hasan 1985:10–11.) Som Halliday konstaterar, måste båda perspektiv tas hänsyn till:

Because of its nature as a semantic entity, a text, more than other linguistic units, has to be considered from two perspectives at once, both as a product and as a process. We need to see the text as product and the text as process and to keep both these aspects in focus. (Halliday & Hasan 1985:10, se även Kress & van Leeuwen 1996:6.)

När texten anses vara en process, kommer begreppet *diskurs* in i bilden. Diskurs, som har blivit något av ett modeord, är ett tämligen komplicerat begrepp, som har många olika definitioner. I vissa sammanhang likställs diskurs med 'text' rätt och slätt, men den mer specifika synen är att diskurs betyder 'text i kontext', då det viktiga inte är textens struktur med de språkliga medlen, utan *språkanvändning* – det som texterna används till i en större social process. (Se t.ex. Hellspång & Ledin 1997:51, Vagle m.fl. 1993:35.) Sociala processer bygger dock inte bara på språkanvändningen, utan bilder och/eller kroppsspråk spelar också en viktig roll. Därför borde även dessa former av kommunikation inkluderas i diskursbegreppet. (Se Fairclough 1995:54.) Diskurser innehåller ytterligare andra diskurser. Tidningstexter tillhör den journalistiska diskursen, men inom den aktualiseras dagligen flera andra diskurser som EU-diskurs, åldersdiskurs, hälsodiskurs och så vidare. Det som jag avser med begreppet diskurs är det först och främst språkanvändning kring olika aktuella teman som anknyter till varandra och som behandlas i olika sammanhang på såväl samhälls- som mellan individer i olika befolkningsgrupper. I det här arbetet kommer jag ändå inte att koncentrera mig på diskursbegreppet desto mer.

På samma sätt som på text har forskarna försökt skapa en enhetlig definition på *bild*. SO definierar bilden som ett föremål vilket skapar en för synsinnet perceptuell föreställning om en reell eller en tänkt verklighet. Inom semiotiken definieras bild som ett ikoniskt tecken som liknar sin referent. Semiotikens syn på bilden är dessutom att bilden i likhet med andra teckensystem (t.ex. klädsel, en byggnad eller en teaterpjäs) är ett slags text eller språk som kan jämföras med tal, skrift, musik och dylikt. Detta synsätt har motiverats med att även bilder alltid är skapade av någon i syftet att få kontakt med andra, ge upphov till diskussion och utforma betydelser. (Se Hansson m.fl. 1974:9.)

Gemensamt för många bildforskare är att de utnyttjar bildsemiotiken och accepterar den som ett användbart redskap för att tolka och förstå innehållet i bilden. Däremot skiljer sig forskarnas uppfattningar om i vilken grad bilden kan likställas med text. Kress och van Leeuwen (1996) har i sin sociosemiotiska bildanalys försökt påvisa att bilden har en egen grammatik på samma sätt som texter. Vissa forskare inom nordistiken (t.ex. Karlsson 2002

och Björkvall 2003) använder Kress och van Leeuwens teori och utgår från att bilden är ett slags text. Andra (t.ex. Andén-Papadopoulos 1994 och 2000, Poulsen 1998, Nikula 2004b) är av den meningen att bild (som är ikonisk) och text (som är arbiträr) måste betraktas som två skilda teckensystem eftersom de skiljer sig åt i sin mest grundläggande egenskap. Andén-Papadopoulos (2000:23–24) uttrycker starkt sin ogillande av det synsätt som sätter likhetstecken mellan bild och text:

Mer tillspetsat kan man säga att semiotiken är ett näst intill desperat försök att bemästra bilden med ordet, ikonerna med logos. Den söker tvinga in bilden under språkets lagar och därmed förtränga dess vanskliga ”ikonicitet”, dess trots allt uppenbara förmåga att lura ögat med naturlighet.

Mitchell (1986:9–10) intar en försiktigare hållning och hävdar att det inte alls är säkert att det finns egenskaper som kännetecknar alla bilder. Han ser bild mer som ett familjebegrepp och är av den åsikten att någon bild kan sakna vissa egenskaper som finns hos en annan bild, men trots detta kan bådadra kallas bilder. Man kan till exempel tycka att vissa bilder är rätt ”textaktiga”, medan andra kan tolkas mest visuellt. (Se även Sonesson 1992:78.)

Uppfattningen om bilden som text är i och för sig lätt att förstå om man tänker på alla de likheter som text och bild har, men eftersom det också finns skillnader mellan dem, lönar det sig inte att alltför mycket tänja gränserna för text, och använda som faktum det metaforiska uttrycket ”bilden är text”, eftersom man lika väl kan tycka att ”texten är bild”. Bilder förekommer oftast tillsammans med skriven text eller andra framställningssätt. Även sådana bilder som inte åtföljs av någon text kan ha mer eller mindre språkliga egenskaper. Men även om bilder tenderar att bli verbala när mottagaren tolkar dem – på samma sätt som texter ofta åstadkommer rätt tydliga synintryck hos sina läsare – är det egentligen bara fråga om föreställningar, mentala associationer som modaliteterna väcker. Därför är det bättre att tänka: ”Bilden är som en text”, eller ”texten är som en bild”, men även då är det på sin plats att förklara vilka gemensamma drag hos de här två modaliteterna man hänvisar till.

I likhet med text kan också bild betraktas ur två olika synvinklar. Å ena sidan kan bilden anses vara en produkt, då dess materiella egenskaper betonas, å andra sidan kan uppmärksamheten fästas på bildens innehåll och betydelserna bakom det man ser på bilden, vilket gör den till en process. I sina handböcker i journalistik anser Kotilainen (1991:66, 2003:84) bilden i en tidning vara ett viktigare element än texten med avseende på förmågan att förmedla information och med tanke på att bilden i en tidningsartikel når mycket fler människor än texten i samma artikel. Detta betyder dock inte att bildens innehåll alltid vore viktigare än textens innehåll, men enligt Kotilainen överskrider bilden språkgränser och analfabetism, samt påverkar emotioner.²⁰ Ritchin hävdar i sin tur att

20 Förmågan att påverka emotioner är likväl inte en egenskap enbart hos bilden, utan också texter kan starkt inverka på känslor.

man inte kan anse bilden som ett universellt språk, eftersom kulturen spelar en så stor roll vid bildtolkningen, att man aldrig kan vara säker på, att bildens innehåll uppfattas på ett likadant sätt varje gång den blir betraktad. Därför finns det också en stor risk att betydelserna bakom bilden missuppfattas. (Ritchin 1990:100.)

Egentligen har både Kotilainen och Ritchin rätt. En text förutsätter att läsaren kan läsa och förstå det språk texten är skriven (eller talad) på, annars når budskapet inte mottagaren. En bild kan däremot alltid tas emot åtminstone på någon nivå och även om betraktaren inte vet vad bilden föreställer, väcker den ändå någon slags uppfattning om det som är avbildat. Ritchins påpekande om möjligheten att bildbetydelserna missuppfattas, gäller också texter. Eftersom även en text kan tolkas på olika sätt beroende på mottagaren, är det inte säkert att dess innehåll uppfattas så som sändaren har menat att det ska förstås. (Se även Huovila 2006:26–27.)

Koskela (2005:10) tar upp begreppsförvirringen när termen text syftar på både språklig, skriven text och bild, och används även när det är fråga om den helhet som text och bild utgör tillsammans. Enligt henne kan det rekommenderas att man inom text- och bildforskningen utgår ifrån användningen av allmänspråkliga termer där texten förmedlar språkliga budskap och bilden ansluter till texten som en separat enhet (jfr 1.1). Karlsson (2007:21) behandlar det vidgade textbegreppet och förtydligar för sin del de olika betydelserna bakom begreppet text på följande sätt:

Det *text* som man då tänker vidgat är det räknebara *text*, som i *texter* – meningsfulla helheter och kulturella artefakter, som vi använder för att kommunicera med och som vi kan tala om och referera till. Det oräknebara *text* i betydelsen 'skrift' (ofta ställt i motsats till *bild*) refererar till något annat och snävare, som det knappast är aktuellt eller ens intressant att vidga.

I den här undersökningen betraktar jag *text* och *bild* som två skilda modaliteter som har sina speciella egenskaper. En sådan här synvinkel hindrar ändå inte att jag använder semiotik som verktyg, eftersom modaliteterna ändå fungerar tillsammans och påverkar varandras betydelseinnehåll. Eftersom båda två har förmågan att skapa betydelser, påverkar de också båda var för sig *begripligheten*. Med *text* avser jag alltså det "oräknebara text", det skriftliga artikelinnehåll som består av rubrik, ingress, brödtext och bildtext (även om det i och för sig är möjligt att räkna hur många textelement en tidningsartikel innehåller). Som bilder räknar jag alla fotografier, teckningar, kartor och diagram som förekommer i materialet. *Bild* är alltså i det här fallet en räknebar, tvådimensionell framställning, en representation av en reell (fotografier, kartor, diagram) eller en tänkt (teckningar) verklighet. Utöver att text och bilder i en tidningsartikel är produkter skapade av journalister, fotografer och hela tidningsredaktionen, är de också processer som aktualiseras i läsningen av tidningen. Detta innebär att det krävs tolkning och förståelse för att ett budskap ska bli mottaget. Dessutom fortsätter processen ofta i samtal när ett artikelinnehåll senare diskuteras i olika situationer (se t.ex. Holšánová 1999:123).

2.2 Genre och kontext

Med *genre* avses vanligen en viss typ av framställning som kännetecknas av vissa innehållsliga faktorer eller stildrag (SO). Av den här ordboksdefinitionen framgår ändå inte att en och samma framställning kan aktualisera flera olika genrer. En artikel i en morgontidning kan samtidigt anses som både reportage, nyhet och intervju. (Hellspong & Ledin 1997:24.) Egentligen är det så att läsaren har all makt att bestämma till vilken genre en framställning hör just vid hans användning. Fördelen med genrer är att de gör det möjligt att göra olika framställningar inom ett och samma område. Ledin (1995:31) poänterar att "genren möjliggör ett målorienterat kommunikativt beteende utifrån bestämda sociala positioner". Eftersom det i stort sett är fråga om konventioner, kan genren alltså ses som ett slags socialt accepterad kanal för ömsesidig förståelse.

Genrer är något som ständigt förändras. Det uppstår nya genrer medan andra försvinner. De färdiga genrebeteckningar som tidningarna använder är inte en bra utgångspunkt för en analys av material ur pressen, eftersom de kan utgöra ett hinder för upptäckten av nya genrer (Ledin 1995:56. Se även Nikula 2004a:25). Det positiva med tidningens egna genrebeteckningar är dock att de hjälper läsaren att i tidningen hitta just de artiklar som mest intresserar honom, eftersom man är van vid att de placerar sig under en bekant rubrik i tidningen.

Genrer är också i hög grad *intertextuella* till sin karaktär. En genre har förmågan att skapa en tradition, då varje ny framställning med genretillhörighet anknyter till tidigare framställningar och situationer där framställningarna har använts. Orsaken till detta är att när en viss social process regelbundet återkommer i samhället, börjar de texter och bilder som anknyter till denna process ses som typiska för den – och en genre uppstår. (Ledin 2001:29–30.)

Texttyp bör inte förväxlas med genre. Med texttyp avses textens grundläggande egenskaper. En text kan vara berättande eller argumenterande, eller ha en instruerande funktion. Å ena sidan kan flera olika genrer representeras inom en texttyp, å andra sidan kan en och samma genre innehålla olika texttyper. (Ledin 2001:10.) Ett sätt att skilja begreppet texttyp från begreppet genre är att fundera på lingvistiska kriterier. Enligt Biber (1989:39) beror texttypen på interna, lingvistiska kriterier medan genreklassificeringen har en sociokulturell grund och beror på yttre, icke-lingvistiska kriterier. Två olika dagstidningsartiklar kan till exempel båda höra till utrikesartiklar enligt tidningens egna genrebeteckningar, men trots detta kan de innehålla olika texttyper: den ena kan vara beskrivande och den andra berättande. (Se även Ledin 2001:9–10.)

Allt som sägs eller skrivs eller på ett annat sätt framställs ansluter till ett sammanhang. Begreppet *kontext* måste därför i vid mening ses som hela den språkliga och sociala miljö där individer, saker och ting medverkar – man kan anse att kontexten utgörs av *samhället*. Kontexten spelar en viktig roll i betydelseskapandet eftersom det finns en massa

utomspråkliga faktorer som påverkar förståelseprocessen av de produkter man dagligen konfronteras med. Eftersom ett samhälle är starkt knutet till kultur med sina ideologiska villkor är *kulturkontexten* alltid närvarande vid undersökning av samspelet mellan text och bild. (Se Nikula 2004a:25–26, Karlsson 2002:19–20 och Fairclough 1995:57–59.)

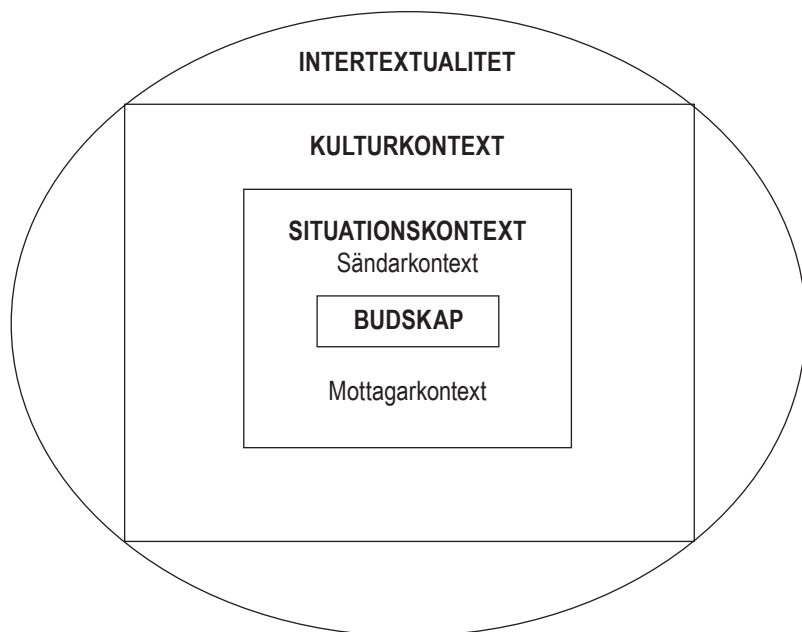
Det finns olika budskap som är riktade till olika mottagargrupper. Alla budskap kan därför inte bli mottagna på ett och samma sätt och även enskilda individer inom en mottagargrupp kan åstadkomma tolkningar som avviker från andras resonemang. Det är inte heller säkert att ett budskap blir tolkat på ett likadant sätt i olika situationer eller på ett sätt som motsvarar sändarens intentioner. En annan typ av samhällelig kontext, som gör sig gällande när man studerar multimodala budskap, är den så kallade *situationskontexten*. Den fungerar inom kulturkontexten, och utgörs av mottagarna och sändarna, deras syften och hela den specifika kommunikationssituation som är aktuell. (Se även Nikula 2004a:25–26, Karlsson 2002:19–20 och Fairclough 1995:57–59.) Begreppen kulturkontext och situationskontext härstammar ursprungligen från Malinowski (1923) och har senare utvecklats av bland annat Firth (Se Firth 1957)²¹. Som Malinowski har konstaterat är både kulturkontext och situationskontext nödvändiga för att man ska kunna förstå ett budskap. (Se Halliday & Hasan 1985:5–8.)

Den tredje kontext som påverkar är den *intertextuella kontexten*. Intertextualitet är något som är närvarande när man läser en text eller tittar på en bild. Detta beror på att varje enskild kommunikationssituation innehåller spår av andra motsvarande situationer som man tidigare har haft del i samt olika verksamheter som knyter an till de budskap det är fråga om. Medan man läser en text, lägger man kanske märke till att texten påverkas av tidigare texter i samma eller andra genrer²² genom att anknyta till dem, omforma dem eller låna ur dem (Hellspong & Ledin 1997:56). Även om det heter *intertextualitet*, gäller detta inte enbart skriftliga texter utan alla kommunikationssätt från muntliga framställningar till bilder²³. De tre olika kontexterna kan presenteras enligt figur 1, där ett budskap kan ses som en del av kulturkontexten (med hela samhället) och situationskontexten (med mottagarna, sändarna och de specifika kommunikationssituationerna). Den intertextuella kontexten (med andra motsvarande budskap) omger de andra kontexterna, eftersom intertextualiteten även kan överskrida kulturgränser.

21 Malinowskis och Firths studier har varit utgångspunkten för Hallidays kontextstudier och teorin om tre språkliga metafunktioner som vunnit terräng inom textforskningen och som tillämpats i semiotisk och sociosemiotisk bildanalys (Se Halliday 1973, 1978 och Halliday & Hasan 1985).

22 Om en text för ett slags dialog med andra texter i samma genre, är det fråga om *vertikal intertextualitet*, medan förbindelsen med texter från andra genrer kallas *horisontell intertextualitet* (Hellspong & Ledin 1997:56–57).

23 Ibland ser man ordet *intervisualitet* användas, men än så länge har det inte etablerat sig som ett allmänt begrepp.

Figur 1. Kontextramar²⁴.

Som det framgår av figuren, innehåller situationskontexten sändarkontext och mottagarkontext. *Sändarkontexten* omfattar de betydelser som budskapet får i och med sin skapare, ägare, utgivare eller en annan person som ansvarar för budskapet. Sändarens kunskaper, status samt politiska och ideologiska inriktning spelar en stor roll i sändarkontexten. *Mottagarkontexten* styrs kraftigt av två skilda förhållanden som är verksamma i den situation då budskapet tas emot: den sociala och språkliga miljön och förhållandet till sändaren. Miljön kan ha ett mycket starkt psykologiskt tryck på mottagaren – antingen positivt eller negativt – varför också tolkningen av ett budskap kan variera beroende på andra människors inverkan. Mottagarens förhållande till sändaren är minst lika aktivt som omgivningens påverkan. När man tolkar budskap förknippas de egna tankarna med sändarens intentioner, varvid det uppstår ett slags dialog mellan mottagaren och sändaren. (Se även Nordström 1989:41–42.)

I samspelet mellan text och bild i en multimodal produkt som en tidningsartikel utgör det skriftliga artikelinnehållet tillsammans med bilder *ett budskap* som innehåller olika typer av information. Budskapet kan även begränsas till att bygga på bara text eller bild, om de betraktas separat och uppmärksamheten fästs på deras respektive egenskaper. Hur som helst tolkas budskapet alltid i ljuset av dess inre respektive yttre kontext. *Den inre kontexten* består av budskapets syntaktiska och semantiska sammansättning, det vill säga de inre beståndsdelarna. *Den yttre kontexten* omfattar de andra kontextramarna samt den

24 Till grund för figuren ligger Faircloughs modell (1995:59). Se även Karlsson (2002:19).

närmaste omgivning som är relevant för budskapet. Text kan t.ex. anses höra till bildens yttre kontext och vice versa. (Jfr Nordström 1989:40–41.)

Många bildanalyser (inkluderat Kress och van Leeuwen 1996) har som utgångspunkt Hallidays systemisk-funktionella lingvistik (SFL), som tidigare stimulerat textanalytiker. Centrala i SFL är tre metafunktioner: en *ideationell*, en *interpersonell* och en *textuell funktion*. Den ideationella funktionen är den iakttagande funktionen som visar världen och dess processer och relationer, samt processer i vårt eget medvetande. Här uttrycks både de individuella och kulturellt gemensamma erfarenheter som fungerar i samverkan. Den interpersonella funktionen är den deltagande funktionen som tar fasta på all språkanvändning där sociala och personella relationer uttrycks i en situation. Den textuella funktionen kombinerar slutligen de ideationella och interpersonella betydelserna till en sammanhängande helhet där de får en form som passar till kontexten. (Halliday 1973:39–42, se även Rahm 2001:10, Ledin 2001:17 och Holmberg & Karlsson 2006:18.)

Halliday ser metafunktionerna som en del av situationskontexten, där funktionerna motsvaras av tre olika komponenter: *field*, *tenor* och *mode*. Field inbegriper vad som händer och anknyter till den ideationella funktionen. Tenor tar fasta på personella relationer och uttrycks genom den interpersonella funktionen. Mode i sin tur får sitt uttryck i den textuella funktionen och organiserar kontexten enligt kanal (muntlig eller skriftlig framställning), det syfte budskapet har och den texttyp budskapet representerar. (Halliday & Hasan 1985:45.)

Med avseende på olika kontextramar har metafunktionerna även beröringspunkter med andra än bara situationskontexten. Den ideationella anknyter till stor del till kulturkontexten som utgör hela samhället med dess traditioner. Processerna i vårt medvetande härrör från den kulturella ideologin och är därför inte bara resultat av den aktuella situation som man ingår i. Den interpersonella sammanfaller däremot med situationskontexten, eftersom den här metafunktionen innebär all interaktion mellan mottagare och sändare, samt hela den tolknings- och kommunikationsprocess som pågår mellan deltagarna. Den textuella gör sig i sin tur gällande i själva budskapet där effekterna av de andra metafunktionerna kombineras, för att resultatet ska bli en begriplig helhet, och där de inre beståndsdelarna, den textuella strukturen, avgör hurdan informationsmönster budskapet har. De tre metafunktionerna är närvarande vid all textanalys och som sagt tillämpas de nuförtiden också ofta i bildanalyser. Som det går att sluta sig till av det som sagts ovan innehåller även min undersökning många drag som liknar metafunktionernas egenskaper, även om jag använder dem med lite andra termer.

2.3 Begriplighet och reception

Med *begriplighet* avses traditionellt textens förmåga att förmedla information som är lätt att förstå. Begreppen *begripa* och *förstå* används praktiskt taget synonymt i svenskan, men ibland betonar det förstnämnda mer omedelbar och djupare förståelse. I det här arbetet gör jag inte någon större betydelseskillnad mellan begreppen, utan använder dem synonymt, även om det är klart att de i vissa fall går att skilja åt. Att man *förstår* den text som man läser betyder nämligen inte nödvändigtvis att man också kan anknyta innehållet i texten till ett större sammanhang. I den bemärkelsen kan det ibland vara på sin plats att skilja de två begreppen från varandra. När man talar om textens begriplighet avser man i regel de egenskaper som texten har. Men begripligheten är ett relativt begrepp som inte enbart är beroende av textens egenskaper utan till stor del också av läsarens kapacitet att tillägna sig information. Ålder, utbildning, tidigare kunskaper, lässituation med mera spelar en central roll. Förståelsen av texter kan därför ses som en process där läsaren konstruerar information utifrån sina egna kunskaper och erfarenheter (Gunnarsson 1982:46). Textens egenskaper kan dock bidra till att det blir lätt för läsaren att aktivera sin *förförståelse*²⁵ om det som behandlas.

Det problematiska med begriplighetsanalyser kan anses vara att det finns skillnader mellan mottagarna. En och samma text kan förstås på många olika sätt inom en stor och heterogen mottagargrupp. En läsare med speciell erfarenhet och kunskap förstår även ett specifikt textinnehåll, men för en läsare med mer allmän kunskap kan ett textinnehåll med många specifika drag vålla oöverkomliga svårigheter. (Gunnarsson 1982:9–11.) För att analysera och beskriva en specifik textförståelse, som innebär textens koppling till läsarens egen verklighet, måste man utöver textinnehållet även se till specifika drag hos mottagaren och lässituationen (Se Gunnarsson 1982:73). En annan typ av analys, som också den här undersökningen representerar, utgår ifrån textens interna egenskaper och strävar efter att ta reda på om dessa egenskaper bidrar till begripligheten (jfr 1.5).

Begriplighetsanalyser brukar i huvudsak basera sig på *texter*, även om också bilder genom tiderna har använts i skolor och på arbetsplatser för att åskådliggöra, och man har vetat att bilden kan ha en gynnsam verkan på till exempel minnet. På samma sätt som textförståelse alltid är en interaktion mellan text och läsare kan bildförståelse anses som en interaktion mellan bild och betraktare. Bildernas mycket varierande egenskaper gör att vissa bilder är lättare att tolka än andra. Fotografier brukar t.ex. anses vara lättare att tolka än grafiska framställningar som diagram och kartor. I de sammanhang där bilden förekommer på samma yta som texten kan begripligheten ökas avsevärt om bilden kan anknytas till det som behandlas i texten och vice versa (jfr t.ex. Pettersson 2001:62).

25 Förförståelse är ett begrepp som används inom hermeneutiken för att syfta på de kunskaper en uttolkare har från tidigare och som blir bakgrunden till hans tolkning av ett fenomen.

När man läser en text eller tittar på en bild aktualiseras två olika processer samtidigt: *receptionsprocess* och *förståelseprocess*. Höijer (1998) framhäver att begriplighet/förståelse och reception är psykologiska eller mentala reaktioner som ingår i sociala kontexter. De två processerna får med andra ord stöd av de olika kontextramarna som också påverkar förståelsen. I förståelseprocessen försöker mottagaren finna mening och innehåll i språkliga och visuella framställningar, få reda på vad de handlar om. Detta sker med hjälp av ett visst kognitivt schema som aktiveras då mottagaren mentalt föreställer sig en situation där framställningens innehåll passar. (Höijer 1998:123–126.) Begreppet *schema*²⁶ innebär alltså att det finns olika mentala modeller eller representationer som baserar sig på tidigare kunskap och erfarenheter. De olika schemana gör det möjligt att ta emot mycket mer information än vad ett budskap faktiskt innehåller. På grund av scheman innehåller texter och bilder en stor mängd implicit, underförstådd information. (Vagle m.fl. 1993:39–40.) Receptionsprocessen är en mer omfattande process som innebär alla slags upplevelser som budskapet väcker hos mottagaren: distansering eller inlevelse, referentiella eller kritiska lösningar, igenkännande och identifiering samt lustkänslor eller ovilja/indignation (Höijer 1998:123, 133).

Den meningsproduktion som följer när man tar emot ett budskap har enligt Corner (1991) tre nivåer: en nivå där textens eller bildens primära betydelse igenkänns och förstås (den denotativa nivån), en nivå där textens eller bildens sekundära, underförstådda eller associerade betydelse igenkänns och förstås (den konnotativa nivån) och en nivå, där mottagaren ger budskapet allmänna betydelser och värderingar. I synnerhet de två första nivåerna, som bygger på semiotiken (semiotiken behandlas i kap. 3), är centrala med avseende på begripligheten. Därför efterlyser Corner också fler studier som koncentrerar sig på dem – i stället för på den tredje nivån som är mer allmän som intresseområde inom receptionsforskningen. (Se även Höijer 1998:124.)

En analys av textens begriplighet skiljer sig något från en analys av textens *läsbarhet*. Det sistnämnda kan anses vara en mer generell utgångspunkt när man vill ta reda på textens lätläshet, medan man i det förstnämnda fallet studerar texten som helhet genom att fästa uppmärksamhet på dess olika delar och användningsområden på ett djupare plan. Det ingår i en läsbarhetsanalys en mängd lexikogrammatiska faktorer²⁷ som kan tänkas påverka textens svårighetsgrad. Då man analyserar texter från läsbarhetssynpunkt använder man ibland olika *läsbarhetsformler* bestående av dessa faktorer även om de har kritiserats mycket bl.a. därför att de närmast bidrar till att man bara på en mycket ytlig nivå kan bedöma om en text kan sägas vara lätt eller svår. (Melanders 1995:34.) Den mest kända läsbarhetsformeln är C. H. Björnssons (1968) läsbarhetsindex (LIX) som beräknas genom

²⁶ Termen är introducerad av F.C. Bartlett i boken *Remembering* (1932).

²⁷ Till de lexikogrammatiska drag som ökar svårighetsgraden i texten kan räknas bl.a. ett stort antal substantiv (i synnerhet sammansatta substantiv och verbalsubstantiv), statiska och passiva verb, räkneord, överlånga ord och fackord. Många långa och/eller vänstertunga meningar, nominalfraser och attributiva prepositionsfraser gör också texten mycket informationstät och svårläst.

att man adderar det genomsnittliga antalet ord per mening och den procentuella andelen ord med minst sju bokstäver. LIX har debatterats på grund av att kritikerna anser det vara ett för enkelt sätt att mäta textens svårighetsgrad²⁸. Om man enbart vill koncentrera sig på faktorer som gör texten lätt- eller svårläst kan LIX likväl användas som indikation på svårighetsgraden vid sidan av andra metoder.

Begriplighetsanalys fungerar på ett annat sätt. Om man vill ha mer utförliga svar på frågan om textens begriplighet, måste man ha mer innehållsbaserade utgångspunkter och koncentrera sig på djupare textuella egenskaper (Melander 1995:34). Begriplighet är ändå ett begrepp som är nästan omöjlig att definiera entydigt och hittills har man inte kunnat hitta en optimal modell som skulle kunna användas vid bedömning av begriplighet. Den forskare som vill ta reda på en texts begriplighet måste därför välja mellan flera olika faktorer och kriterier och koncentrera sig på sådana som är relevanta för undersökningen ifråga. Viktigt är ändå att man undersöker texten i helhetsperspektiv och studerar hur olika element i textens uppbyggnad fungerar och möjligen hjälper läsaren i förståelseprocessen.

I den här undersökningen betonar jag, i stället för olika variabler som traditionellt ansluter till läsbarhet, sådana faktorer som i tidigare forskning har anknutits till begriplighet. Därför använder jag inte några läsbarhetsformler och behandlar inte heller i någon stor omfattning olika lexikogrammatiska drag som i och för sig spelar en viktig roll i textens innehåll, funktion och stil (se t.ex. Hellspong & Ledin 1997:67). De på begripligheten inverkan faktorer som jag analyserar är bl.a. följande:

1. Artiklarnas överskådlighet och disposition som bidrar till att läsaren har möjlighet att snabbt och enkelt få överblick över det behandlade temat (framhävnings av huvudbudskapet, ordning av textens innehåll – det viktigaste först).
2. Rubrikernas informativitet och överensstämmelse med innehållet (täckning i texten, stöd för läsarens förståelse).
3. Sambanden i texten som skapas med textbindning (satskonnektion, referensbindning och tema–rema) och sammanlänkningen mellan elementen (rubrik, ingress, brödtext, bild och bildtext).
4. Bildsättning med fotografier som öppnar sig för läsaren och hjälper till att skapa en förståelse av det som behandlas (förhållandet till artikelns tema, innehållet och rollen som informationsförmedlare)
5. De grafiska framställningarnas tydlighet och anknytning till texten (lättolkade diagram, kartor, tabeller och teckningar).

Motsvarande faktorer ingår också i det svenska Språkrådets rekommendationer för vårdat myndighetspråk och finns som beståndsdelar i *Klarspråkstestet* som man kan använda för att ta reda på hur begriplig en text är (Språkrådet 2009). Även tidigare studier kring läroboksspråk har utgått ifrån likadana principer, när det gäller att ta reda på hur språket fungerar i läromedel och att värdera deras begriplighet (se t.ex. Strömquist 1995).

28 Kritik ges i bl.a. Westman 1969, Platzack 1974 och Liljestränd 1993.

3 I semiotikens fotspår

Enligt semiotisk uppfattning är kulturens begreppsliga och lingvistiska strukturer en förutsättning för att man ska kunna förstå hur världen är beskaffad. Därför anknyter semiotiken också till strukturalismen som strävar efter att förklara de kulturella strukturer med hjälp av vilka människorna utformar sina iakttagelser. (Tarasti 1990:5.) Semiotiken är ett utmärkt verktyg även vid analys av bilder, trots att den har sin utgångspunkt i lingvistik.

Semiotiken kan indelas i empirisk, filosofisk, kulturell och språkvetenskaplig (lingvistisk) semiotik, varav i synnerhet de två sistnämnda spelar en central roll, när det gäller text och bild som forskningsinriktning. Schweizaren *Ferdinand de Saussure* (1857–1913), den lingvistiska semiotikens föregångare, baserade sin uppfattning om språket på dess mångformighet och ”rörighet”. Saussure skiljer mellan två olika nivåer i språket: *språksystem* (fr. *langue*) och *språkanvändning* eller tal (fr. *parole*). Med språkanvändning avses att man inom språksystemet kan producera enskilda uttryck som innebär uttal, tillämpning av regler och användning av olika kombinationer av tecken. Språksystemet kan inte ändras av en individ, men språkanvändningen styrs av den som talar (inom språksystemets gränser). Saussures teori publicerades i boken *Cours de linguistique générale* som utgavs postumt 1916 (Se t.ex. Saussure 1962).

Den amerikanske filosofen *Charles S. Peirces* (1839–1914) teori bjuder på en tredelad modell. Teorin baserar sig på tre filosofiska kategorier ”firstness”, ”secondness” och ”thirdness” som uttrycker verklighetsupplevelser. *Firstness* betyder ”quality of feeling”, kvalitet hos en känsla. Det är alltså fråga om en omedelbar känsla av någonting, den första sinnesförnimmelsen vid till exempel tillfredsställelse, smärta, skarp lukt e. d.. *Secondness* innebär en reaktion och genom den kommer man i kontakt med verkligheten. Efter *firstness* bjuder *secondness* en idé om någonting annat och den är baserad på dynamiken i handling och motreaktion, stimulus och respons. *Thirdness* är en allmän regel för känslan och den intellektuella handlingen. Å ena sidan representerar den logisk slutledningsförmåga, å andra sidan djupa känslor som tro, hopp och kärlek. (Peirce 1998:160, se även Tarasti 1990:26.)

I bildjournalistiken kommer *firstness* tydligt fram i fotografiska nyhetsbilder, eftersom nyhetsbilden som bäst kan ha ett stort sensationsvärde och förmågan att beröra betraktaren emotionellt. *Firstness* kan t.ex. vara en blandning av negativa känslor som ogillande, avsky och fördömande. *Secondness* representerar hela journalistiken som företeelse. Journalistikens innersta väsen är ju att reagera på det som händer i världen och förmedla

information om dessa händelser. Secondness är alltså de iakttagelser och tolkningar som skiljer sig från den akuta känslan som ingår i firstness. Thirdness kan i sin tur anses som undersökande journalistik med sin analytiska förmåga och avsikt att förklara bakgrund och orsaker till olika företeelser. (Salo 2000:12–15.)

Enligt Saussure har tecken två olika sidor: å ena sidan *uttryck* (signifikant), å andra sidan *innehåll* (signifikat). Tecknet syftar alltid på något annat än sig självt. Det fungerar som surrogat för saker, företeelser och begrepp. *Uttrycket* är tecknets ljudföreställning, och *innehållet* en konvention, dess intellektuella begrepp. Båda funktioner är ”mentala”, eftersom de inte syftar på några konkreta objekt i den naturliga världen. Uttryck och innehåll är beroende av varandra, det ena kan inte förändras utan att det påverkar det andra. I Saussures lingvistiska semiotik (semiologi) kan uttryck och innehåll vara kopplade till varandra på två olika sätt: Om förhållandet är *ikoniskt*, står uttrycket för tecknets innehåll, vilket betyder att likheten mellan uttryck och innehåll är omedelbart given. I det *arbiträra* förhållandet hänger tecknets två delar ihop bara med hjälp av en mellanliggande kod, som tecknets användare har kommit överens om och som måste läras in. (Nordström 1989:326–327.)

Peirces synvinkel åter är tredelad. Han indelar tecken i *ikoner*, *index* och *symboler*. De två förstnämnda har någon form av naturligt samband med sin referent, medan symbolen är arbiträr. *Ikon* är ett tecken som liknar sin referent, en avbildning²⁹. *Index* visar något om sin referent genom att ha ett direkt samband med den (t.ex. rök är indexet för eld). Detta gör att det kan dras slutsatser om något som har hänt eller om icke-närvarande fenomen. *Symboler* är tecken vilkas betydelse man kan associera till genom deras användning. Symbolerna fungerar för att man har enat sig om att de syftar på ett visst innehåll. Peirces ikoner och symboler motsvarar alltså tecknens ikoniska och arbiträra förhållanden hos Saussure. (Peirce 1998:5, se även Fiske 1990:47–48 och Nordström 1989:328.)

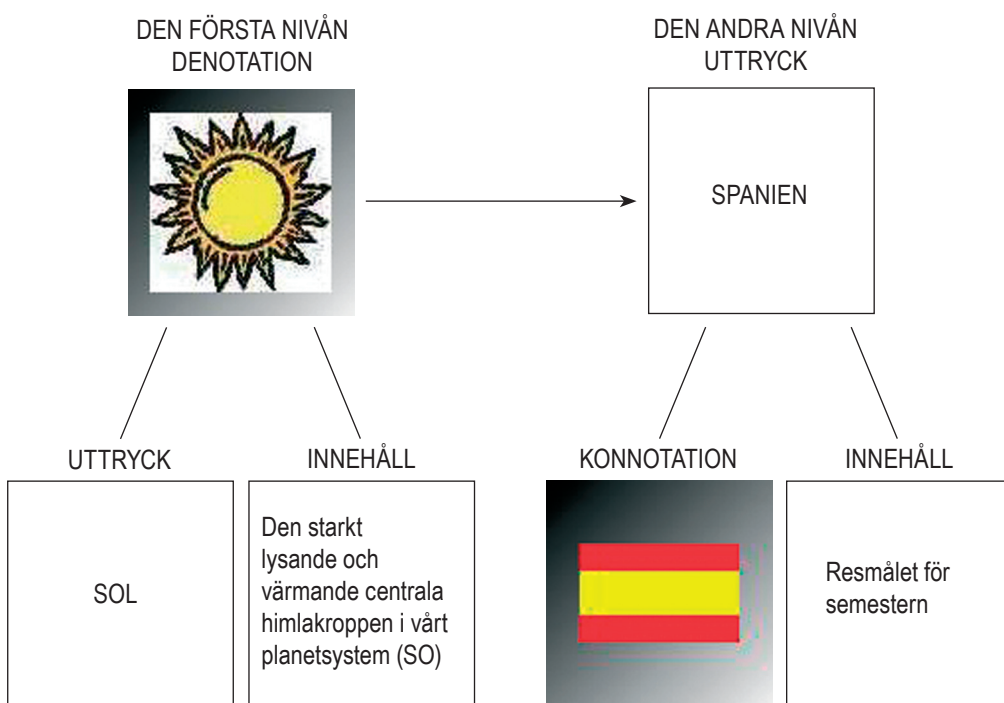
3.1 Denotation och konnotation i bildsemiotiken

Äran av skapandet av bildsemiotiken tillhör Roland Barthes som år 1964 publicerade den numera klassiska artikeln om bildens retorik (Barthes 1964b). Redan innan dess diskuterade han innehåll och betydelse i ett fotografi med hjälp av begreppet *signifikation*³⁰ (se Barthes 1961) och presenterade sin teori för analys av betydelsens interaktiva idé (Barthes 1964a). Kärnan i teorin är två olika nivåer på vilka betydelsen utformas: *denotation* och *konnotation*. Fotografiets denotativa (egentliga) meddelande, det som vi ser på bilden, utgör den första nivån. Denotativa betydelser är i stort sett universella (jfr dock 2.1) och

29 Absolut ikonisitet är dock omöjlig att åstadkomma, redan på grund av att bilder alltid är tvådimensionella representationer av den tredimensionella verkligheten.

30 Begreppet *signifikation* härstammar från Saussure och vidareutvecklades senare av Louis Hjelmslev (se t.ex. Hjelmslev 1961) för att syfta på två olika nivåer där betydelsen produceras.

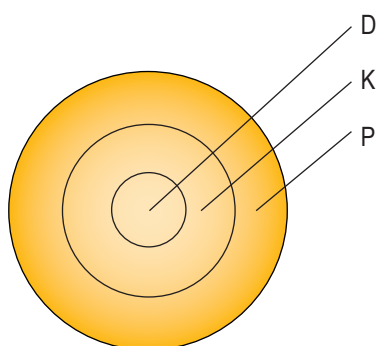
objektiva: de innebär inte några värderingar. När man börjar tolka bilden, går djupare in i analysen (vilket också kan ske omedvetet), har man förflyttat sig till den andra nivån där det denotativa tecknet förvandlas till uttryck för konnotation. Det egentliga meddelandet har vid sin sida fått en annan (bi)betydelse, vilken är ett montage av tecknet, mottagarens känslor och attityder samt kulturens värden. (Barthes 1964a:89, Fiske 1990:84–86.) På basis av denna teori har jag skapat figur 2. Denotationen ”sol” kan få en utarbetad människa att tänka på ”Spanien” (konnotation). Det ursprungliga meddelandet har då fått ett nytt uttryck. Denotationen har i mottagaren åstadkommit en association till kommande semester och till det land dit han tänker resa (som i fig. 2 symboliseras av Spaniens flagga).

Figur 2. Denotation blir konnotation.

I Sverige är Gert Z. Nordström en av de bildanalytiker som utvecklat forskningsområdet ur ett bildsemiotiskt perspektiv. Enligt honom kan man med hjälp av en denotativ beskrivning av en bild ta reda på hur grundelement, del- och helhetsbetydelser sammanställs och uttrycks i handlingar, ämnen, tillstånd o.d. På den denotativa nivån kan också symboler, metaforer och metonymier öppna sig för mottagaren. Konnotationsplanet är mera invecklat. För det första är det inte alltid lätt att dra gränsen mellan dessa två nivåer, för det andra är de konnotativa meddelandena beroende av tid och rum (Nordström 1989:342). Om konnotationerna är tillräckligt starka och allmänna, kan de etablera sig som denotationer. Detta är vanligt i synnerhet när det gäller fotografier, eftersom fotot fungerar som

verklighetens mekaniska analogi då de konnotationer som fotot för med sig lätt upplevs som denotativa fakta (Barthes 1961:122–125.) Konnotationer är *kulturella associationer* som är gemensamma för en större människogrupp, medan *subjektiva associationer* enbart kan uppfattas av en individ (Nordström 1989:342). Men även konnotationernas innehåll är alltid starkt beroende av *ideologin*³¹, mottagarens kulturbakgrund och tidigare kunskaper (Barthes 1961:133). Nordström (1989:344) presenterar människors förhållande till olika tecken med ett cirkelschema (figur 3) som har tre olika fält. Kärnan utgörs av denotationsfältet (D) som omges av konnotationsfältet (K) med kulturella associationer. Dessa två fält tillsammans står för kommunikation och gemensamma koder. Allra ytterst finns fältet för privata associationer (P), vars och ens subjektiva relation till tecknen, vilket Barthes kallar punctum-tecken³².

Figur 3. Nordströms cirkelschema.

3.2 Från konnotation till myt

Att tecken bildas på tecken slutar inte med att det denotativa tecknet förvandlas till konnotation. De ofta oförargliga konnotationerna tenderar att omvandlas till myt som inte längre ifrågasätts på något sätt, utan tas för given. Begreppet *myt* syftar (i Barthes filosofi) på det sätt på vilket man inom en kultur förstår vissa delar av verkligheten (se Fiske 1990:88). Nordström (1989:51) ger ett exempel på en myt där tre människor på en längre bussbänk, en man, en kvinna och ett litet barn (som inte känner varandra) betraktas som en familj. Detta denotativa tecken 'familj' kan få konnotationen 'lycklig familj', varefter konnotationen kan förändras ytterligare då den lyckliga familjen, en idealbild av

31 Med *ideologi* avses en samling idéer som oftast gäller samhällets olika fenomen.

32 I sitt verk *Det ljusa rummet* (La chambre claire, 1982) presenterade Barthes två olika begrepp (med latinska namn) som påverkar när man tittar på fotografier: *studium* och *punctum*. *Studium* betyder ungefär 'studie', den vetenskapliga arbetsmetod som tvingar analytikern att ta ställning till betydelsena bakom bilden. *Punctum* är däremot en helt individuell (och omedveten) upplevelse hos åskådaren som kan ha djuppsykologiska förklaringar. (Se även Nordström 1989:60–63.)

familjen, börjar representera den enda riktiga uppfattningen om familjen. Myter utnyttjar vår inställning till världen – eller idealvärlden. De försöker inte förändra vår tankegång eller pracka på oss nya modeller. Tvärtom – genom att upprepa samma bekanta världsbild förstärker myter redan existerande uppfattningar som kan vara svåra att ändra.

Kulturen spelar en väsentlig roll för hur myter förstås. Många mytiska karaktärer representerar mänskliga egenskaper som idealiseras i den västerländska kulturen. Manliga sådana är enligt Tani (s.a.:28) *Faust* som söker och spränger sina gränser och strävar efter att bli hela världens härskare, vagabonden och äventyraren Odysseus, den ansvarslöse och infantile *Peter Pan*, sol-och-vårdaren *Don Juan*, *Narkissos* som har förälskat sig i sig själv, *Stålmannen* som räddar alla som är illa ute, osv. Kvinnliga myter representeras av *Skönhet* som älskar odjuret samt av alla andra sagoprinsessor som *Snövit*, prinsessan *Törnrosa* och *Askungen*, men också av de onda kärringarna *Xantippa* och Kalevalas *Louhi*.

I journalistiska bilder möter man enligt Ritchin (1990:170) sju stereotypa karaktärer: ledaren i affärslivet, den sörjande änkan, den sexiga stjärnan, minoritetsrepresentanten, våldsoffret, det hungriga barnet och den framgångsrika idrottaren (jfr även Salo 2000:52). Till den här listan kan man lägga åtminstone två karaktärer: statsöverhuvudet och specialisten. En myt kan också bygga på abstrakta företeelser som idealiseras. Sådana är till exempel frihetens, vänskapens, naturlighetens, progressivitetens och mediamaktens myter. De mytiska bilderna presenterar också så kallade mytiska oppositioner, kontraster som kan urskiljas på såväl bildens denotationsplan som konnotationsmässigt. Dessa motsatsförhållanden framgår bland annat av arrangemangen individ/myndighet, dråpare/offer, levande/död, klädd/naken och gammal/ung (Salo 2000:53).

Konsthistoriska verk fungerar också ofta som bas för utveckling av olika myter, vilket syns i bland annat tidningsfotografier med kvinna-barn-arrangemang som associerar till Maria med Jesusbarnet i otaliga religiösa målningar. Fördelen med de mytiska bilderna är att de är lätta att identifiera på grund av att innehållet i dem har etablerat sig som symbol, som ett tecken som är lätt att känna igen. Men det finns en risk att bilderna förvandlas till schematiska stereotyper som inte längre har något samband med de historiska händelser som ursprungligen har gett upphov till bilderna. (Salo 2000:52.)

3.3 Metonymi, synekdoke och metafor

Metonymi är en trop³³, dvs. ett bildligt uttryck som baserar sig på en relation mellan två betecknade. Metonymi spelar en stor roll vid skildring av verkligheten i olika kommunikativa sammanhang. Enligt Fiske (1990:95) fungerar metonymier genom att associera betydelser på samma plan. Valet av metonymer är ytterst viktigt, eftersom den okända delen av

33 Med begreppet *trop* avser man olika typer av figurativa uttryck där ett visst ord används i en annan mening än vad ordets ursprungliga betydelse låter förstå och i ett sammanhang där ordet normalt inte förekommer. Exempel på troper är metafor, metonymi, synekdoke och ironi.

verkligheten formas på basis av dem. Med metonymi avses ursprungligen ersättande av ett ord med beteckningen på ett annat *nära associerat* ting³⁴. En produkt kan benämnas efter sin tillverkare (t.ex. en *Volvo* om en bil som är tillverkad av bolaget Volvo), eller ett verk efter sin skapare (t.ex. en *Kafka* om en bok som är skriven av Frans Kafka). Namn på byggnader och orter kan användas för att hänvisa till makthavare eller institutioner (t.ex. *Vita huset* för USA:s president, *Bryssel* för EU), och namn på behållare eller föremål kan förekomma i stället för innehåll eller användare (t.ex. en *tallrik* för portion, en *flöjt* för person som spelar flöjt). I dessa s.k. *indexikala relationer* byter två uttryck betecknade med varandra och i och med det betonas det också en viss sida av det fenomen som det talas om, eftersom de använda metonymerna är en del av det som de står för. Ofta används metonymin dock helt omedvetet och en stor del av de metonymiska uttrycken är så etablerade i språket att de är svåra att upptäcka.

En stilfigur som ofta anses vara en variant av metonymi, *synekdoke*, ersätter vanligen ett ord med ett begrepp som i sig självt är en självklar del av det åsyftade tinget³⁵ (t.ex. Många *magar* att mätta). Den här typen av relation där delen står för helheten kallas *pars pro toto*. Också motsatta fall av synekdoke, *totum pro parte*, där helheten står för delen, förekommer (t.ex. *Amerika* för USA). En synekdoke kan vara svår att skilja från metonymi eftersom båda två baserar sig på förhållandet mellan del och helhet. Relationen i metonymin bygger ändå på något friare associationer än i synekdokan (Hellsten 1997:13) och innebär en viss kontinuitet som möjliggör utvidgning av betydelsen hos det metonymiska uttrycket (se även Koivisto 2009:42–43). Därför lämpar sig metonymin väl att förmedla underförstådd information (Sigrell 2001:193). När man inte vill vara rakt på sak, kan man formulera uttrycket genom att använda metonymer. Detta är i synnerhet vanligt hos politiker som gärna talar så runt som möjligt, för att det i efterhand ska vara lättare att ta tillbaka sina ord (Wadenström 2003), men metonymer används i en antydande mening även när det är fråga om mer känsliga ämnen (Koivisto 2009:43).

Metonymier och synekdoker är mycket vanliga i tal och skrift, men också bilder är rätt metonymiska redan genom egenskapen att visa en del av verkligheten. Metonymi kan dessutom förekomma i den relation som råder mellan text och bild genom att det på bilden avbildas något som är en del av det som behandlas i texten. Därför spelar också olika delbetydelser på bilden en viktig roll. I sin artikel *Bildens retorik* (1964b) hävdar Barthes att de konnotationer som bilden väcker är knutna till ideologin (samling av idéer och värderingar som styr verksamheten inom en och samma kultur), vilket gör att vi uppfattar saker och ting ungefär på ett likadant sätt. Enligt Barthes skapas ideologin av *konnotatorer* (betydelseförmedlande former) i de substanser som utnyttjas (bild, tal, föremål, attitydmönster). Den största delen av konnotatorerna skapas i sin tur av metonymi, och alla konnotatorer som förekommer tillsammans kallar Barthes för bildens *retorik*. Barthes

34 Ordet *metonymi* härstammar från grekiskan och betyder 'namnbyte'.

35 Ordet *synekdoke* kommer av grekiskans *synekdoche* som betyder ungefär 'sammantydning'.

poängterar att retoriken på bilden inte enbart baserar sig på sändarens meddelanden, utan utformas likaså av mottagarens tolkningar och det som bilden konnoterar. Utöver kulturella konnotationer är också mottagarens privata associationer alltid inblandade i tolkningsprocessen. (Barthes 1964b:127–129; se även Koivisto 2009:45.)

Det finns två typer av konnotativa tecken (konnotatorer) på bilden: metonymiska och synekdotiska tecken. *Metonymiska tecken* associeras lätt till något annat än vad det i själva verket är fråga om och så småningom börjar tecknet representera denna association. Spädbarn associeras ofta med framtiden, och därför kan en bild av en baby anses som ett metonymiskt tecken som representerar det framtida. *Synekdotiska tecken* på bilder består av en del av något som står för helheten eller av en helhet som står för en del av den. Klassiska exempel på synekdotiska tecken är berömda byggnader, t.ex. Eiffeltornet som representerar staden Paris eller Golden Gate-bron som står för San Francisco. (Rose 2001:82, se även Koivisto 2009:45.)

Konnotativa effekter kan uppnås också metaforiskt. När kopplingen mellan tecknen i metonymin byggs på närhet, baserar sig metaforen på *likhet*. Med *metafor* avser man ett bildligt uttryck som genom jämförelse ger ordet en ny betydelse (t.ex. ”hjärnan är en dator”). Med andra ord överför man egenskaper från ett ting till ett annat³⁶, vilket möjliggör att det åsyftade tinget kan uppfattas i ett annat ljus (se Lakoff & Johnson 1980:5). Metaforer består av *sakled* och ett mera konkret eller påtagligt *bildled*. I det ovannämnda uttrycket utgör ’hjärnan’ sakledet medan ’dator’ uppfattas som bildled. Som Sigrell (2001:193) konstaterar kan syftet med en metafor anses vara ”att få mottagaren att reflektera över likheterna mellan sak- och bildled. Lakoff & Johnson (1980:10) beskriver systematiken hos metaforer med orden *framhävande* och *döljande* (eng. *highlighting* and *hiding*), vilket betyder att metaforer presenterar fenomen ur en mycket ensidig synvinkel som inte lämnar utrymme för tolkningar. Wadenström (2000) förklarar samma idé enligt följande:

[...] metaforer är ofta nödvändiga för att uttrycka fenomen som ännu saknar etablerade begrepp eller som är allt för komplicerade eller abstrakta för att (för ett visst syfte eller för en viss publik) beskrivas i bokstavliga termer. När metaforen förenklar ett fenomen lyfter den emellertid fram en sida eller aspekt medan den undanskymmer en annan. Metaforen hjälper betraktaren att se ett fenomen ur ett visst perspektiv på bekostnad av andra synvinklar.

Trots – eller kanske just därför – att de metaforiska uttrycken mycket starkt lyfter fram bara en aspekt på företeelsen spelar metaforer (på samma sätt som metonymer) en viktig roll för förståelsen. När man inte förstår något på grund av att ämnet är för komplicerat eller bara okänt börjar man genast bearbeta den nya informationen på basis av det som man redan känner. Speciellt viktiga är metaforer enligt Wadenström vid tolkning och förståelse av fenomen som man inte har någon erfarenhet av. Med hjälp av den förenklade

36 Ordet *metafor* härstammar från grekiskan och betyder ’överföring’.

metaforen uppfattar man likheten mellan bildled och sakled, och därmed börjar också förståelsesvårigheterna ge med sig. Men förutsättningen är att parallellerna mellan bildled och sakled inte dras för långt, så att förståelsen hämmas. (Wadenström s.a.) Stålhammar (1997:36) poängterar att förståelsen av en metafor är en rätt komplicerad process som ofta förutsätter en bred omvärldskunskap samt förmågan att ”selektera, generalisera och organisera”. Det räcker inte att man förstår de enskilda ordens betydelse. Man ska också förstå att orden kan få en helt annan innebörd än den bokstavliga. Om man inte urskiljer likheter mellan bildled och sakled går betydelsen av metaforen ”förlorad”. Metaforer kan också förekomma i bilder (fotografier och teckningar) då de ofta åskådliggör en verbal metafor.

Nordström (1989:53) ger exempel på hur den visuella retoriken med hjälp av metonymier och metaforer uppnår konnotativa effekter. Han utgår från ett glas skummande öl som på en bild kan åstadkomma antingen positiva eller negativa associationer. Vanligen vill man att det nya tecknet ska överföra positiva associationer till det tecken som det kopplas samman med. Därför är det inte likgiltigt vilka tecken man väljer. Om ölglaset metaforiskt kopplas samman med en avloppstrumma, upplever mottagaren snarare obehag än lust att dricka öl. Men kopplas det samman med ett brusande vattenfall, väcker metaforen positiva associationer som ”urkraft” och ”virilitet”, och man blir sugen på ett glas öl. I den metonymiska kopplingen kan ölglaset enligt Nordström bilda syntagm, dvs. helhetsbetydelse, på ett motsvarande sätt. Ölglaset bredvid en man i smutsiga kläder, liggande på en parkbänk väcker negativa tankar, medan ett förälskat par som romantiskt sitter i en segelbåt och dricker öl får betraktaren att tänka i helt andra banor. I det förra fallet skulle den retoriska kopplingen bli misslyckad, medan det senare exemplet skulle medföra en positiv känsla av att dricka öl.

4 Elementen i en tidningsartikel

Tidigare innehöll tidningarna bara text, men efter det teknologiska genombrott som gjorde det möjligt att även publicera bilder, har andelen illustrationer ständigt ökat, såväl i pressen som i samhället i övrigt. Den moderna tekniken med datorer, Internet, scanners och digitalkameror underlättar produktion och spridning av samt tillgång till bilder, så att det inte är något att undra över, varför man plötsligt har börjat tala om *visuell kultur*. Bilder får allt oftare presentera och åskådliggöra olika företeelser där man tidigare var tvungen att använda bara ord. Denna expansion av bilder i samband med nya media, har bland annat lett till spekulationer om den traditionella pappertidningens framtid och om resultatet av maktkampen mellan text och bild. (Oosterbaan 2002:11–15. Se även Mirzoeff 1999.) Inte minst förändringar i layouten har gjort att det nuförtiden inte nödvändigtvis är texten som läses först, utan text och bild har kommit närmare varandra och kombineras allt oftare på ett sätt som gör texten underordnad bilden. Man kan fråga sig om ordet riskerar att förlora mark, i synnerhet när en sådan tendens redan syns tydligt i till exempel reklam. Också Lehtonen (2003:116) tangerar frågan:

The changes in late modern culture have only recently made us more receptive to this area. These cultural changes are seen perhaps most clearly in that the printed word is no longer the self-evident lord of the media landscape. The visualisation or pictorialisation of culture, increasing production of multimodal texts as well as the increase of intermedial relations between different media forms all contribute to the formation of a new landscape. Perhaps the best way to depict this change is to say we are indeed witnessing a transition from the page to the screen as the dominant form of our culture.

Låt oss föreställa oss en värld där text bara förekommer i en ytterst liten utsträckning, eller en morgontidning nästan helt utan några ord. Detta skulle säkert vålla många problem, eftersom bilderna utan sändarens skriftliga vägledning skulle få tolkningar som drastiskt avviker från det som sändaren har velat kommunicera med dem – och samtidigt ökar risken att budskapet inte alls förstås. (Jfr Ritchin 1990:100.) Dijck (2002:40) konstaterar följande:

[...] knowledge of the (conventions of) written language is essential for a full understanding of so-called visual culture, because that visual culture itself is partly the product of a combination of written and oral culture.

Det är alltså inte troligt att bilden helt får övertag över texten. Så som Dijck (2002:41) anser kommer bilden inte att ersätta ordet, utan i själva verket är det en kombination av ord och bild

[och ljud] som i stället kommer att vinna terräng. I vissa fall kan man till och med tala om en *fusion* mellan ord och bild. Ett exempel på detta är sådana (ljud)effekter i tecknade serier där text och bild har smultit samman. Ordet ”plask” kan t.ex. avbildas i form av skvättande vatten. Med hjälp av bokstäver och ord som påminner om bilder skapar man med andra ord ett intryck av verkligheten. (Se Herkman 1998:50.) Sådana här sammansmältningar förekommer dock inte i dagstidningsartiklar, utan förhållandet mellan text och bild är fortfarande mer traditionellt till naturen. När vart och ett artikelelement har sin position på sidan blir det ännu viktigare att fästa uppmärksamhet på att både text- och bildelementen står i samklang med varandra, så att resultatet blir ett *optimalt fungerande multimodalt budskap*.

4.1 Textelementen

Tidningsartikelns textelement kan indelas i olika paratexter och brödtext. Begreppet *paratext*³⁷ är en gemensam benämning på all text i en artikel som inte är brödtext. De vanligaste paratexterna är rubrik, ingress och bildtext, men ofta ingår det i en tidningsartikel också en dårrad (överbrik), en nedryckare (underrubrik) och mellanrubriker som också är paratexter. Underrubriken kan precisera innehållet i huvudrubriken och öka artikelns intressevärde, medan överrubriken inleder eller ger en källangivelse. Fördelen med paratexten är alltså att den hjälper läsaren att orientera sig i det ämne som artikeln behandlar utan linjär läsning från början till slut. Efter en snabb ”scanläsning” av paratexter fortsätter läsaren till brödtexten – om paratexterna har lyckats locka läsaren att gå vidare (Se även Karlsson & Ledin 2000, och Rahm 2002:86–87). Ibland kan även bilden räknas som paratext, men i den här studien lämnar jag bilden utanför och behandlar den i stället som en självständig modalitet som inte kan räknas som text.

I det följande presenterar jag egenskaperna hos olika paratexter och brödtext, och diskuterar olika rekommendationer och krav som inom journalistiken ställs på ett fungerande textelement. Olika handböcker i journalistik och läroböcker i redaktionsarbete som jag citerar fungerar som bakgrundsinformation till min undersökning. Den översikt som jag ger över reglerna i handböcker bidrar till beskrivningen av text- och bildelementens egenskaper och olika sätt att klassificera dem (jfr 1.4). Handböckerna får därtill i vissa fall stöd av resultat i de vetenskapliga studier som har gjorts (t.ex. i Findahl & Höijer 1984a, Pettersson 2001, 2003 och Hvitfelt 2003).

37 Begreppet härstammar från den franske litteraturvetaren Gérard Genette (1989) och har vidareutvecklats av Finn Frandsen (1991) som tillämpar Genettes teori på dagstidningar (se även Heikkilä 2006:21–23).

4.1.1 Rubriken

Rubriken – alltså den fristående korta text som introducerar innehållet i en tidningsartikel – är oftast det första textelement som man läser, när man fäster uppmärksamhet på en dagstidningsartikel (se Pettersson 2003:11). Rubriken kan till och med vara det enda element som läses av en artikel, om läsaren bara ögnar igenom tidningen i syftet att hitta något intressant. På basis av rubriken bestämmer läsaren om han vill fortsätta att läsa hela artikeln. Därför görs tidningsrubrikerna ofta så uppseendeväckande som möjligt – meningen är ju, utöver den informativa uppgiften, att locka läsare. Också Andersson-Ek m.fl. (1998:45) anser i sin handbok i journalistik att rubriken är det viktigaste elementet, eftersom dess innehåll påverkar läsarens upplevelser av hela artikeln.

Det är oftast inte artikelskribenten som bestämmer hur texten ska rubriceras, utan redigeraren som står inför en rätt svår uppgift, eftersom rubriksättningen inte är någon enkel procedur. Detta har Andersson-Ek m.fl. (1998:45–46) sammanfattat i en mening:

Rubriken ska väcka intresse och peka på det viktigaste i texten, ha saklig täckning i denna text och inte överdriva den verklighet som beskrivs, den ska undvika onödig dramatik men samtidigt vara spännande, bestå av några få ord på ett begränsat utrymme men samtidigt innehålla information som gör att läsaren blixtn snabbt begriper vad det handlar om.

I och med att rubriksättaren och artikelförfattaren inte är en och samma person ökar risken för missvisande budskap. Redigeraren är ofta inte lika invigd i det behandlade ämnet som artikelförfattaren, varför redigeraren med sin rubrik i sista hand kan påverka läsarens slutgiltiga uppfattning om temat betydligt. (Hvitfelt 2003:51.) Pettersson (2003:58) menar att det är lätt att fånga läsarens intresse med lockande rubriker, men att man sedan borde se till att också artikelinnehållet motsvarar det som rubriken utlovar. Det är med andra ord viktigt att fästa uppmärksamhet på formuleringen av en rubrik, så att läsarna inte känner sig lurade.

En av rubrikens många uppgifter är alltså att berätta för läsaren *vad* en text behandlar. Men, som Öijer (1981:17) framhäver, betyder det inte att man ska sammanfatta hela innehållet i rubriken. Bara det viktigaste, som räcker till för att fånga läsarens intresse, tas upp (se även Andersson-Ek m.fl. 1998:47). Findahl & Höijer (1984a:68) har i sin begriplighetsanalys studerat rubriker och enligt deras resultat kan rubriker underlätta förståelsen av en tidningstext och påverka vad läsaren kommer att minnas, men om rubrikens innehåll inte går ihop med artikelinnehållet eller läsarens kunskaper, kan det uppstå begriplighetshinder.

Rubrikernas språkliga utformning i tidningar är sådan att man utelämnar artiklar, infinitivmärken och ibland också verb – dels för att mycket information ska rymmas på ett litet utrymme, dels för att rubriken ska bli tillräckligt slående för att väcka intresse. Å ena sidan kan utelämnarna göra rubriken tydligare och underlätta läsarens uppfattning om

innehållet, men å andra sidan kan även för många, oförsiktiga utelämnningar göra rubriken obegriplig. Enligt Öijer fungerar rubriken inte på bästa möjliga sätt om den innehåller långa och krångliga ord, men det lönar sig inte heller att använda sådana förkortningar som kan vara obekanta för de flesta. Upprepningar sätter också en käpp i hjulet och gör rubriken stel och mindre läsbar, varför rubriken inte borde innehålla samma ord två gånger. (Öijer 1981:46–47.)

Huovila (1996:102) påpekar att rubriken måste innehålla ett subjekt som berättar vem som handlar eller har ansvaret för händelsen i nyheten. När det gäller personnamn, ska det enligt Huovila bara vara allmänt kända namn för att det inte ska uppstå några missuppfattningar. Andersson-Ek m.fl. (1998:52) framhäver likaså att rubriker bör förses med ett subjekt som dessutom ofta förekommer i obestämd form tillsammans med verbet i presens. Andra krav som Huovila ställer på rubriken är att den inte borde innehålla slang och främmande ord, men ändå konstaterar han att rubriken borde motsvara stilen i artikeln. (Huovila 1996:102.) Man kan alltså anse att slangord och -uttryck är berättigade i fall artikeln vänder sig t.ex. till ungdom eller behandlar ett ämne där det är naturligt att använda slangspråk. I Andersson-Ek m.fl. (1998:47) framhävs att rubriken ska undvika starka och laddade ord och uttryck som ”skapar en dramatik som många gånger inte stämmer med det skeende som den aktuella texten skildrar”.

Ralf Vahtera (2009:2, 10), som har jämfört rubrikernas syntaktisk-semantiska strukturer i finska och svenska dagstidningar, konstaterar att handböcker i journalistik inte fäster stor uppmärksamhet på strukturella skillnader mellan olika rubriktyper. Den grammatiska strukturen är ändå viktig, eftersom den kan avgöra hur rubrikens semantiska innehåll tolkas och förstås.

Öijer skiljer mellan fem rubriktyper efter deras språkliga gestaltning: etiketter, innehållsrubriker, appellrubriker, samspelsrubriker och frågerubriker. *Etiketterna* representerar den gamla ursprungliga rubrikformen. Med etiketter anger man kort och tämligen livlöst (ofta med bara ett ord) det tema som artikeln behandlar. Numera används etiketterna i huvudsak bara i så kallade vinjetter som markerar ett stående spaltutrymme. (Öijer 1981:20. Se även Pettersson 2003:15.)

I och med *innehållsrubrikerna*, som också kallas berättande nyhetsrubriker, började tidningarna få lite mer liv. Rubrikerna blev mer spännande och attraktiva genom att de angav nyhetens viktigaste fakta. (Öijer 1981:22–23.) Innehållsrubriker representerar en rubriktyp som kort och koncist tar fasta på det behandlade temat. Meningen bakom den här typen av rubriker är att innehållet i artikeln ska öppna sig för läsaren vid första anblicken.

Appellrubriker är enligt Öijer tilltalande rubriker som kan innehålla tidningens meddelande till läsarna, eller det kan vara någon person eller något företag som har uttalat sig i en viss situation och riktat sina ord till någon annan. I sådana fall borde uttalandena alltid citeras, eftersom det inte är fråga om skribentens egna åsikter. Säkrast är att på en darrad eller nedtryckare ange namn på den person som uttalat sig – då blir det inte oklart

vem som sagt vad till vem (Öijer 1981:30–33.)³⁸ Hvitfelt (2003:51) tar upp problem vid användningen av rubriker som består av ett citat:

Rubriker är inte sällan satta inom citationstecken. De markerar för det mesta att rubriken bygger på ett uttalande som görs av någon källa i artikeln. Denna källa kan vara källkritiskt tvivelaktig eller oklart angiven. Citatet behöver dessutom [...] inte återspegla det huvudsakliga intryck av faktiska förhållanden som artikeln ger. Oftare markerar det en av flera verklighetsbeskrivningar eller uttalanden som görs i artikeln. Ibland förekommer inte det som ”citeras” i artikeln. Citationstecken används för att i någon mån markera exempelvis att det rör sig om osäkra uppgifter som härstammar från en partisk källa.

Också Pettersson (2003:14, 116) tar upp citatrubriker genom att klassa dem som ”redaktörens egen, personliga tolkning av andemeningen i artikeln”, vilket betyder att citatet inte nödvändigtvis härstammar från någon utomstående person. Pettersson menar att detta ”missbruk av ’citatrubriker’” både vilseleder läsaren och sätter tidningens trovärdighet på spel.

Öijers fjärde rubriktyp, *samspelsrubriker*, fungerar tillsammans med bilden. Rubriken innehåller något/några ord som hänvisar till bilden och som på så sätt fungerar som läslänk mellan rubrik och bild. (Öijer 1981:34.) Pettersson (2003:56–57) konstaterar att det överhuvud är viktigt att se till att rubriker och foton samverkar – det är inte meningen att elementen ska tävla med varandra.

Frågerubriker är enligt Öijer något som i princip inte borde förekomma i dagstidningar. Eftersom svaret i varje fall oftast finns i texten, är det onödigt att gömma undan viktig faktainformation genom att servera läsaren frågetecken. Detta höjer inte artikelns läsvärde på något sätt. Om artikeln däremot behandlar en händelse som i sig är oklar för de flesta, och ingen verkar veta hur fallet egentligen är, kan frågerubriken vara på sin plats. Frågan kan i så fall vara själva innehållet i texten. (Öijer 1981:37–39. Se även Hvitfelt 2003:51.) Också Andersson-Ek m.fl. (1998:53) rekommenderar att man undviker frågetecken i rubriken:

Den osäkerhet som frågetecknet signalerar har sin grund i vaga källor, osäkra uppgifter, journalistens spekulationer och leder ofta till en frågerubrik som har svag täckning i en text där redan faktainnehållet kan ifrågasättas.

4.1.2 Ingressen

Med *ingress*³⁹ avses artikelns början, som ofta har markerats med fetstil och möjligen med en större grad än resten av artikeln. Enligt handböcker i redaktionsarbete är dess uppgift,

38 I stället för appellrubrik föredrar jag begreppet *citatrubrik* som jag använder i fortsättningen.

39 Begreppet *ingress* härstammar från latinet (*ingressus*) och betecknar början, inledning (Lindstedt 1998:127).

oberoende av om det är fråga om nyhet eller reportage, att kort och tydligt ange artikelns viktigaste faktum som oftast ger svar på frågan *vad*. Till skillnad från rubriken ska ingressen även ha tillräckligt med detaljer som berättar artikelns huvudsakliga innehåll för läsaren genom att svara på frågorna *vem*, *när*, *var*, *hur* och *varför*. Ingressen får ändå inte överlastas med detaljer. Frågorna *hur* och *varför* behöver t.ex. enligt Larsson inte nödvändigtvis besvaras i alla reportage, men i nyheter spelar de en viktig roll. Kännetecknen på en god ingress är i stort sett desamma som på en god rubrik: *innehållsrikedom*, *slagkraftighet* och *intressevärde*. (Larsson 2001:14, 89; Kotilainen 2003:87.)

Eftersom det i synnerhet i nyhetsingresser gäller att börja med det allra viktigaste, får man enligt Öijer (1981:78) inte börja med att ange informationskällan eller hänvisa till något som tidigare stått i tidningen. När det gäller nyheter poängterar Larsson (2001:15–16) att den första meningen i ingressen inte får bestå av underordnade satser (till exempel *att-satser*), eftersom de inte ger någon information innan läsaren läst vidare och hunnit till verbet. Reportage fungerar på ett annat sätt än nyheter. Det viktigaste behöver inte anges alldeles i början, utan reportern kan förmedla sina egna iakttagelser om människor och miljö i mer berättande stil (Larsson 2001:88–89).

Frågor i ingressen delar åsikterna bland handboksskribenterna. Kotilainen (1989:85–86) är av den meningen att frågor just är det knep som man skapar intresse med. Larsson (2001:19–20) tycker däremot att en fråga i början av en ingress är ointressant, för det är svar läsaren vill ha, inte frågor (jfr 4.1.1). Ingressen får inte heller vara en del av rubriken, utan den ska vara en del av artikeln. Ingressen ska med andra ord inte formuleras så att den utgör en fortsättning på rubriken, utan båda är självständiga element som oftast skrivs av olika personer, redigeraren respektive reportern. (Larsson 2001:20, Öijer 1981:79.)

Huovila (1996) skiljer åt fyra typer av ingress: kärnfråga (ydinasia), resumé (tiivistelmä), särdrag (erityispiirre) och citat (sitatti). *Kärnfrågan* anger först artikelns viktigaste faktum och fortsätter sedan med mindre viktiga inslag. Enligt Huovila borde man oftast använda en kärnfråga i ingressen. *Resumén* kan vara ett bra alternativ om ämnet är svårbegripligt, eftersom den ger en kort helhetsbild av ämnet, vilket hjälper läsaren att förstå själva brödtexten. Det är likväl många handboksförfattare (t.ex. Öijer 1981:77, Andersson-Ek m.fl. 1998:28–29) som är kritiska gentemot sammanfattande ingresser för att resultatet lätt blir en trist helhet som inte väcker intresse för fortsättningen.

Särdraget tar upp något speciellt drag i den händelse som nyheten berättar om. Genom att presentera sådana inslag som skiljer händelsen från andra motsvarande fall kan man öka nyhetens informationsvärde och läsarnas intresse. Andersson-Ek m.fl. talar om *reportageingress* som lyfter fram person- eller miljöbeskrivningar, och lägger mindre vikt vid det nyhetsmässiga. Dessutom innehåller reportageingressen ofta ”en spännande gåta vars svar står att finna för den som läser vidare”. (Andersson-Ek m.fl. 1998:33–34.) Huovilas särdrag liknar reportageingressen, eftersom det speciella drag som tas upp i en ingress enligt Huovila kan ansluta till de personer eller den händelseort som behandlas.

Särdragsingressen kan dock även förekomma i nyhetsartiklar, medan reportageingressen enligt namnet är en ingresstyp för reportage.

Citatingressen innebär att man börjar med att citera någon central person i artikeln. Citatet fungerar bäst när kärnfrågan framgår av det som personen i fråga har sagt. (Huovila 1996:102–104.) Kotilainen (2003:87) är av den åsikten att ett ordagrant återgivet avsnitt av tal är effektivt som ingress, men citatet får dock inte vara någon kliché eller självklarhet, eftersom det då mister sin betydelse som inledning som borde ge intressant och slagkraftig information.

4.1.3 Brödtexten

Med *brödtext* förstår man den egentliga texten i artikeln, själva behandlingen av ämnet. När det gäller nyheter borde sakinnehållet enligt Kotilainen (2003:88–89) vara nytt, fullödigt och intressant, eftersom främst ny information intresserar läsaren – men nyheten måste också vara sann. I enlighet med Grice (1975, se 1.4.2) understryker han också att antydningar och halvsanningar gör tidningsartikeln bara värdelös.

Nyhaternas struktur är sådan att den viktigaste informationen berättas först och de mindre viktiga följer därefter. Detta garanterar läsarnas intresse – man läser så långt man upplever ämnet fascinerande. Men det är inte alltid lätt för journalisterna att veta vad som är det viktigaste faktumet i nyheten. Då lönar det sig att börja med det som är intressant. I brödtexten borde man dock gå rakt på sak. Eftersom rubriken och ingressen redan har presenterat ämnet, behövs det inte några inledande fraser. (Kotilainen 2003:90, Huovila 1996:104.)

Huovila presenterar egenskaper hos basnyhet som fungerar som förmedlare av aktuell information. Med *basnyhet* avser han en nyhet som kort och sakligt behandlar ett ämne som läsaren mer eller mindre känner, men behandlingen ger även upphov till ny information som läsaren konstruerar på basis av sina tidigare kunskaper. Problemet med basnyheten är dock enligt Huovila att den inte nödvändigtvis stödjer förståelsen av den nya informationen. Det kan hända att läsaren inte hittar den röda tråden i nyheten och inte kan koppla samman det han läser med det som han redan vet. (Huovila 1996:106.)

I mera omfattande nyheter är tidningsartikelns disposition ännu viktigare. Det räcker inte nödvändigtvis att börja med det viktigaste faktumet och fortsätta med mindre viktig information, eftersom långa artiklar som behandlar ämnet ur olika synvinklar kräver utredning av mera invecklade händelser. Huovila (1996:106) påpekar att en på förhand planerad struktur hjälper läsaren att förstå innehållet i nyheten och håller intresset uppe. Okkonen (1980:199) framhäver också att när allt nödvändigt är sagt, borde artikeln ta slut utan någon kulmen eller sammanfattningar som redan har förekommit i början.

Också Hvitfelt (2003) poängterar att nyheter måste vara begripliga för allmänheten. Om behandlingen av händelserna har *enkel struktur, kort tidsintervall* och *enskilda personer*

som objekt, kan nyheten anses ha tillräckligt med förutsättningar för begriplighet. Enkel struktur innebär enligt Hvitfelt att mottagaren känner igen grundinslagen hos den händelse som behandlas. Behandlingen måste också ha ett överskådligt tema som presenteras enligt allmänt känt mönster. Begripligheten ökas även ju färre parter eller intressen som finns inblandade. (Hvitfelt 2003:26.)

Dispositionen i andra textformer, till exempel i *ledare* och *reportage*, som även i mitt material utgör en betydande del (ca 30 % av alla artiklar), skiljer sig från den för nyheter typiska strukturen. Reportage liknar mest av alla textformer i tidningar skönlitterära verk, eftersom man i reportaget kan skildra miljö, människor och stämning på den plats som behandlas i artikeln. Detta ger läsaren möjlighet till en upplevelse att själv vara på den beskrivna platsen. Reportage förutsätter inte heller att det viktigaste berättas först – de går lite djupare in i det behandlade temat som inte alltid är dagsaktuellt. Hultén (1989:206) konstaterar att ”det är mycket vanligt att reportaget inleds med någon form av miljöbeskrivning” och fortsätter: ”På så vis signalerar också reportern att texten är ett reportage.” Trots detta är början av ett reportage lika viktig som början av en nyhetsartikel, och brödtexten borde disponeras på ett sådant sätt att det som ur läsarens synvinkel är intressantast kommer tidigt fram i texten. Ledare och debattartiklar kan i sin tur karaktäriseras som ”åsiktstexter” med syftet att visa hur skribenten förhåller sig till det tema som behandlas. Den bakomliggande tanken är ofta också att man vill styra läsarens tankar åt ett visst håll.

4.1.4 Bildtexten

För att bilden ska få en tolkning som någorlunda motsvarar sändarens intentioner, behöver bilden en bildtext som förankrar den i det ämne som behandlas. Bildtexten står vanligen under eller vid sidan av bilden, och skiljer sig på samma sätt som ingressen från andra textelement genom typografin (Pettersson 2001:63, Heikkilä 2006:13). Bildtextens roll begränsar sig dock inte bara till att ge information om det som bilden föreställer. Först och främst fungerar den som ett viktigt element som berättar för mottagaren hur bilden ska tolkas (Heikkilä 2006:13).

En bra bildtext kan anses utgöra ett *komplement* till rubrik och ingress. Som det framhävs i många läroböcker i redaktionsarbete, lönar det sig inte att i bildtexten upprepa det som redan står i rubriken och ingressen, utan man borde se till att bildtexten behandlar ämnet ur en lite annorlunda synvinkel, utan att avvika från temat. Huovila (2006:157) anser att bildtexten borde innehålla något nytt som inte kommer fram i brödtexten. Larsson (2001:162) poängterar i sin tur att det viktiga är att bildtexten förmedlar nyttig information, eftersom allt som står i anslutning till en bild stannar mycket länge i läsarnas minne. Kotilainen (2003:86) framhåller att det inte heller är meningsfullt att helt upprepa det som bilden redan visar, utan bildtexten borde egentligen börja där bilden slutar och

ge svar på de frågor som bilden ger upphov till. Viktigt är dock att bild och bildtext har en relevant relation till varandra så att de inte ger motstridig eller irrelevant information (Pettersson 2001:63). Ett grovt fel enligt läroböckerna är likaså om bildtexten är en ordagrann upprepning av brödtexten (se bl.a. Ellis 2001:260 och Pulkkinen 2000:20).

Andra kriterier på en bra bildtext är att den måste vara kort och väl sammanhållen, eftersom en lång bildtext gör det svårare för läsaren att få den att hänga ihop (Pettersson 2001:63). Kotilainen (2003:86) påpekar att ett par tre korta men innehållsrika meningar garanterar ett bra resultat. Enligt Larsson (2001:162) gäller detta även personnamn: man ska inte under en porträttbild bara ange namn och titel på den avbildade personen, utan det är dessutom nödvändigt att berätta hur den avbildade anknyter till det behandlade temat. Namngiving är utan tvekan en av bildtextens viktigaste uppgifter, men något självändamål är den inte – man måste ta hänsyn till det tema som behandlas i artikeln. Viktigt är naturligtvis också att bildtexten är lättläst, det vill säga så klar och tydlig så att den tillsammans med bilden och rubriken skapar en begriplig helhetsbild av ämnet (Ellis 2001:257).

Heikkilä redogör i sin doktorsavhandling för bildtextens struktur genom att dela in den i *bildförklaring* (fi. kuvaseloste), *ramsekvens* (fi. kehysjakso) och *bildtextrubrik* (fi. kuvatekstiotikko). Bildförklaringen stödjer den tolkning som tidningsläsaren själv kan göra även utan bildtext. Ramsekvensen ger i sin tur information utanför bilden. Bildförklaring och ramsekvens kan vara självständiga delar av en bildtext eller förenas till en helhet där båda strukturelementen förekommer. En bildtextrubrik ingår inte i alla bildtexter, men när den förekommer kan den antingen fungera som bildförklaring eller ramsekvens. (Heikkilä 2006:82–83.)

4.2 Den journalistiska bilden

Bildens betydelse i en tidningsartikel är mer omfattande än att bara fungera som blickfång. Denna bildens egenskap får likväl inte undervärderas, eftersom även den som bara bläddrar igenom en tidning fäster uppmärksamhet på illustrationer och blir omedelbart influerad av dem. Bilderna ger också tidningen sin egen prägel och skapar omväxling. (Oksanen 1991:15.) Nu för tiden använder tidningarna många olika slags bilder beroende på vilken typ av artikel de illustrerar. Ofta talas det om nyhetsbilder, även om det i verkligheten finns också andra typer av bilder som illustrerar tidningsartiklar. Jag använder begreppet *journalistisk bild* med vilket jag avser alla typer av bilder som används i traditionella tidningar i pappersversion.

Lena Johannesson (1985) har tagit i bruk begreppet *massbild* som kan anses som en gemensam benämning på en massproducerad bild, en massmediebild och illustrationer avsedda för masskommunikation eller massdistribution. Typiskt för massbilden är att den

medvetet inriktar budskapet på olika mottagargrupper. Nordström indelar massbilden efter sändarens intentioner i sex olika kategorier: *underhållningsbild*, *reklambild*, *propagandabild*, *kunskapsbild*, *anvisnings-* och *varningsbild* samt *nyhetsbild*. Avsändaren vill alltså förmedla nyheter, kunskaper eller underhållning, varna för något, göra reklam eller propaganda. Detta budskapets medvetna inriktning på olika mottagargrupper kallas *konativ funktion*⁴⁰. (Nordström 1989:152, 157–158.)

Skillnaden mellan de olika bildkategorierna är inte alltid helt klar. Å ena sidan kan många bilder ha egenskaper som passar i fler än bara en kategori, å andra sidan kan det finnas bilder som inte passar i någon av kategorierna. Salo delar in bildjournalistikens produkter i tre grupper, vilket är ett klart och enkelt sätt att undvika överlappning av kategorierna. Hennes indelning baserar sig på Peirces tre filosofiska kategorier *firstness*, *secondness* och *thirdness* (se kap. 3), där *nyhetsbilden* med sin omedelbarhet och aktualitet representerar *firstness*, *bildreportaget* med fotografens reaktioner och tolkningar är *secondness* och *illustrationsbilden* med sin idériedom, logik och åskådlighet uppfattas som *thirdness*. (Salo 2000:19, 81, 155.)

Jämfört med Nordströms indelning omfattar Salos illustrationsbild tre av hans kategorier. Underhållningsbild, kunskapsbild samt anvisnings- och varningsbild kan alla anses som illustrationsbilder. Utöver nyhetsbilden kan också propagandabilden i vissa fall anses höra till det som Salo förstår med nyhetsbild. Reklambilden lämnas däremot helt utanför Salos kategoriindelning. Förvånande med Salos kategorier är också att hon har valt att behandla bildreportage i stället för reportagebild. Med begreppet *bildreportage* avses vanligen en speciell typ av *journalistisk produkt* (i likhet med nyhet, reportage, ledare osv.) som innehåller flera bilder och bara lite text, medan *reportagebild* är en *bildtyp* som används för att bilda en artikel. Eftersom både nyhetsbild och illustrationsbild är begrepp som syftar på enskilda bilder i tidningsartiklar, vore det konsekventare att ha reportagebild som tredje kategori. I och med att egenskaperna hos reportagebilden inte ingår i Salos analys förblir en bildgenre obehandlad. Ibland används dock begreppen reportagebild och nyhetsbild synonymt med varandra.

Analysen av bilder i den här undersökningen strävar efter att visa hur den journalistiska bilden förhåller sig till texten och artikeltemat. Materialet innehåller både nyhetsbilder och reportagebilder (som även ibland kan anses vara propagandabilder eller underhållande bilder), men eftersom jag först och främst vill ta reda på hur artiklarnas olika element samspelar, är ingen av de ovannämnda s.k. bildgenrekategorierna som sådan lämplig för den här undersökningen. Jag föredrar av den anledningen en enkel indelning där illustrationerna i EU-artiklarna betraktas som *fotografier*, *grafik* och *teckningar*. Med tanke på avsikten att ta reda på hur bilden anknyter till artikeltemat och hur den påverkar textens begriplighet, är det inte meningsfullt att försöka pressa in bilder i någon färdig kategori, i synnerhet när de olika bildgenrerna kan överlappa varandra. Däremot kommer jag i

40 Jfr fatisk funktion och referentiell funktion i 1.4.2.

själva analysen (kap. 6) att indela fotografierna i olika kategorier bland annat efter deras förhållande till artikeltemat. Grafik och teckningar behandlas i lite mindre utsträckning än fotografierna som utgör majoriteten av bildmaterialet i undersökningen.

4.2.1 Fotografier

Pressfotot kom till i slutet av 1800-talet i och med den teknik som gjorde det möjligt att trycka bilder i en tidning (Uimonen m.fl. 1989:5). På 1910-talet började tidningarna satsa mer på fotografier, men redan på 1930-talet var de på grund av det andra världskriget tvungna att minska användningen av fotografiska illustrationer. När krigstidens ransonering av papper slutade år 1949, började antalet fotografier åter öka i tidningarna. (Mervola 1995:265.) Sedan dess har fotografiet utan tvekan varit den främsta och mest övertygande formen av den journalistiska bilden, eftersom betraktaren förmodar att fotot har tagits i en autentisk situation (Salo 2000:19). Genom fotografierna i pressen formar man en del av den världsbild som anknyter till moral, ideologi och politik (Andén-Papadopoulos 1994:187). Men om bilden inte är autentisk, mister den sin betydelse som ”verklighetens direkta skildring”. Med manipulerade fotografier bryter man mot etiken och sviker läsarnas förtroende.

Ett fotografi (även ett autentiskt) avgränsar, ibland även förvränger verkligheten eftersom något alltid hamnar utanför bilden. När det händer något som tidningsredaktionen anser ha nyhetsvärde, sänds fotograferna till ort och ställe för att föreviga händelsen med sina kameror. De tar många foton och försöker få med det allra väsentligaste, eftersom en tidningsartikel vanligen innehåller bara en, högst två bilder. Efter alla avgränsningar visar fotot i den färdiga artikeln bara en liten del av hela händelsen. (Oksanen 1991:16.) Även om avgränsningen kan anses ha vissa fördelar, är det ett faktum att ju mer fotografiet har beskurets desto större är risken att betraktarens uppfattning om händelsen avviker från det verkliga. Ofta är det dessutom så att det inte finns några fotografer på plats vid själva händelsetidpunkten, varför fotona visar situationen efter (eller möjligen före) händelsen (se t.ex. Nikula 2002:222–223). Detta kan anses vara ett problem om man tänker sig nyhetsbilden som fönster mot de aktuella händelsernas brännpunkt.

Stuart Hall delar in fotografierna i tre olika grupper enligt de faktorer som gör att de kan publiceras som nyhetsbilder i en tidning. För det första finns det fotografier som är avsedda att bli publicerade som nyhetsbilder. De har tagits på ort och ställe, då nyheten styr hela fotograferingsprocessen. För det andra kan en liten del av fotografiet passa nyheten, men då måste man på något sätt fästa läsarens uppmärksamhet på elementen i denna del, till exempel med en bildtext. Den tredje gruppen består av fotografier som av en händelse har blivit användbara som illustration i en nyhetsartikel. I dessa fall är man tvungen att skapa en text som binder fotot till nyhetstemat. (Hall 1984:138–140.)

Nordström (1989:164–165) nöjer sig med att gruppera nyhetsbilderna i två kategorier. Den första består av bilder som bara fungerar som illustration, den andra av bilder som

”äger” nyheten. Gemensamt för dessa kategorier är att fotografen har varit på plats, men skillnaden är att om bilden ”äger” nyheten, blir texten stödjande eller helt underordnad, medan texten i samband med de illustrerande bilderna spelar huvudrollen. Om man jämför Halls och Nordströms definitioner, kan man konstatera att Hall som nyhetsbilder accepterar även sådana bilder som inte har tagits på ort och ställe, medan Nordström har en strängare syn. Seppänen (2001:62) betraktar fotografier på basis av de effekter som de åstadkommer i en tidningsartikel, och skiljer mellan fyra olika typer: fotografiet kan konkretisera ett invecklat, vetenskapligt problem, bygga upp sociala förhållanden mellan aktörer, skapa möjligheter till affektiv laddning eller producera ett för nyheter typiskt intryck av verkligheten.

4.2.2 Grafik och teckningar

Grafik och teckningar i tidningsartiklar kan anses tillhöra Salos (2000) kategori illustrationsbild. Enligt henne har sådana här bilder två viktiga uppgifter i den moderna journalistiken: att å ena sidan åskåliggöra, å andra sidan skapa visuella effekter. Med hjälp av grafik och teckningar är det möjligt att framställa klara ståndpunkter eller skapa visioner av det osynliga. De fungerar också som hjälpmedel när det gäller att bilda sätta invecklade samhällsliga processer, känsliga frågor eller framtidsfenomen. (Salo 2000:155, 186, 190.) Som begreppet illustrationsbild redan antyder kan grafik och teckningar anses vara kompletterande uttrycksformer till text och andra bilder i dagstidningar. Deras roll är annorlunda än fotografiets, eftersom de aldrig kan visa den autentiska situationen, men trots det kan de ge läsarna en snabb överblick över händelsen i nyheten. Enligt Lampell (1988b:33) är grafiken ”en ’intellektuell’ bild och passar därför bäst i den mer intellektuella, analyserande, tryckta tidningen, än i den snabbt förbiflimrande TV-bilden”.

Den första *grafiska bild* som publicerats i en tidning är antagligen från år 1806 då den engelska Times använde en planritning med ett inlagt händelseförlopp som visade hur ett mord hade gått till (Lampell 1988a:21, Ander 2003:238). Sedan gick det över 150 år med bara några få tidningar som utnyttjade den grafiska tekniken i samband med illustrationer. Men på 1960-talet började man i Storbritannien intressera sig för grafik igen. *Daily Express* tog första steget, men gav upp och sedan dess har det varit *The Observer* och *Sunday Times* som har satsat på grafiken. I övriga Europa var grafik i tidningar inte något som man ansåg vara viktigt. I Sverige försökte man ett par gånger införa den grafiska illustrationstekniken i tidningar, den ena gången på 1950-talet och den andra på 1970-talet, då journalisten och tecknaren Torgny Wärn på *Dagens Nyheter* ville satsa på grafiska bilder, men tiden var ännu inte mogen. I slutet av 1980-talet var intresset för grafik enligt Lampell stort i Skandinavien, men bristen på resurser satte en käpp i hjulet för de flesta tidningar, och de som lyckades satsa på grafik kunde inte skapa någon lämplig praxis. (Lampell 1988a:21–22.)

Under 2000-talet har informations- och nyhetsgrafiken blivit en självklar del av dagspressens informationsförmedling. I och med att det har blivit möjligt att integrera text och bild med hjälp av datorn har grafiken fått allt större utrymme och samtidigt blivit ett viktigt konkurrensmedel för tidningarna. (Ander 2003:241.) Som Huovila (2006:150, 152) poängterar har den grafiska bilden förmågan att berätta artikelns huvudfakta för läsaren på ett ögonblick och passar väl ihop med skriven text.

Grafiken består av tecknade eller datorframställda element tillsammans med text, men kan också förekomma i samband med bilder. På grund av att grafiken inte är beroende av tid och rum, kan flera tidsperioder och situationer presenteras med en och samma grafiska bild. Med grafik är det å ena sidan lätt att visa det allra väsentligaste och utesluta onödiga detaljer, å andra sidan kan man ta med många detaljer, eftersom läsaren får själv bestämma hur länge han betraktar den grafiska bilden. (Lampell 1988b:34, Huovila 2006:154.) Järvi (2006:289) ger tidningsgrafiken sådana goda egenskaper som förmågan att skildra och presentera sitt objekt ur olika synvinklar, förmågan att åskådliggöra helheter, organisera och klassificera. Tidningsgrafiken möjliggör även jämförelser mellan olika fenomen. Mer sällan skildrar grafiken däremot enligt Järvi handling och aktörer eller olika bakomliggande orsaker och konsekvenser.

Trots alla sina fördelar, passar grafik inte som illustration till alla nyheter. Lampell anser att grafiken inte får användas bara med den förutsättningen att det behövs en bild. Därför är det alltid viktigt att på förhand överväga om det är relevant eller inte att presentera händelseförlopp med grafiska bilder. Nyckelordet är först och främst faktainformation – har man ingen, så kan man glömma grafiken. Lampell är av den åsikten att nyheter med visuell eller rumslig prägel i regel illustreras bäst med grafik. (Lampell 1988b:33.)

Då tidningsartikeln presenterar statistik, visualiseras informationen med olika schematiska figurer och diagram. Även om många anser sifferinformation och grafiska framställningssätt som svårtillgängliga, utgör tabeller och diagram en viktig del av den kommunikation som förs med hjälp av bilder. Enligt Ander (2003:171) används diagram för att underlätta det för läsaren att förstå ett budskap. Förutsättningen är ändå att diagrammen är enkla och lätta att tolka. Tabeller och diagram som förekommer i tidningsartiklar förklarar de fenomen som behandlas, men detta räcker inte till för att läsaren ska få tillräckligt med information. Nyheten måste också innehålla information om orsakerna bakom händelsen. Därför ersätter grafiken aldrig texten. I Kotilainens handbok (1989:126) konstateras att de åskådligaste grafiska bilderna är sådana som (i stället för långa, separata redogörelser) i sig innehåller förklaringar och upplysningar om det presenterade ämnet. Även Järvi (2006:292) konstaterar att grafiken kan förstärka de föreställningar som läsaren får ut av texten och öka verklighetskänslan. Viktigt är ändå att se till att presentationen i grafiken inte är missvisande. Perspektiv och tredimensionella former i diagram försvårar avläsningen då det kan hända att läsaren misstolkar innehållet i figuren. (Ander 2003:91.)

Att det inte är lätt att illustrera en tidningsartikel med grafik, kan man förstå redan på basis av de krav som ställs på den som sysslar med nyhetsgrafiken på en dagstidning. Det krävs såväl visuell uppfinningsrikedom som förmåga att dygnet runt värdera vanliga journalistiska frågor. Viktiga egenskaper enligt Leeb-Lundberg är dessutom förmågan att teckna och skapa grafiska framställningar genom att sätta ihop teckningar med text och fotografiska bilder. Till råga på allt måste man kunna samarbeta med olika avdelningar och personer samt förstå att man måste göra sitt yttersta för att helheten ska bli en lyckad tidningsartikel. (Leeb-Lundberg 1988:27–28.)

Före fotografiets debut var alla illustrationer i tidningar *teckningar*. När fotografiet ger en känsla av verklighet och signalerar att fotografen har varit på ort och ställe, bjuder teckningen på en helt annorlunda möjlighet att illustrera tidningsartiklar. Med hjälp av en teckning är det lätt att berätta tidningens eller skribentens åsikter och inställning till det behandlade ämnet. Om det behövs en bild för att illustrera osynliga, abstrakta kausalitetsförhållanden och andra komplicerade sammanhang, kan teckningen vara en lösning. Också socialt känsliga ämnesområden (t.ex. alkoholism och drogberoende) illustreras bäst med en teckning. (Salo 1998:40.) Orsaken är antagligen att det i en teckning är möjligt att å ena sidan lyfta fram olika karakteristiska detaljer och å andra sidan helt bortse från det oväsentliga, vilket gör att skildringen blir djupare och känslomässigt förståelig (se Furhoff 1986:105).

Teckningen har inte försvunnit från tidningarna i och med att det blev möjligt att använda fotografier. Tvärtom, det har öppnats nya dimensioner för teckningen som illustration. Det har till och med sagts att teckningen börjar där fotografiet slutar. Med en och samma teckning är det även möjligt att berätta om flera olika situationer samtidigt, vilket med ett autentiskt fotografi är en ren omöjlighet. Det riktas dock inte några krav på att teckningen måste avbilda verkligheten, eftersom den egentligen inte heller kan göra det när det ändå alltid är fråga om den *tänkta* verkligheten. Allt oftare är teckningar också karikatyrer med sina reduceringar och överdrifter som gör dem bara mer slagkraftiga. Kotilainen påpekar att en teckning på rätt ställe kan vara effektivare än ett fotografi. Han vill ändå framhäva att om teckningen bara används som spaltfyllnad utan någon som helst anknytning till det behandlade ämnet, underskattas dess förmåga som illustration, vilket även kan leda till att bilden inte har något värde alls, ens utseendemässigt. (Kotilainen 1991:99–100.) Detta är en tämligen stark åsikt, eftersom bilden alltid påverkar betraktaren på något sätt – om inte annat så åtminstone kan den åstadkomma privata associationer.

4.3 Interferens – samspelet mellan text och bild i pressen

Fortfarande ingår i tidningarna artiklar som inte innehåller några bilder, men som det konstaterades i början av kapitlet har bildernas antal hela tiden ökat. Cirka hälften av alla de EU-artiklar som har publicerats under de två perioder materialet samlats in för

den här undersökningen är försedd med en bild – trots att den Europeiska unionen anses vara ett ämne som är svårt att bilda⁴¹ (se även Salo 2000:15). Kiimalainen hävdar att samtidigt som man allt oftare försöker pressa in bilder i text verkar man i det journalistiska arbetet anse bilden som underordnad texten, varför bilden också oftast är det element som bearbetas (Kiimalainen 1994:14). När det gäller multimodala budskap, kan text och bild samspela på olika sätt. Antingen refererar de till varandra från var sina positioner, som fallet är inom bildjournalistiken, eller blandas de på samma yta som man gör i reklam och affischer. Det senare sättet kan kallas *samexistens*, det förra *interreferens*. (Varga 1993:113, se även Lund 2002:20.)

Ofta betonar man *layoutens* betydelse för texters läslighet och den är utan tvekan en viktig fas även i skapandet av en tidningsartikel. Den grafiska formen fäster läsarens uppmärksamhet på artikeln och lockar till läsning. Det är inte likgiltigt hur man placerar textelementen i förhållande till bilden, utan helheten måste vara tydlig, harmonisk och läsbar. Den s.k. *informationslayouten* i morgontidningar skiljer sig från *dekorationslayout* som baserar sig på estetiska värden och från *sensationslayout* som är typisk för kvällstidningar och ungdomstidningar där sidorna är rätt ”röriga” (Pettersson 2001:65). De journalistiska handböckerna ger också rekommendationer för tidningslayouten. Furhoff (1986:144) konstaterar att layouten, ”den totala gestaltningen” måste vara sådan att artikelns budskap öppnar sig för läsaren redan vid första anblicken. Andersson-Ek m.fl. presenterar i sin tur många felaktiga sätt att placera bilden i en artikel. Det får till exempel inte ligga brödtext mellan rubriken och bilden. Bilden får inte å ena sidan placeras så att den skiljer rubriken från ingressen, men å andra sidan får ingressen inte heller klämmas mellan rubrik och bild. Viktigt är att se till att bilden placeras så att den logiska läsordningen inte bryts. (Andersson-Ek m.fl. 1998:87–92.) Bildens storlek har betydelse i den mån att stora bilder uppfattas ännu lättare än små illustrationer, och ju större bilden är desto viktigare anses antagligen också själva nyheten. I själva verket kan bildens storlek förändras vid behov och därför också användas som spaltfyllnad.

Enligt Kiimalainen är layouten i praktiken egentligen bara ett sätt att lösa problemet att passa ihop artikelns bild- och textmaterial. Om helheten blir en misslyckad artikel, är det inte bara redigerarens fel utan orsaker måste sökas i journalisternas arbetssätt. Samarbete och förhandsplanering kan vara obefintliga, arbetsbeskrivningen bristfällig och det kan också finnas brist på förmågan att uppfatta helheter. Eftersom bild- och textmaterial för en artikel ofta kombineras i efterhand av redigeraren, uppstår det olika problem som skulle kunna undvikas om journalister och fotografer arbetade intensivt tillsammans och layouten planerades i förväg (Kiimalainen 1994:14–16). På samma sätt som artikelskribent och fotograf, fungerar också text och bild självständigt, men när text och bild sammanfogas utgör de ett montage av två olika framställningssätt. Men utan noggrann planering är det

41 Jämfört med Koivisto (2002:71) har antalet illustrationer i EU-artiklarna ökat från åren 1999 och 2001 då ca 30 % av de artiklar som behandlar EU var illustrerade.

ingen självklarhet att text och bild samspelar. Det kan lätt hända att tidningspapperet är det enda som förenar dem. När bild och text glider ifrån varandra förblir också synergismen, den optimala nyttan, onåbar. (Vanhanen 2002:79–80.)

Kress och van Leeuwen (1996) har en stark tro på layoutens påverkan i olika typer av grafiska produkter med text och bild. De vill bland annat visa att beroende på textens och bildens ömsesidiga placering uppfattas elementen på olika sätt. *Vänster–höger-orientering* betyder att om texten står på den vänstra sidan och bilden på den högra, uppfattas texten som bekant, ”gammal”, information, medan bilden bjuder på ny information och vice versa (tema–rema-förhållandet). *Upp–ner-orientering* ger en känsla av att om bilden placeras ovanför texten uttrycker den något idealt, medan texten nedanför bilden står för det reella. *Centrum–periferi-orientering* placerar i sin tur det viktigaste i mitten och de omkringliggande elementen har en stödjande funktion. (Kress och van Leeuwen 1996:187–206.) Forskarnas teori har kritiserats mycket. Sonesson (2004:62) påpekar till exempel att den här typen av generalisering inte verkar ha något vetenskapligt stöd och att Kress och van Leeuwen inte har lyckats underbygga sin teori på ett övertygande sätt. Pietilä (1996:78) påpekar i sin tur att Kress och van Leeuwen egentligen inte alls behandlar det kontextuella samspelet mellan text och bild i *Reading Images*, utan koncentrerar sig på det layoutmässiga. Teorin har många fördelar när det gäller tolkning av bilder, men om man vill koncentrera sig på den innehållsmässiga helhet som blir till när bild och text kombineras i ett interreferensförhållande, är det nödvändigt att man även utnyttjar andra metoder.

Text och bild kan samspela på flera olika sätt. Roland Barthes (1964b) har lanserat den numera klassiska definitionen på det språkliga meddelandets två olika funktioner i förhållande till bilden: förankring och avbyte. *Förankring* (fr. ancrage) innebär att texten styr betraktarens tolkning av bilden och riktar hans uppmärksamhet på vissa element på bilden. Vid *avbyte* (fr. relais) står text och bild i ett komplementärt förhållande till varandra och meddelandet realiserar genom koppling på ett högre plan. Avbyte är typiskt för till exempel filmer, skämtteckningar och tecknade serier, medan förankring oftast förekommer i reklam och i tidningsartiklar. Även Barthes teorier har kritiserats och den vanligaste orsaken är att Barthes resonemang alltid utgår ifrån att texten gör någonting med bilden, medan den motsatta situationen inte tycks vara möjlig. Kress & van Leeuwen (1996:16–17) tar också upp detta:

But Barthes' account misses an important point: the visual component of a text is an independently organized and structured message – connected with the verbal text, but in no way dependent on it: and similarly the other way around.

Med avseende på olika sätt att illustrera en tidningsartikel har Kotilainen skiljt mellan följande tre typer: *ungefärlig symbolillustration* (viitteellinen symbolikuvitus) som bara fungerar som blickfång, *bilddominerad journalistik* som underordnar texten (tekstin

alistava, kuvavaltainen journalismi) och *lexivision* som på ett träffande sätt fogar ihop text och bild (kuvan ja tekstin oivaltavalla tavalla toisiinsa niveltävä ilmaisu). Det minst lyckade sättet att illustrera en tidningsartikel är enligt Kotilainen den ungefärliga symbolillustrationen, eftersom det oftast är fråga om en bild som ursprungligen skapats för ett helt annat ändamål och som sedan på grund av tidsbrist satts i en artikel bara för att det behövs en bild. I värsta fall har bilden ingen anknytning till artikeltemat. Därför lönar det sig att undvika sådana här bilder, även om bildarkivet lockar till användning. (Kotilainen 1991:66–69.) Den ungefärliga symbolillustrationen hos Kotilainen skiljer sig något från det som Salo avser med illustrationsbild (se 4.2), även om en illustrationsbild ibland också kallas symbolillustration.

Kotilainen tilltalas inte heller av den bilddominerade journalistiken som motsvarar Salos *bildreportage* (se 4.2). Enligt Kotilainen fick tidningar som till exempel *Life* sluta därför att formen blev överordnad innehållet och läsarna inte kunde uppleva samma stämning och empati via tidningen som fotografierna på ort och ställe⁴². Kotilainen anser att det effektiva samspelet mellan text och bild förblir outnyttjat vid den bilddominerade journalistiken på samma sätt som vid användningen av symbolillustrationer. (Kotilainen 1991:66–69.) Men det finns även andra åsikter. Willumson (1992:77, citerad efter Salo 2000:102) anser att text och bild i *Life* utgjorde en välfungerande helhet som var lätt för läsaren att tillägna sig, även om tidningens ideologiska innehåll med sina samhälleliga och politiska meddelanden inte alltid öppnade sig för publiken.

Utan närmare motiveringar anser Kotilainen att *lexivision* sedd från läsarens synpunkt är det mest träffande sättet när det gäller att förse en artikel med bilder. Det viktigaste är att artikelskribenten tillsammans med fotografen eller bilsättaren redan på förhand planerar innehållet och framställningssättet för både text och bild. (Kotilainen 1991:66–69.) Här måste ändå tas hänsyn till att det som Kotilainen avser med *lexivision* skiljer sig från Telemans (1999:232) definition på begreppet. Enligt Kotilainens uppfattning är *lexivision* en förening av text och bild, där båda har en lika central funktion, medan *lexivision* i Telemans definition betyder att bilden dominerar och texten har en stödjande funktion.

Wallin (1991:89) skiljer mellan sju olika funktioner för bilden i förhållande till texten och/eller läsaren. En *dokumenterande bild* visar den händelse som skildras i den tillhörande artikeln och står därmed som bevis på att det som berättas i texten faktiskt har hänt. En *igenkännande illustration* visar en för en stor del av läsekretsen bekant företeelse eller person som artikeln handlar om. En *förklarande illustration* beskriver samband, utveckling och händelseförlopp, varför den oftast är ett diagram eller en teckning. En *underhållande bild* visar en komisk situation eller koncentrerar sig på estetiska värden. En *propagerande illustration* syftar till att påverka läsarens attityd till den i texten skildrade företeelsen. En

42 *Life* fortsatte senare sin verksamhet med lite olika principer och utkommer även idag. (Se även Saraste 1996.)

kompletterande illustration informerar om något som inte står i texten, och en *blickfångande bild* är enligt Wallin en bild som publicerats bara av utrymmesskäl.

Enligt Hatva (1993:50) kan bilden ansluta till texten på fem olika sätt. Bilden är *dokumenterande* om den tillsammans med texten täcker ett och samma område (jfr Wallins definition ovan). Det kan också hända att *bilden täcker bara en del av texten* och sträcker sig utanför det behandlade ämnet. Detta förhållande har Hatva inte gett någon beteckning, men förhållandet där bilden likaså täcker en del av texten men samtidigt berättar mer om ämnet kallar hon för *orienterande illustration*. Hatvas uppfattning om *symbolillustration* representerar en situation där bilden befinner sig på en annan ämnesnivå än texten, men det finns en svag förbindelselänk som binder samman de här modaliteterna. Om bilden däremot inte alls har något att göra med texten anser Hatva att det är fråga om *en misslyckad helhet med avseende på förmedling av ämnet*. En bild som förekommer helt utan text kallar Hatva *självständig bild*. Detta är ett mycket ovanligt tillstånd, eftersom det nästan alltid finns text i samband med bilden – om inte annat så ingår det åtminstone en upplysning om konstnären.

Nikula (2002:222–223) ger ytterligare en synpunkt på ämnet. *Bilden illustrerar själva artikeltemat* då den händelse som tidningen rapporterar är avbildbar⁴³. *Metonymiska bilder* illustrerar i sin tur inte det som artikeln handlar om, utan ansluter sig till temat genom en närhetsrelation. *Metaforiska bilder* används för att åskådliggöra en verbal metafor som förekommer i artikeln. *Bilder med indirekt samband med temat* karakteriserar Nikula som bilder med en ytterst svag förbindelselänk till den tillhörande artikeln, varför de kan anses utgöra en synonym till symbolillustration. *Bilder som saknar anknytning* gör att artikeln inte har lyckats med ämnesförmedlingen.

43 En bild som illustrerar själva artikeltemat skulle kunna motsvara Hatvas kategori för dokumenterande bilder, men eftersom det i synnerhet i de journalistiska fotografiernas fall alltid blir något utanför bilden, kan bilderna också illustrera artikeltemat utan att de helt täcker samma område som texten. Egentligen innehåller tidningsartiklar inte några dokumenterande bilder som helt motsvarar textinnehållet. Då bilden verkar illustrera själva temat, är det därför troligen fråga om orienterande illustration.

DEL III

EU-utvidgningen i rubrik, ingress och brödtext

EU-utvidgningen i bild

EU-utvidgningen i bildtext

5 EU-utvidgningen i rubrik, ingress och brödtext

För att en text ska kunna uppfattas som begriplig måste den ha flera egenskaper som stödjer läsaren under läsprocessen. Som det tidigare har konstaterats påverkar även mottagarens förmåga att tillägna sig information på hur lätt eller svårt det är att ta emot det som förmedlas (se 2.3), men om texten saknar ett klart innehållsligt sammanhang, försvåras läsningen och i och med det blir det också svårare att förstå budskapet. Texten måste ha ett övergripande tema (makrotema) som presenteras tidigt i texten, och olika delteman (mikrotema) ska ha en klar anknytning till texten som helhet. Sambandet mellan satser och meningar, så väl som förhållandet mellan de återkommande referenterna ska vara logiskt. Det måste också förekomma tydliga signaler i texten om vad som är känd respektive ny information – med andra ord ska texten ha en fungerande textbindning. Viktigt är naturligtvis också att olika textelement som rubrik, ingress och brödtext hänger samman. Ransgart (2004:20) framhäver i sin artikel om lärobokstexternas språkliga utformning att textens struktur är av betydelse för att man ska kunna förstå större helheter – något som faktiskt också går att generalisera till att gälla andra typer av texter:

För att den information som presenteras inte bara ska bli lösryckta fakta är det viktigt att texten är välstrukturerad. På en övergripande nivå handlar det om att texten är tydligt disponerad, så att man som läsare kan förstå hur olika informationsenheter hänger ihop.

I den här delen av undersökningen koncentrerar jag mig på själva undersökningsmaterialet och betraktar det i ljuset av mina frågeställningar (se 1.3.) Som titeln på det här arbetet låter förstå behandlas olika typer av EU-artiklar som multimodala budskap som utöver flera andra syften⁴⁴ har ett gemensamt mål: att hålla läsarna orienterade om utvidgningsprocessen i unionen. Med vilka medel strävar artiklarna att nå detta syfte? I det följande redogör jag i tur och ordning för hur rubrik, ingress och brödtext fungerar i praktiken och tar ställning till hur sammanhängande dessa textelement är i fråga om EU-artiklar.

5.1 Rubrikerna i förhållande till artikeltemat

Vid kategorisering av rubrikerna använder jag Öijers (1981:20–39) rubriktyper, även om hans verk inte längre representerar den nyaste informationen om journalistik (se 4.1.1).

⁴⁴ Utöver den informativa uppgiften tar EU-artiklarna bl.a. del i ett ”politiskt spel” och påverkar läsarens sätt att tolka världen.

Jag anser ändå att Öijers rubrikindelning fortfarande speglar den moderna journalistikens praxis. Bara rubriktypen *etikett* är i praktiken försvunnen från tidningarna, varför jag också utelämnar den i min analys. I stället för Öijers begrepp appellrubrik använder jag termen *citatrubrik* som brukar föredras i dagens forskning i journalistik. Som det framgår av tabell 3, kan de flesta rubriker på EU-artiklarna klassificeras som *innehållsrubriker* (berättande nyhetsrubriker). Resultatet är förväntat, eftersom innehållsrubriken representerar den rubriktyp som meddelar artikelns huvudinnehåll. Andelen innehållsrubriker är ändå relativt stor med tanke på att också *citatrubrik* och *samspelsrubrik* kan ha egenskapen att ge ett koncentrat av det viktigaste i artikeln. I fråga om bildsatta artiklar torde en väl vald citat- eller samspelsrubrik gynna läsaren till och med mer än en innehållsrubrik som inte nödvändigtvis står i linje med bilden (jfr 4.1.1). Det är också möjligt att en rubrik kan klassificeras enligt två rubriktyper. Så är fallet i en artikel i SvD, där en citatrubrik också kan anses vara en klar samspelsrubrik. Rubriken i fråga har dock i tabell 3 noterats bara som citatrubrik. Utgående från den nedanstående indelningen har DN de mest varierande rubrikerna. Anmärkningsvärt är det något större antalet citatrubriker i jämförelse med i de andra tidningarna. De finska tidningarna använder i sin tur fler samspelsrubriker än de svenska tidningarna. Frågerubriker saknas i alla tidningar.

Tabell 3. Fördelningen av olika rubriktyper

Rubrik	DN	SvD	HS	AL	Totalt
Innehålls-	23	34	36	19	112
Citat-	7	2	1	1	11
Samspels-	2	1	7	6	16
Fråge-	–	–	–	–	–
Totalt	32	37	44	26	139

5.1.1 Täckning i texten

Det är ingen självklarhet att rubriken ger tillräckligt med information om artikeltemat eller över huvud taget motsvarar textinnehållet i artikeln. Wallin (1991:75) har mätt hur informativa rubrikerna om EU (EG) är. Enligt honom är det inte lätt att utföra den här sortens mätning, men han vill framhäva att om en rubrik har täckning i texten⁴⁵, besvarar någon eller några av frågorna *vad*, *vem*, *när*, *var*, *hur* och *varför*, och inte ger bristfällig information, är det möjligt att dra slutsatser om dess förmåga att förmedla information.

⁴⁵ Rubriken har täckning i texten om allt som står i den återfinns i artikeln. Rubriken ska inte innehålla några påståenden som kan ge en felaktig bild av artikelinnehållet. (Wallin 1991:75.)

Makrotemaanalys⁴⁶ (se t.ex. Hellspong & Ledin 1997:146–148) är ett välfungerande verktyg om man vill kontrollera om rubriken har täckning i texten. I en makrotemaanalys delar man in texten i ett antal avsnitt och anger temana för dem. Om dessa s.k. *makroteman* motsvarar hela textens huvudrubrik, kan rubriken anses ha täckning i texten. Som exempel presenterar jag en text som jag har analyserat med hjälp av den modell som Hellspong & Ledin har utarbetat. Exempeltextern som jag använder har publicerats i DN (14.10.2002) på sidan *Politik*. Textens ursprungliga utseende framgår av bild 1.

(1) EU-omröstningen på Irland

(2) Soffliggare jasidans fiende

(3) På lördag håller irländarna EU:s öde i sina händer när de röstar om Nicefördraget. (4) Ett nej äventyrar såväl EU:s utvidgning som Irlands framtid, anser jaförespråkarna. (5) Ett ja betyder att Irlands röst i EU försvagas, tycker nejsidan.

(6) ”RÄDDA IRLÄNDSKA JOBB – rösta nej.” (7) ”För jobb, tillväxt och Irlands framtid – rösta ja.” (8) Irländarna kan kanske ursäktas om budskapen på affischerna gör dem förvirrade.

(9) För andra gången ska de folkomrösta om Nicefördraget. (10) Förra gången var våren 2001 och då chockades omvärlden av att Irland, som varit så EU-vänligt och dragit sådan nytta av EU, röstade nej med 54 procent mot 46.

(11) Just nu pekar opinionssiffrorna på ett betryggande övertag för jasidan med 41 procent mot 27 procent för nejsidan och 24 procent som inte bestämt sig. (12) Å andra sidan visade opinionsmätningarna på ett ja även inför förra folkomröstningen. (13) Mycket hänger på valdeltagandet, ett högt sådant väntas gynna jasidan. (14) Sist röstade bara en tredjedel.

(15) – Men den gången var vår kampanj usel, och dessutom ösregnade det på folkomröstningsdagen, säger en talesman för regeringspartiet Fianna Fáil som förklaring till soffliggandet.

(16) DEN HÄR GÅNGEN satsar partiet 600 000 euro – 5,5 miljoner kronor – på sin kampanj. (17) Det gäller bland annat att vinna över bönderna och att få ungdomar att rösta.

(18) Oron för att ett allmänt missnöje med regeringen ska gå ut över röstresultatet verkar dock vara obefogad, enligt den senaste opinionsmätningen.

(19) Flertalet av parlamentets partier är för ett ja. (20) Det gäller förutom Fianna Fáil också det största oppositionspartiet Fine Gael, Labour och det mindre Progressiva demokraterna.

(21) Ja säger också arbetsgivarnas organisation, Landsorganisationen och nu senast också böndernas största organisation. (22) Jasidan stöds också av den katolska kyrkan.

(23) JASIDANS HUVUDARGUMENT är att EU:s utvidgning annars äventyras och att irländarna måste visa generositet mot de forna järnridäländerna. (24) Tidningsuppgifter om att regeringen tänker kringgå ett eventuellt nej och ändå ge klartecken för utvidgningen har dementerats häftigt.

(25) Ett nej skulle försvaga Irlands ställning inom EU och även hota investeringar och därmed jobben, hävdar jasidan, som anklagas för skrämselpropaganda av nejlägret.

(26) Nejsidan har betydligt mindre resurser och består av en rad disparata grupper. (27) Partierna Sinn Féin och De gröna står bägge på nejsidan, och det var framför allt Sinn Féins kampanj som tros ha svängt resultatet förra gången.

(28) Här finns också socialistiska småpartier och fredsgrupper. (29) Långt till höger står Nej till Nice-kampanjen, som består av bland andra abortmotståndare.

(30) Nejsidan hävdar att det är ett brott mot demokratin att alls hålla denna andra folkomröstning när folket redan har sagt sitt.

(31) ETT NEJARGUMENT är att man vill värna Irlands neutralitet. (32) Trots att landet fått garantier för att inte behöva ingå i någon försvarspakt anser nejsidan att Nicefördraget innebär en ökad militarisering av EU.

46 Teorin om makrostrukturer är ursprungligen utformad av Teun van Dick (1980).

(33) De flesta på nejsidan säger sig alls inte vara mot utvidgningen, men de hävdar att Nicefördragets verkliga mål är att stärka de stora EU-medlemsstaternas makt på de smås bekostnad och varnar för en federal superstat.

Soffliggare jasidans fiende

På lördag håller irländarna EUs öde i sina händer när de röstar om Nicefördraget. Ett nej äventyrar såväl EUs utvidgning som Irlands framtid, anser järforspråkarna. Ett ja betyder att Irlands röst i EU förevagas, tycker nejsidan.

"NÄRDA IRLÄNDSKA JOBB - rösta nej." "För jobb, tillväxt och Irlands framtid - rösta ja." Irländarna kan kanske ursäktas om lockskapen på affischerarna gör dem förvirrade.

För andra gången ska de besluta om Nicefördraget. Flera gånger var vägen 2001 och då chockades överstaden av att Irländ, som varit så EU-vänligt och dragit sådana nytta av EU, röstat nej med 54 procent mot 46.

Just nu pekar opinionssiffrorna på ett betydande överlag för ja-sidan med 41 procent mot 57 procent för nejsidan och 24 procent som inte bestämt sig. Å andra sidan visade opinionsmätningarna på ett ja även inför EUs följande utvidgning. Mycket hänger på valdeltagandet, ett högt sådant vinsten gräns just nu. Stort delat bara en tredjedel.

Men den gången var vår kampanj usel, och dessutom överskuggades den på följande utvidgningen, säger en talesman för regeringspartiet Fianna Fáil som förklarar till soffliggare.

Den här gången väntar partiet 600 000 euro - 6,5 miljoner kronor - på sin järforspråk. Det gäller bland annat att vinna över

bönderna och att få ungdomar att rösta.

Också för ett allmänt missnöje med regeringen ska gå ut över rösterstatistiken. Dock var obehagad, enligt den senaste opinionssiffran.

Flertal av parlamentets partier är för ett ja. Det gäller Breton Finns Fiil också det största oppositionspartiet Fine Gael, Labour och det mindre Progressiva demokraterna.

Ja säger också arbetsgivarorganisationen, Landbruksorganisationen och nu senast också böndernas största organisation, Jasidan stöder också av den katolska kyrkan.

JASIDANS HUVUDSAMURUM är att EUs utvidgning ännu äventyras och att irländarna måste vinna generellt mot de stora järforspråkarna. Tidningsuppgifter om att regeringen tänker krigsligt utveckla

ett nytt och ändå ge klartecken för utvidgningen har demonstrerat tillfälligt.

Ett nej skulle föregå irländsk utvidgning inom EU och även lura investerare och främst jobben, hävdar ja-sidan, som anklagar för skenoppgång av reglaget.

Nejsidan har betydligt mindre resurser och består av en rad

Motstånd: "Det är bättre att vara bra" lyder texten på affischen från partiet Fine Gael utvidgningssupport, med för senast anpassning. Den har vidt utspelad, precis som högergruppen Nej till Nice-kampanjen affisch där en pistol riktas mot en förskickad man. "Låt dig inte hursas, rösta nej" lyder den texten.

disparanta grupper: Partiet Sinn Féin och De gröna står bakom på nejsidan, och det var förfronter all Sinn Féin kampanj som tros ha svåra resultat för en ja.

Här finns också socialistiska småpartier och Frelagsgruppen. Långt till höger står Nej till Nice-kampanjen, som består av bland andra älskarnas

Nejsidan hävdar att det är ett brott mot demokratin att alla hålla denna andra följande utvidgning inte följer redan har sagt.

ETT NEJANSAMURUM är att man vill värna Irlands neutralitet. Trots att landet fått garantier för att inte behöva ingå i någon förvecklad anse nejsidan att Nicefördraget innebär

en ökad militarisering av EU. De flesta på nejsidan säger sig alls inte vara mot utvidgningen, som de hävdar att Nicefördragets verkliga mål är att stärka de stora EU-medlemsstaternas makt på de smås bekostnad och varnar för en federal superstat.

Kari Molin
kari.molin@dn.se

Bild 1. En artikel inför EU-omröstningen i DN 14.1.2002. (Text: Kari Molin.)

I den här artikeln i DN har början av de större avsnitten skrivits med fetstil, vilket enligt Melin (2000:29) numera är ett alternativ som används i större omfattning än traditionella mellanrubriker. Samma typografi används också i SvD och HS där inledningsorden i vissa stycken också har markerats med fetstil. Bara *Aamulehti* rubricerar de större avsnitten med normala mellanrubriker, vilket med avseende på tydlighet, läsbarhet och begriplighet kan anses vara ett alternativ som stödjer läsaren mer än det som används i exempelartikeln. Den typografiskt markerade början i ett avsnitt kan i några fall sammanfatta det huvudsakliga innehållet i avsnittet, men det kan också hända att den första början inte alls säger något om textpartiets makrotema. Melin (1999b:114) konstaterar att en sådan här typ av mellanrubriker har bara en strukturerande funktion och delar upp texten i mindre enheter. Den kan alltså skiljas från sådana rubriker som verkligen ökar förståelsen. Enligt Melin (2000:48) hjälper nämligen en mer traditionell mellanrubrik, som "ger en hint om huvudtanken/huvudfunktionen i nästa avsnitt", läsaren att orientera sig i det som behandlas senare i texten, och underlättar även informationssökningen om man återkommer till samma artikel vid ett senare tillfälle. Jag har delat in exempelartikeln i partier enligt de teman som kan anses utgöra en innehållslig enhet. De med fetstil markerade avsnitten har varit till viss hjälp, men motsvarar ändå inte helt min strukturering.

Makrotema för avsnitt 1 (mening 3–8): Nicefördraget delar irländarna i två läger

Makrotema för avsnitt 2 (mening 9–18): Även andra gången hänger på valdeltagandet

Makrotema för avsnitt 3 (mening 19–22): De flesta partier för ett ja

Makrotema för avsnitt 4 (mening 23–25): Jasidans huvudargument

Makrotema för avsnitt 5 (mening 26–30): Nejsidan

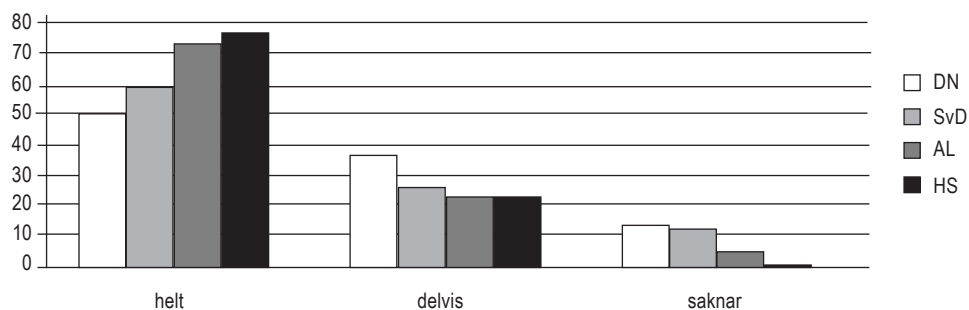
Makrotema för avsnitt 6 (mening 31–33): Nejargument

Om man nu sammanfattar det ovanstående i ett makrotema för hela texten, kan man konstatera att det första avsnittstemat, "Nicefördraget delar irländarna i två läger", rätt bra motsvarar det som texten rör sig kring. Originalrubriken "Soffliggare jasidans fiende", som innehåller ett metaforiskt uttryck⁴⁷, är visserligen mer slående och mer intresseväckande, men täcker artikelinnehållet bara delvis. Detta beror på att det finns en spänning mellan rubrik och brödtext eftersom den förstnämnda koncentrerar sig enbart på jasidan och kan dessutom tolkas så att det blivande valresultatet inte ser så ljust ut för jaförespråkarna. I brödtexten behandlas däremot såväl jasidans som nejförespråkarnas huvudargument och påpekas att jasidan har övertag enligt opinionsmätningarna (mening 11). Den ursprungliga rubriken är ändå inte direkt missvisande, eftersom det som står i den går att hitta i artikeln (mening 12–15). Dessutom förklarar överrubriken (mening 1) huvudrubriken som i sig inte säger vilket land det är fråga om.

Jag har tillämpat den här typen av makrotemaanalys för att se om rubrikerna i EU-artiklarna anknyter till textens makrotema. De finskspråkiga artiklarna i AL och HS har analyserats på samma sätt som de svenskspråkiga. För att en rubrik ska anses täcka artikelinnehållet, måste den oftast svara åtminstone på frågorna *vem* och *vad*. Både Öijer (1981:17) och Pettersson (2003:116) konstaterar att även om det är ytterst viktigt att rubriken ska ha täckning i artikeln, blir denna regel inte alla gånger efterföljd i pressen. Orsaken är enligt Öijer oftast redigerarnas slarviga manuskript. Pettersson har tre olika tänkbara förklaringar till detta: "tidsbrist på redaktionerna", "önskan om att skapa maximal uppmärksamhet" och "ren inkompetens och dåligt samarbete mellan enskilda individer i arbetsgrupperna".

Resultatet av makrotemaanalysen av EU-artiklarna, som framgår av figur 4, visar att 50–60 % av rubrikerna i de svenska tidningarna helt täcker det som berättas i texten, medan andelen helt täckande rubriker i de finska tidningarna är över 70 % av alla rubriker. Rubrikernas täckning i texten kan därför sägas vara störst i de finska tidningarna, i synnerhet när också antalet rubriker som saknar täckning är mycket litet i jämförelse med i de svenska tidningarna. Materialet för HS har inte alls rubriker som saknar täckning, och bland AL:s artiklar är det bara en rubrik som inte motsvarar artikelinnehållet.

47 Metaforik i rubrikerna behandlas i avsnitt 5.1.3.

Figur 4. Fördelning av rubrikerna med avseende på täckning i texten; procent av alla rubriker per tidning.

Rubriker som bara har *delvis täckning* i texten har lägre informationsvärde, men deras innehåll står ändå i linje med det som sägs i brödtexten. De nedanstående rubrikerna (ex. 1–3) är exempel på denna typ av rubriker som inte ger tillräckligt med information om temat. Artikeln med rubriken i exempel 1 handlar om schweizarnas syn på EU-medlemskap och orsakerna till att de flesta vill säga nej till unionen. Av rubriken framgår dock inte vems intresse för EU som behandlas. Rubriken i exempel 2 lämnar läsaren frågande, eftersom det inte framgår för vem och varför det är viktigt att nå framgång i ishockey och med vad hockey jämförs. På basis av rubriken är det dessutom omöjligt att veta att man i artikeln egentligen rapporterar en slovakisk ung mans tankar inför Slovakiens medlemskap i EU. Inte heller rubriken i exempel 3 säger läsaren speciellt mycket om artikelinnehållet där Cyperns utrikesminister talar om förhandlingar om att ena den delade ön. Ett gemensamt drag i alla tre exempel är att de inte innehåller någon information om vilka personer eller människogrupper det är fråga om. Därför uppfyller de inte heller rekommendationen att rubriken ska ha ett subjekt som berättar vem som handlar eller har ansvaret för den rapporterade händelsen (se 4.1.1).

Ex. 1 **Måttligt intresse för nya EU**⁴⁸ (SvD 3.5.2004)

Ex. 2 **Kiekkomenestys kuitenkin tärkeitä**⁴⁹ (AL 1.5.2004)

Ex. 3 **Hoppet om återförening finns kvar** (DN 12.5.2004)

Gränsen mellan helt täckande rubriker och delvis täckande rubriker går alltså ofta vid förekomsten av subjekt. Helt täckande rubriker innehåller ett subjekt, medan rubriker som har delvis täckning i texten inte svarar på frågan *vem*. Enligt Vahtera (2009:70) förekommer rubriker som saknar subjekt bara sällan i finska tidningar, men i svenska tidningar är den

⁴⁸ Exempelrubrikerna markeras med fetstil i likhet med i de originalartiklarna.

⁴⁹ Ex. 2 Framgång i ishockey ändå det viktigaste.

här typen av rubriker däremot mycket vanliga. I Vahteras material saknas subjekt dock oftast i mellanrubriker i både de finska och svenska tidningarna.

Vahtera poängterar att subjektets frånvaro i rubriken kan ofta tolkas så att det är mer irrelevant för läsaren vem som gjort vad. I stället betonar rubriken själva händelsen eller situationen som rapporteras i artikeln – i synnerhet om det är fråga om en akut och överraskande tilldragelse. Detta händer dock enligt Vahtera ibland på bekostnad av tydlighet. (Vahtera 2009:70.)

De rubriker som *saknar täckning* förmedlar information som på något sätt är motstridig med den information som anges i brödtexten. Det kan hända att rubriken i sin helhet avviker från brödtextens innehåll eller eventuellt är det en viss del av rubriken som gör att rubriken inte motsvarar artikeltemat. Om rubriken förmedlar motstridig information i relation till det som sägs i brödtexten, får läsaren en viss uppfattning om artikelinnehållet på basis av rubriken, men märker snart, efter att ha börjat läsa vidare, att det egentligen är fråga om något annat än vad rubriken har låtit förstå.

Av rubriken i exempel 4 framgår att artikeln handlar om en folkomröstnings betydelse och rubriken kan kanske ges tolkningen att folkomröstningen är ett viktigt nationellt verktyg att politiskt påverka beslutstagandet. Brödtextens budskap är dock ett annat. Artikeln är en ledare, där skribenten tar ställning till Irlands folkomröstning om Nicefördraget, och till slut värderar folkomröstningar om EU-frågor i allmänhet. Som det framgår av exempel 5, tas det i själva verket upp nackdelar med folkomröstningar på Irland och betonas att folkomröstningar är något som inte borde ordnas. Det kan hända att rubriksättaren har velat anlägga en ironisk ton på temat, men eftersom man i en text inte kan förmedla till exempel ordbetoningar på samma sätt som i talet, är risken stor att rubriken förstås bokstavligt.

Ex. 4 **En folkomröstning betyder så mycket** (SvD 21.10.2002)

Ex. 5 Fallet Irland visar också hur lätt europeisk politik inte uppfattas som inrikespolitik, utan som något som har med "Bryssel" att göra. Det öppnar i sin tur vägen för att folkomröstningar om t.ex. Nicefördraget kan förvandlas till en missnöjesdemonstration mot den sittande regeringens politik eller en protest mot eliternas EU-dryghet. [...] Folkomröstningar på nationell nivå tenderar [...] att varken bli triumfer för upplysta kampanjer i sakfrågan eller öka utslagens legitimitet. Därför kan det bara beklagas att Sverige inom något år – för att lösa socialdemokratins interna problem – helt i onödan ska genomföra en folkomröstning om EMU. (SvD 21.10.2002, brödtexten.)

Ex. 6 Margot Wallström på kollisionskurs med Göran Persson:
"EU-president är ingen bra idé" (DN 22.10.2002)

Rubriken i exempel 6 saknar täckning på grund av att dårraden antyder att även Göran Perssons åsikter tas upp i brödtexten. Debattartikeln i fråga är skriven av Margot Wallström själv som inte nämner Persson i texten. Dessutom utgör spekulationen om en möjlig EU-president bara en mindre del av det som behandlas, ett litet mikroteama. Slutomdömet är

alltså att rubriken inte motsvarar artikelinnehållet. Man måste dock ta hänsyn till att utanför själva budskapets kontext anknyter texten till en allmän diskurs som antagligen pågått kring temat och där Perssons åsikter spelat en central roll. Över huvud taget brukar Perssons ställningstaganden i både nationella och internationella sammanhang fästas stor vikt vid, vilket har synts i medierna i att han till och med har getts öknamnet ”Han som bestämmer”. Detta kan ha gett upphov till rubriken som fungerar mer självständigt och förutsätter att läsaren har följt den tidigare diskursen.

Den avgörande gränsen mellan rubriker som har delvis täckning och rubriker som saknar täckning går alltså vid behandling av det som står i rubriken. Innehållet i de delvis täckande rubrikerna kan anses vara i linje med det som behandlas i brödtexten (även om rubriken har lägre informationsvärde än helt täckande rubriker), medan rubriker som saknar täckning förmedlar sådan information som vilseleder läsaren och/eller som inte behandlas i brödtexten.

5.1.2 Rubriktyperna och förmågan att förmedla information

Rubriktypen spelar en avgörande roll för informationsförmedlingen och den totala gestaltningen. Variationen i informationsförmedlingen är stor även mellan olika *innehållsrubriker*. Några är relativt långa och ger mycket information, medan andra nätt och jämt avslöjar det som behandlas i artikeln. Uttömmande rubriker med en lång över- eller underrubrik ger visserligen en bra sammanfattning av artikelinnehållet, men minskar samtidigt läsarens intresse för att gå vidare till brödtexten. Rubriker som knappt avslöjar artikelns tema fungerar inte heller effektivt. Som Pettersson (2003:92) konstaterar kan alltför korta och slagkraftiga rubriker ”ibland skapa missförstånd och oförutsedda associationer”. Rubriker som lockar till att läsa genom att täcka texten men inte avslöja allt skulle därför vara att föredra, hur svår formuleringen av sådana rubriker än är.

Nedanstående fyra exempel är innehållsrubriker till en och samma nyhet i de undersökta tidningarna. De har publicerats samma dag, den 26 oktober 2002, och huvudtemat är EU:s toppmöte där medlemsländerna har kommit överens om ett jordbruksbidrag som ska erbjudas kandidatländerna. Som det framgår av exemplen, är SvD (ex. 9) i det här fallet den enda tidning som har lyckats koncentrera huvudinnehållet i en tämligen kort rubrik utan några tillägg. Rubriken berättar det viktigaste faktumet, täcker artikeltemat och väcker samtidigt läsarens intresse för ämnet varför möjligheten att också brödtexten blir läst ökar. AL (ex. 8) och HS (ex. 10) har också rätt tydliga rubriker, även om de i sin helhet är betydligt längre än i SvD. DN:s tredelade rubrik (ex. 7) är i sin tur alltför lång och tung, vilket gör att brödtexten inte nödvändigtvis har något nytt att tillägga till nyheten.

- Ex. 7 **EU-toppmötet**
 På fredagskvällen kunde EU-länderna enas om ett slutbud som ska erbjudas de tio länder som kandiderar för EU-medlemskap. Frankrike och Tyskland angav färdriktningen. Alla skulle känna sig som vinnare och ett svenskt ingripande räddade en uppgörelse i sista stund. Men Sverige i ”de fyras gäng” tillhörde dem som gav upp mest.
- Budet klart för utvidgad union** (DN 26.10.2002)
- Ex. 8 **Pöytä katettiin valmiiksi EU:n laajenemiselle**
Huippukokous: Unionin maataloudessa jaettava raha vähenee vuodesta 2007 alkaen, mutta Suomi turvasi onnistuneesti pohjoisen erityistuet⁵⁰ (AL 26.10.2002)
- Ex. 9 **EU nådde uppgörelse om jordbrukspolitiken** (SvD 26.10.2002)
- Ex. 10 **Maanviljelijöiden tukiaiset vähenevät vanhoissa EU-maissa**
 Paavo Lipponen: Brysselin huippukokous onnistunut hyvin
 Laajentumisen jälkeen maatalouden menot laitetaan kuriin⁵¹ (HS 26.10.2002)

Citatrubriker, som används när någon har yttrat sig om samma tema som artikeln behandlar eller möjligen när någons yttrande har upphöjts till hela artikelns tema, anger ofta även det viktigaste faktumet. Citatrubriker är effektiva på grund av att citaten i dem i allmänhet ger en känsla av att det tema som behandlas i artikeln är viktigt. Vanliga medborgare brukar vara intresserade av vad statsmän eller sakkunniga och experter inom olika områden säger, och även om medborgarna inte alltid delar deras syn, har åsikterna ändå tyngd som väcker reaktioner (ex. 11–12).

- Ex. 11 Professor Ulf Bernitz varnar för dåliga förberedelser inför östutvidgningen:
 ”Större EU försvagar Sverige” (DN 30.10.2002)
- Ex. 12 **Prodi: Perustuslaki on pakko saada**⁵² (HS 1.5.2004)
- Ex. 13 ”Turkiet måste demokratiseras” (DN 10.10.2002)

Om citatet däremot har valts på basis av några få rader i en artikel som också behandlar en massa annat än budskapet i rubrikens yttrande, missleds läsaren utöver det att artikeln blir en misslyckad helhet. Ett exempel på detta är en rubrik som har ytterst liten täckning i texten (ex. 13). Artikeln (DN 10.10.2002) som fått rubriken i fråga handlar om Göran Perssons tankar efter mötet med de andra socialdemokratiska ledarna hos den brittiske premiärministern Tony Blair på Downing Street i London. De ämnen som diskuterades på mötet varierade från tio nya medlemsländer i EU till fredsförhandlingar i Palestina–

- 50 Ex. 8 **Bordet är dukat för EU-utvidgningen**
Toppmötet: Jordbrukspengarna minskar från och med 2007 men Finland säkrade ett nordiskt specialstöd
- 51 Ex. 10 **Jordbrukarnas subventioner minskar i gamla EU-länder**
 Paavo Lipponen: Toppmötet i Bryssel lyckat. Efter utvidgningen tacklas jordbruksutgifterna
- 52 Ex. 12 **Prodi: Grundlagen är ett måste**

Samspelsrubrikerna medför något extra till nyhetsartiklarna. De samspelar med bilderna vilket gör att slutresultatet är en väl genomtänkt helhet som producerar ett intryck av verklighet (jfr 4.1.1 och 4.2.1). Eftersom samspelsrubrikerna fungerar tillsammans med bilden, är de mer intress väckande än andra typer av rubriker och lockar därför också till att läsa hela artikeln. Bild 2 som ingår i mitt material är ett exempel på artiklar där rubrik och fotografi samspelar. Rubriken⁵³ beskriver på ett slående sätt det som man kan se på bilden och därför kan rubriken vid sidan av bildtexten⁵⁴ också anses ange bildinformation. Artikeln behandlar Irlands folkomröstning om Nicefördraget vilken inte lockade ett stort antal röstare i alla valkretsar. Både rubriken och de tomma valbåsen på bilden inleder läsaren i nyhetstemat.

Bild 2. En artikel i samband med Irlands EU-omröstning i HS 20.10.2002. (Text: Annamari Sipilä. Foto: Alastair Grant/AP.)

- JOHANNA I. KOIVISTO

Ett annat exempel på samverkan mellan rubrik och bild framgår av artikeln på bild 3. Rubriken⁵⁵ innehåller några ord som förstärker samspelet mellan rubrik och bild. Den avbildade mannen nämns vid efternamn i rubriken vilket signalerar till läsaren att det är fråga om den person som bilden föreställer. Verbet står (fi. seisoo) i rubriken stödjer också det intrycket, eftersom mannen på bilden står. Artikeln i fråga handlar om maltesarnas motstridiga tankar kring landets möjliga medlemskap i EU. Den avbildade mannen är en av dem som fått uttrycka sin åsikt och fungerar på det sättet som representant för den maltesiska befolkningen – i synnerhet för dem som ställer sig negativt till medlemskapet. Underrubriken⁵⁶ preciserar temat på en allmän nivå.

Laivanrakentaja Mizzi seisoo itsenäisyysrintamassa Maltalla

Laajentuminen: Irlannin Nizza-tuloksen jälkeen EU:n seuraava äänestysupakka voi olla Välimerellä

Bild 3. En artikel om maltesarnas
åsikter under landets förhandlingar om
EU-medlemskapet i AL 16.10.2002.
(Text: Taneli Heikka. Foto: Fotograf
okänd.)

5.1.3 Rubrikerna och begripligheten

När det gäller den förståelseprocess som startas när man börjar läsa en tidningsartikel, spelar rubriken en viktig roll. Rubriken ger läsaren möjlighet att bereda sig på att ta emot den information som ges i artikeln andra element. Strömquist (2005:130) talar om *förförståelse* som aktiveras vid läsning av rubriken. Det betyder att läsaren i och med

55 Bild 3 Laivanrakentaja Mizzi seisoo Itsenäisyysrintamassa Maltalla/Skeppsbyggaren Mizzi står i självständighetsfronten på Malta (rubrik)

56 Bild 3 **Laajentuminen:** Irlannin Nizza-tuloksen jälkeen EU:n seuraava äänestysjupakka voi olla Väli-
merellä/ **Utvidningen:** Efter Irlands Nice-resultat kan EU:s följande ”omröstningsrabalder” äga rum vid
Medelhavet

rubriken redan vet någonting om det ämne han kommer att läsa mer om, vilket underlättar både läsning och förståelse.⁵⁷ Enligt Nikula (2001:200) är det att *förstå* en förutsättning till att man så småningom också ska *begripa* budskapet (jfr 2.3). Svårbegripliga rubriker ger med andra ord läsaren färre möjligheter att med hjälp av kontextramar och kognitiva scheman finna mening och innehåll i det som står i rubriken, vilket också påverkar hela receptionsprocessen negativt (se 2.2 och 2.3).

Att en rubrik är informativ, betyder inte nödvändigtvis att den är begriplig. Tvärtom, på samma sätt som informationstäta texter kan informativa rubriker innehålla sammansättningar och fackord som inte är allmänt bekanta. Wallin (1991:81) framhäver att om rubriken består av ett svårläst och svårbegripligt språk och innehåll, ökar dessutom risken att artikeln förblir oläst av de flesta. Wallin (1991:81–83) anser helt allmänt att rubriken är begriplig om den inte innehåller många sådana ord som kan anses vålla problem för läsarna, om språket i rubriken är enkelt och klart och inte förutsätter stora förkunskaper av läsaren.

Det som jag avser med *begriplig rubrik* hänger samman med rubrikens språkliga form, innehåll och ordval. Jag kommer likväl inte att systematiskt analysera de lexikogrammatiska dragen, utan koncentrerar mig bara på några drag vars förekomst/avsaknad kan anses ha betydelse för begripligheten. Jag fäster också uppmärksamhet på metaforiken i rubrikerna, eftersom metaforer brukar användas för många olika ändamål. Enligt Hellsten (1997:77) möjliggör metaforer i rubriker t.ex. tillspetsning och konkretisering av det behandlade ämnet. I regel brukar ju metaforer underlätta förståelsen, men ibland stöter man på s.k. nyskapande metaforer som inte är etablerade i språket. Sådana metaforer kan bli nästan obegripliga i och med att de kräver för mycket av läsarens kreativitet. (Ekberg 2010, jfr även 3.3.) Sammanfattningsvis presenterar jag de kriterier som rubrikerna i min analys måste fylla för att bli klassificerade som begripliga för den normale tidningsläsaren:

1. Rubriken innehåller inte fackord som förutsätter djupare kännedom av den europeiska politiken.
2. I rubriken förekommer inte initialord eller förkortningar som inte kan anses vara allmänt bekanta eller som eventuellt kan förväxlas med t.ex. namnen på andra organisationer o.d. som använder samma förkortning.
3. Kopplingen mellan orden i rubriken vållar inte problem för läsaren, dvs. det är lätt att placera rubriken i ett sammanhang eftersom rubriken stödjer läsarens förförståelse av ämnet.
4. Rubriken består inte av sådana metaforer som gör det svårt för läsaren att binda samman rubrikinnehållet med någon referent.
5. Rubriken innehåller eventuellt vissa vardagliga och/eller talspråkiga uttryck som gör att ämnet närmar sig läsaren.

Ex. 14–15 är rubriker som innehåller fackord inom ämnet EU. Ett specialiserat ordförråd kan inte helt undvikas i tidningsartiklar som behandlar politik och ekonomi, men deras

⁵⁷ Se även Nordman 2001 och Melin 2010.

användning i rubriken tar inte hänsyn till den oinvidde läsaren, då artikeln närmast kan anses locka sådana läsare som redan från tidigare har kunskaper om ämnet.

Ex. 14 **Kraven på en ny stabilitetspakt**⁵⁸ ökar (DN 12.5.2005)

Ex. 15 **Irland vacklar om Nicefördraget**⁵⁹ (DN 18.10.2002)

Ex. 16–17 innehåller initialord som kan utgöra ett hinder i förståelseprocessen om namnet inte är bekant från tidigare. Det kan också hända att flera organisationer eller föreningar använder samma initialer. Initialerna ESO betyder i det här fallet *Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi*, men samma förkortning har t.ex. *the European Southern Observatory* som är en organisation för astronomisk forskning. Initialordet WTO är en förkortning av orden *World Trade Organization*, Världshandelsorganisationen, vars uppgift är att ge regler för handel mellan nationer. Förkortningen kan eventuellt förväxlas med t.ex. *World Tourist Organization*, även om kontexten oftast hjälper till att avgöra om förkortningen syftar på det företag eller den organisation som läsaren trott från början.

Ex. 16 Ny ESO-rapport om finansieringen av utvidgningen:
 ”Särskild EU-skatt bör övervägas” (DN 10.10.2002)

Ex. 17 **WTO:sta sopus viime hetkillä Moskovassa**⁶⁰ (HS 22.5.2004)

Det kan också hända att rubriken upplevs som svår trots att de enskilda orden är lätta att förstå. Detta beror på att kopplingen mellan orden är svårbegriplig eftersom det blir svårt för läsaren att aktivera sin förförståelse och att få orden att hänga ihop. Metaforer som inte är etablerade och därför inte direkt öppnar sig för läsaren kan i rubriken leda till att det blir svårt för denne att skapa sig en uppfattning om rubrikinnehållet och i och med det aktivera sin förförståelse om det som behandlas (ex. 18–20). (Se även Findahl & Höijer 1984a:66.)

Ex. 18 **Tähdet, pilvet ja haamu Euroopan yllä**
 Elyséen illallispöydässä avattu tie on 15 vuoden jälkeen vienyt perille⁶¹ (HS 1.5.2004)

Ex. 19 **Slumrande jätte söker nya vägar** (DN 22.5.2004)

58 *Stabilitetspakten* är en överenskommelse mellan medlemsstaterna, genom vilken man enats om att undvika underskott i den offentliga budgeten. Balans eller överskott försöker man säkra genom ett system för tidig varning samt ett bötessystem, om det redan rådande underskottet inte åtgärdas. Stabilitetspakten gäller bara inom euroområdet, vilket betyder att länder utanför valutaunionen inte kan bli föremål för bestraffningar. (EU-upplysningen.)

59 *Nicefördraget* är ett ändringsfördrag med syftet att underlätta för EU att ta in nya medlemsländer. Nicefördraget, som började gälla den 1 februari 2003, gjorde det möjligt att anpassa beslutsprocesser och EU:s institutioner till ett utvidgat EU. (EU-upplysningen.)

60 Ex. 17 **Uppgörelse om WTO i sista stund**

61 Ex. 18 **Stjärnor, moln och en gengångare över Europa**

Vägen som öppnades vid middagsbordet i Elysée-palatset har lett fram efter 15 år

- Ex. 20 **En grånande keltisk tiger gör sig redo för nya språng**
 Alla vill ta efter den makalösa irländska modellen (DN 14.5.2004)

Rubriken i ex. 18 tillhör en kolumn där skribenten tar ställning till utvidgningsprocessen i EU. Rubriken kan lämna läsaren frågande, även om han med hjälp av de ord som förekommer i huvudrubriken kan försöka associera till det behandlade temat. *Stjärnor* (fi. tähdet) associeras relativt lätt till EU-flaggan som i och med utvidgningen vajar i allt fler länder runtom i Europa. *Moln* (fi. pilvet) kan i sin tur förknippas med det bildliga uttrycket 'orosmoln' som tynger tankarna hos många medborgare i kandidatländerna. *Gengångare* (fi. haamu) kan däremot vara svårare att associera till temat. Enligt brödtexten är den här europeiska gengångaren nämligen "ett minne av diktatur, ofred och krig som satte i gång utvidgningen" [min översättning]. Utvidgningen ses med andra ord som ett sätt att förhindra gamla orostider att upprepa sig.

Med de metaforiska uttrycken i ex. 19–20 syftas på två olika länder som behandlas från utvidgningsperspektivet. Enbart på basis av rubrikerna är det dock svårt att veta vilken referent uttrycken hänvisar till. *Slumrande jätte* (ex. 19) avser Ukraina som med sin identitet balanserar mellan Ryssland och Europa. Geografiskt tillhör Ukraina Europa, men samtidigt anknyts landet också starkt till Ryssland på grund av den gemensamma historien. Det metaforiska uttrycket i rubriken används tydligen för att beskriva Ukraina i den situation som landet befinner sig i: å ena sidan vill landet söka sig till europeiska strukturer som EU, men å andra sidan har EU inte riktigt hunnit ta ställning till det ukrainska EU-medlemskapet – annat än genom att konstatera att ett medlemskap inte är tänkbart för tillfället.

En grånande keltisk tiger (ex. 20) är en metafor för Irland som tidigare var ett relativt fattigt europeiskt land, men som under senare delen av 1990-talet lyckades snabbt förbättra sin ekonomi. Enligt det som framgår av brödtexten "förvandlas Irland i och med EU-utvidgningen från EU-bidragstagare till nettobetalar". Den keltiska tigern är ett begrepp som används för att syfta på både Irland och "det ekonomiska miraklet" då landet nådde högkonjunktur. Ordet *keltisk* i huvudrubriken underlättar för läsaren att associera till Irland, och denna association stöds av adjektivet *irländska* i underrubriken, men om tigermetaforen inte är bekant, kan det vara svårt att få reda på vad artikeln behandlar.

Rubrikerna i ex. 19–20 kan jämföras med sådana rubriker som explicit anger namnet på det land som behandlas i artikeln (ex. 21–22). De sistnämnda bidrar till tydligheten och begripligheten på ett sätt som ger läsaren möjlighet att aktivera sin förförståelse.

- Ex. 21 **Turkiet inte redo för medlemskap** (SvD 10.10.2002)

- Ex. 22 **Unkari odottelee yhä EU:n kantaa**⁶² (AL 9.10.2002)

62 Ex. 22 Ungern väntar fortfarande på EU:s ståndpunkt

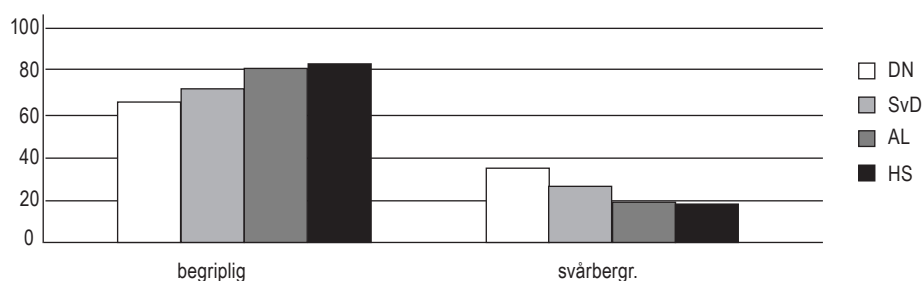
Även vardagliga och talspråkiga uttryck underlättar det för läsaren att finna mening och innehåll i det tema som rubriken presenterar. I och med uttryck från vardagsspråket blir rubrikerna också mer uppseendeväckande och ämnet närmar sig läsarna (ex. 23–25).

Ex. 23 **Utvidgningen ger tolkarna fullt upp** (SvD 11.5.2004)

Ex. 24 **Kyproksen kirkolla on maallista mammonaa**⁶³ (HS 4.5.2004)

Ex. 25 **EU palasi arjen kovaan vääntöön**⁶⁴ (HS 3.5.2004)

Jag har indelat rubrikerna i begripliga och svårbegripliga enligt de kriterier som presenteras ovan. Som figur 5 visar har rubrikerna i de finska tidningarna något större begriplighetsgrad än rubrikerna i de svenska tidningarna, när över 80 % av rubrikerna i de förstnämnda borde gå att förstå utan problem. Flest sådana rubriker som kan klassas som svårbegripliga finns i DN med en ca 35 % andel av alla rubriker. Resultatet av rubrikernas begriplighet är i linje med resultatet av rubrikernas täckning i texten, när den inbördes ordningen mellan tidningarna är densamma i båda mätningarna. Både HS och AL kan anses gynna läsaren mest med rubriker som kort sammanfattar innehållet i artikeln, stödjer läsarens förståelse och bidrar till begripligheten.

Figur 5. Rubrikernas begriplighet; andel rubriker per tidning i procent.

5.2 Olika praxis med ingressen

Ingressen är ett element som de finska tidningarna avstod från vid mitten av 1990-talet i och med förändringar i skriftstilen och textstrukturen. Man ansåg att samma sak upprepades för mycket i en artikel med ingress. Eftersom nyhetens viktigaste fakta ändå borde framgå i den första meningen i brödtexten, blev en typologiskt markerad ingress onödig. I stället används dårrad och nedtryckare för att komplettera huvudrubriken och mycket kort sammanfatta artikelinnehållet. Också det så kallade nyckelordet i samband

⁶³ Ex. 24 **Kyrkan i Cypern har jordiska ägodelar**

⁶⁴ Ex. 25 **EU återvände till vardagens hårda manglingar**

med rubriken, vilket med ett ord anger nyhetens ämnesområde eller händelseort, inleder ofta läsaren i temat i de finska tidningarna⁶⁵. (Torvinen 2004.)

De svenska tidningarna använder däremot fortfarande ingress i mitt material. Visserligen lär användningen av de markerade ingresserna ha minskat något. Andersson-Ek m.fl. (1998:26) har redan i slutet av 1990-talet konstaterat att den klassiska ingressen håller på att försvinna, när den ersätts av en rubrik tillsammans med en underrubrik. Rahm har i sin artikel *Vart tog ingressen vägen?* (1999) studerat nyhetstexternas strukturella förändring i *Sydsvenska Dagbladet* och *Svenska Dagbladet* under 1990-talet. Hans undersökningsresultat visar att den typografiskt markerade ingressen saknas i kortare nyhetsartiklar i slutet av decenniet i båda tidningarna. Också i mitt material av svenska tidningar saknas ingressen i några ledartexter och kortare nyhetsartiklar. Av tabell 4 framgår mängden av artiklar med ingress i de svenska tidningarna. Båda tidningarna har tre artiklar som saknar ingress, men den procentuella andelen är ca en procentenhet större i SvD.

Tabell 4. Antalet och andelen artiklar med ingress i de svenska tidningarna

Tidning	Artiklar med ingress	Artiklar totalt	Andelen artiklar med ingress
DN	29	32	90,6 %
Svd	34	37	91,9 %

5.2.1 Ingresstyper

I båda svenska tidningarna förekommer alla de ingresstyper som presenteras i avsnitt 4.1.2. I tabell 5 anger jag antal olika typer i materialet för respektive tidning. Lindstedt (1998:148) konstaterar att denna sorts försök att göra en systematik över olika ingresstyper är intressant, eftersom en sådan information vanligen saknas i de journalistiska handböckerna. Handböckerna koncentrerar sig närmast på att presentera indelningar som grundar sig på olika kriterier för varje typ i stället för att upprätta en hierarki mellan dem. En analys som visar den procentuella förekomsten av olika ingresstyper ger en översikt över det reella bruket av ingress och möjliggör en jämförelse mellan olika tidningar.

65 Nu i dagens läge 2011 har AL, som det verkar, börjat helt slumpmässigt använda ingress igen i sina artiklar.

Tabell 5. Fördelningen av olika ingresstyper i de svenska tidningarna, antal och andel av alla ingresser (inom parentes)

Ingress	DN	Svd
Kärnfråga	19 (65,5 %)	27 (79,4 %)
Resumé	5 (17,2 %)	2 (5,9 %)
Särdrag	2 (6,9 %)	3 (8,9 %)
Citat	3 (10,3 %)	2 (5,9 %)

Kärnfrågan är den mest använda ingresstypen i båda tidningarna. När det redan av det som sägs i början framgår vad artikeln behandlar, blir det lättare för läsaren att fortsätta läsandet och få texten att hänga ihop – i synnerhet om de efterföljande meningarna sedan preciserar den här huvudinformationen så som i ex. 26.

Ex. 26 Tio nya länder är redo att slutförhandla om medlemskap i EU. Det enades unionens stats- och regeringschefer om vid sitt möte i Bryssel på fredagen. I sista stund lyckades Sverige bryta det dödläge som på nytt uppstått i förhandlingarna.⁶⁶ (DN 26.10.2002.)

Även andra ingresstyper förekommer, men i mindre omfattning. *Citatingresser* prioriteras inte i mitt material. Ur begriplighetssynvinkel kan detta till och med anses vara en nackdel eftersom citatingressen som bäst kan vara mycket innehållsrik, slagkraftig och intresseväckande – som en av de tre citatingresserna i Dagens Nyheter som även innehåller artikelns kärnfråga (ex. 27).

Ex. 27 DUBLIN – Med ett nej till Nice hamnar vi i Europas bakvatten och vi blir illa omtyckta. Blir det ja får vi mindre inflytande i EU och riskerar vår neutralitet. Hugh Sweeney, student vid Trinity College i Dublin, är en av många irländare som vändas inför lördagens folkomröstning. (DN 18.10.2002.)

Ett *särdrag* i ingressen är också rätt ovanligt i artiklarna. De särdragsingresser som förekommer i mitt material kan egentligen klassas som *reportageingress* med en intressant miljöbeskrivning som i ex. 28 eller en spännande detalj som lockar till vidare läsning som i ex. 29 (jfr 4.1.2). Båda exempelingresserna förekommer i artiklar som handlar om utvecklingen i Europas öststater. Ex. 28 ingår i ett reportage om tysk-polska tvillingstäder som i och med EU-medlemskapet förväntas åter växa ihop. Ex. 29 finns i början av en kolumn som tar ställning till det som hänt i Östeuropa efter Berlinmurens fall. Om en särdragsingress ingår i en nyhet får läsaren inte nödvändigtvis direkt veta vad artikelns viktigaste budskap är, som i ex. 30 där ingressen inte avslöjar resultatet av de förhandlingar som nämns. Positivt med ingresser av den här typen är att de kan väcka läsarens intresse, men de passar ändå bäst som inledningar till reportage och kolumner.

66 Exempelingresserna markeras med fetstil i likhet med i de originalartiklarna.

- Ex. 28 Gågatan i Guben slutar några meter före bron över Neisse. På andra sidan heter staden Gubin. Några meter spåravngräns i asfalten vittnar om att denna stad inte alltid varit delad av en gräns mellan två stater. (SvD 2.5.2004.)
- Ex. 29 I går bar jag upp kartongen med gamla tidningsklipp från källaren. Den var förbaskat tung och luktade litet unket. (SvD 2.5.2004.)
- Ex. 30 I en stämning av spänd ovisshet inleddes på torsdagskvällen ett dygns intensiva, avgörande förhandlingar om EU:s östutvidgning (SvD 25.10.2002).

Några artiklar har en *resumé* som ingress. DN använder ofta resumén i debatttexter (ex. 31) som traditionellt handlar om speciella, relativt svåra företeelser. Resumén har dock inte varje gång använts på grund av ett komplicerat artikeltema, utan också kortare texter med ”enkla” nyheter har inletts med en kort sammanfattning av hela artikeln. Skillnaden mellan kärnfråga och resumé är att kärnfrågan presenterar artikelns viktigaste fakta med ett par detaljer därtill, medan resumén ger en mer omfattande presentation av det behandlade temat.

- Ex. 31 En utvidgning av EU med tolv länder skulle kosta Sverige en halv miljard extra 2004 och drygt 6 miljarder år 2013. Men Sverige bör spela en aktivare roll för att få fram ett mera rättvist system för finansieringen av EU:s budget. Då måste nuvarande allianser omprövas och starkare band knyts till de nya medlemsländerna. Alla kommande reformförslag från EU-kommissionen bör övervägas, även kontroversiella inslag som en särskild EU-skatt, skriver ekonomen Bengt O Karlsson i en ny ESO-rapport. (DN 10.10.2002.)

5.2.2 Ingressens struktur, stil och innehåll

Ingressens struktur, stil och innehåll kan variera beroende på vilken textgenre artikeln representerar. I nyheter borde man börja med det allra viktigaste, medan ingresserna i reportage, som det konstateras ovan, inte behöver följa strukturen som går från det viktigaste faktumet mot mindre viktiga detaljer. I reportage kan reportern i stället börja nästan var som helst, men det betyder inte att det skulle vara lättare att formulera en ingress till ett reportage än till en nyhet. Av Hulténs undersökning (1989:212) framgår att många reportrar anser att just början av ett reportage är svårt att forma.

Att ingresser i nyhetsartiklar borde börja med det allra viktigaste går hand i hand med rekommendationen att den första meningen i ingressen inte får bestå av underordnade satser (se 4.1.2). Underordning och intetsägande fraser i början fördröjer enligt journalistiska handböcker det viktigaste faktumet och förlänger meningen, vilket påverkar begripligheten negativt (se t.ex. Larsson 2001:15). Rekommendationerna följs ändå inte alltid i praktiken. Majoriteten av ingresserna i ledare och nyheter i mitt material presenterar klart det som är artikelns huvudfakta, men det förekommer också några nyhetsingresser där det viktigaste

kommer sist eller där informationen om det som egentligen behandlas fördröjs på grund av en underordnad sats och/eller ett långt *fundament*⁶⁷. Sådana ingresser kan relateras med s.k. *traditionella inledningar* som redaktören för DN Anton Karlgren skiljde från ingress i början av 1920-talet. Traditionella inledningar går långsamt mot det viktigaste, medan ingresser går rakt på ämnets kärna. (Lindstedt 1998:127.)

Ex. 32 och 33 går bra att jämföra med varandra, eftersom båda ingresserna har publicerats samma dag och förekommer i artiklar som behandlar ett och samma tema: EU-kommissionens beslut att tio kandidatländer får träda in i unionen år 2004. Medan ingressen i DN börjar med det viktigaste faktumet, fördröjs samma information i SvD på grund av ett långt fundament i meningens början. Man skulle kunna vinna mer innehållsrikedom och slagkraftighet i ex. 33 om det som i originalet står i slutet av ingressen flyttades till början av meningen i likhet med i strukturen i ex. 32. Ingressen skulle då lyda: *Tio av de tretton kandidatländerna släpps i den Europeiska Unionen 2004 enligt EU-kommissionens rekommendation. Detta händer tretton år efter murens fall och ett omtumlande decennium av plågsamma strukturreformer och hisnande tillväxt.*

Ex. 32 Tio nya länder är redo att gå med i EU från och med 2004. Men utvidgningen riskerar att försenas minst fyra år om irländarna röstar nej till Nice-fördraget. (DN 10.10.2002.)

Ex. 33 Tretton år efter murens fall och ett omtumlande decennium av plågsamma strukturreformer och hisnande tillväxt beslutade i går EU-kommissionen att rekommendera att 10 av de 13 kandidatländerna släpps i den Europeiska Unionen 2004 (SvD 10.10.2002).

Ofta förekommande inslag i reportageingresserna är miljö- och människobeskrivningar som förmedlas från reporterns *iakttagande perspektiv* (se Hultén 1989:206.) Även om det i reportage inte förutsätts att den viktigaste informationen kommer först är det ändå viktigt att det som beskrivs i ingressen tydligt ingår i det som berättas i brödtexten. Om ingressen beskriver en människa, antar läsaren att samma person även annars spelar en central roll i artikeln. Om det är miljön som skildras, är det lätt att förmoda att platsen fungerar som artikelns scen där händelserna rapporteras ifrån. (Jfr Larsson 2001:92–98.)

Ingressen i ex. 34 presenterar tankar av en person som intervjuats för reportaget. Samtidigt fungerar ingressen som ett slags resumé av hela temat som baserar sig på intervjun, vilket hjälper läsaren att skapa sig en uppfattning om det som behandlas redan innan han börjat läsa brödtexten.

67 Med *fundament* avses det led i början av meningen som kommer före det finita verbet. Meningar kan vara *högertunga* eller *vänstertunga*. De sistnämnda anses vara mer svårlästa på grund av att de flesta orden i meningen finns i fundamentet. Högertunga meningar har däremot korta fundament, vilket gör att läsaren kommer snabbt till verbet och då är det lättare att uppfatta det som förmedlas. (Se Hellspong & Ledin 1997:77.)

- Ex. 34 Debatten om särregler för arbetare från nya EU-länder gjorde polska EU-kommissionären Danuta Hübner både olycklig och frustrerad. EU:s nackiga ekonomi behöver ökad rörlighet, men polackerna gillar inte att flytta, säger ekonomiprofessor Hübner. (DN 3.5.2004.)

Exempel 35 låter också förstå att de personer som beskrivs i ingressen intervjuas i artikeln, men i stället för att presentera turkarnas åsikter om EU-medlemskapet behandlar brödtexten Turkiets EU-förhandlingar ur en mer politisk synvinkel utgående ifrån landets problematiska, geopolitiska läge och allvarliga kränkningar av mänskliga rättigheter. De vanliga medborgarna, som spelar huvudrollen i den här ingressen, förekommer inte alls i de andra elementen i artikeln och därför kan man anse att helheten inte fungerar på ett optimalt sätt.

- Ex. 35 Det unga förälskade paret från Marmarauniversitetet i Istanbul ställer samma fråga som den arbetslöse mannen i staden Kirikkale: Varför släpper ni inte in oss i EU? Varför kan ni inte ge oss ett datum för att börja förhandla om medlemskap? (SvD 28.10.2002.)

Som det konstateras i avsnitt 4.1.2 är det viktigt att ingressen ger tillräckligt med detaljinformation genom att svara på frågorna *vad*, *vem*, *när*, *var*, *hur* och *varför*. I en och samma ingress kan det i praktiken vara svårt att besvara alla frågor men det är viktigt att ingressen sammanställs så att läsaren får svar på de frågor som är de nödvändigaste utifrån vad som rapporteras (Lindstedt 1998:139). *Vad* kan anses vara den viktigaste frågan som i alla typer av artiklar preciserar och avgränsar ämnet. Svaret på frågan *vem* är i EU-artiklarnas fall inte nödvändigtvis någon enskild person, utan den agerande sektorn kan också vara ett land eller någon politisk institution i EU eller i medlemsländerna. Ändå ger den här frågan läsaren svaret på vilka som fungerar som subjekt i artikeln. Svaret på frågan *var* anger händelseplatsen i nyheterna eller hänger samman med miljöbeskrivningen i reportagen. I och med att läsaren får veta var händelserna har utspelat sig ökas verklighetskänslan och rapporteringen blir konkret. Ingressen i ex. 36 svarar på frågorna *vad*, *vem*, *när*, *var*, *hur* och *varför*, och är samtidigt den enda ingressen i hela materialet som lyckats besvara alla dessa frågor.

- Ex. 36 När EU-flaggan hissas på Domtorget i Riga jublar och applåderar folkmassan. Tiotusentals människor är ute på gatorna för att fira Lettlands medlemskap i EU. Men under ytan växer rädslan för höjda priser och minskad självständighet. (SvD 2.5.2004.)

Oftast ger ingresserna i mitt material svar på frågorna *vem*, *vad* och *var*. Tabell 6 visar att SvD oftare än DN ger svar på fler än tre frågor. Materialet för SvD innehåller likväl en ingress som egentligen inte ger några svar alls (ex. 37). Ingressen är en citingress som ingår i en artikel som enligt det som står i rubriken och brödtexten behandlar de problem som EU-utvidgningen eventuellt för med sig. Citingressen kan vara ett effektivt sätt att leda in läsaren i det ämne som behandlas, men förutsättningen är förstås att det framgår

vem som sagt det som citeras, och att det inte förblir oklart hur citatet anknyter till själva temat (jfr 4.1.2). Annars händer det lätt att läsaren tappar sammanhanget. Ingressen i ex. 37 är ytterst svår att uppfatta som en meningsfull helhet, och därför saknas den också i tabell 6 där bara 33 av de 34 ingresserna i SvD ingår (jfr tabell 4).

Ex. 37 – Det är alldeles för sent att nu komma med invändningar. Den övergripande politiska trovärdigheten väger tyngre än den tekniska perfektionen i detaljerna. Återstående problemen får lösas efterhand. Nu måste det historiska åtagandet infrias. Det får inte svikas. (SvD 7.10.2002.)

Tabell 6. Antal samt andel frågor som har blivit besvarade i ingressen

Tidning	2 frågor	3 frågor	4 frågor	5 frågor	6 frågor	totalt
DN	6 (20,7 %)	16 (55,2 %)	5 (17,2 %)	2 (6,9 %)	0 (0 %)	29 (100 %)
SvD	7 (21,2 %)	11 (33,3 %)	9 (27,3 %)	5 (15,2 %)	1 (3,0 %)	33 (100 %)

Sammanfattningsvis kan konstateras att det är svårt att avgöra vilken av de två svenska tidningarna som ur begriplighetens synvinkel har de tydligaste ingresserna. SvD har något fler artiklar med kärnfrågeingresser och svarar på fler frågor i ingressen än DN, men samtidigt förekommer det fler ingresser i SvD som skulle kunna omformuleras för att bidra till klarheten.

5.2.3 Behövs ingressen?

Ingressen har varit en traditionell del av tidningarna sedan de första numren publicerades. I och med att den tas bort, förändras utom artiklarnas utseende också läsningen av dem avsevärt. Den finska policyn som koncentrerar sig på rubriker med nedtryckare utan ingress, garanterar bättre att också brödtexten blir läst, men fördelen med en typografiskt markerad ingress är att läsaren blir invigd i ämnet innan han börjar läsa den detaljerade brödtexten. Man kan även diskutera vad det egentligen innebär att tidningar frångår ingressen. Lindstedt (1998:148) lyfter upp denna fråga och funderar över textstrukturen i de svenska tidningar som i likhet med de finska tidningarna har övergått till att i stället för ingress skapa en underrubrik som ska leda in i texten:

Frågan är då om textstrukturen är förändrad. Har dessa svenska dagstidningar övergått till en helt ny struktur? Det skulle innebära att samtliga journalister på respektive tidning har bytt textstruktur. Eller har de återgått till någon av de traditionella textstrukturer som står till buds. Vad som allt sedan "Karlens dagar" varit utmärkande för tidningsartiklar skulle i så fall vara på väg att rensas ut. Det vore intressant att göra en språkvetenskaplig studie över textstrukturerna i dessa dagstidningar för att se i vad mån som ingressen, det specifika sättet att inleda en tidningsartikel, har försvunnit. Att byta

grad och stil betyder ju inte att strukturen har förändrats, det är bara en yttre grafisk markering som förändrats. Strukturen kan vara intakt.

I mitt material av svenska tidningar syns inte ännu tendensen att ingresserna håller på att försvinna, eftersom över 90 % av artiklarna fortfarande har en ingress som tydligt skiljer sig från andra element (se tabell 4). Men vilken av två olika praxis är bättre med tanke på begripligheten – att ha ingress eller inte? Det är en fråga som man egentligen inte kan ge ett entydigt svar på. Vad angår den finska policyn, är det enligt Torvinen (2004) just fråga om förändringar i textstrukturen när ingressen har tagits bort och huvudrubriken kompletteras med dårrad och nedtryckare (se 5.2). I och med att den typografiskt markerade ingressen försvinner, borde artiklarna bli klarare och redigare, när samma sak inte upprepas i rubriken, ingressen och brödtexten.

Upprepning är ändå i viss mån ett motiverat knep för att sändaren ska vara säker på att mottagaren har uppfattat budskapet. För mycket upprepning gör däremot att mottagaren kan få en känsla av att sändaren undervärderar hans förmåga att tillägna sig information. Som Findahl och Höijer (1984a:120) konstaterar, ”är antalet upprepningar inte det viktiga för begripligheten, utan vad det är som upprepas”. Upprepning av kausal information kan enligt forskarna ha till och med en positiv förstärkande effekt på förståelsen. Ingresser som i första meningen nästan eller helt ordagrant upprepar det som sägs i rubriken gynnar däremot inte läsaren och riskerar dessutom att göra helheten enformig och tjugig. Det är ändå oftast inte artikelskribentens fel, eftersom rubriken vanligen sätts på artikeln sist av en redigerare. Man borde inte heller i början av brödtexten ge exakt samma information som i ingressen. Exempel 38 är ett fall av misslyckat samspel mellan rubrik, brödtext och ingress. Samma sak upprepas tre gånger med bara lite olika ord.

Ex. 38 Politiker har missat visa utvidgningens fördelar

Gunnar Lund självkritisk i intervju med SvD näringsliv (SvD 2.5.2004, rubriken)

Fördelarna med EU:s utvidgning har kommit i skymundan. Det är en försummelse som många svenska politiker får ta ansvar för, inklusive regeringen, säger vice finansminister Gunnar Lund i en SvD-intervju. (SvD 2.5.2004, ingressen.)

– Möjligheterna och fördelarna som öppnas med utvidgningen har alltför mycket kommit i skymundan, säger vice finansminister Gunnar Lund till SvD Näringsliv (SvD 2.5.2004, början av brödtexten).

Upprepning kan vara en följd av ständig tidsbrist på redaktionen, antingen vill man ha det lättgjort eller så har man inte tid att tänka ut en flytande formulering (jfr Lundborg 1996:190). Tabell 7 visar andelen ingresser som upprepar antingen den information som ges i rubriken eller information i både rubriken och i början av brödtexten. I båda tidningarna är i genomsnitt var tredje ingress upprepande till sin karaktär, vilket betyder att det finns något att förbättra när det gäller utformningen av artiklarna. I det här fallet är det inte

fråga om upprepning av kausal information, och i den bemärkelsen kan den information som ges i ingresserna inte anses gynna läsaren.

Tabell 7. Uppreppningsgraden i artiklar med ingress

Tidning	Ingresser som upprepar	Ingresser totalt	Uppreppningsgrad
DN	10	29	34,5 %
SvD	11	34	32,4 %

Hurdana är då de ingresser som inte upprepar det som redan sägs i rubriken eller i början av brödtexten? Svaret är inte entydigt, eftersom upprepningarnas frånvaro inte automatiskt garanterar att innehållet i ingresserna blir begripligare. Det kan hända att ingressen ger helt motsatt information i jämförelse med rubriken eller på annat sätt förvirrar läsaren. Även samspelet mellan ingressen och brödtextens början kan vara otidlig, när det gäller koherensen. Rubriken i exempel 39 talar om jordbruket, medan ingressen berättar om förhandlingar om EU:s östutvidgning. En läsare som aktivt har följt rapporteringen om EU kan finna ett samband mellan de här två temana, men det är lika sannolikt att budskapet inte öppnar sig. Dessutom är rubriken positiv med information om en uppgörelse mellan Tyskland och Frankrike, medan ingressen tar en mer negativ syn på nyheten. När det gäller samverkan mellan ingress och brödtext, gör tidsuppgifterna läsaren lite förvirrad. Ingressen handlar om förhandlingar som ägt rum på torsdagskvällen, medan det i brödtextens början talas om förhandlingar "ikväll" (jfr ex. 30). En artikel av den här typen förutsätter att läsaren har förkunskaper om EU och redan tidigare har blivit ordentligt invigd i ämnet. För en läsare med mer allmän kunskap kan det bli svårt att få informationen att hänga ihop.

Ex. 39 **Fransk-tysk enighet om jordbruket** (SvD 25.10.2002, rubriken)

I en stämning av spänd ovisshet inleddes på torsdagskvällen ett dygns intensiva avgörande förhandlingar om EU:s östutvidgning (SvD 25.10.2002, ingressen).

Danmark har som ordförande i EU inkallat toppmötet i förhoppningen att ikväll kunna ge beskedet att tio länder kan avsluta sina förhandlingar om medlemskap före årets slut (SvD 25.10.2002, början av brödtexten).

Antalet artiklar av den här typen är ändå mycket litet i mitt material varför ingressen i exempel 39 fungerar mer som ett undantag. Annars kan ingresser som inte upprepar rubrikinformation anses gynna läsaren i förståelseprocessen av nyheten, eftersom de bjuder på information som kompletterar det som sägs i rubriken. När dessutom brödtextens början ger ny information om ämnet, löper texten flytande, som i exempel 40.

Ex. 40 I dag avgör Irland EU:s utvidgning (SvD 19.10.2002, rubriken)

Dagens folkomröstning på Irland gäller det fördrag som EU:s stats och regeringschefer slutförhandlade i Nice i december 2000. Men mer än ett ja eller nej till Nice är det hela den europeiska utvidgningen som står på spel. (SvD 19.10.2002, ingressen.)

Nice-fördraget har godkänts i 14 av EU:s 15 medlemsländer, men Irland är det enda land som folkomröstar om fördraget. Vid Irlands förra folkomröstning i juni 2001 förkastades fördraget. (SvD 19.10.2002, början av brödtexten.)

Som svar på frågan om ingressen behövs eller inte kan man konstatera att om alla ingresser var tydligt formulerade och kompletterande till sin karaktär, skulle man kunna vara av den åsikten att ingressen behövs. Nu är det ändå för många ingresser som åtminstone i mitt material kunde slopas på grund av onödig upprepning, varför även ingressens ställning som ett viktigt element vacklar. Man kan ändå inte dra entydiga slutsatser utifrån ett så här litet material. Det kan ändå konstateras att det behövs förtydligande omformuleringar, flyt och koherens för att ingressen ska kunna försvara sin plats som ett viktigt textelement i dagstidningar.

5.3 Att hänga med i brödtexten

Brödtexternas längd varierar från korta enspaltstexter till långa halv- eller helsidestexter på sex spalter. Antalet ord i den kortaste respektive längsta artikeln för varje tidnings brödtext presenteras i tabell 8. De svenska artiklarna är något längre än de finska texterna. HS har de kortaste artiklarna, medan DN innehåller i genomsnitt flest ord i brödtexterna. Textlängden har likväl inte visat sig vara av nämnvärd betydelse för begripligheten enligt Findahl och Höijer (1984a:74). I en begriplighetsanalys borde man i stället för på textlängden koncentrera sig på textens *koherens*, en logisk sammanlänkning som gör det möjligt för läsaren att förstå textens innehåll och uppfatta den som en meningsfull helhet. Textlängden kan ändå tas hänsyn till med tanke på att ju längre en text är desto viktigare roll spelar dess struktur i förståelseprocessen (jfr 2.3).

Tabell 8. De kortaste och de längsta artiklarna, antal ord i brödtexten

Tidning	Den kortaste artikeln	Den längsta artikeln
DN	115	1548
SvD	135	1066
HS	96	701
AL	121	791

Textens genre spelar också en central roll för vilka förväntningar läsaren har när han börjar läsa en text. Med dagens tidning i handen vet läsaren vilka slags texter det är fråga om

på kultursidorna, medan mötet med ekonominyheterna väcker helt andra förväntningar. Även om det är viktigt att texten överensstämmer med läsarens förväntningar, räcker det inte att man vet vilken genre texten ansluter till för att man ska uppleva texten som sammanhängande. Medan man läser, skapar man samtidigt en *makrostruktur* för texten. Med begreppet makrostruktur avses textens övergripande, hierarkiska struktur som hjälper till att sammanfatta textens innehåll. Makrostrukturen bildas av de centrala händelserna, begreppen och relationerna i texten, varför textens disposition, tema, propositioner (det som texten säger om sina teman), rubriker och styckeindelningar spelar en viktig roll. Om läsaren har svårigheter med att sammanfatta textens innehåll i en makrostruktur, är texten inte heller koherent. (Se Ekvall 1995:50 och Nyström 2001:156–157.) Överskådligheten i texten kan ökas med en välfungerande textbindning som får textens olika delar att samspela med varandra.

En vanlig och till synes obemärkt egenskap i journalistiken är förekomsten av metaforer i texten (jfr 5.1.3). Metaforer används ofta utan att ifrågasättas i pressen och deras existens tas för given (Hellsten 1997:1). Deras roll som betydelseförmedlare är ändå viktig med avseende på att de är kontextbundna⁶⁸ och – som Hellström och Åkerström (2001:35) konstaterar – ”speglar underliggande föreställningar”. Metaforer påverkar med andra ord det sätt på vilket läsaren strukturerar och konstruerar information (jfr 2.3 och 3.3). Lakoff och Johnson (1980:6) generaliserar detta genom att hävda att människans tankeprocesser till stor del baserar sig på metaforik. Utgående ifrån detta är det motiverat att anta att metaforer styr läsarens tolkning av texten, i synnerhet när de också medvetet kan användas till att ge en viss typ av bild av ett fenomen (se även Nikula 1999:230–231).

I det följande studerar jag brödtexterna i materialet med avseende på de faktorer som är till hjälp för läsaren när han ska skapa sig en bild av makrostrukturen i en dagstidningsartikel. Först jämför jag början av brödtexten i tidningarna. Därefter kartlägger jag textbindningen, dvs. satskonnektionen och referensbindningen i brödtexterna samt hur känd och ny information presenteras på meningsnivå. Till slut behandlar jag metaforiken i brödtexterna och jämför metaforernas förekomst i de undersökta tidningarna.

5.3.1 Början av brödtexten

Ledare, nyhetsartiklar och reportage kan anses vara olika textformer, men de kan ändå behandla ett och samma tema (se 2.2). Artikelns placering kan fungera som index för genre då man blivit van vid att t.ex. ledare och debattartiklar vanligen står på andra respektive tredje sidan i tidningen (Ledin 2001:28). Nyheter, reportage och kolumner förekommer däremot under tidningens egna genrebeteckningar (t.ex. utrikes, ekonomi, sport) som delar

68 Metaforen består aldrig av ett enskilt ord utan anknyter till en större kognitiv process (Lakoff & Johnson 1980:6, se även Nikula 2000a:280).

in tidningsinnehållet i olika kategorier efter det behandlade ämnesområdet och det kan därför vara svårt att skilja mellan olika textformer. När det gäller EU-artiklar kan de ibland anses vara ett slags blandningar av flera textformer. Orsaken till detta kan vara att ämnet EU möjliggör en mångfasetterad behandling av olika teman där det alltid presenteras något nytt och aktuellt, men där det samtidigt också skildras ett sammanhang med beskrivning av miljö och/eller personer. Nyhetsartiklarnas traditionella struktur där det viktigaste borde komma först har vid sin sida fått en annan typ av inledning i början av brödtexten som gestaltar en scen för de rapporterade händelserna.

Ex. 41–42 består av början av brödtexten i ett par artiklar i de finska tidningarna som behandlar ett och samma tema. Temat är det finska livsmedelsföretaget HK Ruokatalos planer att öka ägandet i den polska köttförädlingsanläggningen Sokołów. Brödtextens två första meningar i AL (ex. 41) berättar det viktigaste, eftersom läsaren direkt får reda på artikelns huvudfakta. Brödtextens början i HS liknar det som är typiskt för reportage (ex. 42), trots att brödtexten annars kan anses bestå av en nyhet, vilket framgår när man läser vidare (ex. 43). Om en artikel som klart innehåller en nyhet har en början som liknar skönlitteratur, fördröjs själva nyheten, vilket gör att läsaren inte uppfattar det viktiga i artikeln lika effektivt som i fall det berättas först. Detta kan i vissa fall utgöra ett begriplighetshinder.

Ex. 41 HK-Ruokatalo on lisäämässä omistustaan Puolan suurimmasta lihanjalostajasta Sokołówesta nykyisestä 21,12 prosentista enintään 49,99 prosenttiin. HK Ruokatalo kertoi suunnitelmastaan perjantaina.⁶⁹ (AL 1.5.2004.)

Ex. 42 Puolalaisen lihatalon Sokołówin johtajien ikkunoista avautuu tasainen maisema halki peltojen ja Sokołów Podlaskin värittömän pikkukaupungin. Tähystyspaikalta pääjohtaja Bogusław Miszczuk näkee, miten monta rekkaa rymistelee tehtaalta kuoppaista valtatieä kohti Varsovaa ja länttä, yhteisen Euroopan vauraita markkinoita.⁷⁰ (HS 4.5.2004.)

Ex. 43 HK Ruokatalo ilmoitti perjantaina taas lisäävänsä tämän vuoden kuluessa omistustaan Sokołówissa 21 prosentista enimmilleen 49,9 prosenttiin. Ilmoitus nosti puolalaisyhtiön pörssikurssia perjantaina kolmetoista prosenttia.⁷¹ (HS 4.5.2004.)

Trots exemplen ovan brukar de finska tidningarna till stor del göra en rätt tydlig skillnad mellan nyheter och reportage. Början av brödtexten som liknar skönlitteratur signalerar att det är fråga om ett reportage, medan en saklig öppning med huvudfakta är ett tecken på

69 Ex. 41 HK Ruokatalo kommer att öka ägandet i den största polska köttförädlingsanläggningen från nuvarande 21,12 procent till högst 49,99 procent. HK Ruokatalo berättade om sina planer på fredagen.

70 Ex. 42 Från fönstren i chefernas rum i den polska köttförädlingsanläggningen Sokołów öppnar sig ett platt landskap över åkrar och den färglösa småstaden Sokołów Podlaski. Från sin observationsplats ser generaldirektör Bogusław Miszczuk hur många långtradare bullrar längs den gropiga riksvägen från fabriken mot Warszawa och väst, det gemensamma Europas välmående marknader.

71 Ex. 43 HK Ruokatalo meddelade på fredagen att man det här året åter skall öka ägandet i Sokołów från 21 procent till högst 49,9 procent. Meddelandet fick börskursen i det polska företaget att stiga med tretton procent.

nyhet. Reporterns iakttagande i ex. 44 avslöjar att han själv har varit på ort och ställe (på Malta) och deltagit i de händelser han rapporterar om ur sin egen synvinkel i sitt reportage. Ex. 45 representerar däremot början av en typisk nyhet som går rakt på sak utan inledande fraser.

- Ex. 44 Justin Vassallo kiidattaa valkoista Hyundaita pitkin kuoppaisia, kivimuurien reunustamia maltalaisteitä kuin hullu⁷² (AL 3.10.2002).
- Ex. 45 Kaikki Euroopan unionin 25 jäsenmaata kattavan tutkimuksen mukaan oikeistokonservatiivit tulevat säilyttämään paikkansa kesäkuussa valittavan europarlamentin suurimpana ikäryhmänä⁷³ (HS 21.5.2004).

I de svenska tidningarna inleds brödtexten i nyheterna däremot oftare med en beskrivning av situation, miljö och människor. I ex. 46–49 jämförs fyra artiklar varav de två första har publicerats i de finska och de två sista i de svenska tidningarna. Alla fyra artiklar förmedlar samma nyhet om en uppgörelse mellan Frankrike och Tyskland gällande EU:s jordbrukspolitik som direkt påverkar utvidgningens tidtabell. De finska tidningarna (ex. 46–47) går rakt på sak, men de svenska berättar huvudnyheten först senare i brödtexten – DN strax efter det som står i ex. 48 och SvD alldeles i slutet av artikeln. SvD:s artikel behandlar över huvud taget temat ur en annan synvinkel än de andra tidningarna genom att koncentrera sig mest på rapporteringen om själva toppmötet i Bryssel på fredagen (ex. 49, se även ex. 39).

- Ex. 46 Euroopan unionin laajentuminen lähestyi torstai-iltana harppauksen Brysselissä, kun Ranska ja Saksa löysivät kahdenvälisissä neuvotteluissa yhteisen linjan laajentumisen rahoittamiseksi. Saksan liittokansleri **Gerhard Schröder** kertoi maiden suostuvan uusien jäsenmaiden suoriin maataloustukiin 2004 alkaen.⁷⁴ (HS 25.10.2002.)
- Ex. 47 Euroopan unionin laajentuminen tuli reilun askeleen lähemmäs ja Brysselin huippukokous pääsi odotettua parempaan alkuun Saksan ja Ranskan sovittua keskeisiä risti-riitojaan torstaina. Liittokansleri **Gerhard Schröder** ja presidentti **Jacques Chirac** päättivät, että EU:n maatalousmenot jäädytetään vuoden 2006 tasolle, ja sen jälkeen tehdään vain inflaatiotarkistuksia.⁷⁵ (AL 25.10.2002.)

72 Ex. 44 Justin Vassallo jagar en vit Hyundai längs gropiga, av stenmurar kantade maltesiska vägar som en galning.

73 Ex. 45 Enligt undersökningen som täcker alla 25 medlemsländer i Europeiska unionen kommer höger-konservativa att behålla sin plats som största åldersgrupp i det europarlament som väljs i juni.

74 Ex. 46 Utvidgningen av Europeiska unionen tog ett stort språng framåt i Bryssel på torsdagskvällen när Frankrike och Tyskland hittade en gemensam linje i bilaterala förhandlingar om finansieringen av utvidgningen. Tysklands förbundskansler **Gerhard Schröder** berättade att länderna går med på de nya medlemsländernas direkta jordbruksstöd från och med 2004.

75 Ex. 47 Utvidgningen av Europeiska unionen närmade sig med ett stort steg och toppmötet i Bryssel fick en bättre början än förväntat efter att Tyskland och Frankrike hade slutit fred i sina inbördes motstridigheter på torsdagen. Förbundskansler **Gerhard Schröder** och president **Jacques Chirac** beslöt att EU:s jordbruksutgifter frysas på samma nivå som år 2006 och efter det görs det endast inflationshöjningar.

- Ex. 48 Frankrikes president Jacques Chirac och den tyske förbundskanslern Gerhard Schröder tjuvstartade EU-ledarnas toppmöte på torsdagseftermiddagen. Stämningen tycktes allt annat än god när de båda ledarna anlände till det förnäma Hotel Conrad i centrala Bryssel. Bland annat ställdes en planerad fotostund in, där de båda skulle ha skakat hand. (DN 25.10.2002.)
- Ex. 49 Danmark har som ordförande i EU inkallat toppmötet i förhoppningen att ikväll kunna ge beskedet att tio länder kan avsluta sina förhandlingar om medlemskap före årets slut (SvD 25.10.2002).

SvD skiljer sig även i allmänhet från de andra tidningarna när det gäller början av brödtexten. I ungefär 22 % av artiklarna i SvD är brödtexten nämligen en direkt fortsättning på ingressen, dvs. början av brödtexten innehåller ord som markerar sambandet med ingressen (se ex. 50).

- Ex. 50 **Turkiet blir stegvis en allt plågsammare huvudvärk för EU:s politiska ledare. Motsättningarna i den turkiska frågan förpestar redan stämningen i EU-kretsen och kulminerar förmodligen vid toppmötet i Köpenhamn den 12–13 december.** (SvD 9.10.2002, ingressen.)

*Där*⁷⁶ hoppas den danska regeringen kunna stå värd för ett högtidligt, historiskt möte som välkomnar tio nya medlemsländer, men dilemmat Turkiet hotar överskugga festligheterna (SvD 9.10.2002, början av brödtexten).

Med avseende på samspelet mellan elementen skulle man kunna tro att en sådan här syftning är ett lämpligt sätt att skapa sammanhang, men när det är fråga om två olika element borde de också som paratexter behålla sina egenskaper som självständiga enheter (jfr 4.1). I viss mån är det också en begriplighetsfråga, eftersom det egentligen inte går att hoppa över ingressen och börja läsa från brödtexten. Inom brödtexten är det viktigt att texten innehåller sammanhangsmarkörer som underlättar det för läsaren att se ett sammanhang, men samspelet mellan olika element i artikeln borde byggas på en annan typ av förhållande där elementen kompletterar varandra. Strömquist (2005:131) tangerar frågan genom att diskutera sambandet mellan rubrik och början av den egentliga texten:

Mången skribent väljer en ord- och tidsbesparande startegi och låter en rubrik, till exempel "Ur led är tiden", följas av en inledande formulering i texten som: "Detta är en sanning med modifikation. /.../" En sådan syftning är olämplig eftersom text och rubrik ska vara självständiga textenheter. Begripligheten av textens inledande del får inte bli avhängig läsarens kännedom om rubriken.

Tabell 9 redogör för hur stor andel av de undersökta artiklarna som börjar brödtexten med information som med avseende på temat kan anses vara den viktigaste. Eftersom brödtextens början inte alltid tydligt signalerar vilken textform artikeln representerar, har jag inte skilt mellan olika genrer utan jag har betraktat materialet i sin helhet. Jag vågar

76 Kursiveringarna i exemplen i fortsättningen mina om inget annat anges.

anta att begripligheten i de informativa texterna, i det här fallet EU-artiklar, underlättas av att det viktigaste berättas först. Stöd för mina antaganden ger Hedströms och Melins (2004) undersökning där forskarna har testat om ”viktigaste först-dispositionen” i artiklar ur Forskning och Framsteg gör det lättare för läsaren att läsa och minnas textens helhetsbudskap. Artiklarna manipulerades så att några av dem följde ”viktigaste först-principen”, andra hade det viktigaste i mitten eller sist. Testet visade att ”viktigaste först-principen” klart gynnade läsarna med avseende på läshastighet och minnesbehållning vilket också kan tolkas vara ett tecken på textens begriplighet.

Tabell 9. Brödtexter med det viktigaste i början. Antal och andel av samtliga artiklar

Tidning	Antal	Andel av samtliga artiklar
DN	15	46,9 %
SvD	16	43,2 %
HS	28	65,1 %
AL	16	61,5 %

Siffrorna i tabell 9 tyder på att de finska tidningarna placerar det viktiga i början i över hälften av sina artiklar. Detta kan delvis bero på den annorlunda praxis som gäller användningen av ingress. Om man bortser från rubriken har de svenska tidningarna möjlighet att säga det viktigaste redan i ingressen, medan de finska tidningarna kan börja brödtexten med huvudfakta. Utgående ifrån mina resultat kan man ändå konstatera att början av brödtexten i de finska artiklarna oftare än i de svenska bidrar till tydligheten och begripligheten.

5.3.2 Satskonnektion

Väsentligt i en begriplig text är att satser och meningar logiskt hänger ihop. När sambandet mellan satserna markeras på ett tydligt sätt, underlättar det för läsaren att följa och förstå textinnehållet. Det markerade sambandet mellan satser kallas *explicit satskonnektion* och markörer som visar hur olika satser ska förstås i förhållande till varandra kallas *konnektiver*. Ibland kan sambandet mellan satser förstås även utan att det markeras. Detta omarkerade, *implicita satskonnektion*, används ofta när det inte är något ovanligt i sammanhanget⁷⁷. I exempel 51 är det samband som markeras med *eftersom* i den andra meningen en naturlig tolkning av yttrandet, och därför kan konnektionen lämnas omarkerad då yttrandet består av två huvudsatser. Sambandet mellan satserna i exempel 52 är däremot mindre förväntat, varför det är på sin plats att markera sammanhanget. (Se även Nyström 2001:100.)

⁷⁷ Konnektiver kan vara antingen explicita eller implicita, medan *konnektorer*, dvs. de ord och fraser som uttrycker bindningarna, alltid är explicita (Lyngfelt 1995:7).

Ex. 51 Pelle börjar skolan i höst. Han är sju år gammal.
Pelle börjar skolan i höst eftersom han är sju år gammal.

Ex. 52 Pelle börjar skolan i höst trots att han är sex år gammal.

Konnektorer, det vill säga de ord som uttrycker explicit konnektion, används alltså för att underlätta textförståelsen. Melin (2000:43) menar att ju fler explicita bindningar det finns i texten desto tydligare blir den. När betydelsesambandet mellan stycken, meningar och satser är tydligt, behöver läsaren inte heller dra så många egna slutsatser. De vanligaste fyra typerna av satskonnektion är *additiv*, *temporal*, *adversativ* och *kausal* konnektion. Av tabell 10 framgår de vanligaste konnektorerna i var och en kategori. För enkelhetens skull har jag räknat med rätt grova kategorier, även om vissa konnektorer egentligen hör till olika underkategorier. Så har till exempel alternativa konnektorer (*eller*) fått plats bland additiva konnektorer, koncessiva (*trots att*) bland adversativa, samt konsekutiva (*därmed*) och konditionala konnektorer (*om ... så*) bland kausala konnektorer.

Tabell 10. Konnektorer och motsvarande uttryck i additiv, temporal, adversativ och kausal konnektion. De finska motsvarigheterna inom parentes

Additiv	Temporal	Adversativ	Kausal
och (ja)	först (ensiksi)	som (kuin)	eftersom (koska)
samt (sekä)	sedan (sitten)	än (kuin)	därför (siksi)
även (myös, jopa)	innan (ennen kuin)	som om (ikään kuin)	för (sillä)
också (myös)	samtidigt (samanaikaisesti)	men (mutta)	alltså (siis)
dessutom (sitäpaitsi, lisäksi)	under tiden (sillä aikaa)	i stället (sen sijaan)	orsaken är (syynä on)
eller (tai, vai)	medan (samalla kun)	i sin tur (vuorostaan)	skälet är (syynä on)
ytterligare (lisä-, lisäksi)	när (kun)	annars (muuten)	anledningen är (syynä on)
vidare (lisää, edelleen)	då (silloin, kun)	däremot (sitävastoin)	därmed (siten, sillä)
dels–dels (osittain–osittain)	före (ennen)	även om (vaikkakin)	sålunda (siten, tällä tavoin)
för det första..., (ensiksi)	efter (jälkeen)	dock (kuitenkin)	i syfte att (siinä tarkoituksessa)
för det andra... (toiseksi)	snart (pian)	ändå (kuitenkin)	om ... så (jos... niin)
till exempel (esimerkiksi)	tidigare (aikaisemmin)	tvärtom (päinvastoin)	detta leder till (tämä johtaa)
exempelvis (esimerkiksi)	senare (myöhemmin)	visserligen (tosin)	på grund av (johdosta)
bland annat (muun muassa)	slutligen (lopulta, vihdoin)	å ena sidan (yhtäältä)	detta beror på (tämä johtuu)
med andra ord (toisin sanoen)	till sist (lopuksi)	å andra sidan (toisaalta)	följaktligen (seurauksena)
det vill säga (se merkitsee)	så småningom (vähitellen)	trots att (huolimatta)	härav följer (tästä seuraa)

Som det framgår av tabell 11, varierar den dominerande konnektionstypen mellan tidningarna. Artiklarna i de finska tidningarna innehåller flest adversativa konnektorer, medan de svenska tidningarna skiljer sig åt så att DN domineras av den additiva, och SvD av den temporal konnektionen. Anmärkningsvärt är att alla tidningar innehåller minst kausal konnektion, även om utvidgningen av EU borde vara ett ämne som förutsätter att orsaksförhållandena behandlas grundligt. Som Wallin (1991:63) konstaterar, är det viktigt att mediepubliken å ena sidan får förklaringar till varför olika beslut fattas, och å andra sidan blir informerad om vilka konsekvenser besluten får. Kausal konnektion är ett hjälpmedel i detta och medverkar till förståelsen, varför en text som innehåller många kausala konnektorer borde vara lättare att förstå än en text som saknar orsaksrelationer.

Tabell 11. Fördelningen av konnektorer i samtliga artiklar, antal och andel av alla konnektorer (inom parentes)

Tidning	Additiv	Temporal	Adversativ	Kausal	Totalt
DN	384 (37 %)	222 (21 %)	253 (24 %)	189 (18 %)	1048 (100 %)
SvD	222 (26 %)	275 (33 %)	184 (22 %)	165 (19 %)	846 (100%)
HS	172 (23 %)	197 (26 %)	240 (32 %)	143 (19 %)	752 (100 %)
AL	94 (26 %)	77 (22 %)	119 (33 %)	66 (19 %)	356 (100 %)

Findahl och Höijer (1984a:32–35) framhäver orsaksrelationernas betydelse för minnet och för förståelsen av nyhetsinformationen och hänvisar dessutom till flera andra undersökningar där forskarna har påvisat vikten av orsakssamband när det gäller att förstå olika texter. Särskilt viktigt enligt Findahl och Höijer är att upprepa kausal information. Det räcker inte med några enstaka orsaksrelationer i texten, utan de måste komma tydligt fram och utgöra en central del i artikeln⁷⁸. De små andelarna av kausal konnektion i EU-artiklarna är alltså ett tecken på mer svårlästa texter.

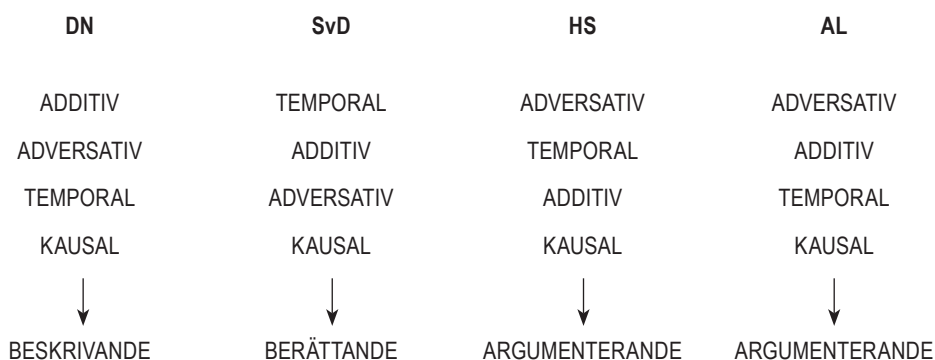
Satskonnektionen kan fungera som index för *texttyp*. Texttypen avgörs av textens grundläggande egenskaper (se 2.2). Werlich (1983:39–41) presenterar fem olika texttyper: *beskrivning*, *berättelse*, *utredning*, *argumentation* och *instruktion*⁷⁹. Eftersom artiklarna om EU-utvidgningen inte innehåller några anvisningar om vad man ska göra i en viss situation, kan texttypen *instruktion* strykas. Resterande fyra typer kan däremot komma i fråga. Artiklarnas texttyp avgörs av vilken typ av satskonnektion som dominerar, det vill säga vilka konnektorer som används mest för att länka satser och meningar till varandra. I en *beskrivning* tilläggs hela tiden ny information med additiva konnektorer (*och*, *därutöver*, *också*, *ytterligare*). I en *berättelse* presenteras innehållet i tidsföljd och texten utmärks av temporal konnektion (*sedan*, *innan*, *därefter*). Den *argumenterande texttypen* lyfter

78 För mer information om kausala bindningar, se Findahl och Höijer 1984b:195–198.

79 De svenska termerna efter Nyström (2001:141). De ursprungliga termerna hos Werlich är *deskription*, *narration*, *exposition*, *argumentation* och *instruction*.

fram motsatser och innehåller i huvudsak adversativa konnektorer (*men, dock, i stället*). De *utredande texterna* kännetecknas i sin tur av förklaringar och orsaksförhållanden, varför satser och meningar oftast länks samman med kausal konnektion (*eftersom, därför, därmed*). (Se Nyström 2001:140–148 och Hellspong & Ledin 1997:21–24.)

Figur 6 presenterar konnektionsmönstren för de fyra tidningarna enligt de procentuella andelarna i tabell 11. Den konnektionstyp som dominerar står överst, och de minst förekommande konnektorerna nederst. Pilarna i figuren visar den texttyp som karaktäriserar artiklarna i var och en tidning.

Figur 6. Konnektionsmönster och texttyp.

Artiklarna i de finska tidningarna kan karaktäriseras som *argumenterande* texter med många adversativa konnektorer. Typiskt för den argumenterande texttypen är att det presenteras motsättningar, jämförs olika företeelser med varandra och framhävs det som på något sätt är osäkert eller oklart (Hellspong & Ledin 1997:23). Ledin, som har undersökt språkliga strategier hos ja- och nej-sidan inför folkomröstningen om medlemskap i EU, konstaterar att de adversativa konnektorerna ”signalerar [...] textens vändpunkt” (Ledin 1994:36). Detta framgår tydligt också i ex. 53 ur mitt material där det förekommer flera innehållsliga kontraster.

- Ex. 53 Kaliningradin ja Venäjän väliset matkustusjärjestelyt eivät saa muodostaa pehmeää kohtaa EU:n ulkorajalla, sanoo Viron pääministeri Siim Kallas. [...] Kallas ei halunnut ottaa kantaa Kaliningradin ja muun Venäjän välisen matkustamisen yksityiskohtaisiin järjestelyihin. EU ja Venäjä eivät ole päässeet asiasta sopuun, *mutta* se noussee esille muun muassa Suomen ja Venäjän presidenttien tapaamisessa tänään. Kaliningrad on jäämässä eristyksiin EU:n sisälle, kun Liettua ja Puola liittyvät unioniin. *Muuten* Viron suhteet Venäjään ovat Kallaksen mukaan ”normaalit”. Tapaamisia Venäjän johdon kanssa ei *tosin* järjestetty yhtä helposti kuin suomalaisille, *mutta toisaalta* suhteessa ei enää ole avointa konfliktia, hän sanoi.⁸⁰ (AL 5.10.2002.)

80 Ex. 53 Researrangemang mellan Kaliningrad och Ryssland får inte utgöra en svag punkt vid EU:s yttre gräns, säger Estlands statsminister Siim Kallas. Kallas ville inte ta ställning till den detaljerade organiseringen av resandet mellan Kaliningrad och det övriga Ryssland. EU och Ryssland har inte nått

I DN dominerar den beskrivande texttypen som utmärks av att olika typer av information adderas och relateras till varandra. Enligt Hellspong och Ledin (1997:88) är additiva bindningar (i jämförelse med adversativa och kausala bindningar) inte alltid så starka när deras uppgift egentligen är att bara hålla ihop det som sägs och det som sagts tidigare. Utifrån mina iakttagelser av materialet kan man ändå genom användning av additiva konnektorer ofta betona påståendena i texten. En sådan betonande effekt framgår av exempel 54 där i synnerhet ordet *ytterligare* accentuerar det efterföljande ordets betydelse. Den additiva konnektionen är rätt betydelsefull i texterna, eftersom den är bland de två vanligaste bindningarna i tre av de fyra tidningarna i mitt material (se även Nyström 2001:119).

Ex. 54 Risken är stor att det i praktiken inte blir möjligt att hålla kvar vid en sådan ordning när antalet stater blir 25 *och* i en framtid sannolikt *ytterligare* fler. Det finns en klar risk att informella underhandsuppgörelser inom en mindre grupp av stora EU-länder får allt större betydelse. Vi får *också* räkna med fördragsändringar som *ytterligare* reducerar de områden där beslut skall tas enhälligt. (DN 30.10.2002.)

I SvD är sammanlänkningen mellan satser och meningar oftast temporal, vilket resulterar i en berättande texttyp. De berättande texterna baserar sig alltså på kronologin, det är tidslinjerna som utgör textens struktur, som i ex. 55. Denna texttyp är vanlig i nyhetstexter och reportage (se Werlich 1983:64–70), och därför är det förvånande att den dominerar i bara en av de undersökta tidningarna. HS har likväl vid sidan av SvD också ett större inslag av temporal konnektion.

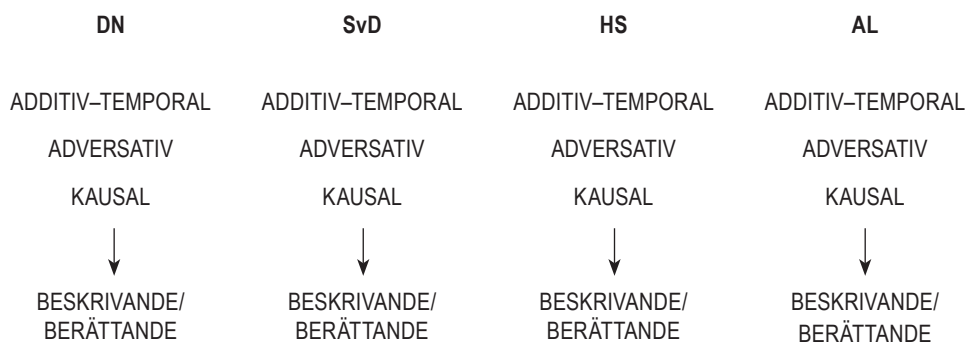
Ex. 55 [...] *Efter* regeringsskiftet i Spanien har de politiska förutsättningarna förbättrats att på stats och regeringschefsnivå enas om konstitutionen. *Samtidigt* skapar de förestående folkomröstningarna genuin osäkerhet om när och hur det nya grundfördraget kan träda i kraft. [...] Handlingsförslamningen drabbar organisationen som i bästa fall kan upprätthålla avancerad ekonomisk frihandel med en gemensam marknad. *Under tiden* förstärks emellertid de redan tydliga tendenserna till differentiering, antingen innanför eller utanför EU:s organisatoriska ram. *Då* blir begrepp som flexibel integration och Kärneuropa inte bara hotfulla förhandlingskort för att lägga tryck på de motsträviga. *Då* börjar "de som vill och kan" organisera förstärkt samarbete i vitala politiska områden som säkerhets- och försvarspolitik liksom i den inre säkerhetens samarbete. De tendenser till ett "direktorat" de facto kring några stora EU-länder blir *då* tydliga. (SvD 2.5.2004.)

Texttyper kan alltså i viss mån gå hand i hand med genrer, då en nyhet ofta är berättande, medan ledare och debatttexter brukar vara argumenterande. Men om en och samma

uppgörelse i ärendet, *men* det väntas komma upp bland annat på mötet mellan Finlands och Rysslands presidenter i dag. Kaliningrad riskerar förbli isolerat innanför EU, när Litauen och Polen ansluter sig till unionen. *Annars* är Estlands förhållande till Ryssland "normalt". Möten med Rysslands ledning ordnas *visserligen* inte lika lätt som för finländare, *men å andra sidan* finns det inte längre någon öppen konflikt i förhållandet.

framställning kan aktualisera flera olika genrer, kan den även innehålla flera texttyper (Ledin 2001:10. Se 2.2.) och ofta är det också så att texten är sammansatt av olika texttyper. Texttyperna kan då uppträda som avsnitt i texten. Detta kan leda till att en text med stöd av satskonnektionsanalysen inte verkar motsvara den allmänna tendensen för texttyp, utan visar sig vara texttypologiskt atypisk för genren i fråga. (Nyström 2001:144.) Detta syns också i mitt material. Utgående från satskonnektionen skulle man kunna anta, att en stor del av undersökningsmaterialet i de finska tidningarna består av ledare och debattartiklar, även om artiklarna i verkligheten till stor del är nyheter och reportage.

Nyström (2001:147) framhäver att additiva konnektiver kan ha temporal funktion, när de i en text samordnar tidsrelationer. De här två olika bindningarna står alltså nära varandra, och båda är viktiga i berättande och beskrivande texter. Därför har Nyström slagit ihop dem till en additiv-temporal kategori. Om bindningarna i EU-artiklarna arrangeras om efter en sådan sammanslagning, påverkar det även resultatet för konnektionsmönster och texttyp så att man inte kan se någon skillnad mellan tidningarna (figur 7). Det här konnektionsmönstret stödjer ändå den tendensen att nyheter och reportage brukar utmärkas av den berättande texttypen, men ger något felaktig uppfattning om fördelningen av de olika konnektorerna.

Figur 7. Konnektionsmönster och texttyp efter sammanslagning av temporal och additiv konnektion.

För att ge en uppfattning om brödtexternas tydlighet, har jag också räknat konnektivtätheten i artiklarna genom att relatera antalet konnektivbindningar (konnektorer) till det totala antalet satser i brödtexten (Ledin 1991:23). Ju större andelen konnektivbindningar är, desto tydligare är texten. Den genomsnittliga konnektivtätheten för varje tidning presenteras i tabell 12. Som synes är tätheten störst i de svenska tidningarna där hälften av alla satser har en klar bindning. I de finska tidningarna saknar ca två trededelar av satserna en explicit bindning. I den bemärkelsen kan de svenska tidningarna anses ha tydligare brödtexter. Skillnaderna kan likväl bero på att språken har delvis olika textbindningsmönster.

Tabell 12. Den genomsnittliga konnektivtätheten per tidning

Tidning	Antal konnektivbindningar	Antal satser	Konnektivtäthet
DN	1048	2002	0,52
SvD	846	1609	0,53
HS	752	1987	0,38
AL	356	1185	0,30

Eftersom skillnaderna mellan andelarna av de olika konnektionstyperna är relativt små (se tabell 11) och eftersom konnektionstätheten i vissa artiklar är mycket liten, kan man ändå inte dra några alltför entydiga slutsatser om texttyp. Explicit satskonnektion räcker inte heller som enda mått på logisk textbindning. Utöver att satskonnektionen ska vara tydligt markerad, ska meningarna också vara kopplade till den övergripande tematiska strukturen. Tydlig tematik och tät referensbindning kan minska behovet av satskonnektion (Lyngfelt 1995:3), varför det är på sin plats att hänsyn tas till även dessa faktorer.

5.3.3 Referensbindning

Viktigt för textens sammanhang är även de olika *referenter* som orden pekar ut. När olika ord i texten syftar på samma referent, det vill säga någon företeelse i verkligheten, skapas en *referensbindning* som hjälper läsaren att se ett sammanhang. Ord och begrepp, *konstituent*er, behöver inte ha samma betydelse för att ange samma referent. I stället bildar de enskilda ord som syftar på en och samma referent *ledfamiljer*. En ledfamilj utgörs alltså av olika *sambandsled* som anknyter till varandra. (Hellspong & Ledin 1997:81, Nyström 2001:35).

I ex. 56 utgör Göran Persson en ledfamilj, med sambandsleden *Göran Persson* och *han* som förekommer i texten sammanlagt fyra gånger. Ju fler och starkare bindningar en text innehåller, desto tätare är referensbindningen (Ledin 1991). Bindningstätheten kan analyseras genom att man räknar hur många sambandsled det finns i texten i förhållande till antalet *makrosyntagmer*, dvs. antalet huvudsatser med eventuella underordnade bisatser⁸¹. Bindningsstyrkan får man genom att relatera antalet *identitetsbindningar* och antalet samtliga bindningar till varandra. Identitetsbindningar är enligt Ledin (1991:11) de starkaste bindningarna, där betydelsen mellan sambandsleden måste vara densamma (antingen samma form eller pronominalisering som i ex. 56), varför de också är lätta att urskilja i texten.

81 Till skillnad från den *grafiska meningen*, som har stor bokstav i början och stort skiljetecken i slutet, utgörs makrosyntagmen i stället av det syntaktiskt självständiga yttrande som antingen kan sammanfalla med den grafiska meningen eller utgöra bara en del av den. Sålunda kan en enda grafisk mening bestå t.ex. av flera samordnade huvudsatser som alla kan räknas som olika makrosyntagmer. (Se Andersson 1993:117 och Westman 1974:42–43.)

- Ex 56 En glad och avspänd Göran Persson kostade på sig att njuta av de egna valframgångarna när *han* träffade de andra europeiska socialdemokratiska ledarna hos den brittiske premiärministern Tony Blair på Downing Street. *Han* välkomnade EU-kommissionens besked att tio länder är redo för medlemskap. Att inget datum satts upp för Turkiet tyckte *han* var helt riktigt. (DN 10.10.2002.)

Andra bindningstyper vid sidan av identitet är kontrast, synonymi, extension och inferens. I *kontrastbindningen* kontrasteras sambandsleden mot varandra, vilket kan antingen bygga på negation eller på att konstituenterna delar vissa semantiska egenskaper som gör att de alltid uppfattas besläktade med varandra i texten (ex. 57). (Ledin 1991:12.)

- Ex. 57 Yhden laskelman mukaan vie 17 vuotta ennen kuin uusien jäsenmaiden *etujoukko* saavuttaa unionin keskiarvoelintason. *Jälkijoukolla* sama voi kestää yli 30 vuotta, kertoo EU:ta seuraava virkamieslähde.⁸² (HS 5.10.2002.)

För *synonymibindningen* gäller, på samma sätt som för identitetsbindningen, att referenten som åsyftas måste vara densamma. I synonymin spelar dock formen inte någon roll, utan konstituenternas språkliga uttryck kan utgå ifrån olika huvudord (Ledin 1991:12). Ofta är det dock kontexten som avgör om referenterna kan anses vara synonyma (ex. 58).

- Ex. 58 *Turkiet* har nu en relativt växtkraftig ekonomi och en regering med rykte som reformsinnad. I kväll riktas blickarna mot *landet*, som är värd för den europeiska schlagerfestivalens final. (SvD 5.5.2004.)

Bindningstypen *extension* omfattar referenter som relaterar till varandra sematiskt. Sambandsleden i en ledfamilj kan ha olika betydelseomfång men ändå ansluta sig till varandra genom t.ex. en del–helhet-relation som i ex. 59.

- Ex. 59 [Kansallispuisto] Buskettin harjanteella [Maltalla] tiirailee syyskuun lopun sunnuntai-iltapäivänä *kymmenkunta lintuharrastajaa*. Yksi heistä on *espoolainen biologianopiskelija Mikko Heikkinen*.⁸³ (AL 3.10.2002.)

Inferensbindningen bygger i sin tur på associationer, vilket gör att kontexten spelar en viktig roll. För att läsaren ska kunna förstå att sambandsleden hör ihop, måste han själv göra en inferens, det vill säga rekonstruera den underförstådda informationen med hjälp av sina kunskaper om världen, eftersom formen eller betydelsen hos sambandsleden inte avslöjar att de åsyftar samma referent (ex. 60). (Ledin 1991:12–13, Nyström 2001:38–48.) Inferensbindningen är alltså den svagaste bindningen och kan välla problem för läsaren.

82 Ex. 57 Enligt en beräkning tar det 17 år innan de nya medlemsländernas *förtrupp* når den genomsnittliga levnadsstandarden i unionen. För *eftertruppen* kan detsamma ta över 30 år, berättar en myndighetskälla som följer EU-frågor.

83 Ex. 59 *Ett tiotal fågelfantaster* spanar med sina kikare på toppen av en kulle i [nationalparken] Buskett [i Malta] en söndagseftermiddag i slutet av september. En av dem är *biologistuderande Mikko Heikkinen från Esbo*.

- Ex. 60 Med tanke på att det var skandinaver, ”rus” som grundade den första kända statsbildning som förenade det område som omfattar dagens *Ukraina* är landet extremt okänt för oss. Det var för all del länge sen *Kievriket* bildades – någon gång vid slutet av 800-talet. (DN 22.5.2004.)

Tabell 13 presenterar medeltalen för bindningstätheten och bindningsstyrkan i tidningarna. *Bindningstätheten* är bättre ju större antal bindningar per makrosyntagm texten har. För *bindningsstyrkan* gäller att ju närmare siffran 1 kvoterna ligger desto lättare är det för läsaren att hänga med i texten. Som synes är både bindningstätheten och bindningsstyrkan något större i de finska tidningarna (HS och AL) än i de svenska, även om alla tidningar innehåller i genomsnitt lite över ett sambandsled per makrosyntagm. Den tätaste bindningen har artiklarna i HS. Det kan därför också anses vara lättast för läsaren att uppfatta sammanhang i texter i dessa, även om skillnaden mellan tidningarna är mycket liten. Resultatet står alltså inte i linje med det som satskonnektionen visar. Men den klart mindre konnektivstätheten i de finska tidningarna jämfört med i de svenska kompenseras med något tätare referensbindning, vilket för sin del bidrar till att läsaren kan uppleva texten som sammanhängande.

Tabell 13. Den genomsnittliga bindningstätheten och bindningsstyrkan i artiklarna i de undersökta tidningarna

Tidning	Bindningstäthet	Bindningsstyrka
DN	1,13	0,60
SvD	1,31	0,63
HS	1,49	0,69
AL	1,36	0,69

Bindningsstyrkan är inte särskilt hög i tidningarna, vilket betyder att andra bindningstyper än identitetsbindningar utgör en relativt stor del av det totala antalet sambandsled i materialet. Ur begriplighetssynvinkel kan detta vara ett tecken på mer komplicerade texter, eftersom andra typer av bindningar än identitetsbindningar kan vara svårare att uppmärksamma och anknyta till det som tidigare sagts i texten.

Ledfamiljer ger en bild av innehållet i texten. Enligt Nyström (2001:83) ger ledfamiljerna också ”en möjlighet att schematiskt visa centrala referenter i texten”, varför de också kan anses fungera som ett slags kvalitetsmarkörer, som visar hur sammanhängande en text är. Ledfamiljer bildas av långa eller korta sammanhangskedjor som inte nödvändigtvis håller genom hela texten, utan kan utgöra mindre ”byggstenar” i textens innehållsstruktur. Textens mest centrala ledfamiljer förväntas dock hålla ända till slutet av texten.

Betraktandet av ledfamiljerna i EU-artiklarna berättar hur de oftast använda referenterna relaterar till det övergripande temat. I synnerhet har jag fäst uppmärksamhet på långa ledfamiljer och jämfört dem med de makroteman som förekommer i artiklarna

(jfr 5.1.1). Den vanligast förekommande ledfamiljen är, som förväntat, *EU* som förekommer i alla artiklar. De sambandsled som tillhör ledfamiljen *EU* bildar ändå inte alltid den längsta sammanhangskedjan. Detta beror på att *EU* snarast kan anses utgöra ett större ämnesområde inom vilket olika teman som anknyter till ämnet behandlas. Andra ledfamiljer som har en gemensam referent med ledfamiljen *EU* är *EU-länderna* (fi. *EU-maat*) och *medlemsländerna* (fi. *jäsenmaat*). Ofta förekommer även ledfamiljerna *utvidgningen* (fi. *laajentuminen*), *kandidatländerna* (fi. *hakijamaat*), *de nya medlemsländerna* (fi. *uudet jäsenmaat*) och *kommissionen* (fi. *komissio*). Vanliga makroteman i de undersökta artiklarna är bl.a. *jordbruksstöd* (fi. *maataloustuet*), *folkomröstning* (fi. *kansanäänestys*) och *alkohol* (fi. *alkoholi*), vilket syns i längden av dessa ledfamiljer. De oftast behandlade länderna i materialet är Irland, Turkiet, Polen, Estland, Malta och Cypern.

Av tabell 14 framgår hur ofta ledfamiljerna i de undersökta tidningarna kan anses signalera artikelns övergripande tema (=makrotema). Av ledfamiljerna i AL går det oftast att sluta sig till ur vilket perspektiv ämnesområdet EU behandlas. Olika sammanhangskedjor beskriver klart vilka företeelser som förknippas med varandra, vilket för sin del är ett tecken på att brödtexterna är välbundna. När det gäller de svenska tidningarna är den något mindre procentandelen i linje med bindningsstyrkan som är lite lägre än i de finska tidningarna. En frekvent förekomst av i synnerhet extensionella bindningar i de svenska tidningarna gör att avgränsningen av ledfamiljer blir svårare (se även Nyström 2001:76).

Tabell 14. Antal samt andel artiklar där ledfamiljerna signalerar makrotemat

Tidning	Antal artiklar	Andel av samtliga artiklar
DN	22	68,8 %
SvD	28	75,7 %
HS	36	81,8 %
AL	24	92,3 %

5.3.4 Tema–rema-analys

Textens tematik innebär växlingen mellan känd information (*tema*) och ny information (*rema*). Denna *tematiska bindning* gör det lättare för läsaren att urskilja *det* som artikeln berättar om och *vad* som sägs om detta. Enligt *tema–rema-principen* anses det som står först i en mening som given information, och det som följer därefter som något nytt. Ordföljden spelar alltså en central roll, men det räcker inte som kännetecken på temat att det brukar stå först i meningen. Temat borde också vara subjekt i meningen och framstå som något redan bekant, medan remat då oftast är temats motsats, alltså står till höger i meningen och inte är ett subjekt. (Se Findahl & Höijer 1984a:49–50 och Hellspong & Ledin 1997:84–85.) Forskarna har varit rätt oense om det som kan anses som temat respektive

remat. När vissa har varit av den åsikten att temat oftast är en nominalfras med ett subjekt i bestämd form, har andra ansett att temat i själva verket är en utgångspunkt för det sagda eller att fördelningen mellan tema och rema enbart kan avgöras genom att man skiljer mellan bekant och ny information.

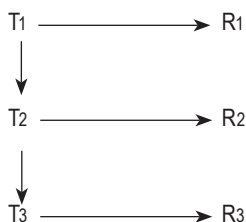
Koskela (1996) tar upp de tre huvudinriktningarna i tema–rema-forskningen: *predikatlogiskt orienterad tema–rema-forskning*, *psykologiskt orienterad tema–rema-forskning* och *kontextuellt orienterad tema–rema-forskning*. Den förstnämnda inriktningen har sett tema och rema som logiska begrepp och grundar sig på tanken att temat utgörs av det som man talar om, medan remat är det som man säger därom. Den psykologiskt orienterade inriktningen har ansett temat vara ett psykologiskt subjekt som utgör utgångspunkten för det som sägs, medan remat har definierats som psykologiskt predikat, det vill säga som det element som meddelandet riktas till. Den kontextuellt orienterade inriktningen har tagit fasta på temat som det givna och remat som ny information. (Koskela 1996:11–12.) Nuförtiden brukar tema–rema-forskningen ta hänsyn till principerna i alla de tre inriktningarna och valet av tema och rema görs utgående ifrån samspelet mellan flera olika faktorer.

Den tematiska bindningen kan testas genom att man studerar hur tema–rema-positionerna presenteras i en text. Om temat i en mening är förbundet med teman och reman i föregående och efterföljande meningar på ett sätt som utgör en klar sammanlänkning i texten, hjälper det läsaren att orientera sig i artikelinnehållet. Om tema–rema-kopplingen däremot är oklar till exempel på grund av att det saknas länkar i tema–rema-strukturen, tar det längre tid för läsaren att förstå det som sägs i texten, eftersom det krävs att hon gör egna slutledningar för att överbrygga luckan i sammanlänkningen. (Se Findahl & Höijer 1984a:49–50.) Ledin (1991:17–18) talar om *kopplade teman* och *introducerade teman* beroende på om temat anknyter till temat i den föregående meningen eller inte.

Sammanlänkningen kan alltså ske på olika sätt. Till kopplade teman hör *temaupprepning*⁸⁴ som är den mest lättlästa sammanlänkningen i texten. I temaupprepningen blir information som nämns i en mening upprepad i början av de följande meningarna; med andra ord bevaras samma tema i flera meningar. Upprepningen kan vara *identisk* (då temat förekommer i samma form eller är ersatt med ett pronomen) eller *modifierad* (då temat är detsamma, men används i en modifierad betydelse eller form) (se Ledin 1991:19). I exempel 61 står det kursiverade subjektet *Atria* i temaposition i varje mening. *Atria* är med andra ord *det* som texten talar om. Varje mening har också ett rema, där det framgår *vad* texten säger om subjektet. Tema–rema strukturen i en sådan här text ser ut som i figur 8 (jfr Daneš 1981:43 och Koskela 1991:88).

84 Temaupprepning kallas även *följd med konstant tema* eller *genomgående tema* (se t.ex. Daneš 1981:43–44 och Koskela 1991:88–89). Jag föredrar dock begreppet *temaupprepning*, eftersom det sällan är ett och samma tema som går genom hela texten, utan de olika temaföljdtyperna varierar hela tiden.

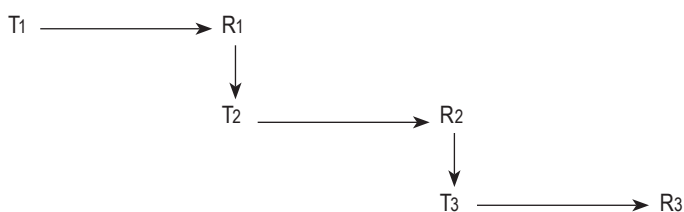
- Ex. 61 (1) HK:n ohella Suomen suurin lihatalo *Atria* on levittäytymässä kovaa vauhtia Baltian maihin. (2) *Atrialla* on Liettuan lisäksi suunnitelmia aloittaa tuotantoa myös Venäjällä. (3) *Atria* on vahva myös Ruotsissa.⁸⁵ (AL 1.5.2004.)

Figur 8. Temaupprepping.

Meningarna kan också länkas samman genom att remat i en föregående mening utgör temat i den efterföljande. Detta kallas *temaprogression*⁸⁶ (se figur 9) som vid sidan av temaupprepping tillhör de kopplade temana och kan vara antingen identisk eller modifierad. I exempel 62 har jag kursiverat både temat och det led som upprepas som tema i den efterföljande meningen. Temat i mening (1) är *Små och medelstora företag*. Det är det man talar om. Slutet av meningen, där det framgår att de i temapositionen nämnda företagen verkar sakna resurser till export, utgör remat. I mening (2) blir det här remat ett nytt tema genom att man använder pronomenet *det*. På samma sätt övergår remat i mening (2) som tema i mening (3) genom att man syftar på ordet *Estland* med synonymibindningen *landet*.

- Ex. 62 (1) *Små och medelstora företag*, särskilt inom miljösektorn, *verkar i dag sakna tillräckliga resurser för export*. *Det* är ett stort problem för såväl svenska miljöföretag som för *Estland*. *Landet* har ett enormt behov av att snarast modernisera eftersatta områden som miljö. (DN 22.10.2002.)

Figur 9. Temaprogression.

⁸⁵ Ex. 61 (1) Vid sidan av HK håller Finlands största köttförädlingsanläggning Atria på att bredda ut sig i de baltiska länderna. (2) Atria planerar att utöver i Litauen också börja produktion i Ryssland. (3) Atria är stark även i Sverige.

⁸⁶ *Temaprogression* kallas även *enkel lineärföljd*, *en följd med lineär temaanknytning* (se t.ex. Daneš 1981:43 och Koskela 1991:87–88) eller *en linjär tematisk struktur* (Findahl & Höijer 1984a:47–48).

Den bindningstyp där ett yttrande i en eller flera föregående meningar sammanfattas på den efterföljande meningens temaplatz, som startpunkt för ett nytt yttrande, kallar Nyström (2001:91) och Ledin (1991:18) *sammandragning*. Ledin placerar sammandragningen som en egen underkategori bland de kopplade temana tillsammans med identisk och modifierad temaupprepning respektive temaprogression. För enkelhetens skull räknar jag sammandragningar från fall till fall som antingen temaupprepning eller temaprogression, beroende på om det är teman eller reman i de föregående meningarna som gett upphov till sammandragningen. I ex. 63 räknas sammandragningen *Uutiset* (sv. *Nyheter*) som temaupprepning, medan uttrycket *Av den anledningen* i ex. 64 kan kategoriseras som temaprogression.

Ex. 63 Tiedot EU:n laajennusaikataulun vahvistumisesta heruivat tyypilliseen Brysselin tapaan julkisuuteen muutaman päivän verran etuajassa. Tulossa olevista linjauksista kertoi uutistoimisto Reuters vedoten lähteisiin komission sisällä. *Uutiset* saapuivat samantien myös Maarianhaminaan, missä oli sopivasti meneillään laaja EU-seminaari osanottajinaan niin nykyisten kuin tulevienkin unionimaiden edustajia Itämeren alueelta.⁸⁷ (AL 5.10.2002.)

Ex. 64 Reformarbetet pågår redan, och det måste leda till en enklare struktur för en funktionsduglig utvidgad union som är begriplig för allmänheten. *Av den anledningen* tror jag inte på idén med att skapa ytterligare en institution, en kongress, med uppgift att välja en EU-president. (DN 22.10.2002.)

Ofta finns det också teman som inte direkt hör ihop med den föregående mening. Temat är inte detsamma som i den föregående mening, varför det inte är fråga om temaupprepning, men temat är inte heller en fortsättning på remat i den föregående mening så som i temaprogression. Den här typen av tema–rema–förhållande kallar jag *temaväxling*⁸⁸ som till skillnad från de kopplade temana representerar introducerade teman. Temaväxlingar är särskilt vanliga i början av ett nytt stycke som traditionellt är ett index för en scenväxling. Sammanhang måste då sökas på en högre nivå. (Nyström 2001:125–126.) Temat vid temaväxling kan ha förekommit tidigare i texten, men har tillfälligt inte aktualiserats. Enligt Nyström (2001:89) är det i sådana fall fråga om en *återintroduktion av ett tema* som hon ändå inte anser vara en typ av tematisk bindning. Vid temaväxling kan det också vara fråga om ett helt *nytt tema* som saknar nära samband med den föregående tema–rema-strukturen eller förbinds med den föregående texten med hjälp av något som

87 Ex. 63 Information om fastställandet av EU-utvidgningens tidtabell sipprade ut i offentligheten på ett för Bryssel typiskt sätt några dagar i för tid. Om de kommande utstakningarna berättade nyhetsbyrån Reuters med hänvisning till kommissionens interna källor. *Nyheter* kom på samma gång till Mariehamn, där det lägligt pågick ett omfattande EU-seminarium med deltagare från såväl de nuvarande som de blivande medlemsländerna runt Östersjön.

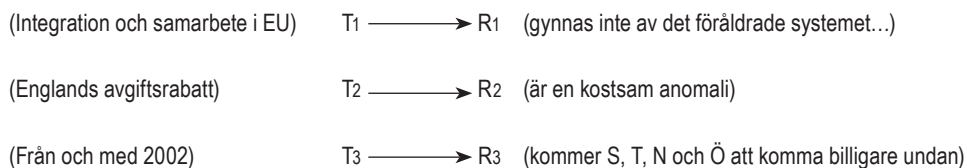
88 I Hellspång och Ledin (1997:86) behandlas temaprogression som temaväxling. Jag använder dock begreppet temaväxling när temat inte har nära samband med temat eller remat i den föregående mening och temaprogression när remat i den föregående mening övergår som tema i nästa mening.

tidigare förekommit i remana (se Koskela 1991:93, 97 och Ledin 1991:20). Ytterligare en orsak till att texten verkar ha ständigt växlande teman kan vara många *tematiska språng*⁸⁹. Det betyder att länkar från föregående till efterföljande tema i tema-remastrukturen saknas. Skribenten kan i detta fall anta att läsaren lätt kan utföra sammanlänkningen med hjälp av kontexten. (Se Koskela 1991:91.)

Temaväxlingar förutsätter att temat över huvud är bekant genom kommunikations-situationen eller läsarens bakgrundskunskap. Men om kontextramarna (se 2.2) kring budskapet bara lite eller inte alls ger stöd åt läsaren i förståelseprocessen, sker det ett sammanbrott och texten uppfattas som svårbegriplig. Textstycket i exempel 65 har täta temaväxlingar. När varje mening har ett nytt tema, utan direkt anknytning till den föregående meningen, kan det bli svårt att se ett sammanhang.

Ex. 65 1) *Integration och fördjupat samarbete* i en union med stora inkomstklyftor gynnas inte av det föråldrade systemet för finansiering och fördelning av EU-budgetens utgifter. 2) *Den kraftiga avgiftsrabatt som England åtnjuter* är en kostsam anomali. 3) *Från och med 2002* kommer Sverige, Tyskland, Nederländerna och Österrike att komma mycket billigare undan än hittills till följd av ett gynnsamt förhandlingsresultat i Berlin 1999. (DN 10.10.2002.)

Utgående ifrån vissa ord som förekommer i textstycket kan läsaren sluta sig till att en gemensam nämnare i texten är ekonomin, men på grund av de tematiska sprången blir det svårare att få meningarna att hänga ihop. Tema-remastrukturen för exempel 65 framgår av figur 10.

Figur 10. Temaväxling.

Det huvudsakliga budskapet i exempel 65 är att inkomster och utgifter inte fördelar sig jämbördigt i EU-länderna. Det är orimligt att England får rabatt på sina avgifter, medan vissa andra länder är tvungna att betala mycket högre pris. För att fördjupa samarbetet i unionen, måste även fördelningen av EU-budgetens utgifter ändras. Ett gynnsamt förhandlingsresultat har redan nåtts i Berlin 1999 och till följd av detta kommer Sverige, Tyskland, Nederländerna och Österrike att komma billigare undan än hittills. Att sammanlänkningen inte fungerar på det bästa möjliga sättet beror på att det sker ett tematiskt språng såväl mellan meningarna 1) och 2) som mellan meningarna 2) och 3).

89 Begreppet *tematiskt språng* är hämtat i Daneš (1981:45, se även Koskela 1991:91).

För att underlätta det för läsaren att få meningarna att hänga ihop, borde temastrukturen ändras t.ex. genom tillägg av ett par meningar som fyller ut de existerande luckorna.

Tema–rema-analysen börjar ofta med att man indelar meningarna i *utsagor*, det vill säga i mindre eller större enheter som meddelar ett budskap. Det kan vara en sats, men även mindre enheter kan fungera som utsagor. (Se Koskela 1991:27, 47–50.) Meningarna kan alternativt indelas i *makrosyntagmer* (se Nyström 2001:34), varefter man väljer teman och reman. Eftersom det redan är mycket tidskrävande att jobba med bara *en* text när man ska fastställa teman och reman, har jag arbetat på det senare sättet, som är snabbare, för att ta reda på vilken temaföljd som dominerar i mitt material som består av 139 artiklar. Som analysenhet fungerar alltså en makrosyntagm, dvs. en huvudsats med alla underordnade satser.

Genom att indela meningarna i makrosyntagmer kan man undvika de problem som uppstår vid indelning av texterna i utsagor⁹⁰ – även om det inte heller är helt problemfritt att arbeta med makrosyntagmer. Om sammanlänkningen mellan makrosyntagmer inte är tydlig, är det möjligt att samma text kan leda till olika tema–rema-strukturer. Orsaken till detta är att, då det inte finns någon enhetlig definition på vad som är tema och rema, kan det som är givet för skribenten vara nytt för läsaren. Därför lämnar metoden även utrymme för forskarens intuition. (Se även Findahl & Höjjer 1984a:48–50.) Jag är medveten om dessa risker och gör i stället för en heltäckande beskrivning av olika kopplingstyperna tema–rema-analysen närmast i syftet att få reda på hur sammanlänkningen fungerar i tidningarna och hur den kan relateras till begripligheten av artiklarna.

Jag har gjort tema–rema-analysen genom att studera hur stor andel makrosyntagmer i en artikel som består av temaupprepning, temaprogression och temaväxling. Artiklar där temaupprepning eller temaprogression är det dominerande sättet för sammanlänkning (dvs. utgör den typ av sammanlänkning som förekommer mest frekvent i artikeln) är lättare att förstå än artiklar där den största delen av satserna länks samman med temaväxling. Man måste dock ta hänsyn till att tema–rema-analysen i den här undersökningen sker mellan två olika språk, svenska och finska, som skiljer sig från varandra bl.a. när det gäller ordföljden. Svenskan har en omvänd ordföljd t.ex. alltid när man börjar meningen med en bisats eller med ett adverbial som uttrycker tid, plats eller sätt. De för svenska språket karaktäristiska syntaktiska faktorerna påverkar inte ordföljden i finskan som oftast följer principen subjekt–predikat–objekt. Viktigast i finskan är att placera det redan kända före predikatet. Om subjektet syftar på något i sammanhanget obekant, kan den omvända ordföljen likväl vara på sin plats även i finskan där skillnaden mellan känd och okänd information inte kan uttryckas med hjälp av species. (Iisa m.fl. 2002:297–301.) För att

90 Problematiskt vid indelningen av texten i utsagor är bl.a. att en sats inte alltid som sådan går att använda som basenhet i en tema–rema-analys. I samband med sådana bisatser som börjar med konjunktionen *att* eller *om* händer det t.ex. ofta att den delen av meningen som går före *att*- eller *om*-satsen inte utgör något självständigt budskap. (Se Koskela 1991:47–50.)

minimera påverkan av språket i analysen har jag därför betraktat som tema den del av makrosyntagmen som uttrycker det huvudsakliga ämnet som man talar om, i stället för t.ex. en positionell definition där det led som står i fundamentet utgör temat. Remat är i sin tur den information som ges om temat.

Tema–rema-strukturen i de undersökta artiklarna varierar något, men som det framgår av tabell 15 är temaproggression det klart vanligaste sättet att länka meningarna samman i alla tidningar. De svenska tidningarna har procentuellt större andelar artiklar där temaväxling är den dominerande sammanlänkningstypen än de finska tidningarna. I motsvarande mån är de sammanlagda andelarna för både temaupprepning och temaproggression i DN och SvD mindre än i HS och AL.

Tabell 15. Dominerande sammanlänkningstyper i artiklarna; antalet och andelen artiklar per tidning

Tidning	Temaupprepning		Temaproggression		Temaväxling		Totalt	
DN	4	(12,5 %)	18	(56,3 %)	10	(31,2 %)	32	(100 %)
SvD	1	(2,7 %)	25	(67,6 %)	11	(29,7 %)	37	(100 %)
HS	6	(14,0 %)	29	(67,4 %)	8	(18,6 %)	43	(100 %)
AL	2	(8,0 %)	19	(76,0 %)	4	(16,0 %)	25	(100 %)

Samma resultat kan visas med hjälp av den genomsnittliga kopplingstätheten⁹¹. Ju närmare siffran 1 kvoten för kopplingstäthet ligger, desto större är den textuella kohesionen och desto lättare är det att följa skribentens tankegång i texten (Ledin 1991:20). Den genomsnittliga kopplingstätheten presenteras i tabell 16 av vilken likaså framgår att de svenska tidningarna i jämförelse med de finska innehåller något fler artiklar där temaväxlingen är den dominerande sammanlänkningstypen. Utgående från tema–rema-strukturen kan de svenska tidningarna sålunda anses vara något mer svårbegripliga.

Tabell 16. Den genomsnittliga kopplingstätheten för tidningarna

Tidning	Kopplingstäthet
DN	0,69
SvD	0,70
HS	0,81
AL	0,84

⁹¹ I kopplingstätheten relateras antalet kopplade teman (temaupprepning + temaproggression) till det totala antalet teman (Se Ledin 1991:20).

5.3.5 EU-metaforik

Som journalistiskt språk i allmänhet präglas behandlingen av EU i tidningar av olika typer av bildliga uttryck som bidrar till att nya, komplicerade och abstrakta fenomen kan behandlas via allmänt kända, välbekanta och konkreta uttryck (Hellsten 1997:60). Tidigare undersökningar⁹² som alla i grund och botten stödjer sig på Lakoff och Johnsons (1980) teorier om metaforik har kommit fram till att EU gett upphov till användningen av en rik flora av metaforer i olika medier. Det är alltså fråga om ett etablerat och systematiskt sätt att behandla ämnet (Hellsten 1997:61), vilket också möjliggör att skribenten kan styra den allmänna opinionen i en viss riktning, antingen åt det positiva eller det negativa hållet (Nikula 1999:231). I tidningar kommer det samtidigt också fram skribentens egen eller hela tidningens syn på det behandlade ämnet.

Ur begriplighetens synvinkel är fördelen med användningen av metaforiska uttryck att det behandlade ämnet närmar sig läsarna när egenskaper från enkla och vardagliga företeelser lyfts fram och överförs till betydligt mera komplicerade företeelser. Med hjälp av metaforer kan man också antingen förstärka eller ifrågasätta de redan existerande tänkesätten (Hellsten 1997:61). Förutsättningen för att en metafor ska förstås är dock att mottagaren aktivt tolkar den och försöker hitta de likheter som metaforen använder sig av inom två skilda områden (jfr 3.3).

De metaforer som EU ofta gestaltas med är enligt Nikula (1999), som undersökt EU-metaforiken i *Hufvudstadsbladet* i oktober 1998, *husmetafor*, *familjemetafor*, *färdmetafor* och *kampmetafor*. Å ena sidan ses unionen alltså som ett stort hus som är bebott av en stor familj med många olika medlemmar, å andra sidan som målet för en resa vilket inte nödvändigtvis kan nås utan problem. Kampmetaforen utgår ifrån att EU-medlemskap strävas efter i en tävling som de tävlande antingen vinner eller förlorar, eller i en strid eller ett krig som parterna strävar efter att segra i.

Också Hellström och Åkerström diskuterar *tävlingsmetaforen* i EU-rapporteringen. Enligt dem gör användningen av tävlingsmetaforen att EU-medlemskap uppfattas som det mål som alla länder vill "nå så snabbt som möjligt, annars är man 'mindre delaktig i tävlingen'" (Hellström & Åkerström 2001:35). I Hellströms och Åkerströms undersökning förekommer också en annan typ av metafor, *klassrumsmetaforen*. EU ses som ett klassrum och kandidatländerna som elever varav några favoriseras medan andra anses vara "busiga" och "olydiga". Klassrumsmetaforen kan igenkännas även i sammanhang där förhandlingarna med EU jämförs med "tentamensförhör". (Hellström & Åkerström 2001:33–35.)

I Hellstens (1997) undersökning är både husmetaforen och färdmetaforen frekventa. Finlands anslutningsprocess till unionen beskrivs i hennes material först och främst som en *tågres*, och det är viktigt att man inte "missar EU-tåget". EU som hus förekommer i uttryck

92 T.ex. Hellsten 1997, Stålhammar 1997, Nikula 1999, Hellström & Åkerström 2001.

där Finland "inträder i EU" eller "knackar på EU:s dörr". I dessa metaforer personifieras också Finland som aktiv deltagare i stället för att landet behandlas som abstrakt stat. Enligt Hellsten (1997:123) är användningen av sådana personifierande metaforer mycket vanliga i medierna. Personifiering av länder i EU-sammanhang möjliggör också användning av andra typer av metaforer, bl.a. familjemetaforen. I Hellstens (1997:124–125) material beskrivs anslutning till *eurofamiljen* med t.ex. "giftermål" eller "tillökning i familjen".

Utöver färd-, hus- och familjemetaforerna beskrivs EU enligt Hellsten också med bl.a. spel-, krigs-, handels- och teatermetaforer. *Spelmetaforerna* omfattar tävlingsmetaforer, men sträcker sig också över uttrycken för sällskapsspel, där det viktiga är att lära sig reglerna, eller vågspel som kortspel och rulett. *Krigsmetaforer* beskriver EU-förhandlingarna som *taktisk verksamhet* med "strategier", "angrepp" och till och med "uppgivande". (Hellsten 1997:144–150.) Handels- och teatermetaforer är inte lika frekventa i Hellstens material som spel- och krigsmetaforer, men förekommer ändå upprepade gånger. *Handelsmetaforer* består av "säljare" och "köpare" som förhandlar om priset på "handelsvaran", dvs. EU-medlemskapet. Till *köpslåendet* hör också "erbjudanden" och "prutande". *Teatermetaforer* förekommer t.ex. i uttryck där politiska möten jämförs med "skådespel" eller där förhandlingarna styrs "bakom kulisserna". (Hellsten 1997:151–153.)

Andra typer av metaforer, som brukar förekomma i allmänspråket, skapas ofta av namnen på *kroppsdelar* eller av *medicinska termer*. De oftast använda beteckningarna för kroppsdelar är enligt Stålhammar (1997:69) hjärtat (t.ex. "hjärtekrossare"), hjärnan (t.ex. "vildhjärna") och huvudet (t.ex. "ljushuvud"). I medicinska metaforer ingår t.ex. uttryck med ordet sjuk (t.ex. "pratsjuk") eller namn på sjukdomar (t.ex. "en kolerisk person") (Stålhammar 1997:73). Enligt Sigrell (2001:198) är *sjukdomsmetaforer* vanliga i media, i synnerhet när man rapporterar om ekonomin (t.ex. "en besk medicin"). En rik metaforkälla (observera ett metaforiskt uttryck) är även *väderuttryck* (t.ex. "valutastormar"). Sigrell framhäver att det finns en viss skillnad mellan användningen av sjukdomsmetaforer och vädermetaforer i ekonomiska sammanhang. De förstnämnda avspeglar ofta situationer där man är tvungen att göra eftergifter ("en besk medicin"), medan de sistnämnda signalerar att det inte finns så mycket annat man kan göra än att vänta tills "ovädet dragit förbi".

De ovannämnda metafortyperna förekommer även i mitt material, men antalet förekomster varierar. Av tabell 17 framgår fördelningen av olika metafortyper på sammanlagt elva kategorier. Siffrorna anger bara riktlinjerna för metaforernas förekomst i materialet, eftersom upptäckten av de metaforiska uttrycken alltid är beroende av tolkarens (i det här fallet min) språkkänsla. Som metaforer har jag räknat sådana uttryck som skildrar EU som institution, utvidgningsprocessen och förhandlingarna eller något av kandidat-/medlemsländerna. Flest EU-metaforer går det att hitta i SvD som innehåller i genomsnitt 2,4 metaforiska uttryck per artikel.

Tabell 17. Antalet metaforiska uttryck i brödtexterna efter fördelning i metafortyper samt andel av alla metaforer (inom parentes)

Metafortyp/Tidning	DN	SvD	HS	AL	Totalt
Spel	7 (15,9 %)	19 (21,1 %)	16 (22,9 %)	4 (8,9 %)	46 (18,5 %)
Färd	8 (18,2 %)	20 (22,2 %)	12 (17,1 %)	5 (11,1 %)	45 (18,1 %)
Hus	12 (27,3 %)	10 (11,1 %)	9 (12,9 %)	6 (13,3 %)	37 (14,9 %)
Krig	4 (9,1 %)	9 (10,0 %)	9 (12,9 %)	10 (22,2 %)	32 (12,9 %)
Kropp/Medicin	3 (6,8 %)	11 (12,2 %)	4 (5,7 %)	6 (13,3 %)	24 (9,6 %)
Handel	1 (2,3 %)	3 (3,3 %)	7 (10,0 %)	6 (13,3 %)	17 (6,8 %)
Teater	1 (2,3 %)	7 (7,8 %)	2 (2,9 %)	0 (0,0 %)	10 (4,0 %)
Väder	1 (2,3 %)	4 (4,4 %)	3 (4,3 %)	1 (2,2 %)	9 (3,6 %)
Familj	2 (4,5 %)	3 (3,3 %)	1 (1,4 %)	1 (2,2 %)	7 (2,8 %)
Skola	1 (2,3 %)	1 (1,1 %)	1 (1,4 %)	1 (2,2 %)	4 (1,6 %)
Övrigt	4 (9,1 %)	3 (3,3 %)	6 (8,6 %)	5 (11,1 %)	18 (7,2 %)
Totalt	44 (~100 %)	90 (~100 %)	70 (~100 %)	45 (~100 %)	249 (100 %)

De två mest frekventa metaforkategorierna i SvD och HS är kategorierna *spel* och *färd* som också överlag är de vanligaste metafortyperna i materialet. I DN utgör dock *husmetaforer* den största kategorin och AL skiljer sig från de andra tidningarna genom att den innehåller flest metaforiska uttryck i kategorin *krig*. Ett överraskande litet antal metaforer ingår i alla tidningar i kategorin *familj* och även *skolmetaforen* är sparsamt företrädd i mitt material. Till gruppen *övrigt* hör uttryck som beskriver EU bl.a. med *tekniska metaforer* där EU har "ett maskineri med en viss mekanism", med "*spirituella*" metaforer där EU ses som "förbannelse" eller med metaforer som skildrar EU som *hot* eller *skräckbild*. Andra metaforer som verkar vara av mera ad hoc-karaktär har jag lämnat utanför. I mitt material används inte heller några från tidigare "okända" metafortyper för att beskriva EU och dess verksamhet.

Färdmetaforen i mitt material fokuserar EU som *resmål* som man försöker "nä med små steg" eller "stora språng" (ex. 66–67). Om resan företas med något färdmedel är det oftast en båt som man försöker "ro i land", men ibland också ett större fartyg. Sjöresan till EU är ett naturligt val i synnerhet för små öriken som Malta och Cypern. Men färden är inte alltid helt problemfri, eftersom det kan hända att det finns "stora grynnor" som det varnas för med t.ex. "lågvattnenmärken". (Ex. 68–70.) Vissa metaforiska uttryck antyder att EU-resan ibland företas även med tåg eller med bil. I detta fall finns det en risk att hela utvidgningsprocesser "spårar ur" eller "hamnar fel" (ex. 71–72).

Ex. 66 Från kommissionens sida vill man uppenbarligen inte ta något nytt steg som skulle föra EU bortom den punkt då det inte finns *någon väg tillbaka* (SvD 9.10.2002).

- Ex. 67 Euroopan unionin laajentuminen lähestyi torstai-iltana *harppauksen* Brysselissä kun Ranska ja Saksa löysivät kahdenvälisissä neuvotteluissa yhteisen linjan laajentumisen rahoittamiseksi⁹³ (HS 25.10.2002).
- Ex. 68 Med andra ord är det ordförandelandet Danmark som tycks *ro i land* med den tio länder stora utvidgningen (DN 10.10.2002).
- Ex. 69 *Isoja karikkoja* Maltan *EU-laivan reitillä* ovat esim. maataloustuet ja verolait⁹⁴ (AL 3.10.2002).
- Ex. 70 Samtidigt är folkomröstningen ett politiskt *lågvasenmärke* (SvD 21.10.2002).
- Ex. 71 EU-kommissionen och kandidatländerna kommer snabbt att finna lösningar på alla eventuella problem och förhindra att processen *spårar ur* [...] (SvD 30.10.2002).
- Ex. 72 Jos vaalien tulos olisi ollut toisenlainen, EU olisi *ajautunut* kriisiin. Laajentuminen olisi lykkääntynyt tai sen varmistamiseksi olisi pitänyt kehittää *kyseenalaisia kiertoteitä*⁹⁵ (HS 21.10.2002).

Även om min avsikt inte är att jämföra hur artiklar från olika tidsperioder har förändrats är det ändå intressant att notera att färdmetaforer saknas nästan helt i artiklarna från år 2004. Detta kan förklaras med att i och med att medlemskapet trädde i kraft för de tio nya länderna var länderna inte längre ”på väg” till unionen utan hade redan nått sitt resmål. Efter att utvidgningen hade blivit verklighet var man inte heller längre orolig för att något land skulle ”bromsa upp” kandidatländernas färd till EU. Stålhammar (1997:91) konstaterar att metaforer som anknyter till trafiken ofta används till att skildra framtiden. Som Lakoff & Johnsson (1980:45) påpekar ligger färdmetaforen nära tidmetaforen när båda två bygger på ”passage”. Därför används färdmetaforen också ofta om livet – man är på väg till det okända. Färdmetaforen i EU-sammanhang uttrycker tydligt den process som kandidatländerna befinner sig i: de har börjat en resa från det bekanta som utmärker det egna landet till det okända som för med sig många förändringar.

Husmetaforerna i mitt material kan oftast igenkännas i uttryck där EU antingen ”öppnar sin dörr” och ”släpper in” vissa länder eller ”håller dörrarna stängda” för andra (ex. 73–74). Också ordet ”inträde” associerar till ett hus (ex. 75). De länder som kommer att få medlemskap i unionen inbjuds som ”boende”, medan andra får ”stå ute i kylan” och ”banka på porten”. (Ex. 76–78.) Ibland anses EU vara en så inåtvänd och sluten gemenskap att den betraktas som ”en fästning med kraftiga murar” (ex. 79).

93 Ex. 67 Utvidgningen av Europeiska unionen närmade sig med *ett språng* i Bryssel på torsdagskvällen när Frankrike och Tyskland i bilaterala förhandlingar hittade en gemensam linje för finansiering av utvidgningen.

94 Ex. 69 *Stora grynnor* i Maltas *färd till EU* är t.ex. jordbruksbidragen och skattelagen.

95 Ex 72 Om valresultatet hade varit ett annat skulle EU ha *hamnat* i en kris. Utvidgningen skulle ha blivit uppskjuten eller man skulle ha varit tvungen att utveckla *tvivelaktiga omvägar* för att säkerställa dess fortsättning.

- Ex. 73 Till bilden hör också den besvikelse bland människorna i de länder som redan länge *knackat på EU:s svåröppnade dörr* (SvD 21.10.2002).
- Ex. 74 Visst ska vi *släppa in* ansökarländerna (DN 18.10.2002).
- Ex. 75 Landet [Turkiet] fick inte heller nu något datum för att ens inleda förhandlingar om *inträde* (DN 10.10.2002).
- Ex. 76 Tulokkaat kutsutaan *asukkaiksi taloon*, joka on väljä mutta sokkeloinen ja vailla kunnollista järjestyssääntöä⁹⁶ (HS 1.5.2004).
- Ex. 77 Gång på gång har länderna i öst *stått i kylan* och sett ett möjligt inträdesdatum flyttas fram i tiden, medan EU hägrat som ett löfte om säkerhet och välbefinnande (DN 10.10.2002).
- Ex. 78 Irland måste *släppa in* dem som nu står och *bankar på EU-porten* (DN 18.10.2002).
- Ex. 79 EU:ta hallitsee virkavalta, jonka *linnakkeen muureina* on 100 000 sivua läpikulkematonta yhteistä lakitekstiä⁹⁷ (HS 31.5.2004).

Metaforen ”det Europeiska Huset” användes för första gången år 1985 av Sovjetunionens dåvarande president Gorbatsjov som var av den åsikten att de europeiska länderna borde öka samarbetet och bygga sig ett gemensamt hus, dvs. omorganisera sin verksamhet (Stålhammar 1997:101, se även Hellsten 1997:142). I samband med den femte utvidgningen kan husmetaforen uppfattas som det mål för EU-resan som de tio kandidatländerna länge har strävat till. Fast EU å ena sidan representerar något nytt och okänt, är det å andra sidan ett tryggt hem för dem som släpps in. I nära anknytning till husmetaforen fungerar därför familjemetaforen som skildrar europeiska länder som en stor familj som bor i det gemensamma hemmet. (Ex. 80–81).

- Ex. 80 ”Välkomna, välkomna *hem*”, hälsade EU-parlamentets talman Pat Cox (DN 2.5.2004).
- Ex. 81 ”Polen kommer tillbaka till *den europeiska familjen*”, jublade han [Aleksander Kwasniewski] (SvD 2.5.2004).

Spelmetaforer förekommer i synnerhet i artiklarna från år 2004 och det syns tydligt att färdmetaforerna har gett plats åt metaforiska uttryck som beskriver det utvidgade EU som *tävlingsarena* där vart och ett medlemsland tävlar för att vinna så många fördelar som möjligt. De spel som spelas varierar från ”kraftmätning” och ”armbrytning” till ”lagspel” (ex. 82–84), men förhandlingarna ses också som ”kortspel”, ”brädspele” eller ”pussel” (ex. 85–87). De gamla spelreglerna gäller inte efter utvidgningen och därför ska medlemsländerna också komma överens om ”nya regler” (ex. 88).

⁹⁶ Ex. 76 Nykomlingarna inbjuds som *boende till ett hus* som är rymligt men labyrinthiskt och saknar en ordentlig ordningsstadga.

⁹⁷ Ex. 79 EU styrs av en myndighet i en *fästning vars murar* består av 100 000 sidor ogenomtränglig, gemensam lagtext.

- Ex. 82 I oppositionsmätningarna dalar stödet för regeringen, och inte minst den kristdemokratiska oppositionen försöker därför också göra EU-valet till en inrikespolitisk *kraftmätning* (DN 27.5.2004).
- Ex. 83 Suomalaisittain asia saattaa tuntua pikkujutulta, mutta maltalaiset *väänsivät kättä* kuukausikaupalla – kunnes saivat tahtonsa lävitse⁹⁸ (HS 5.5.2004).
- Ex. 84 EU kan utvecklas i federalistisk eller mer mellanstatlig riktning, mot en sammanslutning med en inre och en yttre krets – eller *ett A- och ett B-lag* (DN 10.10.2002).
- Ex. 85 Då blir begrepp som flexibel integration och kärneuropa inte bara hotfulla *förhandlingskort* för att lägga tryck på de motsträviga (SvD 2.5.2004).
- Ex. 86 Den knappa miljon människor som nu bor i området har oavsiktligt blivit *pjäser i ett storpolitiskt spel* mellan Moskva och Bryssel (DN 25.10.2002).
- Ex. 87 *Pusslet* som nu ska läggas i Warszawa är komplicerat (SvD 25.5.2004).
- Ex. 88 Romano Prodi kasaakin paineita nyt jäsenmaille, joiden pitäisi viimeistään kesäkuussa saada sovittua *uusista pelisäännöistä*, eli unionin perustuslaista⁹⁹ (HS 1.5.2004).

En ännu starkare tävling uttrycks med hjälp av krigsmetaforer. Till det här metaforkomplexet tillhör uttryck som beskriver EU som *fiende* eller karaktäriserar förhandlingarna som ”farlig strid med diskutabla strategier” (ex. 89–91). Lakoff och Johnson (1980:4) presenterar krigsmetaforiken i metaforkomplexet *Argument is war*. Man kan tala om hetsiga diskussioner eller rent av gräl i termer av krig, men som Lakoff & Johnson framhäver baserar sig även hela diskussionssituationen på metaforer genom att den ena diskussionsparten ”vinner” och den andra ”förlorar”. Man kan också aktivt ”planera strategier”, ”attackera motståndarens argument” och ”försvara sina egna argument”. Krigsmetaforerna i EU-artiklarna bygger på samma metaforkomplex när hela utvidgningen är ett resultat av politiskt meningsutbyte. I EU-sammanhang är det inte bara fråga om strider mellan politiker utan även mellan politiker och vanliga medborgare (ex. 92). Ställningstagandena om utvidgningens fördelar skiljer sig dessutom bland medborgarna, vilket ofta leder till mycket starka åsikter som man håller fast vid med olika typer av ”vapen” (ex. 93).

- Ex. 89 Maltasta tulisi *miehitetty maa*, jonka päätökset tehdään Brysselissä¹⁰⁰ [...] (AL 16.10.2002).
- Ex. 90 Tukipolitiikka saattaa vielä *räjähtää EU-päätäjien silmille*¹⁰¹ (HS 5.10.2002).
- Ex. 91 *Valkampen* kommer att bli skoningslös (DN 22.5.2004).

98 Ex. 83 Ur finsk synvinkel kan ärendet kännas som en småsak, men malteserna *bröt arm* i månader – tills de drev sin vilja igenom.

99 Ex. 88 Romano Prodi sätter nu medlemsländerna under tryck genom att förutsätta att de senast i juni borde komma överens om *nya spelregler*, dvs. om unionens grundlag.

100 Ex. 89 Malta skulle bli *ett ockuperat land*, vars beslut fattas i Bryssel [...]

101 Ex. 90 Stödpolitiken kan ändå *explodera rakt i ansiktet på EU-beslutfattarna*.

Ex. 92 Det är *den vita röksignal* som Europa väntar från bunkern i Bryssel (SvD 24.10.2002).

Ex. 93 Metsästäjien *yhteislaulus* unionia vastaan olisi niin hurja, että se voisi upottaa koko Maltan EU:laivan. EU:ta vastustava kansanliike onkin ottanut metsästyksen yhdeksi *aseekseen*¹⁰². (AL 3.10.2002.)

I jämförelse med krigsmetaforer beskriver handelsmetaforer förhandlingarna som mycket mer fridfulla processer. Som Hellsten (1997:94) konstaterar varierar förekomsten av olika metaforkomplex i journalistiken beroende på deras användningssätt. Spel- och krigsmetaforer betonar aktiv tävling och/eller kamp medan handelsmetaforer ger ett intryck av en verksamhet som gynnar båda parterna. I mitt material beskriver handelsmetaforerna å ena sidan hela EU som *handelsvara* som man försöker "sälja" till medborgarna, å andra sidan är kandidatländerna "till salu" och de gamla medlemsländerna har möjlighet att "köpa" dem (ex. 94–95).

Ex. 94 Hallitus on *myynyt* EU:ta kansalle lupaamalla kaikenlaista¹⁰³ (AL 16.10.2002).

Ex. 95 Nyt saamme *kymmenen maata kuuden hinnalla*¹⁰⁴ (HS 25.10.2002).

Teatermetaforer förekommer i mycket liten utsträckning, men SvD använder något oftare än de andra tidningarna uttryck i den här kategorin. På samma sätt som i Hellstens material, styrs förhandlingarna i teatermetaforer "bakom kulisserna" (ex. 96). Hellsten (1997:156) konstaterar att teatermetaforer brukar betona den utomstående betraktarens ställning genom att karaktärisera vanliga medborgare som åskådare utan möjlighet att delta i beslutsfattandet. I EU-sammanhang spelar medborgarna dock en relativt aktiv roll och folkomröstningar är en viktig del av bl.a. utvidgningsprocessen. Detta kan för sin del förklara att förekomsten av teatermetaforer i både Hellstens och mitt material är relativt liten.

Ex. 96 *Bakom kulisserna* agerar också USA, Turkiets främsta vän i världen, för att förhindra att Ankara ska sitta kvar på åskådarläktaren, medan de 12 andra kandidatländerna närmar sig medlemskap (SvD 28.10.2002).

Kategorin kropp/medicin, som har rätt många förekomster i mitt material, innehåller två olika typer av metaforer. Å ena sidan personifieras EU genom att unionen ges *mänskliga kroppsdelar*, å andra sidan beskrivs kandidatländerna som olika typer av *åkommor* som försvårar EU:s verksamhet (ex. 97–99).

102 Ex. 93 Jägarnas *gemensamma skott* mot unionen vore så starkt att det kunde dränka Maltas hela EU-fartyg. Den EU-fientliga folkrörelsen har också tagit jakten som sitt *vapen*.

103 Ex. 94 Regeringen har försökt *sälja* EU till folket genom att lova allt möjligt.

104 Ex. 95 Nu får vi *tio länder till priset av sex*.

- Ex. 97 Venäjään kuuluva alue Itämeren rannassa on jäämässä uusien jäsenmaiden myötä eristyksiin EU:n *kainaloon*¹⁰⁵ (AL 16.10.2002).
- Ex. 98 Turkiets selektiva tillämpning av domarna i Europadomstolen är ett annat *skavsår* i relationerna (SvD 28.10.2002).
- Ex. 99 Cypernfrågan ger också *huvudvärk* (SvD 28.10.2002).

Vädermetaforer och skolmetaforer är vid sidan av familje- och teatermetaforer de minst frekventa kategorierna. Vädermetaforiken karaktäriserar den stämning som råder i utvidgningsprocessen i allmänhet eller vid ett visst lands medlemskapsförhandlingar. I varje förekommande uttryck är det fråga om ”skuggor” eller ”moln” som rör sig ovanför unionen (ex. 100–101). Skolmetaforerna betraktar kandidatländerna som ”elever” som ska göra sina läxor (ex. 102). Men de är inte helt vanliga skolelever utan anses som ”en busig grupp” som måste sättas under strikt iakttagande (ex. 103).

- Ex. 100 Där hoppas den danska regeringen kunna stå värd för ett högtidligt, historiskt möte som välkomnar tio nya medlemsländer, men dilemmat Turkiet hotar *överskugga* festligheterna (SvD 9.10.2002).
- Ex. 101 EU:n yllä liikkuu vapunpäivänä myös *epäluulon, pelon ja katkeruuden pilviä*¹⁰⁶ (HS 1.5.2004).
- Ex. 102 Länderna har i regel *gjort sin läxa* när det gäller att formellt införa hela det omfattande regelverk som EU kräver, men det är en annan sak om man har kunskap och kraft att också tillämpa det (DN 22.10.2002).
- Ex. 103 Suomikin ajoi tätä uusien jäsenten eräänlaista *tarkkailuluokkaa*¹⁰⁷ (AL 26.10.2002).

Sammanfattningsvis kan konstateras att även om EU-metaforiken hämtar in sina uttryck från enkla, för alla bekanta företeelser kan man inte dra några entydiga slutsatser om metaforernas verkan på begripligheten. Metaforiken för utvidgningen av EU med sina ofta komplicerade förhandlingar närmare vanliga medborgare, men i och med att det finns så många olika metaforkomplex som alla erbjuder sin egen synvinkel, blir behandlingen av ämnet motsägelsefull och kan till slut göra hela fenomenet svårt att gestalta (se även Hellsten 1997:175). I synnerhet i SvD, som använder flest EU-metaforer och som dessutom har de mest varierande uttrycken, kan förståelsen av vissa artiklar snarare försvåras än underlättas på grund av metaforiken. När man med jämna mellanrum måste hitta likheter mellan EU och än det ena än det andra området som kombineras med hjälp av metaforer finns det en risk att man inte kan bilda sig en tydlig uppfattning om det behandlade ämnets karaktär. En rik metaforik är visserligen ett tecken på att EU är ett komplicerat

105 Ex. 97 Ett område som tillhör Ryssland och ligger vid Östersjökusten håller i och med de nya medlemsländerna på att isoleras i EU:s *armhåla*.

106 Ex. 101 Ovanför EU rör sig den första maj också *moln av misstänksamhet, rädsla och bitterhet*.

107 Ex. 103 Även Finland drev tanken på den här typen av *kontrollklass* av de nya medlemmarna.

ämneseområde där det finns ett klart behov av konkretisering och förenkling. Men man kan också anta att en rapportering som koncentrerar sig på några allmänt bekanta metaforer stödjer begripligheten med större sannolikhet. Detta sammanfattas också i Stålhammar (1997:101):

En av metaforens viktiga funktioner är att skapa en gemensam utgångspunkt för fortsatt kommunikation – en allmänt hållen metafor kan då ses som en inbjudan till ömsesidig förståelse.

Trots att det förekommer många olika typer av metaforiska uttryck, är deras genomsnittliga andel per artikel relativt liten i mitt material. I stället för att mängden av olika EU-metaforerna stort skulle påverka begripligheten av de enskilda artiklarna, påverkas begripligheten snarast av att vissa metaforiska uttryck regelbundet upprepas i artiklar som behandlar utvidgningen av EU. Ju oftare ett visst metaforkomplex förekommer, desto säkrare är det att läsarna börjar acceptera den syn som metaforiken presenterar. I mitt material gestaltar sig utvidgningsprocessen i första hand som kandidatländernas färd till EU och som en inbördes tävling som fortsätter även efter utvidgningen.

6 EU-utvidgningen i bild

Europeiska unionen är ett ämnesområde som inte är lätt att presentera via tidningsbilder. Utvidgningen av EU ger upphov till behandling av varierande företeelser, inte minst därför att närmare trettio länder är inblandade. De flesta teman är relativt abstrakta och sådana som i princip inte är avbildbara – och även om bildinnehållet på något sätt motsvarar det som behandlas i texten, blir det alltid något utanför bildens ramar (se även Nikula 2002). När allt detta kombineras med läsarens tolkningar kan man aldrig vara säker på hur budskapet egentligen har tagits emot. Holsánová m.fl. (2008:149) påpekar att förmågan att tolka bilder varierar mellan olika betraktare och att olika typer av bilder har sina egna regler för hur man ska hämta information ur dem:

Vi vet fortfarande mycket lite om hur avsökningen av bild och grafik sker under den pågående läsningssprocessen, samt hur läsare bearbetar information som kommer från olika källor och tolkar kombinationen av språk, bild och grafik. Det behövs mycket mer forskning för att få svar på alla dessa frågor. Sedan är det inte självklart att alla kan läsa och tolka bilder och grafiska representationer. Man kan luras perceptuellt, det finns individuella skillnader i avläsningen av bildinnehållet och vi måste lära oss reglerna för hur man utvinner information ur diagram, tabeller, grafer m.m.

Bildernas mångtydighet gör att det finns flera olika sätt de kan tolkas på. Människans hela tillvaro är dock baserad på olika konventionella tecken som spelar en stor kulturell roll genom att de påverkar hennes tankegångar och styr hennes beteende. Det som man har lärt sig tidigare spelar med andra ord en stor roll även i bildtolkning (jfr 2.3), och för att man ska kunna skaffa sig erfarenheter och på det sättet också lära sig någonting behövs det bilder. Detta tas upp också av Eriksson och Göthlund (2004:22):

Hur någon närmar sig en obekant bild är delvis beroende av tillfället och de specifika omständigheterna, men även av tidigare erfarenheter av liknande typer av bilder eller bildmotiv. När vi närmar oss en bild är vi i stor utsträckning beroende av våra mentala bilder, det vill säga de föreställningar vi har om saker och ting. Å andra sidan är vår föreställning påverkad av tidigare influenser och där spelar bilder en stor roll.

Viktigt vid tolkning av bilder är också de olika innehållsliga tecken (delbetydelser) som tillsammans utgör den helhet som ska förstås. Hurdana dessa delbetydelser är, hur de påverkar betraktaren och hur de samverkar i sin kontext kan analyseras med hjälp av bildsemiotik (se kap. 3). Utgående från dess grundbegrepp analyserar jag i det här kapitlet hur de använda fotografierna, grafiska framställningarna och teckningarna förhåller sig till textelement och teman i artiklarna, samt hurdana betydelser de förmedlar.

6.1 Fotografiernas relation till ämnesområdet och artikeltemat i EU-artiklarna

Betraktaren upplever alltid bilden både medvetet och omedvetet. För att man ska få reda på bildens innehåll och dess funktion i en viss kontext måste man ta hänsyn till såväl den snäva och begränsade denotativa nivån som den vida och mer obegränsade konnotativa nivån. Enligt Eriksson och Göthlund (2004:56) ger analys av den grundläggande, denotativa nivån viktiga nycklar till tolkning av den konnotativa nivån och den vägen till öppning av hela budskapet. I fråga om multimodala produkter måste man dessutom spegla bilderna mot texelementens innehåll. Utgående från den teori som jag har presenterat i kapitel tre och från tidigare forskarnas definitioner av samspelet mellan text och bild (se 4.3) har jag velat skapa systematik i det bildflöde som förekommer i EU-artiklarna. När det gäller fotografier, indelar jag dem i fyra olika kategorier på basis av bildens förhållande till det ämnesområde och tema som förmedlas genom textelementen. Jag har valt att benämna kategorierna orienterande bild, inledande bild, antydande bild och symboliserande bild.

En *orienterande bild* är i EU-artiklarnas fall ett fotografi som ger en uppfattning om vad texten handlar om genom att det som avbildas har en klar anknytning till det övergripande temat (och ger nyttig extrainformation om den företeelse eller händelse som behandlas). Enligt Hatva (1993:100) beror bildens förmåga att orientera vid sidan av andra faktorer (bl.a. illusion av utrymme) på bildens förhållande till texten. Samspelet mellan text och bild spelar även annars en viktig roll vid analys av bildens funktioner. En och samma bild kan fungera på olika sätt i olika sammanhang beroende på hurdan text som har anknytits till bilden. På motsvarande sätt kan en och samma text kombineras med olika typer av bilder. I vilket fall som helst ger orienterande bilder i jämförelse med andra typer av bilder (se 4.3) enligt Hatva mest information och stöd för förståelse av textinnehållet. Som exempel presenterar hon texten "Trädet har fallit" i relation till olika bilder. En orienterande bild, som visar det fallna trädet *och* den situation som orsakat fallandet (t.ex. en häftig åskskur eller skogsarbetaren i full gång), ger utöver frågan "Vad" även svar på bl. a. frågorna "Hur?" eller "Var?". (Hatva 1993:110–111.)

En *inledande bild* är ett fotografi som i grova drag återger EU-artikeln ämnesområde. Hatvas exempel "Trädet har fallit" kan även användas till att förklara den här typen av bilder. Om en bild som föreställer ett fallat träd används i samband med en text som behandlar själva händelsen som orsakat fallandet, kan bilden anses som inledande om den bara visar trädet som ligger på marken, men inte ger mer information om de omständigheter som lett till trädets fall eller fällning. På ett motsvarande sätt presenterar inledande bilder i tidningsartiklar det ämnesområde kring vilket det rapporteras, men textens egentliga tema öppnar sig inte nödvändigtvis för mottagaren. Ett annat exempel på inledande bilder kunde också vara en porträttbild på Kung Carl Gustaf och Drottning Silvia i en artikel som behandlar kungaparets statsbesök i Brasilien. Alla porträttbilder kan ändå inte automatiskt klassas som inledande bilder, utan egenskapen är beroende av den information som ges i artikelns textelement.

En *antydande bild* ansluter till temat genom att den binder samman bildobjektet med det som behandlas i texten med hjälp av metonymi eller synekdoke. De antydande bilderna ger enligt namnet en antydning om det som behandlas i artikeln, men visar oftast bara en liten del av artikelinnehållet, en del som har valts för att representera den helhet som behandlas i brödtexten. Det som jag avser med antydande bilder i tidningar liknar Nikulas (2002:223) definition på "bilder som *metonymiskt ansluter till artikeltemat*". Enligt henne tillhör t.ex. porträtt av en intervjupartner eller av artikelförfattaren denna kategori. Ett metonymiskt samband till temat har även andra typer av bilder där innehållet står i ett nära förhållande till artikeltemat. För att använda Hatvas trädexempel igen kan egenskapen hos antydande bilder förklaras med en bild som inte visar trädet utan i stället föreställer en skogsarbetare. Han kan ändå tänkas ha nära anknytning till temat som behandlar trädets fall. Han kan ha fällt trädet eller möjligen har han kommit senare till händelseplatsen för att såga upp det omkullfallna trädet.

En *symboliserande bild* är i den här studien en bild som motsvarar Hatvas (1993:50, se 4.3) definition på symbolillustration. Bildobjektet ansluter inte till själva artikeltemat, utan fungerar enligt namnet som symbol för den behandlade företeelsen. Med andra ord avbildar bilden "något annat" än vad bildens denotation låter förstå (se även Hatva 1993:104). Texten "Trädet har fallit" kunde enligt Hatva avbildas symboliskt med t.ex. en bild på en gravplats (Hatva 1993:111). I fråga om journalistiska bilder skulle fotografiet kunna föreställa t.ex. en ekorre som råkat springa i samma skog där trädet stått, eftersom det symboliska förhållandet mellan bildens denotation och det man avser att avbilda i tidningsartiklar grundas på en minsta gemensamma nämnare. I Nikulas studie motsvaras de symboliserande bilderna av bilder med "mera *indirekt samband* med tillhörande artikel". En sådan bild är enligt Nikula t.ex. en bild på en clown i en artikel som behandlar en laxmarknad. Den minsta gemensamma nämnaren i fallet i fråga är att clownen har uppträtt på marknaden. (Nikula 2002:223.)

Det är mycket osannolikt att det i EU-artiklar i allmänhet skulle förekomma några *dokumenterande bilder*, det vill säga bilder som helt täcker samma område som texten (jfr 4.3). Däremot innehåller artiklarna fotografier som på olika sätt ansluter till det behandlade ämnesområdet och temat, varför i synnerhet de orienterande och inledande bilderna också kan innehålla vissa dokumenterande drag. Över huvud taget bör man ta hänsyn till att kategorierna i viss mån överlappar varandra.

Förekomsten av olika bildtyper i mitt material framgår av tabell 18. Kategorierna följer en hierarki där orienterande bilder står överst och kan ha egenskaper från de andra typerna. Symboliserande bilder som står nederst i hierarkin kan däremot inte innehålla några av de andra typernas egenskaper¹⁰⁸. Som synes dominerar antydande bilder i alla tidningar. Den näst största gruppen är i de svenska tidningarna symboliserande bilder och i de finska tidningarna inledande bilder. Orienterande bilder är ytterst sällsynta som illustration i

108 Jag återkommer till detta i 6.1.5.

artiklar om EU-utvidgningen. Nikula, som också har kommit fram till att bara få bilder illustrerar artikelns tema, påpekar att detta kan bero på att en stor del av de rapporterade temana i tidningarna är sådana som egentligen inte är avbildbara (Nikula 2002:223).

Tabell 18. Fördelningen av olika typer av fotografiska bilder samt totalt antal fotografier

Foton/Tidning	DN	SvD	HS	AL	Totalt
Orienterande	1	–	1	–	2
Inledande	1	2	10	9	22
Antydande	21	23	25	12	81
Symboliserande	9	15	7	4	35
Foton totalt	32	40	43	25	140

I följande avsnitt redogör jag närmare för egenskaperna hos de fyra bildtyperna i EU-artiklarna. Som sagt, skiljer sig kategorierna åt i deras förhållande till artikelns ämnesområde och tema. Med *ämnesområde* avser jag en större del av de möjliga ämnen som behandlas i tidningen, medan tema är en liten avgränsad del av ett ämnesområde. Jag skiljer mellan ämnesområde och tema, eftersom en journalistisk bild antingen kan visa båda två eller möjligen är det bara ämnesområdet som framgår och temat förblir oklart. Ämnesområde och tema är relativa begrepp som kan betraktas på olika sätt. Å ena sidan kan Europeiska unionen anses vara ett ämnesområde med många olika teman, till exempel utvidgningen av EU eller diskussion om unionens grundlag. Å andra sidan kan utvidgningen av EU vara ett ämnesområde inom vilket olika teman, till exempel jordbruksstöd till nya medlemsländer, behandlas. Begreppet *tema* kan ytterligare indelas i *makro-* och *mikrotema* om det i en och samma artikel förmedlas information om flera företeelser som har med ämnesområdet att göra.

Vid analys av bilder utgår jag i första hand från artikelns huvudtema, dvs. makrotemat, och jämför i vilken mån det motsvaras i bild. Ju tydligare bilden visar det i texten behandlade makrotemat desto lättare är det för läsaren att orientera sig i ämnet vid ett första ögonkast. Om bilden presenterar ett mikrotema i texten, kan det bli svårare för läsaren att hitta sambandet mellan bild och text¹⁰⁹. Det kan också hända att bilden *inte* står i anknytning till artikelns tema eller ämnesområde. Bildens förmåga att förmedla information om det som behandlas i en tidningsartikel kan testas om bilden skiljs ifrån den kontext den förekommer i. Om bildens denotation tillsammans med de konnotationer som den väcker hos betraktaren visar sig motsvara artikelns tema eller ämnesområde, kan bilden sägas ha en tydlig anknytning till texten. För att ge läsaren av min undersökning möjlighet att reflektera över olika teman som artiklarna behandlar, har jag valt att presentera exempelbilderna som sådana utan de textelement som omger bilderna i de autentiska artiklarna. Man måste dock ta hänsyn till att det viktigaste i sista hand är att betrakta artiklarna som helheter där text

109 För mer information om makrotema och mikrotema, se t.ex. Hellspong och Ledin (1997:118–120).

och bild utgör varandras yttre kontexter (jfr 2.2). Exempel på olika typer av fotografier i förhållande till artikeltemat visas i sin kontext i bilagorna.

6.1.1 Orienterande bilder

En orienterande bild är en illustration som underlättar det för läsarna att bilda sig en uppfattning om artikeltemat på basis av bilden. Bildens förmåga att fungera som orienterande illustration har att göra med uppgiften att förmedla information. Pettersson (2001:16) tar *informativa bilder*¹¹⁰ som exempel, när det gäller mottagarens möjligheter att förstå bildinnehållet. Det är viktigt att man så väl i läroböcker som i media använder bilder som fungerar optimalt:

Bilderna måste vara relevanta för situationen och anpassade för målgruppen. Enkla bilder är "omedelbara", vi skapar oss snabbt en uppfattning om vad de föreställer. När läsare [...] får felaktiga associationer kan det vara svårt att senare ändra på dessa.

Man kan ändå inte enbart på basis av bildens denotation veta hur orienterande den är, utan egenskapen kommer fram när bilden samordnas med texten. Enligt Hatva kan en illustration orientera betraktaren genom att bjuda på en färdig tankemodell eller nyttig extrainformation som en kunskapsökande skildring av det som behandlas. Orienterande bilder har förmågan att mångsidigt förmedla innehåll i texten, även om de bara delvis täcker textens område och därför inte kan kallas *dokumenterande bilder*. Särskilt viktiga är orienterande bilder när texten inte kan förstås utan bild. (Hatva 1993:102–103.)

Den extrainformation som en orienterande bild i EU-artiklarna möjligen ger kan vara en upplysning om hur en person ser ut eller en skildring av händelseplatsen, om dessa är viktiga med avseende på förmedlingen av budskapet. Bilden kan visa vad personens miner och gester uttrycker eller hurdan stämning det är på den plats eller i den situation som beskrivs i texten. Extrainformationen kan också förekomma i form av en text i bilden, vilket underlättar det för läsaren att konstruera sambandet mellan text och bild.

Rubrikerna på de artiklar som har orienterande bilder samspelar med bilden, eftersom det av bilden vanligen framgår något som rubriken syftar på. En orienterande bild kan i vissa fall till och med sägas "äga" nyheten då bilden i sig innehåller den viktigaste informationen (jfr Nordström 1989:164–165, se 4.2.1). På samma sätt som rubrikerna kan underlätta det för läsaren att finna mening och innehåll i det tema som behandlas i artikeln kan också de orienterande bilderna hjälpa betraktaren att aktivera sin förförståelse (jfr 5.1.3).

Orienterande bilder lyser ändå med sin frånvaro, när det gäller artiklar som behandlar EU-utvidgningen. Som det framgår av tabell 18, omfattar hela fotomaterialet (140 fotografier) bara två orienterande bilder, varav bild 4 är den ena. Delbetydelseerna på bilden

¹¹⁰ Informativa bilder kallas även kunskapsbilder och de förekommer i olika handböcker och uppslagsverk, läromedel och vetenskapliga framställningar (Pettersson 2001:25).

gör att syntagmen, bildens helhetsbetydelse, är lätt att konstruera. På denotationsnivån visar fotografiet en medelålders kvinna och en man som båda ler. Det finns dessutom en tredje person, vars ansikte inte syns på bilden, som kramas om av mannen i medelåldern. Klädseln och frisyren antyder att också den tredje personen är en man. Text i bilden avslöjar att människorna befinner sig vid en tullgräns, och de glada minerna¹¹¹ tyder på att det är fråga om ett efterlängtat återseende i stället för ett avskedstagande. Eftersom avståndet mellan de två männen är mycket intimt, kan man anta att de står i ett nära förhållande till varandra (jfr Kress & van Leeuwen 1996)¹¹².

Bild 4. Tillbaka i Sverige som fullvärdig EU-medborgare. Wladyslaw och Teresa Byrcz möttes av sonen Jazek Byrcz när de kom [sic!] återvändande till Sverige efter drygt två månader i Polen. (DN 6.5.2004. Foto: Ingvar Andersson.)

Utgående från det som bild 4 konnoterar kan man anta att ett par i medelåldern har anlänt utomlands ifrån och tas emot av en nära vän, en släkting eller en familjemedlem. Ljusskylten med EU-symbolen och texten *EU Schengen*¹¹³ konnoterar till en händelse där Europeiska Unionen är inblandad. Bilden kan anses som orienterande, eftersom innehållet i bilden sammanfaller med det nyhetstema som behandlas i texten. Den tillhörande artikeln¹¹⁴ behandlar föräldrar i en polsk invandrarfamilj (på bilden), som av den svenska arbetstillståndsbyråkratin tvingades tillbaka till Polen bara lite före landets anslutning

111 När mungiporna rör sig uppåt tolkas det allmänt som ett tecken på positiva emotioner (Martinec 2001:82).

112 De interpersonella betydelseerna hos Kress och van Leeuwen ingår i tre olika typer av relationer: relationer mellan de avbildade personerna, relationer mellan de avbildade och åskådaren och relationer mellan åskådarna. Den avbildade kan även titta bort från betraktaren, då interaktion saknas. Åskådaren är i sådana fall inte ett objekt, utan fungerar som osynlig, utomstående betraktare, och bilden erbjuder betraktaren bildelementen som information. (Kress & van Leeuwen 1996:119–130.) För mer information om närhet och avstånd mellan två parter i ett socialt umgänge, se t.ex. Martinec (2001:117–123) och Kress & van Leeuwen (1996:130–135).

113 *Schengensamarbetet* är en passunion mellan 22 av EU:s medlemsländer samt Norge, Island och Schweiz. Storbritannien, Irland, Cypern, Bulgarien och Rumänien ingår inte i samarbetet. Schengensamarbetet innebär att gränserna mellan de länder som deltar öppnas för personer som rör sig inom detta s.k. Schengenområde. Samtidigt skärps kontrollen vid gränserna mot länder utanför Schengenområdet. (EU-upplysningen.)

114 Artikeln finns i sin helhet i bilaga I.

till EU. I och med att Polen sedan anslöt sig till unionen tillsammans med nio andra nykomlingar fick föräldrarna möjlighet att återvända till Sverige.

Hela temat i artikeln bygger på de avbildade personerna, varför det är viktigt att de också namnges. Detta görs i bildtexten (bild 4) som sammanfattar det viktigaste i artikeln¹¹⁵. Bilden samspelar också med rubriken (ex. 104) genom att den sistnämnda förstärker den association som bilden väcker. Utan bild skulle rubriken vara svårare att förstå när användningen av pronomenet *de* skulle ge ett intryck av att läsaren redan förmodas veta vem det talas om. Detta betyder inte att samspelsrubriken alltid är beroende av bilden för att den ska kunna förstås. Samspelet kan bygga på ett förhållande där bilden visualiserar det som står i rubriken, och därmed ger något extra till det hela, även om rubriken i sig är helt begriplig (jfr bild 2 och 3). Samspelsrubriker kan även förekomma i samband med andra typer av fotografier än med orienterande bilder.

Ex. 104 Äntligen fick de återvända till Sverige (DN 6.5.2004)

Text i bild verkar ha en gynsam betydelse i samband med orienterande bilder och kan t.o.m. spela en avgörande roll för att en bild ska kunna anses som orienterande. Om man tog bort all text på bild 4 skulle bilden mista sina egenskaper som orienterande bild, eftersom samtidigt skulle information om tullen, Europeiska unionen och Schengen försvinna, dvs. information som underlättar det för läsaren att direkt kunna förstå eller associera till temat.

Text är närvarande också i det andra fotografiet (bild 5) som kan anses vara orienterande. Bilden föreställer på den denotativa nivån två människor som kramar om varandra. Åtminstone den ena personen, vars ansikte syns på bilden, är en kvinna, men den andra kan lika väl vara en man – trots att frisyren ser kvinnlig ut. Den förstnämnda ser mycket lycklig och lättad ut (jfr bild 4). I bakgrunden finns ett tyg med stjärnor på som förhåller sig till varandra på ett visst sätt, vilket avslöjar att det är fråga om EU-flaggan.

Bild 5. Kyllä-ryhmän aktivistit onnittelivat toisiaan kansanäänestyksen tuloksen julkistamisen jälkeen.¹¹⁶ (HS 22.10.2002. Foto: Fotograf okänd.)

¹¹⁵ Bildtexter behandlas mer omfattande i kap. 7.

¹¹⁶ Bild 5 Aktivisterna i ja-gruppen gratulerade varandra efter att resultatet av folkomröstningen hade offentliggjorts.

Den information som anknyter bilden direkt till temat i artikeln förekommer i form av sex bokstäver, som syns av den text som är tryckt på den ena avbildades skjorttrygg. Alla som kan engelska kan komma fram till att det står "Vote yes" på skjortan. Utan text kunde bilden förstås t.ex. som "tröst", men även då skulle tyget med sjärnor styra konnotationerna mot Europeiska unionen. De tre delbetydelserna i bilden (kvinnans min, EU-flaggan och texten på skjorttryggen) konnoterar EU-val där ja-förespråkarna har vunnit, vilket lätt utformar sig till bildens syntagm.

Artikeln i fråga (se bilaga I) behandlar resultatet av Irlands folkomröstning om Nicefördraget. Rubriken (ex. 105) samspelar med bilden, eftersom bilden avslöjar att den gemensamma fördel (fi. *yhteinen etu*) som nämns i rubriken är att ja-sidan vann.

Ex. 105 Euroopan yhteinen etu voitti Irlannin kansanäänestyksessä¹¹⁷ (HS 22.10.2002)

Bildtexten (bild 5) upprepar den information som ges i bilden, men är nödvändig för att också de som inte kan engelska skall få information om att det är fråga om dem som röstat "ja". Frågan är dock om bilden kan anses vara lika orienterande även i fall mottagaren inte kan tyda texten på skjorttryggen.

6.1.2 Inledande bilder

När en EU-artikel illustreras med en *inledande bild*, förmedlas artikelns ämnesområde till läsaren. Inledande bilder förmedlar rätt mycket information men berättar inte tillräckligt om artikelns egentliga tema för att läsaren ska kunna veta vad artikeln handlar om. Också orienterande bilder inleder, men i jämförelse med inledande bilder går de förra ännu djupare i skildringen. Rubriken på en artikel med en inledande bild sammanfaller ofta med bildinnehållet, men är inte lika starkt bunden till fotot som rubrikerna i samband med orienterande bilder. Rubriken på en inledande bild ger ändå på någon nivå stöd till det första intryck som man får, när man ser på bilden.

Av tabell 19 framgår de procentuella andelarna inledande bilder i de undersökta tidningarna. De finska tidningarna använder betydligt oftare den här typen av bilder än de svenska tidningarna, vilket ger en uppfattning om vissa skillnader mellan den finska och den svenska bildjournalistiken. De finska tidningarna satsar mer på bildens förhållande till det behandlade ämnet, medan samspelet mellan text och bild i de svenska tidningarna verkar vila på andra kontextuella nivåer. När det gäller begriplighet, kan en större andel inledande bilder anses som underlättande faktor.

¹¹⁷ Ex. 105 Europas gemensamma fördel vann i Irlands folkomröstning

Tabell 19. Inledande bilder; antal samt andel av alla fotografier

Tidning	Antal inledande bilder	Antal fotografier	Andel av alla fotografier
DN	1	32	3,1 %
SvD	2	40	5,0 %
HS	10	43	23,3%
AL	9	25	36,0 %

Bild 6 är ett exempel på fotografier med inledande funktion i EU-artiklarna. På denotationsnivån ser man två män som sitter bredvid varandra. Den ena talar medan den andra lyssnar med händerna lyfta framför ansiktet. Det finns dessutom tre flaggor mellan männen: danska och svenska flaggan med EU:s flagga i mitten. Utöver att de förstnämnda flaggorna symboliserar de två nordiska länderna i fråga, antyder de också att herrn till vänster är dansk och den till höger svensk. EU-flaggan i mitten avslöjar i sin tur att det är fråga om Europeiska unionen. Placeringen av flaggorna konnoterar ett möte mellan ledande personer i Danmark och Sverige (man behöver inte känna igen personerna), och att det diskuteras något ämne som är aktuellt inom EU.

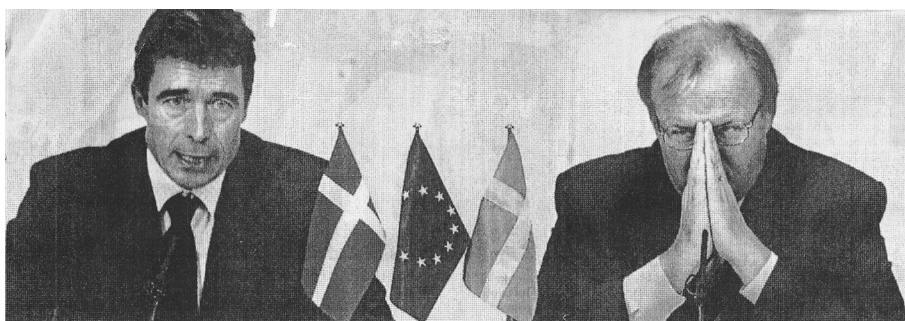

Bild 6. **Dansk-svenskt toppmöte.** Danske statsministern Anders Fogh Rasmussen och hans svenska kollega Göran Persson har olika syn på jordbruksstödet till nya EU-länder. Men om Barsebäck var de denna gång eniga. (DN 18.10.2002. Foto: Jan E Carlsson.)

På konnotationsnivån får man också en känsla av att den svenska herrn inte håller med om det som samtalspartnern säger, och känner sig pressad och rädlös eller möjligen också tankfull. Ett annat alternativ kunde vara att de avbildade herrarna är ense om något som båda tycker illa om. Artikelrubriken (ex. 106) som ligger i linje med innehållet i bilden förstärker det förstnämnda intrycket, men bildtexten (bild 6) berättar att det också är något som bildobjekten har varit eniga om. Rubriken preciserar samtalsämnet i en liten text (ett nyckelord) i början, som med ett ord uttrycker artikelns tema.

Ex. 106 EU-utvidgningen
 Dansk press på Persson (DN 18.10.2002)

Flaggor spelar en central roll också i en annan inledande bild (bild 7). Fotografiets denotation visar ett antal människor med glada miner. I bakgrunden finns en byggnad som antagligen är en kyrka eller en katedral, och som röjer att människorna befinner sig utomhus. De flesta flaggor har EU-symbolen men det syns också ett par flaggor som tillhör Tjeckien. I förgrunden står en ung kvinna som håller en flagga av varje typ så att de ramar in hennes ansikte. På konnotationsnivån väcker de här två flaggorna som förekommer tillsammans en association till tillhörighet. Tjeckiska flaggan ger en känsla av att människorna på bilden är tjeckiska medborgare. Minerna avslöjar i sin tur att det har hänt något som gjort befolkningen lycklig. Helhetsbetydelsen hos det här fotografiet kunde vara en fest till följd av Tjeckiens medlemskap i EU.

Bild 7. Liput liehuivat, kun Prahan keskustassa juhlittiin Tshekin EU-jäsenyyttä vappuyönä.¹¹⁸ (HS 3.5.2004. Foto: Michal Svacek.)

I jämförelse med orienterande bilder ger inget av de här två fotona tillräckligt med information om det tema som behandlas, men leder däremot läsaren in i ämnesområdet. Artikeln som illustreras med bild 6 behandlar mängden av jordbruks- och regionalstöd till bönderna i tio kandidatländer. Sverige motsätter sig det danska ordförandeskapets linje, medan de flesta andra medlemsländer ger stöd åt förslaget. På basis av bilden är det omöjligt att säga vilka frågor inom EU texten behandlar, eftersom möjligheterna är nästan oändliga. Bildtexten (bild 6) preciserar temat, vilket hjälper läsaren att anknyta bilden till kontexten (se bilaga II). Bild 7 inleder läsaren i ämnesområdet genom att förmedla information om Tjeckiens anslutning till Europeiska unionen, men texten behandlar ämnet ur en synvinkel som inte direkt framgår av vare sig bild eller bildtext. Huvudtemat är nämligen att EU-medlemskapet delar åsikterna bland den tjeckiska befolkningen och andelen medborgare som ställer sig tvivlande till unionen är nästan lika stor som andelen förespråkare (se bilaga II).

¹¹⁸ Bild 7 Flaggorna vajade, när man firade Tjeckiens EU-medlemskap i Prags centrum natten till den första maj.

6.1.3 Antydande bilder

En antydande bild ansluter sig till artikeltemat genom att det som avbildas representerar temat utan att självt utgöra kärnan i artikeln. De avbildade personerna kan ha uttalat sig i en viss fråga, eller annars fungerat som centrala gestalter i den händelse som berättas i texten. Noponen (1997:58) har konstaterat att fotografens tolkning är särskilt viktig av de bilder som föreställer händelser eller människor som betraktaren inte vet något om, eftersom dessa händelser eller människor lätt *representerar* hela fenomenet i fråga. Detta passar bra ihop med det som jag avser med en antydande bild i den bemärkelsen att den har *ett metonymiskt eller synekdotiskt förhållande*¹¹⁹ till makrotemat i artikeln (se 3.3).

Metonymier utgör en viktig bas för nyhetsjournalistiken, eftersom pressens uppgift i stort är att presentera en del av verkligheten, med andra ord presenterar nyheterna verklighetens metonymi, som sedan representerar helheten. Detta kommer tydligt fram i de antydande bilder där bildobjektet kan representera en större grupp av något inom det behandlade temat (t.ex. en individ som representerar hela befolkningen), varvid det är fråga om *del-helhet-relation* (*synekdoke*). En annan typ av antydande bilder är bilder som ansluter till makrotemat genom en närhetsrelation. På sådana fotografier har den avbildade personen fungerat som expert och uttalat sig i en fråga som behandlas i texten. Bildobjektets åsikter spelar en central roll och representerar sålunda hela fenomenet. Jag kallar detta *metonymisk ämne-expert-relation*. På sätt och vis är det också här frågan om en del som representerar helheten, eftersom man av många olika åsikter har velat bringa just bildobjektets syn till allmän kännedom. Metonymier används med andra ord för att förenkla, men de påverkar även starkt mottagarens uppfattningar om det som behandlas.

Bild 8. Taksinkuljettaja Walter Rodt on tyytyväinen kotimaahansa sellaisena kuin se on. Verot sen kun laskevat, ja sikaria saa polttaa autossakin.¹²⁰ (HS 31.5.2004. Foto: Uffe Noejgaard.)

¹¹⁹ I den här studien har metonymin en speciell betydelse: metonymin mellan text och bild.

¹²⁰ Bild 8 Taxichauffören Walter Rodt är nöjd med sitt hemland sådant som det är. Skatterna bara sjunker, och man får röka cigarr även i bilen.

Bild 8 är ett exempel på en del-helhet-relation där bildobjektet har ett synekdotiskt förhållande till artikeltemat. Den avbildade taxichauffören ansluter till det behandlade ämnet genom att han som individ representerar en större människogrupp. Artikeln (se bilaga III) handlar om schweizarnas syn på Europeiska unionen och landets ställning som en utomstående stat inför utvidgningen. Taxichauffören tillhör de schweizare som är EU:s motståndare. Han är nöjd med sitt hemland sådant som det är och oroar sig för EU:s snabbt växande makt. Den avbildade mannen har blivit intervjuad för artikeln, och även om hans åsikter bara utgör en liten del i brödtexten, är hans anknytning till temat självklar. Mannen representerar den schweiziska befolkningen, är med andra ord som individ en del av den helhet som består av de medborgare som motsätter sig EU. Även rubriken (ex. 107) är ett synekdotiskt uttryck som grundar sig på relationen del-helhet, eftersom namnet på landet används för att representera befolkningen. Men på basis av själva bilden skulle det vara nästan omöjligt att resonera sig till det som den tillhörande texten behandlar, varför fotografiet skiljer sig tydligt från orienterande och inledande bilder.

Ex. 107 EU houkuttelee ja huolestuttaa Sveitsiä¹²¹ (HS 31.5.2004)

Ett motsvarande exempel är en artikel (DN 2.5.04) som handlar om esternas sätt att fira EU-medlemskapet med plantering av träd. Också i den artikeln har man utnyttjat synekdoke i rubriken (ex. 108). Det tillhörande fotografiet föreställer en man som med gummistövlar och arbetshandskar håller på att sätta något i jorden. Bredvid honom står en hink som innehåller tallplantor, vilket ger ett skäl att anta att det som mannen sätter är just små tallar. Bilden passar i sammanhanget i den bemärkelse att den avbildade mannen representerar de ester som sysselsatte sig med trädplantering. Dessutom har han blivit intervjuad för artikeln. Men i jämförelse med inledande bilder är fotografiets användningsmöjligheter mångfaldiga, och därför är det svårt att på basis av bilden avgöra vad texten behandlar¹²².

Ex. 108 Estland firade med plantering av en miljon träd (DN 2.5.2004)

¹²¹ Ex. 107 EU lockar och oroar schweizarna

¹²² Bilden kan ses i avsnitt 6.2.3.

Bild 9. Eduskunnan puhemies Paavo Lipponen pitää nykyistä tehtäväänsä mielenkiintoisena. Uudet tehtävät kiinnostavat, jos niissä voi toteuttaa jotain, jolla on merkitystä.¹²³ (HS 21.5.2004. Foto: Jarmo Matilainen.)

Bild 9 har använts därför att den avbildade personen har uttalat sig i en fråga och hela nyheten är baserad på hans åsikter, med andra ord är det fråga om ämne-expert-relation. Eftersom själva nyheten inte behandlar bildobjektet utan ett tema där den avbildade fungerar som sakkunnig, har fotografiet använts metonymiskt i förhållande till texten. På basis av bilden går det att avgöra varken nyhetens tema eller ämnesområde. Bilden föreställer riksdagens talman i Finland, Paavo Lipponen, som har intervjuats om EU:s verksamhet. Själva huvudtemat rör sig alltså inte i huvudsak kring Lipponen utan kring EU och dess utvidgning (se bilaga III). Rubriken på artiklar som är bildsatta med antydande bilder med metonymisk ämne-expert-relation hänvisar ofta till bilden genom att ange namnet på den avbildade. Det kan vara en citatrubrik som återger något som den avbildade personen har sagt, eller en innehållsrubrik där bildobjektets namn framgår, så som fallet är i den artikel som har bildsatts med bild 9 (ex. 109).

Ex. 109 **Lipponen haluaa EU:sta toimivan, taloudellisesti vahvan ja uskottavan**¹²⁴ (HS 1.5.2004)

Som det framgår av tabell 18 är de flesta fotografier i materialet antydande. De procentuella andelarna i tabell 20 visar att antydande bilder används allra flitigast i den svenska DN och minst i den finska AL. Även inledande och orienterande bilder kan innehålla metonymiska

¹²³ Bild 9 Riksdagens talman Paavo Lipponen anser sin nuvarande uppgift som intressant. Nya uppgifter intresserar han sig för om man i dem kan förverkliga något som har betydelse.

¹²⁴ Ex. 109 Lipponen vill ha ett fungerande, ekonomiskt starkt och trovärdigt EU

inslag, men i första hand har de egenskaper som gör att det är lättare för läsaren att resonera sig fram till ämnesområdet och temat.

Tabell 20. Antydande bilder; antal samt andel av alla fotografier

Tidning	Antal antydande bilder	Antal fotografier	Andel av alla fotografier
DN	21	32	65,6 %
SvD	23	40	57,5 %
HS	25	43	58,1 %
AL	12	25	48,0 %

6.1.4 Symboliserande bilder

Det problematiska med teckentypen *symbol* är att det finns flera egenskaper som anknyter till begreppet. Med symbol avses ett konventionellt tecken som får sin betydelse genom en kulturell överenskommelse, men samtidigt kan tecknet vara helt arbiträrt, dvs. att tecknet utöver själva teckenrelationen inte innehåller egenskaper som binder samman tecknets uttryck och innehåll. Dessutom kan en symbol se ut att vara en ikon men ändå ha en helt annan innebörd. (Se Eriksson & Göthlund 2004:37.) Detta leder till att användningen av en bild som symbol inte självklart garanterar att mottagaren känner igen symbolen och kan anknyta den till en viss referent – även om symboler i allmänhet, på grund av sin konventionsbaserade natur, är lätta att identifiera. Abstrakta tecken för abstrakta ting är de allra mest symboliska, men symboliken kan vara närvarande i många olika typer av bilder, vilket i sista hand framgår av det förhållande som råder mellan text och bild (Hatva 1993:104).

I den här studien avses med *symboliserande bild* en illustration som ansluter till temat enbart på grund av att bildinnehållet används som symbol för det som behandlas i texten. I pressbilder spelar konventionaliteten i semiotisk betydelse ändå inte en lika stor roll som den etablerade journalistiska praxisen gällande användning av symboliserande bilder. Enligt den ursprungliga betydelsen hos ordet symbol kallas förhållandet mellan symbolen och det betecknade på engelska ”thrown together”, dvs. de är sammankastade utan att ha något naturligt samband med varandra. Förhållandet kunde med andra ord förstås genom att man försöker gissa sig fram till det. (Peirce 1998:9.) Den här etymologiska betydelsen bakom ordet passar för att beskriva förhållandet mellan text och symboliserande bild. I stället för att grunda sig på några konventionella överenskommelser är funktionen hos symboliserande bilder i första hand att stå för något som mottagaren förväntas kunna ”gissa” utgående från det symboliska förhållandet. Om symbolvalet är mycket ”långsökt” kan det visseligen bli svårt för mottagaren att tolka dess innebörd (Eriksson & Göthlund 2004:106).

Symboliken i en pressbild skapas egentligen i samma stund den används, när bilden helt enkelt väljs för att representera det behandlade temat, utan att själva bilden innehåller kan anknytas till det som rapporteras (jfr Peirce 1998:163). Hellspong (s.a.) kallar symboler av den här typen ”kreativa bildsymboler” som är mångtydiga och har flera betydeskikt. Han betonar dock att det inte är fråga om någon ”avskild kategori av tecken” utan de kreativa symbolerna samspelar med de andra, redan etablerade tecknen. Utgående från detta kan man anta att om en viss kreativ symbol började användas upprepade gånger för att beteckna en och samma referent kunde symbolen etableras som ett konventionellt tecken.

Kännetecken på en symboliserande bild i EU-artiklarna är att den situation eller person som avbildas inte direkt anknyter till det som behandlas i texten. Det är t.ex. möjligt att bilden av en händelse har passerat som illustration¹²⁵. På samma sätt som antydande bilder ger symboliserande bilder i sig ytterst lite information om artikeltemat. Det som skiljer de här två bildtyperna från varandra är att de symboliserande bilderna även i övrigt mycket svagt anknyter till texten. Det kan dessutom vara svårt att hitta något samband mellan rubriken och den symboliserande bilden. Det lönar sig ändå att ta hänsyn till att även den symboliserande bilden oftast på någon nivå kan anknytas till artikeltemat, trots att förbindelselänken är den minsta tänkbara nämnaren som har valts för att symbolisera det som behandlas i textelementen. Ibland kan det vara svårt att skilja antydande bilder från symboliserande bilder, eftersom symboliken även är mycket starkt bunden till metonymier.

Bild 10. Prazska Trnice i norra Prag är så långt från stormarknaderna i väst man kan komma. Hit söker sig vanliga tjeckiska konsumenter för att hitta livsmedel till lågpris. Liksom i Sverige finns i Tjeckien en aktiv debatt om mat och kvalitet där bland annat "Functional food" är ett hett ämne för konsumentorganisationerna. (DN 3.5.2004. Foto: Eva-Maria Bengtson.)

Bild 10 föreställer torghandel. Bildens denotation är i grova drag att en kvinnlig torghandlare ger växelpengar till en manlig kund. Bilden väcker en konnotation till ett relativt kallt väder och till hösten, eftersom människorna har varma kläder på sig, och det finns äpplen i förgrunden. Utgående ifrån bildens helhetsbetydelse kunde man anta att den

¹²⁵ De allra mest iögonfallande exemplen på symboliserande bilder är illustrationer i några kvällstidningar (i Finland *Iltasanomat* och *Iltalehti*) där det i bildtexten konstateras att bildobjektet inte har något att göra med de händelser som behandlas i artikeln.

tillhörande texten behandlar torgförsäljning av frukt. I verkligheten går bildens innehåll inte så bra ihop med det som behandlas i texten. Makrotemat i artikeln är slovakisk konsumentrådgivning och finansiella problem hos den organisation som har ägnat sig åt konsumentfrågor (se bilaga IV). Rubriken (ex. 110) står inte i samspel med bilden, men inte heller med brödtexten. Bildtexten (bild 10) avslöjar att bilden inte har tagits i Slovakien som brödtexten behandlar, utan i grannlandet Tjeckien. Gemensamt för bildinnehållet och artikeltemat är att båda tar upp konsumenter, men på lite olika nivåer. Konsumtion är med andra ord den gemensamma nämnare som gett upphov till användning av bilden. Den här artikeln börjar egentligen närma sig det som Hatva (1993:50) *kallar en misslyckad helhet med avseende på förmedling av ämnet* (se 4.3).

Ex. 110 EU-regler svåra att efterleva (DN 3.5.2004)

Bild 11. Halil Taneri kaupaa kauppaansa asiakkaita Bellapaisin aukiolla Pohjois-Kyproksessa.¹²⁶ (HS 11.10.2002. Foto: Pentti Koskinen.)

Torghandel avbildas också på bild 11. I förgrunden syns två personer, en man som står vid ett försäljningsbord och äter en frukt eller grönsak, och en kvinna som passerar förbi. I bakgrunden står en kiosk och en liten terrass med bord och stolar. De avbildade personernas klädsel antyder att det är varmt. Bildinnehållet och i synnerhet personernas utseenden associerar till något land i söder, men det är svårt att säga om det är fråga om ett europeiskt eller ett asiatiskt land. Artikeltemat är Grekland som stödjer Turkiet i landets strävanden efter EU-medlemskap (se bilaga IV). Orsaken till att Grekland vill påskynda förhandlingarna är att Turkiets medlemskap kunde gynna Cypern och minska det spända förhållandet mellan länderna. I det här fallet täcker rubriken (ex. 111) artikelinnehållet, men bilden samspelar varken med rubriken eller med brödtexten. Den gemensamma nämnaren i det här fallet är Cypern, eftersom bildtexten (bild 11) avslöjar att bilden har tagits där.

¹²⁶ Bild 11 Halil Taneri längtar efter kunder i sitt stånd på torget i Bellapais i norra Cypern.

Ex. 111 Turkki sai sivustatukea Kreikalta EU-hakemukselleen¹²⁷ (HS 11.10.2002)

Tabell 21. Symboliserande bilder; andel av alla fotografier

Tidning	Antal symboliserande bilder	Antal fotografier	Andel av alla fotografier
DN	9	32	28,1 %
SvD	15	40	37,5 %
HS	7	43	16,3 %
AL	4	25	16,0 %

Tabell 21 visar hur stor andel av de fotografier som tidningarna använt i artiklarna om EU-utvidgningen är symboliserande. Det finns en tydlig skillnad mellan finska och svenska tidningar. De svenska tidningarna innehåller två gånger så många symboliserande bilder som de finska tidningarna, av vilket man kan döma att samspelet mellan text och bild fungerar effektivare i de finska tidningarna. Melins (1999a) studie av illustrationer i nyhetsartiklar, där han i samarbete med studenterna har undersökt bildernas funktion och effekt, visar bl.a. att "bilder som förmedlar relevant information är effektivare än bilder som förmedlar associativ kunskap" (Melin 1999a:58). Melins forskningsresultat stödjer också det som jag har kommit fram till: läsaren har minst nytta av symboliserande bilder, när det gäller att bilda sig en uppfattning om det som rapporteras i artikeln. Den grundläggande skillnaden mellan symboliserande och orienterande bilder kommer fram i just egenskapen att föra betraktarens konnotationer åt olika håll. Symboliserande bilder kan leda tankarna bort från texten, medan tankegången med orienterande bilder går åt rätt håll, mot det som behandlas i texten. Med tanke på begripligheten är det därför bättre om bildinnehållet sammanfaller med artikeltemat än att det lägger till helt ny (och/eller irrelevant) information i förhållande till textelementen.

Man kan förstås tänka sig att bildens oberäknelighet och säregenhet är faktorer som gör bilden intressant – att en bild, som inte direkt öppnar sig för läsaren, är ett lockbete som lurar till att läsa texten. I detta fall vore det inte nödvändigt att tidningsläsaren på basis av bilden skulle få veta vad en artikel handlar om, när man ändå hade börjat läsa den. Användningen av de symboliserande bilderna kunde ytterligare försvaras med argumentet att de kan skapa helt nya betydelsenivåer som möjligen anknyter till betraktarens individuella intressen. I själva verket kan många pressfotografier vara rätt svåra att tolka, men kärnan i problemet är att läsaren inte alltid får en begriplig förklaring till det som bilden föreställer eller till hur bilden ansluter till artikelns tema. Om läsaren inte får några svar i texten, förblir bilden en olöst gåta utan någon anknytning till det som behandlas. Sålunda räcker det inte med att bilden är intresseväckande. Dessutom är det svårt att mäta hur mycket en bild intresserar sin betraktare. Bildens *punktum* (se fotnot 32) är en helt individuell och ofta omedveten

127 Ex. 111 Turkiet fick flankstöd från Grekland till sin EU-ansökan

upplevelse som kan leda tankarna till nya nivåer, långt ifrån bildens inre kontext. Därför stödjer sådana upplevelser inte nödvändigtvis begripligheten av det behandlade temat.

6.1.5 Konnotatorer och betraktarens tidigare kunskaper

Delbetydelserna i bilden fungerar som *konnotatorer*, betydelseförmedlande former, som kan vara metonymiska eller synekdotiska (se 3.3). De konnotatorer som förekommer i bilderna kan hjälpa betraktaren att förstå orsaken till att ett visst fotografi har valts till artikeln och i vissa fall kan de även inleda läsaren i den tillhörande texten. Den bildtyp som fotografiet representerar kan även vara beroende av betraktarens tidigare kunskaper. Här spelar också den igenkännande funktionen, som Wallin (1991:89) talar om, en stor roll. Enligt Wallin informerar en igenkännande bild läsaren om att artikeln behandlar det avbildade objektet. Han tar dock inte hänsyn till att den igenkännande funktionen också kan förekomma i samband med artiklar som *inte* behandlar bildobjektet, utan något som den avbildade har haft del i. Det kan också hända att texten över huvud taget inte har så mycket att göra med bildobjektet, hur igenkännbart det än är. Därför fungerar den igenkännande funktionen som sådan inte så bra när det gäller att betrakta samspelet mellan journalistiska bilder och tidningstexter.

Politikerna som ofta förekommer i nyhetsbilder fungerar som konnotatorer. Beroende på situationen kan de anses vara antingen metonymiska eller synekdotiska. Som metonymiska kan några centrala politiker representera hela nyhetstemat då de också lätt fungerar som ett slags index som tidningsläsare automatiskt anknyter till ett visst politiskt fenomen. Synekdotiska är politikerna i fall de representerar politiken och politikerna i allmänhet. När man ser en bild av några välbekanta politiker, associerar man omedelbart dem till politiken varefter konnotationskedjan får fler länkar som till exempel partiet och de aktuella frågor som de avbildade personerna har medverkat i.

Ibland kan även en antydande bild associera till det behandlade ämnesområdet, om läsaren känner igen bildobjektet. Bild 12 som föreställer EU-kommissionens ordförande Romano Prodi kan klassificeras som antydande bild, eftersom det råder en ämne-expert-relation mellan bildobjektet och texten. Texten behandlar EU-förhandlingar om en gemensam grundlag och i brödtexten förmedlas Prodis syn på saken¹²⁸. Hos sådana läsare som känner igen Prodi kan bilden av honom konnotera EU och på så sätt fungerar Prodi som metonymisk konnotator. Om bildobjektet är obekant för betraktaren, är det svårt att avgöra om det är fråga om en politiker eller till exempel en sakkunnig på något annat område, därför att bilden är en starkt avgränsad närbild där man inte ser den avbildades

¹²⁸ Bild 12 ger faktiskt upphov till en mer djuptgående bildanalys än bara bildens relation till artikeltemat.

Minen på och kroppspråket hos den avbildade kan t.ex. associeras till likgiltighet och/eller uppgivenhet.

klädsel och inte heller några element i bakgrunden. I sådana fall är det mer osannolikt att bildobjektet fungerar som synekdotisk konnotator.

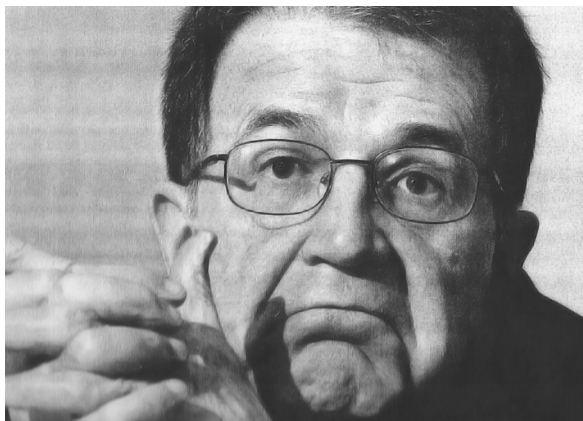

Bild 12. Romano Prodi haluaa unioniin lisää määräenemmistöpäätöksiä.¹²⁹ (HS 1.5.2004. Foto: Eric Luntang.)

I EU-artiklar återkommer också bilder av Frankrikes president Jacques Chirac och Tysklands förbundskansler Gerhard Schröder som vanligen skakar hand med varandra (se bild 13). De här två herrarna blev under sin tid i början av 2000-talet nästan ”EU:s ikoner” som representerar EU:s östutvidgning i sin helhet. Därför kan de också anses fungera som metonymiska konnotatorer. Hos alla som känner igen dem åstadkommer de en association till EU och till ett lyckat avtal, varför bilden till och med kan fungera som inledande. Men även hos dem som inte vet vilka personer det är frågan om, kan herrarna konnotera politik. Genom att de representerar politiken och politikerna i allmänhet fungerar de även som synekdotiska konnotatorer.

Bild 13. Saksan liittokansleri Gerhard Schröder (oik.) ja Ranskan presidentti Jacques Chirac myhäilivät torstaina brüsseliläisessä hotellissa pidettyjen neuvotteluiden päätteeksi.¹³⁰ (HS 25.10.2004. Foto: Marc-Steffen Unger.)

¹²⁹ Bild 12 Romano Prodi vill ha flera beslut med kvalificerad majoritet i EU.

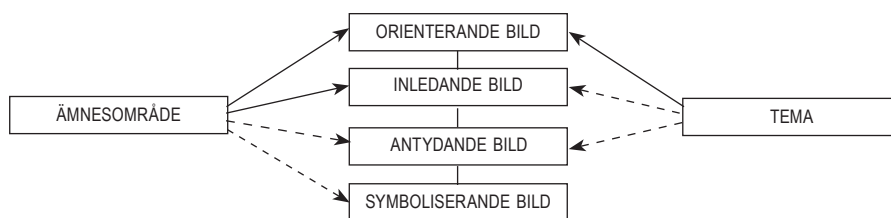
¹³⁰ Bild 13 Tysklands förbundskansler Gerhard Schröder (t.h.) och Frankrikes president Jacques Chirac myste på torsdagen som avslutning på förhandlingarna på ett hotell i Bryssel.

Också en symboliserande bild kan innehålla något element som ansluter till artikelns ämnesområde. Kommissionens ordförande Prodi får åter fungera som exempel (bild 14). Bilden föreställer Prodi som håller ett tal. Vid sidan av honom syns EU-flaggan som direkt avslöjar, även för sådana som inte känner igen den avbildade personen, att artikeltemat ansluter till Europeiska unionen. Men bildobjektet anknyter till artikeltemat endast som symbol, eftersom texten inte på någon nivå nämner den avbildade personen, utan berättar om två olika rapporter där unionens utvidgning utvärderas med avseende på ekonomisk tillväxt. Rapporterna är publicerade av Deutsche Bank och EU:s näringslivsorganisation Unice. Studier har visat att utvidgningen är en bra affär för både de nya och gamla medlemsländerna. Fotografiet av Prodi har använts för att symbolisera temat, men bildobjektet kan samtidigt fungera som metonymisk konnotator. Metonymiförhållandet saknas dock i samspel med textens tema (jfr figur 11), eftersom det är fråga om en symboliserande bild. Bildtextens (bild 14) uppgift är att skapa en helhet av de i och för sig olika innehållen i brödtext och bild.

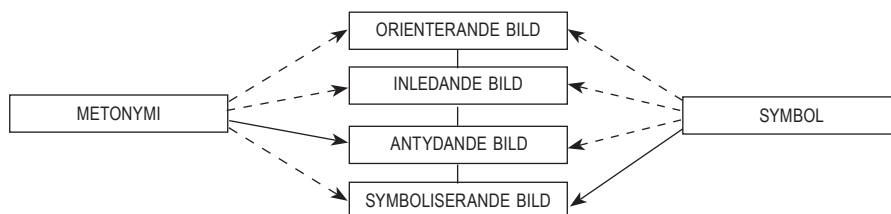

Bild 14. EU-kommissionens ordförande Romani [sic!] Prodi visar att EU kan skratta hela vägen till banken. Nya rapporter visar att utvidgningen kan bli en god affär för alla. (SvD 25.10.2004. Foto: Francosi Lenoir.)

Figur 11 visar den hierarkiska ordningen mellan olika bildtyper och deras anknytning till artikeltemat och ämnesområdet (jfr 6.1). Ju högre i hierarkin en bild står desto bättre förmåga har den att förmedla information om det som sägs i texten. Den typ som står på en högre nivå i hierarkin har egenskaper från de underordnade typerna. En orienterande bild har alltså förmågan att inleda och den kan dessutom innehålla metonymiska och symboliska inslag (se figur 12). Men utöver detta kan de orienterande bilderna förmedla själva artikeltemat till läsaren. En symboliserande bild har den svagaste förbindelsen med det som behandlas och dess uppgift är snarast att på någon nivå symbolisera den information som ges i texten. De streckade linjerna i figur 11 från ämnesområde till bildtyp, betyder att ämnesområdet EU (i form av EU-flaggan) i några fall kan framgå även av de antydande och symboliserande bilderna. De streckade linjerna från tema till bildtyp innebär att bilden har någon anknytning till artikeltemat, även om detta inte direkt framgår av bilderna.

Figur 11. Bildhierarki.

Figur 12. Metonymiska och symboliska inslag hos bildtyperna i förhållande till texten.

Olika bildtyper kan relateras till Peirces ikoner, index och symboler. Med tanke på samspelet mellan text och bild fungerar dessa teckentyper som betydelseskappare som förmedlar textens och bildens inbördes relationer. Orienterande bilder kan i den bemärkelsen anses som ett slags ikoner, när innehållet i dem avbildar den situation eller händelse som utgör huvudtemat i artikeln. Både inledande och antydande bilder går i sin tur att karaktärisera som index, eftersom det avbildade inte liknar det exakta temat, utan snarare ger ett spår av det som behandlas och på så sätt också har förbindelse till det som betecknas. Symboliserande bilder fungerar i sin tur som symboler i och med att den uppenbara förbindelsen mellan bild och text saknas.

6.2 Porträttbilder

Porträttbilder har i alla tider använts för att övertyga publiken om den politiska ledarens storhet (Andén-Papadopoulos 2000:102), men i och med den realistiska inriktningen vid mitten av 1800-talet började också vanliga medborgare synas i konstmålningar. De första tidningsbilderna var just porträtt eller landskapsbilder, men första världskriget utgjorde en vändpunkt som fick läsarna att intressera sig för verkliga händelser (Puro s.a.). I och med kriget hamnade bilder av civilbefolkning på tidningssidorna.

Journalistiken kan nu för tiden anses vara till och med för personcentrerad, eftersom tidningarna varje dag är fulla av ansikten. Läsarna är i grund och botten nyfikna på utseende, vilket i och för sig ger ett skäl att förse artiklar med personbilder. Tidningstexter som behandlar för allmänheten inte så kända personer bildsätts ofta med porträttbilder

där personerna i fråga avbildas – dels för att de avbildade personerna ska bli kända, dels för att läsarna redan på basis av bilden ska veta att bildobjekten kanske på något sätt anknyter till artikeltemat. Ofta förses artiklar med porträttbilder även i sådana fall där bildobjektet är känt av majoriteten av läsarna (jfr metonymiska/synekdotiska konnotatorer), och även då texten inte behandlar exakt den person som avbildas (jfr symboliserande bilder).

Porträttbilder kan knappast säga detsamma som förmedlas i artikelns textelement. Därför är det viktigt att de studeras utifrån sina egna egenskaper som sedan relateras till textinnehållet och temat i artikeln. De personer som förekommer på EU-fotografierna är oftast antingen politiker eller vanliga medborgare. Porträttbilderna återspeglar sålunda två olika typer av verklighet, å ena sidan den politiska, å andra sidan den vardagliga. Eftersom det på porträttbilder (på samma sätt som på pressbilder i allmänhet) många gånger upprepas de redan etablerade temana, förstärker bilderna också lätt den världsåskådning som tidningsläsarna har. Därför går det inte heller att undvika vissa *myter* som ingår i fotografierna.

När uppmärksamheten vid analys av journalistiska bilder fästs på de personer på bilden som omnämns i texten, kan tre olika typer av porträtt urskiljas: *personporträtt*, *miljöporträtt* och *aktionsporträtt*. Ett viktigt kriterium som skiljer porträtten från varandra är att aktionsporträtten fäster uppmärksamheten på handlingen, det som personerna gör, medan de avbildade på person- och miljöporträtt ägnar sig åt att posera framför kameran. På miljöporträtten och vissa aktionsporträtt har bakgrunden, dvs. den omgivning där personerna befinner sig vid fotograferingstillfället, tagits med.

6.2.1 Personporträtt

På personporträtt är det i stort sett bara ansiktet och en del av överkroppen som syns på bilden. Det första man kan utläsa ur bilden är att den tillhörande artikeln behandlar bildobjektet, men i praktiken är det vanligare att den avbildade ansluter sig till temat genom en närhetsrelation och fungerar som metonymiskt tecken. På basis av bilden kan man inte veta hur den person som bilden föreställer anknyter till den information som ges i texten, men det som bilden konnoterar kan komma sanningen nära. Ansikten som syns på personporträtt kan tyckas vara lätta att identifiera även om namnet på den avbildade är obekant. Orsaken till detta är *myter* som har gjort att det i våra medvetanden finns en mental bild av ett statsöverhuvud, en ledare i affärslivet eller en sakkunnig i en eller annan fråga (se 3.2). Men helt utan text som presenterar personen ifråga, är en porträttbild vars objekt betraktaren inte känner igen som en olöst gåta. Betraktaren vill veta vem den person som bilden föreställer är och varför han har avbildats. Utan text är det bara gissningar baserade på konnotationer som stödjer betraktaren i tolkningsprocessen (jfr 6.1.4).

Bild 15 föreställer en äldre man med slips och kavaj. Bildobjektets yttre väsen med en ordnad frisyra kan konnotera politiker, men det finns också andra möjligheter från en

modeguru till en elegant tangosångare som kan komma i fråga. Eftersom all omgivning på ett för personporträtt typiskt sätt har beskrivits, kan man inte på basis av bakgrunden dra några slutsatser om den avbildades yrke. Bildtexten (bild 15) avslöjar namnet på den avbildade, men berättar inte mer om honom. Av rubriken (ex. 112) framgår däremot att det är fråga om en politiker. Utöver detta får läsarna veta ett karaktäristiskt drag hos personen, vilket starkt kan påverka de associationer som bilden väcker.

Bild 15. Andrej Lepper. (HS 28.5.2004. Foto: Fotograf okänd.)

Ex. 112 **Politiikan riitapukari ei käy hypermarketissa**¹³¹ (HS 28.5.2004)

Artikeln med bild 15 behandlar själva bildobjektet, varför bilden inte kan hänföras till antydande bilder, utan snarast till inledande bilder som avslöjar ämnesområdet. Men vad är det för nytta med de ständigt återkommande fotografierna av politiker som ofta på basis av bilden och rubriken verkar ha ensamma avgjort stora politiska frågor? Nyckelordet är *roll*. Personporträtten visar bildobjektet i den samhälleliga roll som han anknyts till, en roll som inte nödvändigtvis avslöjar personens riktiga ego (Salo 1994:25). Håkan Hvitfelt (1985:30) har konstaterat: "Världens öde ligger egentligen i händerna på ett fåtal personer". Enskilda politiker presenteras med andra ord ofta som mäktiga och starka personer vilkas handlingar ses som hela folkets eller till och med flera nationers gemensamma agerande. Då de enskilda politikernas erfarenheter utgör utgångspunkten för beskrivningen av kollektiva skeenden, är det lättare för tidningsläsarna att förstå även ett mer komplicerat nyhetsmaterial. (Hvitfelt 1985:30.)

De starkt beskurna personporträtten anknyter till *fotografiets psykologiska tradition*. I synnerhet då pressbilderna föreställer samma kända personer om och om igen, är det en riktig utmaning att visa något mer om personernas inre väsen. Ansiktsdrag och miner hos de avbildade kan trots allt fungera som index till karaktär, känslor och personens djupaste

¹³¹ Ex. 112 Politikens bråkmakare handlar inte i hypermarket

jag, varför uttrycksfullhet är ett utmärkt effektmedel som man skulle kunna använda mer i pressen. (Salo 1994:24.)

Bild 16 är ett typiskt personporträtt som ger en känsla av att den avbildade har en hög status. Närbilden avslöjar många detaljer i personens ansikte, och dessa för med sig vissa konnotationer. Bildobjektet är en äldre herre, vilket framgår bland annat av de grå tinningarna och mustascherna som också har börjat gråna. I pannan har han djupa fåror som tyder på både högre ålder och bekymmer som livet fört med sig. Trots dessa verkar han vara en rätt sympatisk och glad person som har positiva tankar. Den här konnotationen beror kanske på att han har "vänliga" ögon, och även om han inte riktigt ler så rör sig mungiporna ändå lätt uppåt (jfr Martinec 2001:82). Personen på bilden är Cyperns utrikesminister George Iacovou som uttalat sig i en fråga om öns återförening som inte lyckades innan Cypern gick med i EU. Hans positiva inställning framgår av brödtexten där han säger att en återförening fortfarande är möjlig, och han lovar att europeiska turister redan nu kan gå över från den grekcyprriotiska delen i söder till den turkcyprriotiska norra delen för att shoppa och övernatta där.

Bild 16. Cyperns utrikesminister George Iacovou är i Sverige för överläggning med bland andra kollegan Laila Freivalds. Trots bakslaget i folkomröstningen tror han fortfarande på ett enat Cypern någon gång i framtiden. (DN 12.5.2004. Foto: Jonas Ekströmer.)

Eftersom bildvalet är ett större personporträtt av en politiker, kunde rubriken (ex. 113), i stället för att vara en innehållsrubrik som ändå inte säger mycket om artikelinnehållet, ha försetts med citattecken och helst med information om den person som står bakom uttrycket i fråga, t.ex. så som det föreslås i ex. 114. På så sätt skulle samspelet mellan rubrik och bild fungera bättre och ge mer information om artikelns tema (jfr 5.1.2).

Ex. 113 **Hoppet om återförening finns kvar** (DN 12.5.2004)

Ex. 114 **Cyperns utrikesminister George Iacovou: "Hoppet om återförening finns kvar"**

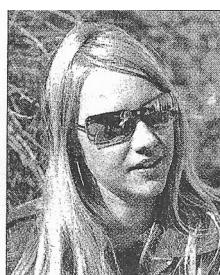
En vanlig typ av porträttbilder är små, frimärksstora bilder av politiker. I regel skulle betydelsen av sådana fotografier kunna anses begränsa sig till att fungera som spaltfyllnad, men i all sin enkelhet kan de ändå leda in läsaren i ämnesområdet, även om de inte är tagna i situationen i fråga. Som illustration är små porträtt dock utifrån vad jag tyckt mig kunnat iaktta av materialet inte lika effektiva som större personbilder, eftersom uttrycksfullheten inte kommer till sin fulla rätt i frimärksstorlek. En liten bild kan även associeras med mindre viktiga nyheter, vilket riskerar att artikeln förblir oläst.

Den enda människogruppen bland pressbilderna som saknar roller är vanliga medborgare som av en händelse fått posera framför fotojournalistens kamera (Salo 1994:25). Privatpersoner är experter på sina egna liv, vilket är ett skäl till att de används i pressen. De representerar sin egen befolkning och ger möjlighet för tidningsläsarna att identifiera sig med dem, vara av helt annan åsikt än de, tycka synd om dem, vara avundsjuka på dem osv.

Personporträtt av vanliga individer är mycket sällsyntare som pressfotografier än personporträtt av politiker. Det som utmärker vanligt folk på personbilderna är klädseln. I stället för kavajkostym och slips har de vardagskläder på sig. Personporträtt av medborgare används i kortare artiklar, där personerna fått uttrycka sin egen åsikt i en viss fråga angående EU-utvidgningen (jfr bild 17). Bilderna behövs för att läsaren ska få en uppfattning om personens ålder (ifall den inte nämns i texten), och möjligen också kön (ett och samma namn kan vara både kvinnonamn och mansnamn, beroende på land, men även inom ett och samma land). De vanliga EU-medborgarnas åsikter är viktiga när det gäller begripligheten, eftersom folkopinionen hjälper läsaren att skapa en helhetsbild av den utveckling som sker i Europa. De konnotationer som porträtten väcker, kan i sin tur vara avgörande för läsarens egen åsiktsbildning.

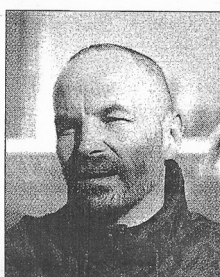
Siiri Hanson

Marina Moshkova

Leho Lõhmus

Sven Jürgenson

Bild 17. Personporträtt av vanliga medborgare. (HS 3.5.2004. Foton: Antti Johansson/HS.)

I bildmaterialet ingår även några enstaka *gruppporträtt* (två i SvD och en i AL). Ett gruppporträtt föreställer fler än två personer som har ställt sig framför fotografen för att bli fotograferade som grupp. Problemet med gruppporträtten är att deras anknytning till artikeltemat ofta förblir lös, varför de bara har symboliserande betydelse. SvD (2.5.2004) har publicerat ett stort gruppporträtt (som nästan tar en halvsida) föreställande alla EU-länders representanter. Själva reportaget handlar om behovet av en ny grundlag i unionen, men berör varken någon av personerna på bilden eller den tillställning som gett upphov till gruppporträttet. De enskilda personerna fungerar som metonymer för sitt land, men med tanke på begripligheten stödjer metonymin inte i det här fallet läsaren tillräckligt för att han ska förstå det som behandlas i artikeln, eftersom det metonymiska förhållandet begränsar sig till bildens inre budskap och sambandet med texten saknas.

Vad angår traditionella personporträtt (eng. *mug shot*) bör man enligt Kobré (2004:121) ta hänsyn till att man i sista hand aldrig kan vara säker på den avbildades yrke eller livsstil, om personen på bilden inte är känd. Beträktaren kan bara lita på de konnotationer som bilden väcker och jämföra dem med den information som ges i texten. Kobré tillägger dock att en annan typ av porträttbilder, *miljöporträtt* (eng. *environmental portrait*), ger mer tips om bildobjektet:

From a mug shot alone, the viewer can't tell a banker from a bandit, a president from a prisoner. The wrinkles of a brow or the set of the eyes reveal little about a subjects' past, profession, or newsworthiness.

An environmental portrait, however, supplies enough details with props and choice of background to let the reader know something about the lifestyle of the sitter.

6.2.2 Miljöporträtt

I miljöporträtt spelar omgivning och detaljer en lika väsentlig roll som den avbildades ansikte (Kobré 2004:121). Porträttbildens *sociologiska tradition* är starkt knuten till miljöporträtt och koncentrerar sig på bildobjektets yttre väsen och den miljö där personen är avbildad¹³². Den sociologiska traditionen visar personen som manifestation av sin egen tid och personens sociala ställning avspeglar sig i klädsel, miljö och annan rekvisita på bilden. Ett föremål som är viktigt för sin användare, en detalj i personens naturliga omgivning eller något drag i den avbildades stil och klädsel kan vara avgörande för att betraktaren ska anknyta bildobjektet till något av samhällets områden. (Salo 1994:25–26.)

132 Jfr porträttbildens psykologiska tradition i 6.2.1.

Bild 18. **Blomsterflicka.** Helen Byrne kommer att rösta nej till Nicefördraget i lördagens folkomröstning. (DN 18.10.2002. Foto: Nina Eirin Rangøy.)

På samma sätt som personporträtten av vanliga medborgare, fungerar miljöporträtten av EU-medborgare i mitt material i syftet att ge en bild av folkets opinion i den utvidgande unionen. De är typiska i reportage som behandlar förändringar som utvidgningen av EU orsakar i de nya medlemsländerna eller i deras grannländer. Invånarna får uttrycka sin åsikt i de behandlade frågorna och artikeln förses med fotografier, där de intervjuade personerna poserar i miljöer som är karaktäristiska för dem. Miljöporträtt underlättar för läsaren mer än personporträtt att skapa en bild av attityderna i unionen, eftersom miljön avslöjar den avbildades yrke och ger en bättre uppfattning om personens sociala ställning (jfr Palin 2004:215–217). När man tittar på bild 18 får man omedelbart veta att kvinnan på bilden jobbar i ett blomsterstånd. Detta kommer fram även i brödtexten, där den avbildades ståndpunkt i Irlands folkomröstning tas upp (ex. 115):

Ex. 115 Helen Byrne har ett blomsterstånd på stadens mesta köpgata, Grafton Street, och hon är mycket bestämd i frågan. – Jag röstar nej. Irland som kämpade så för att bli självständigt ska inte underkasta sig andra igen. (DN 18.10.2002.)

Miljöporträtt kan även användas för att det i artikeln har anlitats någon yrkesman som ger faktainformation om den företeelse som behandlas. Gränsbevakaren på bild 19 har fått berätta hur olaglig gränsövergång förhindras på gränsen mellan Estland och Lettland. Hans yttrande har sedan blivit en del av artikeln som behandlar inverkan av EU-medlemskapet i Estlands glesbygd. Skillnaden mellan bild 18 och bild 19 är alltså att miljön i den sistnämnda anknyter starkt till både den avbildade personen och artikelns ämnesområde, medan omgivningen i den förstnämnda inte har något att göra med nyhetstemat som handlar om den irländska folkomröstningen om Nicefördraget. Bild 18 är likväl inte artikelns huvudillustration, utan fungerar mer som en länk mellan vanligt folk och statliga myndigheter i Europa.

Bild 19. **Kaksoiskaupunki.** Vaino Kõva vartioi muovinauhalla merkittyä rajaa Valgan ja Valkan väliillä.¹³³ (AL 9.5.2004. Foto: Tarmo Rõppänen.)

Ibland kan den på bilden bakomliggande omgivningen anknyta mer till ämnesområdet än till de avbildade personernas naturliga miljö. Bild 20 illustrerar en artikel som handlar om den ryska enklaven Kaliningrads blivande ställning efter EU:s utvidgning. Kaliningrad hotar bli en isolerad ö inne i Europeiska unionen, för efter Polens och Litauens medlemskap kan det hända att invånarna inte kan resa till grannländerna eller till Ryssland utan visum. Paret på bilden står på järnvägsstationen och har enligt bildtexten vinkat av sonen som just åkt med tåg till Moskva. Paret representerar de Kaliningradbor som direkt påverkas av den utveckling som EU-utvidgningen hotar att föra med sig. Medborgarnas resande kan anses vara ett nyckelord i artikeltemat, vilket även tåget i bildens bakgrund antyder.

Bild 20. **Reserestriktioner.** Ljubov Ivanovna och Ivan Vasiljevitj har vinkat av sin son som åker "Bärnstensexpressen" till Moskva. I juli 2003 kräver de blivande EU-medlemmarna Litauen och Polen att besökande och förbipasserande ryssar har visum. (DN 25.10.2002. Foto: Michael Winiarski.)

¹³³ Bild 19 Tvillingstad. Vaino Kõva bevakar den med plastband markerade gränsen mellan Valka och Valga.

Miljön på bilderna kan med andra ord förhålla sig metonymiskt (eller synekdotiskt) till bildobjektet. Miljön kan vara en del av den avbildade personens identitet då detaljerna på bilden fungerar indexikalt och avslöjar till exempel personens yrke eller nationalitet. Om personen/personerna på bilden inte har förevisats i sin naturliga miljö, kan bildens delbetydelser förhålla sig till varandra på en annan, tematisk nivå, då omgivningen ofta är ett index till något som behandlas i texten. I så fall har delbetydelserna på bilden ett metonymiförhållande till artikeltemat. När paret på bild 20 kopplas samman med tåget i bakgrunden, uppstår även en konnotation om paret som tågresenärer.

Miljöporträtt är en typ av personbilder som i mitt material oftast avbildar vanliga medborgare. Det förekommer också ett par bilder av politiker, där en del av EU-flaggan som syns på bilden kan anses utgöra den för miljöporträtt typiska omgivningen (t.ex. bild 21), men i regel är fotografier av politiker i mitt material antingen personporträtt eller aktionsporträtt. På samma sätt som tåget på bild 20 kan EU-flaggan på bild 21 anses anknyta metonymiskt till artikelns tema eller ämnesområde. Däremot är förhållandet mellan bildobjektet (Turkiets vice premiärminister Mesut Yilmaz) och EU-flaggan snarare metaforiskt när "miljön" på bilden inte kan anses vara bildobjektets naturliga omgivning. Den avbildade personen relateras till EU-flaggan även om det land som han representerar står utanför unionen. (Jfr Palin 2004:84.)

När en artikel ska bilsättas med en porträttbild, är miljöporträtt ett val som stödjer läsaren i förståelseprocessen, i synnerhet när bildobjektet är obekant, eftersom detaljerna ger fotografiet mer betydelse, och informationsförmedlingen ökas avsevärt (Kobré 2004:121). När personerna avbildas i en omgivning, får betraktaren med andra ord mer stöd för sina konnotationer. Samtidigt ökas möjligheten att de konnotationer som bilden väcker motsvarar sändarens intentioner.

Bild 21. Turkiets vice premiärminister Mesut Yilmaz var besviken på EU men hoppas ändå att Turkiet snart får en ny chans. (Svd 10.10.2002. Foto: Reuters.)

6.2.3 Aktionsporträtt

Bilder som föreställer personer mitt i en handling koncentrerar sig först och främst på bildobjekten men visar även vad de gör vid fotograferingstillfället. Typiska exempel är bilder av herrar i kostym, antingen skakande hand med varandra eller engagerande i politiska problem inom unionen. Andén-Papadopoulos (2000:106) kallar dessa fotografier *grupporträtt*, men eftersom *handlingen* spelar en viktig roll på bilderna, vill jag hellre kalla dem *aktionsporträtt*. Begreppet *grupporträtt* ger ett intryck av att bildobjekten har placerat sig framför kameran för att posera (jfr 6.2.1). Aktionsporträtt har däremot tagits direkt vid händelsen, då de avbildade ägnat sig åt handlingen, utan att titta direkt mot kameran (jfr de interpersonella betydelseerna hos Kress & van Leeuwen 1996:119–130). Det kan naturligtvis hända att ögonblicket förlängs, till exempel då politikerna skakar hand en bra stund för att fotograferna ska hinna ta en bild av situationen.

Handslaget kan anses som en symbol för överenskommelse mellan parterna, så som användningen av denna gest ursprungligen, under 1500–1700-talen, har haft som betydelse (Andén-Papadopoulos 2000:106). När man betraktar huvudmotiven i aktionsporträtten i mitt material, upptäcker man rätt sällan handslag på fotografierna. I de svenska tidningarna saknas de nästan helt, bara DN har publicerat en bild där Jacques Chirac och Gerhard Schröder skakar hand med varandra. Materialet ur AL innehåller två motsvarande bilder med överenskommelse, men eftersom det i AL:s material bara ingår sex aktionsporträtt, är den procentuella andelen bilder med handslag större än i de svenska tidningarna. HS har tre fotografier med handslaget som huvudmotiv, två bilder där politikerna omfamnar varandra och ytterligare en bild där den ena parten vänligt och uppmuntrande klappar den andra på axeln¹³⁴. På bild 22 kan man se både handslaget och en kamratlig klapp på axeln.

¹³⁴ För mer information om närhet och avstånd mellan två parter i ett socialt umgänge, se t.ex. Martinec (2001:117–123) och Kress & van Leeuwen (1996:130–135).

Bild 22. Presidentti Vladimir Putin (vas.) ja EU:n komission puheenjohtaja Romano Prodi onnittelivat toisiaan Kremlissä.¹³⁵ (HS 25.5.2004. Foto: Fotograf okänd.)

Konsten att övertyga – retoriken – utgör också en viktig del av många aktionsporträtts innehåll. Med *retorik* avses traditionellt människans verbala förmåga att tala trovärdigt och på ett övertygande sätt, men retoriken avgränsar sig inte bara till språklig kommunikation, utan innebär också gester och miner, alltså hela kroppsspråket. Kroppsspråket är ett viktigt uttrycksmedel i den visuella retorik som är närvarande i journalistiska porträttbilder, eftersom i och med gester, miner och hållningar kan känslor, tankar och psykologiska tillstånd förmedlas till betraktaren (Andén-Papadopoulos 2000:26). I en ännu bredare omfattning kan med retorik avses allt som ansluter till ideologin. Retoriken baserar sig med andra ord inte bara på sändarens meddelanden, utan också på mottagarens tolkningar och de konnotationer som uppstår. Ideologin är inom en viss kultur och i ett visst samhälle i stort sett densamma, vilket gör att också konnotationerna hos olika människor i stort sett är likadana (Se Barthes 1964a:86–87, jfr 3.1).

Statsöverhuvuds och ledande politikers makt förstärks på bilderna av retoriska gester. Andén-Papadopoulos (2000), som har studerat bland annat visuell retorik i bilder av Vietnamkriget i svensk press, framhäver att kroppsspråket är ett ytterst viktigt uttrycksmedel vid förmedling av känslor och betydelser. En förutsättning för att man ska kunna analysera retoriken i pressfoton är att man förstår den kultur som de representerar. Exempel på retoriska gester i hennes material finns bland annat på ett par fotografier av presidenten Lyndon B. Johnson som på det ena stryker sig eftertänksamt om hakan, och på det andra beslutsamt håller upp båda händerna knutna framför sig. Gester som dessa för med sig en känsla av den starke, ansvarsfulle, självsäkre och målmedvetne ledaren. (Andén-Papadopoulos 2000:102–103.)

¹³⁵ Bild 22 President Vladimir Putin (t.v.) och EU-kommissionens ordförande Romano Prodi gratulerade varandra i Kreml.

Bild 23. Jordbrukskommissionären Franz Fischler behöver Sveriges stöd. (SvD 11.10.2002. Foto: Janerik Henriksson/Scanpix.)

Några retoriska gester förekommer också i mitt material. Jordbrukskommissionären Franz Fishler knyter näven i luften för att visa beslutsamhet och ge betoning åt sina ord (bild 23). Tyske utrikesministern Joschka Fischer i sin tur spärrar ut fingrarna på båda händerna och pekar mot samtalspartnerna som ett tecken på att han vill övertyga dessa om någonting (bild 24). På bild 14 (6.1.5) visar kommissionens ordförande Romano Prodi (SvD 25.10.2002) likaså en mycket vanlig talargest genom att slå ut med vänsterhanden som ett tecken på viljan att "sprida ut" orden i rummet. Utöver att ha varit effektiva i de situationer de har använts i, är dessa gester effektiva också genom bildens förmedling. Den visuella retoriken i fotojournalistiken kan alltså övertyga läsaren – såväl om bildobjektets maktposition som om den behandlade frågans sanningsenlighet och riktighet, dock med den förutsättning att bilden samspelar med texten.

Bild 24. **Tät trio.** Tyske utrikesministern Joschka Fischer och Luxemburgs premiärminister Jean-Claude Juncker i samtal med statsminister Göran Persson under EU-toppmötet i Bryssel. (DN 26.10.2002. Foto: Yves logghe.)

Skillnaden mellan aktionsporträtten i de olika tidningarna verkar framför allt vara att de avbildar händelserna olika, varför också de konnotationer som fotografierna väcker hos betraktaren skiljer sig åt. De svenska tidningarna koncentrerar sig på att avbilda förhandlingssituationer, medan de finska tidningarna, i synnerhet HS, publicerar bilder av stunder där medlemsländerna just ingått ett lyckat avtal. Frånvaro av fotografier som

avbildar överenskommelse mellan unionens medlemsländer kan ge ett intryck av att utvidgningen av EU är ett tvistigt ämne som kräver många förhandlingar innan samförstånd kan nås (se t.ex. bild 6). Budskapet som förmedlas med bilderna i HS är i sin tur positivt och konnoterar att utvidgningen är till fördel för alla parter och att utvecklingen inom Europa går framåt (t.ex. bild 22).

Även på aktionsporträtten fördelar sig de avbildade på politiker och vanliga medborgare. Bilder med vanliga personer mitt i en handling förekommer i tre av de undersökta tidningarna. SvD är den enda som bara koncentrerat sig på politiker. I de andra tidningarna agerar medborgarna som fullvärdiga EU-bor, men representerar samtidigt sitt eget hemland. På samma sätt som på miljöporträtten, visas personerna på aktionsporträtten som ”typer” som förkroppsligar hela folket eller en viss yrkesgrupp, men även själva handlingen spelar en avgörande roll med tanke på nyhetstemat.

Bild 25 föreställer en händelse där en äldre kvinna, i sällskap med en något yngre man får en vit ros av en annan ung man med blombukett i handen. Eftersom de två förstnämnda har ytterkläder på sig, associeras ögonblicket på bilden med ankomst och oväntad uppvaktning. Men bilden i sig förmedlar inte artikelns tema. Texten avslöjar att det är fråga om ester som stigit av Tallinnfärjan i Stockholm som nya EU-medborgare, och av den anledningen blivit välkomnade med blommor.

Bild 25. Vilma Kivistik och sonen Tiit välkomnas till Sverige av muf:aren Christian Holm, med var sin vit ros. (DN 2.5.2004. Foto: Linus Meyer.)

Hela artikeln rör sig kring situationen i färjeterminalen, och de avbildade esterna har även fått säga sin åsikt om EU-medlemskapet. För att fotografiet skulle föra betraktaren närmare temat, borde det innehålla några viktiga delbetydelser med extrainformation, till exempel fartyget och den estniska flaggan. Då skulle även samspelet mellan bild och rubrik (ex. 116) fungera ännu bättre.

Ex. 116 Ett skepp kommer lastat med EU-turister¹³⁶ (DN 2.5.2004)

¹³⁶ I den här rubriken utnyttjas namnet på den traditionella leken ”Ett skepp kommer lastat” där deltagarna hittar på olika laster som börjar med en viss bokstav.

Här kan man igen fråga sig om bild och text alltid måste säga samma sak. Det behöver de förstås inte, eftersom en viss mängd ogripbar, utelämnad information kan göra läsaren bara mer nyfiken och locka till läsning. Men ju fler sådana element som samspelar med texten bilden innehåller desto lättare blir det för läsaren att redan från början orientera sig i ämnet och desto bättre skapar bilden verklighetsstämning.

Ibland föreställer aktionsporträtt bara en person i aktion (se bild 26). Jag vill skilja även dessa fotografier från miljöporträtt, eftersom bildens huvudsyfte är att – vid sidan av den agerande personen – avbilda det som han sysslar med. Mannen på fotografiet ägnar sig åt tallplantering. Handlingen spelar en central roll i artikeln som berättar om esternas sätt att fira sin första dag som EU-medborgare (DN 2.5.2004), men också den avbildade mannen är viktig, eftersom artikeln bygger på hans upplevelser av den första EU-dagen. Det är han som fått representera den estniska befolkningen, i synnerhet de 20 000 personer som enligt nedryckaren och bildtexten deltog i planteringen av en miljon träd.

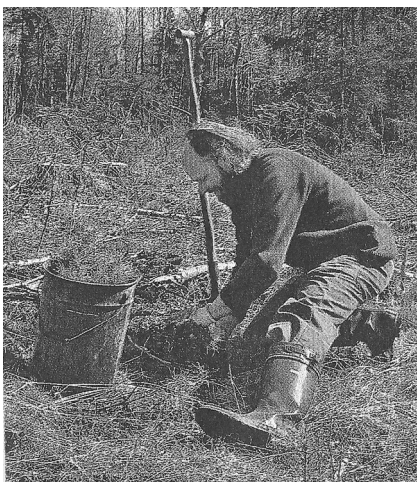

Bild 26. Ants Varblane har tillbringat hela sitt yrkesliv ute i markerna. För honom var det en självklarhet att fira EU-inträdet med något av det mest genuina som finns i Estland. 20 000 följde med honom på trädplanteringen. (DN 2.5.2004. Foto: Mia Holmgren.)

Tabell 22. Fördelningen av olika porträttbilder; antal samt andel av alla fotografier (inom parentes)

Porträtttyp/Tidning	DN	SvD	HS	AL	Totalt
Personporträtt	6 (18,8 %)	14 (35 %)	10 (23,3 %)	5 (20 %)	35 (25 %)
Miljöporträtt	5 (15,6 %)	3 (7,5 %)	7 (16,3 %)	6 (24 %)	21 (15 %)
Aktionsporträtt	12 (37,5 %)	8 (20 %)	13 (30,2 %)	6 (24 %)	39 (27,9 %)
Porträttbilder totalt	23 (71,9 %)	25 (62,5 %)	30 (69,8 %)	17 (68 %)	95 (67,9 %)
Antal fotografier	32 (100 %)	40 (100 %)	43 (100 %)	25 (100 %)	140 (100 %)

Sammanfattningsvis presenteras fördelningen av olika porträttbilder i tabell 22. Som synes dominerar porträttbilder i alla tidningar med 60–70 % av alla fotografier. SvD skiljer sig från de andra tidningarna genom att tidningen använder flest personporträtt, vilket inte

är till fördel för begripligheten. Nackdelen hos SvD är också att de flesta (tio av fjorton personporträtt) är små, frimärksstora porträtt (jfr 6.2.1). Personporträtten i de andra tidningarna är större, från en till tre spalter på bredden i stället för en halv spalt. Trots den större andelen personporträtt är den totala andelen porträttbilder ändå minst i SvD. Andelen aktionsporträtt är störst i DN och HS. Detta kan anses vara positivt för tidningarna med tanke på begripligheten. I materialet ur AL fördelar sig de olika porträttbilderna rätt jämt, vilket gör att andelen miljöporträtt är större än i de andra tidningarna.

6.3 Situationsbilder

Situationsbilder är oftast tagna spontant utan att den avbildade har varit medveten om kameran. Det är själva situationen, inte de avbildade personerna, som gett upphov till användningen av fotografiet i artikeln. Personerna på bilden anknyter till temat bara genom att de råkar ha varit på plats vid fotograferingsögonblicket. Den här egenskapen skiljer situationsbilden från aktionsporträtt där både situationen (handlingen) och de avbildade personerna spelar en central roll med tanke på artikelns makrotema. På situationsbilder nämns de avbildade personerna inte i brödtexten och de har inte heller fått säga något om den situation eller företeelse som behandlas, men trots detta spelar de en viss roll som delbetydelser som tillsammans med andra element utgör helheten. Skillnaden gäller alltså inte bilderna som sådana, utan hänsyn måste även tas till relationen mellan bild och text.

Personerna på situationbilder fungerar som representanter för de medborgare som tagit del i den situation som avbildas. Även miljön är viktig på situationsbilder, eftersom den omgivning som syns på bilden kan hjälpa betraktaren att dra slutsatser om artikelns ämnesområde och tema. Som synes i tabell 23 är andelen situationsbilder störst i AL och SvD där ungefär en femtedel av alla fotografier är situationsbilder. Flest upphov till publicering av situationsbilder har å ena sidan Irlands folkomröstning om Nicefördraget gett, å andra sidan nya medlemsländers anslutning till unionen den första maj 2004.

Tabell 23. Situationsbilder; antal samt procentuell andel av alla fotografier

Tidning	Antal situationsbilder	Andel av alla fotografier
DN	5	15,6 %
SvD	9	22,5 %
HS	7	16,3 %
AL	5	20,0 %

En bra situationsbild är autentisk och informationsfylld, och dess anknytning till det ämnesområde (eller tema) som behandlas öppnar sig direkt för läsaren. Om situationsbilden

bara används symboliskt, utan att den avbildade situationen har någon anknytning till den nyhet som behandlas, förblir samspelet mellan text och bild oklar.

Bild 27 (AL och HS 21.10.2002) är ett exempel på en situationsbild som ger betraktaren en möjlighet till resonemang som leder in i artikelns ämnesområde. Bilden förmedlar en för situationsbilden typisk *tillfällighet* när de avbildade personerna går emot fotografen som förevidat situationen med sin kamera, men mer ovanligt för situationsbilder är att kvinnan i mitten tittar direkt in i kameran¹³⁷. I båda tidningarna (AL och HS) illustrerar bilden samma nyhet, resultatet av Irlands folkomröstning om Nice-fördraget, där ja-sidans seger möjliggjorde att EU-utvidgningen kunde hålla sin tidtabell. Även bilden väcker en konnotation om en seger som har med den Europeiska unionen att göra, vilket är tillräckligt för att täcka artiklarnas ämnesområde. Uppenbart är också att det är EU-förespråkarna som segrat, eftersom de två männen bär EU-flaggan högt som symbol för unionens suveränitet. Den ena av männen har dessutom en t-skjorta med EU-symbol på sig.

Bild 27. **Hymy ylimmillään.** EU:n Nizzan-sopimuksen irlantilaiset kannattajat aloittivat juhlinnan heti, kun heidän voitostaan kertovat äänestystulokset alkoivat varmistua sunnuntaina. (AL 21.10.2002. Foto: Odd Andersen/ AFP.) / EU:n laajentumisen kannattajat juhlivat Irlannin alustavia kansanäänestystuloksia sunnuntaina Askanagapissa.¹³⁸ (HS 21.10.2002. Foto: Odd Andersen.)

Jämförelsen mellan rubrikerna visar att rubriken i HS (ex. 117) samspelar med bildinnehållet, medan rubriken i AL (ex. 118) inte fungerar lika bra, eftersom man kan associera de tre väljare som nämns i rubriken till de tre avbildade personerna. Detta orsakar ett spänningsförhållande mellan text och bild. Till fördel för rubriken i HS kan även konstateras att den har information om i vilket land folkomröstningen har ägt rum (jfr 4.1.1).

¹³⁷ För mer information om interpersonella betydelser i bilder se Kress & van Leeuwen (1996:121–130).

¹³⁸ Bild 27 **Leendet som störst.** De irländska anhängarna av EU:s Nicefördrag började festa strax efter att omröstningsresultatet som berättade om deras seger började bli klart (AL 21.10.2002)/Anhängarna av EU:s utvidgning firade Irlands preliminära folkomröstningsresultat i Askanagap på söndagen (HS 21.10.2002).

Ex. 117 Irlantilaiset antoivat tukensa Euroopan unionin laajentumiselle¹³⁹ (HS 21.10.2002)

Ex. 118 Kaksi äänestäjää kolmesta hyväksyi EU-sopimuksen¹⁴⁰ (AL 21.10.2002)

En annan typ av situationsbild är fotografiet i SvD (2.5.2004) som inte ligger nära artikelns makrotema. Bilden föreställer unga människor på väg någonstans under myndighetens vakande öga (bild 28). De tre viktigaste elementen på bilden är flickan i mitten, den långa, unge mannen som klistrat id-kortet på pannan, och mannen i uniform som tittar på kortet. Personerna tycks vara helt omedvetna om fotografen, vilket hör till situationsbildens egenskaper, och bilden förmedlar en ledig och lättsam stämning. Däremot finns det inte något egentligt samspel mellan bilden och den tillhörande texten. Den avbildade situationen ger inte läsaren några tips om det som artikeln handlar om – tvillingstäderna Guben och Gubin, som är delade av gränsen mellan Tyskland och Polen, och som i och med EU-utvidgningen planerar att växa ihop. Bilden är symboliserande, men när den relateras till rubriken (ex. 119), kan konnotationerna eventuellt föra med sig djupare betydelser av den frihet som råder idag i jämförelse med krigstidens strikthet, vilket utgör den gemensamma nämnaren för text och bild.

Bild 28. Stämningen vid den tysk-polska gränsövergången i Frankfurt an der Oder var uppsluppen natten till den 1 maj då Polen blev medlem i EU. Den unge mannen har klistrat sitt id-kort på pannan när han passerar den tyska gränskontrollen. (SvD 2.5.2004. Foto: Wolfgang Rattay.)

¹³⁹ Ex. 117 Irländarna gav sitt stöd åt utvidgningen av Europeiska unionen

¹⁴⁰ Ex. 118 Två av tre väljare accepterade EU-fördraget

Ex. 119 Krigets spår på väg suddas ut (SvD 2.5.2004)

Om en artikel ska bilsättas med en situationsbild, vore det viktigt att fundera över situationens relation till det i brödtexten behandlade temat. Delbetydelser eller konnotationer som är lätta att identifiera underlättar bildens anknytning till artikelns ämnesområde och tema. I likhet med andra bilder där personer har avbildats, fungerar personerna på situationsbilder som synekdotiska konnotationer representerande en viss grupp av människor.

6.4 Miljöbilder

Miljöbilder är fotografier som i mitt material föreställer en byggnad, en konstruktion eller en viss plats i något europeiskt land. Det förekommer både inom- och utomhusbilder och det är möjligt att det även syns personer, men oftast koncentrerar sig miljöbilder på att visa miljön. Som det framgår av tabell 24 är miljöbildernas antal inte stort i morgontidningarna, i genomsnitt bara ca 13 % av alla fotografier. Effektivast är miljöbilden när den avbildade omgivningen spelar en central roll i artikeln, och åtminstone antyder vad som behandlas. Av sammanlagt 19 miljöbilder har bara fyra en symboliserande funktion, vilket betyder att fotografier av den här typen i mitt material representerar ett bildval som ofta samspelar med de behandlade temana.

Tabell 24. Miljöbilder; antal samt procentuell andel av alla fotografier

Tidning	Antal miljöbilder	Andel av alla fotografier
DN	4	12,5 %
SvD	6	15,0 %
HS	6	14,0 %
AL	3	12,0 %

En av artiklarna i materialet för SvD (12.10.2002) har illustrerats med tre miljöbilder som tillsammans utgör ett montage som samspelar med artikelns ämnesområde¹⁴¹. Gemensamt för bilderna är att på dem alla syns ett dystert rum med väggarna i ett bedrövligt skick. Det första (och största) fotografiet föreställer en tom järnsäng utan madrass med några slitna skor under. På bilden syns även ett värmeelement och nedre kanten av fönster med galler. Det andra fotot visar en pojke eller ung man liggande på en madrass med en filt över sig, och på den tredje bilden syns ett otroligt trångt rum (enligt bildtexten en toalett) där det enda föremålet är en plasthink som nätt och jämnt ryms mellan två väggar. Bilderna väcker en konnotation av extrema förhållanden på någon anstalt, om likgiltighet och

¹⁴¹ Artikeln finns i sin helhet i bilaga V.

förakt för människan. *Firstness* hos bilderna är avsky, ohygglighet och å andra sidan även medlidande (jfr kap. 3). Allt detta samspelar med huvudrubriken (ex. 120) där det även framgår att artikeln handlar om Bulgarien som kandiderar för medlemskap i EU. Enligt underrubriken handlar artikeln om mentalvård av *barn*, men det skulle ha passat bättre att nämna både barn och vuxna, eftersom brödtexten behandlar bådadera.

Ex. 120 "Omänskliga förhållanden i Bulgarien"

Amnesty kritiserar inhuman vård av psykiskt [sic!] sjuka barn (SvD 12.10.2002)

De tre bilderna *dubblar* och *kompletterar* textinformation, vilket är det bästa sättet med tanke på begriplighet¹⁴², men det finns även vissa spänningsförhållanden mellan text och bilder. I ex. 121 berättas t.ex. att rummet på vårdhemmet saknar fönster och uppvärmning, men på en av bilderna syns både ett värmeelement och fönster. Trots värmeelementets existens är det dock inte säkert att det fungerar. Det minsta fotografiet anknyter till textavsnittet i ex. 122.

Ex. 121 Rapporten är en riktigt dyster läsning, full av bilder av människor med tomma blickar. Kalla lokaler med flagnande väggar utan fönster och utan uppvärmning. (SvD 12.10.2002.)

Ex. 122 De sanitära förhållandena är undermåliga, på en del vårdhem måste de intagna vada genom sin egen avföring för att kunna uträtta sina behov (SvD 12.10.2002).

Fördelen med de här bilderna är att de producerar ett för nyheter typiskt intryck av verkligheten (jfr Seppänen 2001:62, se 4.2.1). Bilder som överför verklighetsstämning hjälper vanligen till att bilda en uppfattning om omständigheterna på den i texten beskrivna platsen, varför en bra vald miljöbild stödjer läsaren vid tillägnande och tolkning av information (se även Koivisto 2005).

För jämförelses skull tar jag upp en av de fyra miljöbilder som har använts i ett symboliserande syfte. Den ringa andelen sådana miljöbilder som inte direkt har att göra med det tema som behandlas kan med avseende på begripligheten och samspillet mellan text och bild anses vara positivt – även om miljöbilderna är lätta att använda när artikeln ska bilsättas bara därför att en bild behövs som spaltfyllnad. Bild 29 (HS 5.5.2004) är i den ursprungliga artikeln en stor bild på fyra spalter som faktiskt tar mer utrymme i artikeln än textelementen tillsammans. Trots detta anknyter bilden inte nämnvärt till temat som är det nya medlemslandet Malta, dess egenskaper och dess ställning i unionen. Den här miljöbilden väcker visserligen en association om något medelhavsland, men ingenting på bilden tyder på att fotografiet verkligen har tagits på Malta. I bildens förgrund syns en man som sitter vid kajkanten och håller i en tross. Bredvid mannen finns något som ser ut som ett fiskerät och bakom honom ligger några båtar förtöjda vid kajen, något som troligen gett

¹⁴² Om bildinformation i samband med texten i t.ex. Melin (1999a:53, 58).

upphov till bildtexten (bild 29). Men själva brödtexten berättar däremot ingenting om vare sig ön Gozo eller fiske. Bilden samspelar inte heller med rubriken (ex. 123).

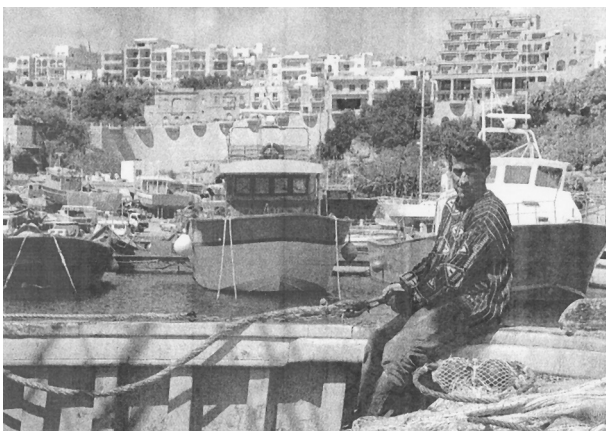

Bild 29. Monet Gozon saarella asuvat maltalaiset saavat elantonsa kalastuksesta.¹⁴³ (HS 5.5.2004 Foto: Tor Wennström/Lehtikuva.)

Ex. 123 EU:n pienin kansa osaa pitää puolensa¹⁴⁴ (HS 5.5.2004)

Även vid användning av miljöbilder är det alltså till fördel om bilden innehåller några sådana delbetydelser som ger information om det behandlade ämnesområdet eller temat. Om bilden inte åstadkommer några konnotationer som passar ihop med det som behandlas, förblir den lätt en spaltfylnad som inte ökar begripligheten.

6.5 De avslöjande, döljande myterna

Olika tecken kan fungera som kulturell identifikation. Roland Barthes poängterade att medlemmarna i den västerländska kulturen delar samma ideologi, erkänner gemensamma myter och värderingar (se 3.2). Myter kan alltså relateras till den dominerande ideologin i samhället. Att känna igen myter i bilder hjälper även till att förstå den ifrågavarande kulturens väsen. Som Barthes konstaterar, spelar myter en viktig roll för hur vi konstruerar världen:

Myth has in fact a double function: it points out and it notifies, it makes us understand something and it imposes it on us (Barthes 1972:126).

Men myter speglar inte alltid verkligheten, utan är formade genom användning av ofta upprepade tecken. Barthes har kritiserats för att han använder just ordet *myt* till att syfta på ett slags berättelse som förklarar verkligheten, eftersom det lätt kan förväxlas med samma

¹⁴³ Bild 29 Många maltesare som bor på ön Gozo försörjer sig på fiske.

¹⁴⁴ Ex. 123 EU:s minsta folk kan stå på sig

begrepp i betydelsen av falska teorier och ogrundade föreställningar. Fiske (1990:88) är en av dem som tar ställning till detta:

I wish Barthes [...] had not used this term [myt], because normally it refers to ideas that are false: it is a myth that...' [...]

Man kan ändå anse att det finns ett klart samband mellan dessa olika betydelser för ett och samma begrepp. Myten kan anses presentera ett visst, etablerat tankemönster som baserar sig på verkliga händelser. Men på grund av att den tolkas och berättas på ett för en viss kultur typiskt sätt, etableras bara en del av verkligheten som faktum, medan en annan del förblir okänd. Det här metonymiska framställningssättet utgör basen i nyhetsjournalistiken som med hjälp av både texter och bilder rapporterar verkliga händelser, men oftast visar bara en sida medan en annan sida döljs. Olika tecken börjar representera en viss människogrupp, ett visst land eller en viss världsdel. Därför är Afrika lika med svältande barn med stora magar, och därför betyder ett stort upplopp med väpnade soldater och blodiga civilmedborgare nästan säkert att det är fråga om Mellanöstern. Detta gör att mottagarna så småningom accepterar en viss världsbild och börjar hålla den som faktum, även om det inte är hela sanningen.

På fotografierna i EU-artiklarna kan identifieras en del myter som bygger på abstrakta företeelser (se 3.2). För de baltiska staterna och de andra central- och östeuropeiska staterna betyder EU-medlemskapet frihet, säkerhet och rätt att besluta om sitt öde efter flera decennier av sovjetisk dominans och kommunistiskt förtryck. På fotografierna (se t.ex. bild 4 och bild 7) kan friheten ses som ett balanserat liv utan några faror och problem. Myten om friheten och samtidigt myten om ekonomiska och sociala framsteg innebär med andra ord övergång från kommunistisk diktatur till kapitalistisk demokrati. Det äldre paret på bild 4 kan relateras till äventyraren Odysseus som efter sina långa irrfärder får en möjlighet att återvända hem. Hemmet representeras dock i det här fallet av Sverige och inte av det avbildade parets ursprungliga hemland Polen. Konnotationsmässigt och i samspel mellan text och bild kan man på bild 4 – så väl som på några andra fotografier – urskilja även den mytiska oppositionen mellan individ och myndighet. Friheten kan också symboliseras med ballonger eller den egna statens flagga tillsammans med EU-flaggan, så som man ser på många fotografier även i mitt material (se t.ex. bild 7).

Om friheten är en sida av den allmänna uppfattningen om det som EU-utvidgningen betyder för de nya medlemsländerna, kan man fråga sig hur den andra sidan ser ut. Myter tenderar ofta att skapa s.k. *motmyter* som utmanar den i kulturen dominerande myten, varför inga myter egentligen är allomfattande (Fiske 1990:90). När det gäller rapporteringen om EU-utvidgningen, kunde myten om osäkerhet vara en motmyt till myten om friheten. Så som det framgår av textelementen i artiklarna beror osäkerheten i de nya medlemsländerna bland annat på rädslan för de förändringar som EU för med sig. Osäkerheten syns på fotografierna först och främst i de avbildades miner (se t.ex. bild 20).

Länder och nationaliteter drabbas oundvikligen av olika myter, när de avbildas på pressbilder. Ett exempel på hur olika typer av tecken börjar forma sig till en helhet och till slut utgör en myt är en stor färgbild i DN (15.5.2004) som publicerades i samband med en artikel om sänkningen av skatten på starksprit i Finland och dess följder (bild 30). Myndigheterna fruktade att Estlands EU-medlemskap skulle orsaka "ett spritrally" till Estland, för priset på rent brännvin var 50–70 procent lägre i Estland än i Finland, och därför beslöt den finska regeringen sänka priserna. Detta ledde till ett delvis önskat resultat, när finländarna inte behövde resa till Estland för att köpa sprit, men i gengäld åstadkom sänkningen av skatten enligt artikeln "en aldrig skådad fyllefest i Finland". Fotografiet föreställer en situation där en förbipasserande kvinna ser en människa ligga på marken, barfota och med byxorna halvt neddragna så att kalsongerna syns tydligt. Just kalsongerna avslöjar att det är fråga om en man, även om personens ansikte inte syns på bilden, eller egentligen är det hela huvudet som inte syns, eftersom mannen ligger i fosterställning med ryggen mot kameran. Mannens skor och jeansjacka ligger bredvid honom, och nedre delen av ryggen är bar. I bakgrunden nära mannen kan man urskilja två sopsäckar. Kvinnans min är fördömande.

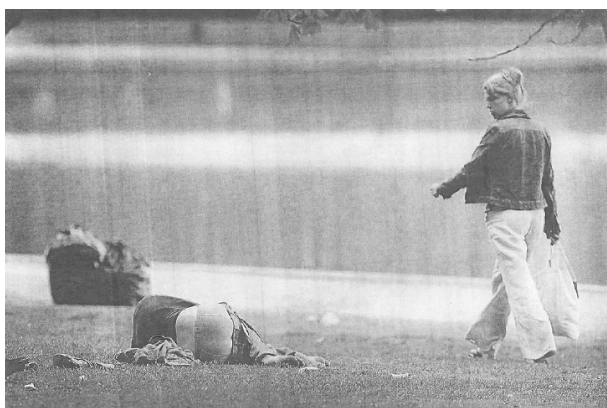

Bild 30. Ett fotografi i anslutning till en artikel om finnarnas alkoholvanor i Dagens Nyheter 15.5.2004. (Foto: Niklas Tallqvist.)

Fotografiet är inte särskilt svårt att tolka. Antagligen har varje tidningsläsare som sett bilden tolkat den så att mannen druckit sig full och slocknat. Men vad är det på bilden som gör att den får denna tolkning? Kan det inte vara så att mannen har fått en sjukdomsattack och väntar hjälp? Nej, det är flera faktorer på bilden som stödjer den förstnämnda tolkningen¹⁴⁵. Bilden kan delas vertikalt i två delar, varav den ena utgörs av kvinnan och den andra av sopsäckarna och den liggande mannen. Det finns ett tydligt avstånd mellan den

¹⁴⁵ Dessa faktorer på bilden leder till och med till att man börjar tvivla på fotografiets autenticitet, även om det inte direkt påverkar förståelsen av själva nyheten. Bakgrunden på bilden är suddig och ger inte några tips om fotograferingsstället, då uppmärksamheten lättare fästs på de två personerna i förgrunden. De element som har tagits bort, skulle ha kunnat avslöja att bilden är arrangerad, eller att den kanske inte alls har tagits i Finland. Avsaknaden av en bildtext stödjer för sin del antagandet att bilden inte är autentisk.

förbipasserande kvinnan, som är klädd i prydliga vardagskläder, och mannen som verkar vara helt omedveten om sitt eget tillstånd. Mannen blir automatiskt sammankopplad med de näraliggande sopsäckarna, vilket gör att bilden väcker negativa känslor hos betraktaren, eftersom sopsäckar brukar uppfattas som symbol för något negativt i stället för något positivt (jfr 3.3). Den här metaforiska sammankopplingen gör att skillnaden mellan sopsäckarna och mannen börjar avta, och resultatet är en association ”den berusade mannen är en sopa”. Även kvinnans ogillande min stärker denna association. Ansiktsuttrycket fungerar som index för att något uppfattas som avskyvärt. Mannens minst sagt oordnade klädsel på en offentlig plats och hans sätt att ligga på gräset tolkas i vår västerländska kultur som tecken på att han är starkt berusad. Samtidigt händer det lätt att den här mannen fungerar som ett synekdotiskt tecken. En enskild berusad individ associeras på en gång med ”en finne”, varför han börjar representera nästan hela den finska befolkningen. När bilden relateras till rubriken (ex. 124) förstärks myten av spritglada finnar ännu mer.

Ex. 124 Sänkt spritskatt blev finskt fylleslag (DN 15.5.2004)

På samma sätt blir hela den europeiska unionen lätt präglad av några stereotyper. Medlemsländernas statsöverhuvuden, som i egenskap av EU:s politiska ledare ofta förekommer på fotografierna, representerar hela unionen, dess institutioner och organ, även om de är långt ifrån ensamma att fatta beslut i EU. Som motmyt till statsöverhuvuden kan anses den vanliga medborgaren som har sina rättigheter i den gemensamma unionen.

6.6 Grafiska framställningssätt

Det mest använda sättet att förse en EU-artikel med en bild är utan tvekan att använda ett fotografi, men också grafik och teckningar förekommer i artiklarna. Grafiken utgör ungefär en tredjedel av alla bilder i materialet. Som det framgår av tabell 25 är kartor den mest använda typen av grafisk framställning i DN, HS och AL, medan SvD har satsat mer på olika diagram. Teckningar förekommer mera sällan, i SvD och i AL inte alls. Kategorin ”annat” omfattar tabeller samt nyhetsgrafik där det behandlade temat förklaras med en schematisk teckning. Varje enskild grafisk bild har räknats, då det kan hända att en och samma framställning innehåller flera grafiska bilder.

Tabell 25. Antalet grafiska bilder och bilder totalt

Tidning	Kartor	Diagram	Teckningar	Annat	Grafiska bilder totalt	Alla bilder totalt
DN	9	0	4	1	14	46
SvD	4	13	0	1	18	58
HS	8	3	4	3	18	61
AL	10	2	0	2	14	40

Grafik kan användas antingen som ett självständigt element i artikeln eller tillsammans med andra bilder i syftet att åskådliggöra och stödja den information som förmedlas i andra element. Som ett självständigt bildelement utgör grafiken en helhet tillsammans med rubrik och brödtext. Det är därför viktigt att alla artikelelement samspelar med varandra. Meningen är ändå inte att grafiken ska upprepa samma information som anges i artikeln andra element. Grafikens uppgift är i stället att bjuda på information som bäst förmedlas och förstås med hjälp av olika diagram eller kartor, och som också står i linje med det tema som behandlas i texten. (Jfr Huovila 2005:154–155.)

6.6.1 Kartor

På samma sätt som fotografier är kartor metonymiska bilder av verkligheten, eftersom de presenterar en del av ett visst område, antingen ett stort eller ett litet. Från första början av sin existens¹⁴⁶ har kartans uppgift varit att underlätta för människor att hitta rätt, när man är på väg till någon plats som man inte känner till. Olika kartor utgör även en viktig del av grafiken i tidningarna. Kartor fungerar som hjälpmedel för att läsaren ska kunna lokalisera det som rapporteras. Dessutom kan kartor användas som bas för olika statistiska jämförelser. En karta är i sig ett utmärkt exempel på samspelet mellan text och bild, eftersom modaliteterna aldrig skiljs åt i den. (Ander 2003:202.)

Tabell 26 visar i hur stor/liten omfattning kartor används i EU-artiklarna i de undersökta tidningarna. Flest kartor går det att hitta i AL och i DN där de utgör en fjärde- respektive femtedel av alla bilder. Även andelen kartor av alla grafiska framställningar är klart störst i AL och i DN.

Tabell 26. Kartor; antal samt andel av grafiska presentationer och av alla bilder

Tidning	Antal kartor	Andel av grafiken	Andel av alla bilder
DN	9	64,3 %	19,6 %
SvD	4	22,2 %	6,9 %
HS	8	44,4 %	13,1 %
AL	10	66,7 %	25,0 %

I tidningsartiklar kan en karta användas som huvudillustration eller i ett mindre format vid sidan av ett fotografi. I EU-artiklarna är kartorna oftast mindre *lägeskartor* som visar var något har hänt eller vilket område i världen artikeln behandlar. Bild 31 ger ett exempel på en lägeskarta som hjälper läsaren att lokalisera de händelser som behandlas i texten. För att läsaren ska kunna dra nytta av de kartor som används i tidningsartiklar, är det viktigt att kartan omfattar ett tillräckligt stort område som läsaren kan känna igen. Fördelen med

¹⁴⁶ Den tidiga kartritningen har spårats till 1400-talet och den vetenskapligt korrekta kartan till 1700-talet (Ander 2003:202).

lägeskartan på bild 31 är att den sätts i relation till Europakartan, vilket gör att orienteringen blir ännu lättare¹⁴⁷.

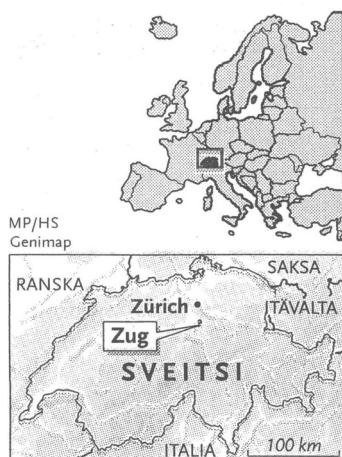

Bild 31. En lägeskarta. (HS 31.5.2004 MP/HS Genimap.)

Enligt Ander (2003:206) är det viktigt att den som producerar kartan ser till att kartan inte innehåller för mycket information (jfr Grice 1975, se 1.4.2). När kartan presenterar bara det som är väsentligt för förståelsen av budskapet, blir det lättare för läsaren att orientera sig. Kartan över Schweiz på bild 31 visar bara staden Zug, som behandlas i brödtexten, och huvudstaden Zürich som de flesta läsare känner till. All onödig information har lämnats bort, vilket gynnar begripligheten. Samspelet mellan lägeskartan och texten är också lätt att uppfatta, när man läser ett avsnitt i brödtexten bredvid kartan. Där beskrivs hur EU med sina nästan 500 miljoner människor vid gränserna till Schweiz utgör ett ännu starkare orosmoment än bara grannlandet Tyskland som traditionellt oroar schweizarna. Denna lilla karta gör att även den antydande huvudbilden (se bilaga III) får en helt annan karaktär, eftersom läsaren genast har en möjlighet att associera den avbildade personen till en schweizare.

Ofta ser man i tidningar statistiska *koropletkartor* (ytmonsterkarta) och olika *kartogram* som förklarar det fenomen som behandlas i brödtexten. En koropletkarta visar regioner i olika färger eller mönster efter värdet av en viss egenskap. Ett kartogram, som är en kombination av ett diagram och en karta, presenterar olika typer av statistik med hjälp av prickar, cirklar, färger och symboler. Det kan vara frågan om fördelning, utbredning eller frekvens av diverse fenomen som inte går att presentera med enbart skriven text eller med tabeller. Koropletkartor och kartogram ger en snabb överblick över det tema som behandlas, vilket är till fördel med tanke på tydlighet och begriplighet. (Wellving 2006:12–15. Jfr Ander 2003:214.)

¹⁴⁷ Hela artikeln kan ses i bilaga III.

I mitt material förekommer inte några kartogram, utan alla statistiska kartor är koropletkartor. När en karta används som artikelns huvudillustration, är det vanligt att artikeln inte innehåller några andra bilder. Kartan på bild 32 används som huvudillustration i en artikel (DN 12.5.2004) som behandlar stabilitetspakten (se fotnot 58 i 5.1.3). Olika färger (som tyvärr inte syns i den svartvita kopian på bild 32) har använts för att presentera hur de olika EU-länderna följer stabilitetspaktens regler. Frankrike, Tyskland, Portugal och Ungern är exempel på länder som redan har brutit mot pakten (övertramp). Polen, Tjeckien och Slovakien har för stora budgetunderskott, vilket troligen leder till att dessa länder kommer att bryta mot reglerna (varning). Sverige, Finland och Danmark är däremot några av de länder som klarar av att följa stabilitetspakten (godkänt). Utöver färgsymbolerna med förklaringar har kartan försetts med en egen rubrik som sammanfattar den viktigaste informationen och en bildtext som ger information om statistikällorna. Stabilitetspakten är ett svårt begrepp som kräver relativt stora förkunskaper om ämnet. Med en koropletkarta blir det här komplexa fenomenet mycket påtagligare eftersom olika EU-länder jämförs med varandra på ett överskådligt sett. Även samspelet mellan text och bild, i det här fallet mellan brödtext och karta, fungerar utmärkt eftersom exakt samma tema behandlas i båda modaliteterna, men med olika medel.¹⁴⁸ Koropletkartorna i mitt material används också för att åskådliggöra hur EU kommer att utvidgas när 10 nya länder släpps in. I ett par fall har en koropletkarta använts vid sidan av ett fotografi.

■ Östersjöländerna bäst på att följa stabilitetspakten i nya EU

Kartan visar hur de olika EU-länderna efterlever stabilitetspaktens regler om budgetunderskott och offentlig skuld. För gamla EU-länder bygger bedömningen på EU-kommissionens prognoser för 2004, för nya EU-länder på siffror för 2003 från Eurostat.

Bild 32. En statistisk koropletkarta. (DN 12.5.2004. Grafik: DN. Källa: EU-kommissionen, Eurostat.)

Utan kartan skulle det ta mycket mer tid för läsaren att uppfatta statistiken genom läsning av brödtexten. Tillsammans stödjer modaliteterna varandra, varför användningen av

¹⁴⁸ Hela artikeln kan ses i bilaga VI.

koropletkartor kan anses göra ämnet mer förståeligt. Nackdelen med en koropletkarta kan dock vara risken att olika färger som förekommer i kartan förvränger budskapet. Eftersom de största ytorna får mest färg, får de också mest uppmärksamhet. Detta kan leda till att läsaren får en uppfattning om att andelen av det fenomen som behandlas är störst i de till ytan största regionerna, även om situationen vore densamma i alla regioner som är markerade med samma färg. På bild 32 kan detta problem ses tydligt då uppmärksamheten direkt fästs på Frankrike och Tyskland, medan Cypern och i synnerhet Malta som också har problem med paktens huvudkrav döljs på grund av sin obetydliga storlek på kartan.

I EU-artiklarnas fall kan kartor överlag sägas passa som bildelement, eftersom de anknyter på ett relevant sätt till artikelns ämnesområde och tema.

6.6.2 Diagram

Utöver kartor kan fakta, statistik och jämförelser presenteras med hjälp av olika diagram. Enligt Ander möjliggör diagram en snabb och tydlig kommunikation med en större målgrupp, när utveckling, fördelning och olika storheter jämförs med schematiska figurer som staplar, kurvor och cirklar. Diagrammens uppgift är att underlätta för läsaren att uppfatta svårbegriplig information, eftersom de hjälper till att notera och komma ihåg den väsentligaste informationen. (Ander 2003:170.) Men grafikens överskådlighet kan förbli skenbar om läsaren inte fördjupar sig i diagrammen.

Tabell 27. Diagram; antal samt andel av grafiska presentationer och av alla bilder

Tidning	Antal diagram	Andel av grafiken	Andel av alla bilder
DN	0	0,0 %	0,0 %
SvD	13	72,2 %	22,4 %
HS	3	16,7 %	4,9 %
AL	2	14,3 %	5,0 %

Som det framgår av tabell 27 är andelen diagram i EU-artiklarna störst i SvD. De utgör mer än två tredjedelar av alla grafiska presentationer och utgör en dryg femtedel av andelen alla bilder. DN saknar diagram helt. Valet av ett diagram beror på själva budskapet, det man vill visa, varför det är viktigt att se till att diagrammet verkligen visar det väsentligaste. Om den exakta siffran är det viktigaste är diagrammet kanske inte det bästa möjliga framställningssättet, eftersom diagrammet lämpar sig bäst för att visa trender och tendenser. (Jfr Ander 2003:172–173.) Det som skiljer diagram från kartor är att ett diagram alltid ska ha en egen rubrik som sammanfattar det som diagrammet visar. Ander (2003:172) ger rekommendationer för rubriksättning och påpekar att diagramrubriken borde ha samma egenskaper som huvudrubriken i en tidningsartikel:

En bra rubrik är en rubrik som drar slutsatsen av det diagrammet visar. Sätt därför diagramrubriken på samma sätt som du skulle sätta rubrik på en tidningssida. Där hittar vi sällan rubriker av typ "Nettoförsäljning per region i US Dollar". I stället lyfter redaktören fram budskapet. Rubriken gör det också lättare att välja vilken typ av diagram som passar bäst för det budskap man vill förmedla.

Ett stapeldiagram är den enklaste formen av diagram. Det används för jämförelse mellan olika värden vid olika eller samma tidpunkt. De staplar som väljs till diagrammet kan vara enkla, grupperade, delade eller förskjutna staplar. De förstnämnda visar storlek eller antal, medan grupperade staplar används för att jämföra två eller tre faktaserier med varandra. Förskjutna staplar visar positiva och negativa värden och delade staplar är till för att jämföra helheten och olika delar med varandra. (Ander 2003:174.) I mitt material är stapeldiagram den mest använda diagramtypen och oftast består de av enkla staplar.

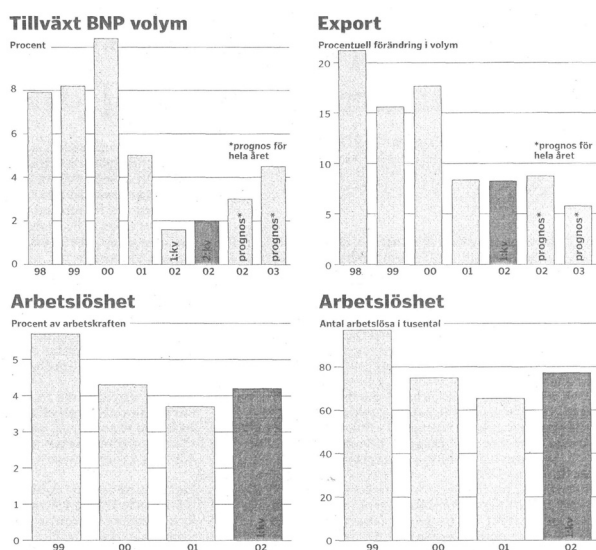

Bild 33. Stapeldiagram med enkla staplar. (SvD 19.10.2002.)

Stapeldiagrammen på bild 33 visar faktainformation om Irlands ekonomi. Staplarna verkar tala sitt tydliga språk, men diagramrubrikerna är alltför ordknappa för att läsaren ska kunna dra slutsatser av deras innehåll. För det första saknas information om det land där siffrorna gäller och för det andra går det inte att utläsa vad man har velat uppnå med diagrammet, med andra ord har budskapet inte lyfts fram. Artikelns huvudrubrik (ex. 125) fungerar visserligen som budskapsbärare även när det gäller diagrammen, men för att begripligheten ska öka, borde även vart och ett av stapeldiagrammen ha sin egen summerande rubrik.

Ex. 125 Sämre klös i Irlands ekonomi (SvD 19.10.2002)

Pettersson och Strand (2004:23) varnar för användning av missvisande ”fakta­grafik” där bilden förvränger verkligheten genom att själva grafiken visar ett och siffrorna annat. Enligt Pettersson & Strand förekommer grafik av den typen ofta i tidningar. De ger ett exempel på ett stapeldiagram där staplarna ger anledning att tro att Rysslands folkmängd har krympt till en tredjedel på några år, även om den verkliga minskningen är från drygt 147 miljoner till drygt 144 miljoner människor. I sådana här fall kan man faktiskt stödja sig på det omvända ordspråket ”bilden ljuger mer än tusen ord”. Ett motsvarande fall går det att hitta på bild 33. När man tittar närmare på det diagram som står nere till vänster (som visar andelen arbetslösa av arbetskraften i Irland), får man lätt en uppfattning att andelen arbetslösa har minskat kraftigt från år 1999 till år 2001. Siffrorna berättar däremot att verkligheten är en annan: arbetslösheten har minskat bara cirka två procentenheter. I sin helhet visar diagrammet likväl den tendensen att arbetslösheten åter väntas stiga år 2002 (den mörkaste stapeln), vilket är viktigt med avseende på temat i artikeln.

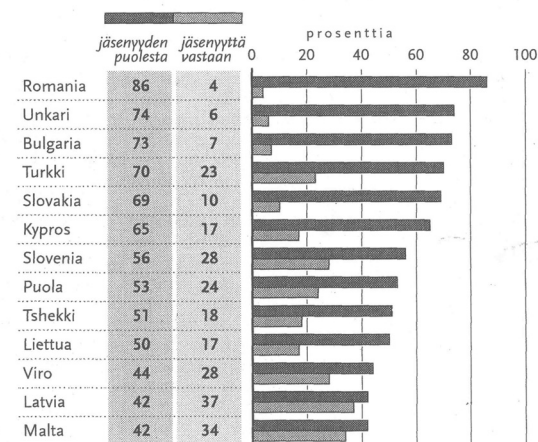
Staplar kan också presenteras liggande. Med ett *liggande stapeldiagram* går det att visa skillnader mellan olika fakta. Enligt Ander (2003:176) är det lättare att läsa av små skillnader om diagrammet är liggande. I den här typen av diagram finns det även mer plats för namnen på de variabler som jämförs med varandra.

Det liggande stapeldiagrammet på bild 34 har kombinerats med en tabell som anger exakta siffror. Diagrammet presenterar fördelningen mellan medborgarna i de länder som sökt EU-medlemskap med avseende på om de skulle rösta för eller emot medlemskapet i en folk-omröstning. Tabellen och diagrammet stödjer varandra, då läsaren både får information om de exakta andelarna och tydligt kan se skillnaden mellan olika länder, när det gäller medborgarnas attityder till EU-medlemskapet. Diagramrubriken¹⁴⁹ kunde däremot ge mer stöd för de slutledningar som läsaren väntas dra.

149 Bild 34 Understödet för EU-medlemskapet i sökarländerna nu

EU-jäsenyyden kannatus hakijamaissa nyt

► Montako prosenttia hakijamaiden kansalaisista äänestäisi kansanäänestyksessä EU-jäsenyyden puolesta tai sitä vastaan

Lähde: EU:n komissio/Gallup Europe

MJ / HS

Bild 34. Ett liggande stapeldiagram.
(HS 25.10.2002. MJ/HS. Källa: EU-kommissionen/Gallup Europe.)

Utöver olika stapeldiagram innehåller EU-artiklarna ett kurvdiagram (SvD) och några cirkeldiagram (kallas även pajdiagram). *Kurvdiagram* brukar användas för att visa förändringar och trender, medan *cirkeldiagram* jämför olika delar av en helhet. Viktigt i ett kurvdiagram är att man inte har för många kurvor i samma diagram, vilket gör det svårläst. Det enklaste sättet är att bara ha en enda kurva som tydligt åskådliggör förändringar över tiden. Ju mer kurvan lutar, desto större är förändringen. (Ander 2003:178.)

Cirkeldiagram delas i olika sektorer som visar hur stor en viss andel är i förhållande till helheten. Sektorerna är lätta att jämföra med varandra då läsaren vid första ögonkastet uppfattar vilken del som tar den största delen av "pajen" eller hur liten en viss annan del är. Den runda formen i ett cirkeldiagram gör också att det är lätt att associera med andra runda former, t.ex. med en tallrik, jordklotet eller en klocka. (Se Ander 2003:182.)

Bild 35 är ett exempel på statistik som ges med hjälp av två olika grafiska framställningssätt. Koropletkartan presenterar EU-länderna och de nya länder som kandiderar för medlemskapet år 2004. Dessutom ges siffror för kandidatländerna när det gäller eurosummor för bruttonationalprodukt per person år 2000. Cirkeldiagrammen till vänster presenterar i sin tur hur stor andel av å ena sidan befolkningen, å andra sidan av bruttonationalprodukten (BNP) de nya EU-länderna har i förhållande till hela unionen. De viktigaste delarna har lösgjorts från cirkeldiagrammen och presenterats med en avvikande färg, vilket förtydligar framställningen och förstärker budskapet (jfr Ander 2003:182). Samma färger används även på kartan, vilket gör att samspelet mellan de olika grafiska presentationerna fungerar bra.

Det framtida EU

Tio av de tolv kandidatländerna kan bli EU-medlemmar år 2004. Men motsättningarna om vem som skall betala kalaset riskerar att fördröja tidtabellen. Rumänien och Bulgarien är aktuella för inträde tidigast 2007. Turkiet är den 13:e kandidaten, men har ingen tidtabell fastlagd.

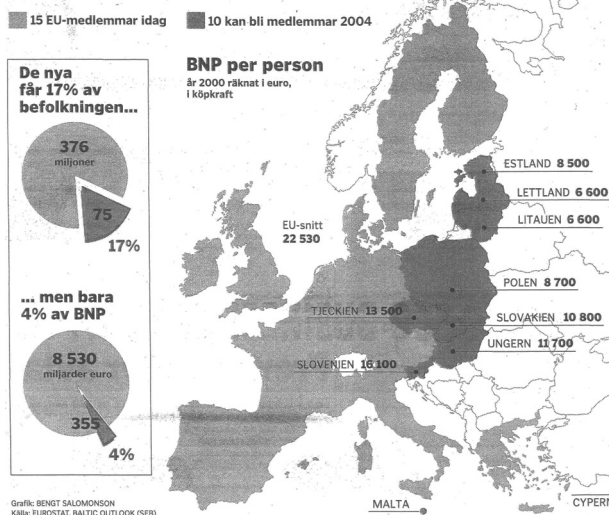

Bild 35. Cirkeldiagram tillsammans med en koropletkarta. (SvD 10.10.2002. Grafik: Bengt Salomonson. Källa: Eurostat, Baltic Outlook (SEB).)

Samspelet mellan text och bild är däremot rätt svagt i artikeln i sin helhet. Bruttonationalprodukten som presentationen i grafiken bygger på nämns inte i artikelns textelement. Artikelns makrotema är EU-kommissionens rekommendation att 10 av de 13 kandidatländerna ska få medlemskap i unionen år 2004, samt de svårlösta förhandlingsfrågor som utvidgningen ger upphov till. Kandidatländernas ekonomiska resurser behandlas visserligen, men något direkt samband med BNP går inte att hitta i texten. Den statistik som grafiken visar kommenteras inte heller i brödtexten. Användningen av BNP brukar allmänt kritiseras mycket, eftersom det finns flera delfaktorer som påverkar landets ekonomiska situation men som inte ingår i BNP. Korruptionen och den organiserade brottsligheten, som enligt brödtexten är de största utmaningarna, tillhör de fenomen som förblir utanför beräkningarna. BNP per person (som presenteras i koropletkartan) mäter i sin tur de genomsnittliga inkomsterna, inte det hur inkomsten är fördelad. Det kan hända att BNP/person är låg eftersom andelen arbetslösa är hög, men trots detta kan arbetsproduktionen vara på en hög nivå. Utgående från det svaga samspelet mellan modaliteterna i artikeln, kan man anse att den statistik som grafiken på bild 35 visar inte nödvändigtvis ger en verklighetsenlig uppfattning om ländernas totala ekonomiska aktivitet.

Diagrammens påverkan på begripligheten beror alltså först och främst på att de buskap som figuren och artikelns textelement förmedlar är i linje med varandra och att figuren tillsammans med de siffror som presenteras inte ger missvisande information. Jämförelsen mellan de finska tidningarna och tidningen SvD visar att informationen i de sammanlagt fem diagram som förekommer i AL och i HS är tydligt och klart presenterad, medan

användningen av diagram i SvD ofta innebär en risk att överskådligheten i figurerna förblir skenbar. Orsaken till detta är tudelad. För det första måste läsaren alltid fördjupa sig mycket noggrant i figurerna, innan han kan förstå vilket slags information som förmedlas. För det andra garanterar inte ens ett noggrant betraktande att de trender och tendenser som presenteras förstås rätt på grund av att det interna samspelet mellan figuren och siffrorna och/eller samspelet med artikelns andra element fungerar bristfälligt och kan missleda läsaren.

6.6.3 Andra grafiska presentationer

Utöver kartor och diagram förekommer i EU-artiklarna även några andra typer av grafiska presentationer. Tabeller är vid sidan av diagram det vanligaste sättet att presentera sifferinformation, men det förekommer även tabeller som inte anger matematiska värden eller några statistiska förhållanden (*en tabellarisk uppställning*). Tabellerna i mitt material förekommer inte som självständiga element utan tillsammans med ett fotografi, en karta eller ett diagram. Tabeller som består av text och siffror kan egentligen inte undersökas eller tolkas som en bild. I stället hör tabellerna tillsammans med olika faktarutor och listor till *verbogram*. På grund av deras karaktär som fristående textförstärkningar och deras likhet med diagram, behandlar jag dem ändå här vid sidan av andra bilder (jfr Ander 2003:29).

En tabell består av flera rader och kolumner med syftet att uttrycka och strukturera faktainformation som går att förteckna. Ju klarare och enklare en tabell är, desto överskådligare är den. Därför rekommenderas det att en tabell ska bestå av på sin höjd sex kolumner. I likhet med andra bilder och grafiska presentationer borde också tabellerna vara sådana att läsaren kan förstå deras innehåll utan att läsa brödtexten. Tabellerna ska rubriceras så att läsaren vet vilket ämne som betraktas. Även varje kolumn ska ha en rubrik som beskriver variablerna (tabellhuvud), och innehållet i de olika raderna i en och samma kolumn ska motsvara varandra så att de är lätta att jämföra. Viktigt vore också att olika symboler och förkortningar förklarades ifall sådana förekommer. (Rovasalo 2004.)

Kotitalouksien eri kulujen osuus kaikista menoista prosentteina v. 1999

	Belgia	Tanska	Saksa	Kreikka	Espanja	Ranska	Itävalta	Italia	Luxemburg	Hollanti	Tšekki	Portugali	Suomi	Ruotsi	Britannia
ruoka ja alkoholit	13,3	13,1	11,1	16,6	18,3	16,2	15,2	19,0	10,1	10,5	13,4	21,2	14,2	15,4	10,5
alkoholijuomat ja tupakka	2,3	4,2	2,8	3,5	2,7	2,7	7,2	1,9	2,0	2,1	2,6	2,8	2,9	2,9	3,0
vaatetus ja jalkineet	5,4	5,5	5,7	8,6	7,4	5,6	5,9	7,5	5,9	6,0	6,6	6,3	4,6	5,2	5,5
asuminen, vesi, sähkö, kaasu ja muut polttoaineet	26,2	28,4	31,2	21,9	27,5	23,2	23,0	24,7	27,4	26,7	23,9	19,9	28,1	26,8	28,3
huonekalut, taloustavarat ja päivittäinen kodinhoito	6,5	6,4	7,4	7,5	5,0	7,6	4,7	7,6	8,2	7,2	7,2	6,7	4,5	5,0	7,3
terveys	4,7	2,4	3,6	6,3	2,5	5,2	1,8	4,4	2,4	1,1	2,4	4,6	3,7	3,0	1,1
liikkinen	12,5	14,1	13,3	11,2	12,5	14,5	13,0	13,7	15,4	10,3	14,4	15,7	17,0	13,4	13,6
viestintä	2,2	2,1	2,5	3,3	2,0	2,0	2,3	2,5	2,1	2,2	2,6	2,0	2,8	2,6	2,3
virikis ja kulttuuri	10,7	11,2	11,9	4,5	6,2	7,6	—	6,3	8,7	10,4	12,3	3,7	10,7	14,6	13,4
koulutus	0,5	0,4	0,5	2,4	1,4	0,5	1,4	0,8	0,1	1,2	0,3	1,3	0,2	0,1	1,3
ravintolat ja hotellit	5,7	4,1	4,9	8,8	9,2	6,9	4,9	4,6	9,6	7,0	5,4	9,2	4,1	3,8	7,9
muut tavarat ja palvelut	10,0	8,1	5,0	5,5	5,1	8,1	10,8	7,1	8,0	15,3	8,9	6,5	7,1	7,2	5,8

► Punaisella on merkitty maat, jotka kuluttavat vähiten suhteessa kaikkiin menoihin, sinisellä taas se, joka kuluttaa eniten suhteessa kaikkiin menoihin.

LV

Lähde: Eurostat

Bild 36. Ett verbogram. (HS 15.10.2002. Källa: Eurostat.)

Undersökningsmaterialet omfattar sammanlagt fyra tabeller varav tre förekommer i de finska tidningarna. SvD innehåller inte några tabeller. Som exempel ges här ett verbogram i HS (bild 36) som presenterar procentandelen olika hushållsutgifter av samtliga utgifter i de femton ”gamla” medlemsländerna år 1999. Strukturen är i princip klar och enkel, men eftersom kolumnerna är smala och de är många, kan det bli svårt att både läsa och jämföra sifferinformationen mellan länderna och mellan variablerna. Färger används ofta för att underlätta för läsaren att förstå information i en grafisk presentation. Tabellen på bild 36 innehåller röd och blå färg i originalet för att visa å ena sidan de länder som har minst procentandel i förhållande till samtliga utgifter och å andra sidan dem som använder mest pengar för olika utgifter. Detta hjälper till att skapa en uppfattning om de europeiska ländernas sätt att använda pengar för olika utgifter. Färgerna syns tyvärr inte på den svartvita versionen av tabellen, men kan urskiljas som två mörkare nyanser på varje rad.

När det gäller vetenskapliga texter är det viktigt att fästa uppmärksamhet på tabellernas typografiska utformning samt på hur de kommenteras i texten. På samma sätt borde också tabellerna i tidningsartiklar följas av en kommentar, trots att en tabell även brukar fungera fristående utan omkringliggande text. En tabell som anknyts till det behandlade ämnet genom att man förklarar dess innehåll i den löpande texten är till god hjälp för läsaren. (Jfr t.ex. Strömquist 2005:222–224). Tre av de fyra tabellerna i mitt material saknar ändå anknytning till det rapporterade ämnet. En liten gemensam nämnare går det att hitta, men tabellerna kommenteras inte i brödtexten. En av tabellerna (AL 25.10.2002) har starkare anknytning då tabellen har placerats bredvid den spalt där samma fråga behandlas, men inte heller i det här fallet nämns tabellen i den löpande texten. Detta tyder på att tabellerna ofta används för att bjuda på en helt fristående information.

Framställningar som brukar kallas *nyhetsgrafik* begränsar sig i mitt material till ett par schematiska teckningar, vilket tyder på att utvidgningen av EU är ett ämnesområde som inte särskilt ofta bjuder på material som kan presenteras med hjälp av nyhetsgrafik. Fördelen med nyhetsgrafiken är att den förklarar och fördjupar den information som ges

i artikelns textelement. Bild 37 är ett exempel på nyhetsgrafik som genom att kombinera text och bild får budskapet att nå fram. Artikeln behandlar tolkarnas arbetsbörda i den utvidgade unionen och presenterar olika tolkningssätt. *Relätolkning*, som får mest utrymme i brödtexten, innebär att sådana språk som inte kan direkttolkas till det språk som behövs, tolkas i flera led. Brödtextens sätt att definiera begreppet (ex. 126) garanterar dock inte nödvändigtvis att läsaren förstår hur relätolkningen fungerar, och därför ger nyhetsgrafiken information som kompletterar brödtexten i tydlig och enkel form.

Ex. 126 Språk som inte någon i laget behärskar tolkas i relä. Det vill säga en tolk, i stället för att lyssna direkt till talaren, kopplar in sig på en av de andra kabinerna som direkttolkar det berörda språket för att tolka därefter. (SvD 11.5.2004.)

Relä ger alla sitt språk

Det är få tolkar som behärskar de nya EU-ländernas språk. Sammanträden relätolkas därför i mycket större utsträckning efter utvidgningen.

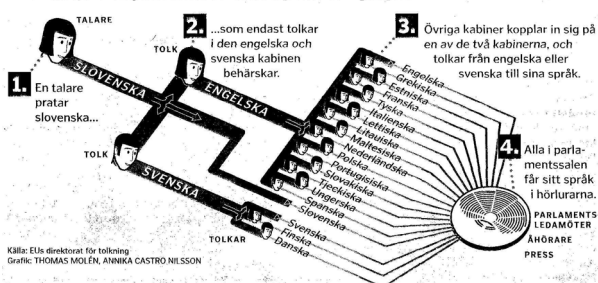

Bild 37. Nyhetsgrafik. (SvD 11.5.2004.
Grafik: Thomas Molén, Annika Castro
Nilsson. Källa: EUs direktorat för
tolkning.)

6.6.4 Teckningar

För att teckningen ska kunna uppfylla sitt syfte, måste läsaren kunna associera den till det tema som behandlas. När läsaren lyckas anknyta teckningen till texten, skapas ett samspel mellan modaliteterna varvid också förståelsen förstärks. Tolkningarna kan dock variera mellan olika läsare, men detta gör teckningen bara ännu intressantare, när dess öppenhet och mångsidighet ger plats åt olika åsikter och uppfattningar.

I mitt material förekommer teckningar endast i DN och i HS. Med teckningar illustreras vanligen ledartexter, men de används även i nyheter och reportage. Artiklarna i båda tidningarna innehåller lika många teckningar, men som synes i tabell 28 är den procentuella andelen i DN något större än i HS (jfr tabell 25). Eftersom sex av de sammanlagt åtta teckningarna i materialet är skämtteckningar, koncentrerar jag mig på att behandla denna speciella typ av teckningar som brukar publiceras i dagstidningar.

Tabell 28. Teckningar; antal samt andel av grafiska presentationer och av alla bilder

Tidning	Antal teckningar	Andel av grafiken	Andel av alla bilder
DN	4	28,6 %	8,7 %
SvD	0	0,0 %	0,0 %
HS	4	22,2 %	6,6 %
AL	0	0,0 %	0,0 %

En skämtteckning har ansetts vara ett ofarligt sätt att uttrycka starka eller kritiska åsikter mot ett annars allvarligt ämne. Den här allmänna uppfattningen rubbades dock i och med de skämtteckningar av islams helige profet Muhammed som publicerades av Danmarks största dagstidning *Jyllands-Posten* den 30 september 2005. Muslimer i olika delar av världen blev upprörda av bilderna, bland annat därför att det inte i den islamiska kulturen har varit acceptabelt att avbilda profeten. Detta ledde till otaliga demonstrationer, köpbojkotter mot danska produkter och till och med bombhot. Även yttrandefriheten har alltså sina gränser, och det kan diskuteras om moralen borde spela en större roll.

Politiska skämtteckningar började publiceras i Europa på 1830-talet, då den nya litografitekniken hade gjort det möjligt. I Sverige startades den första skämttidningen år 1862 med namnet *Söndags-Nisse*, och skämttecknarna i Finland tog i sin tur intryck av de svenska tidningarna. (Ylönen 2001.) Enligt Hellsten har skämtteckningar förmågan att på ett slagkraftigt sätt åskådliggöra aktuella samhällseliga och politiska händelser. I synnerhet komplicerade teman kan behandlas effektivt med hjälp av skämtteckningar, eftersom humor hjälper till att presentera synpunkter som inte brukar behandlas i texten. (Hellsten 1996:1–2.)

En skämtteckning kan å ena sidan anses som en journalistisk bild, å andra sidan som ett självständigt konstverk. Viktiga byggklossar för skämtteckningen, på samma sätt som för journalistiska fotografier, är myter och symboler som baserar sig på gemensamma tankar och erfarenheter och hjälper betraktaren att konstruera världen. Det kritiska förhållningssätt som ofta förekommer i skämtteckningar är ett resultat av att humor kombineras med olika metaforer. Med hjälp av den här kombinationen kan skämtteckningen också ifrågasätta allmänna uppfattningar och presentera alternativa tankemodeller. Hellsten (1996:4) definierar skämtteckningen som politisk om den tar ställning till aktuella, politiska händelser eller personer. Som det framgår av Hellstens undersökning, är EU ett ämne som lätt ger upphov till olika skämtteckningar, varför deras antal i mitt material är förvånande litet, fyra i DN och två i HS.

Skämtteckningen på bild 38 illustrerar husmetaforen ”Fästning Europa” som förekommer i artikelns rubrik (jfr 5.3.5). Samspelet mellan rubrik och bild är välfungerande, men teckningen tar även ställning till de synpunkter som presenteras i brödtexten. Rubriken och hela temat i artikeln baserar sig på en bok av Per Wirtén som handlar om

rasdiskriminering och mångkultur i Europa¹⁵⁰. I många europeiska länder bor invandrare och andra som inte är medborgare i det land de bor, arbetar och kanske till och med är födda i. I artikeln diskuteras frågan vad ”riktiga européer” egentligen är, och hur Europa ska hantera situationen med de problem som å ena sidan migrationspolitiken och asylrätten, å andra sidan olaglig människosmuggling för med sig. Strängare gränskontroller och andra medel för att hålla människor från de fattiga länderna i Asien, Afrika och Östeuropa utanför Europa har lett till den skrämmande tanken på ”fästning Europa”, när man i stället borde koncentrera sig på politik mot ett öppnare EU.

Bild 38. En skämtteckning i en ledare.
(DN 28.10.2002. Teckning: Magnus Bard.)

Temat i ledaren kan förstås genom teckningen utan att man läser brödtexten. I teckningen har en ö, som kan identifieras som Afrika, seglat till porten till fästning Europa som symboliseras av EU-flaggan. Bilden har konstruerats med hjälp av flera etablerade myter och stereotypa inställningar. En mörkhyad person säljer ”prima blodapelsiner”, men EU-medborgaren som kikar ut ur en liten lucka, verkar misstänka att det ändå är något fel med frukterna eftersom de kallas blodapelsiner eller att det annars inte står rätt till med försäljningen. Detta anknyter till en stereotyp enligt vilken afrikaner och andra människor utanför Europa uppfattas som vilda, skrämmande och mordlystna infödingar. Med hjälp av humor symboliserar teckningen även de fattiga ländernas ”dålighet” i jämförelse med de europeiska länderna. Teckningen är lätt att associera med utanförskap och diskriminering bland annat på grund av hudfärg. Skillnaden mellan mörkhyade och vita människor kommer fram även i fästningen som är vit och ön som är svart. Bild 38 är också ett exempel på teckningens användbarhet som illustration till känsliga eller komplicerade ämnesområden (jfr 4.2.2).

150 Per Wirtén, 2002: *Europas ansikte. Rasdiskriminering eller mångkultur*. Norstedts.

Bild 39 är en teckning som antagligen inte öppnar sig lika lätt för läsaren som bild 38. För en läsare som inte har fördjupat sig i de fenomen som Europeiska unionen har fört med sig, kan det vara svårt att koppla samman en tiger och EU. Tigern symboliserar Irlands snabba ekonomiska framsteg på 2000-talet som gjorde landet till ett av de rikaste europeiska länderna (jfr 5.1.3). Termen keltisk tiger härstammar från begreppet asiatiska tigrar som syftar på Syd-Korea, Singapore, Hong Kong och Taiwan som började nå ekonomisk framgång från och med 1960-talet. Ända till slutet av 1990-talet var Irland ett fattigt europeiskt land, men med hjälp av en ny politik vände ekonomin i Irland uppåt i en kraftig tillväxt. Den irländska politiken har blivit en förebild för andra europeiska länder, i synnerhet för många öststater.

Bild 39. Den irländska tigern är fortfarande vid god vigör, även om den börjar bli lite grå om morrhåren. Det säger Colin Hunt, försäkringsekonom på Goodbody Stockbrokers i Dublin. EU:s nya medlemsländer vill gärna upprepa tigmirkaklet [sic!]. (DN 14.5.2004. Illustration: Lars-Erik Håkansson.)

Artikeln som har illustrerats med bild 39 behandlar Irlands ekonomiska utveckling och dess tillstånd efter 1990-talets boom. I början av texten upprepas tigermetaforen "Irlands ekonomi är en tiger", vilket gett upphov till teckningen. Mest samspel mellan text och bild går det att hitta i ingressen där den keltiska tigern sägs ha "sedan millenieskiftet varit lite trött och hängig". Den tecknade mannen på bilden är en karikatyr som utnyttjar den stereotypa uppfattningen enligt vilken irländaren oftast ses som en gubbe med tweedkeps. Den långa herdestaven symboliserar antagligen Irlands natur med gröna ängar och många

får. Bild 39 är i och för sig ett utmärkt exempel på teckningens överlägsenhet gentemot fotografiet när det gäller att avbilda abstrakta fenomen¹⁵¹.

Vanligt för teckningar är att de inte har någon bildtext som ”förankrar” bilden i texten eller annars styr tolkningen. Detta kan bero på att det inte riktas några krav på att teckningen måste avbilda verkligheten. Teckningens karaktär bygger ju i stort sett på läsarens förmåga att själv åstadkomma konnotationer och att med hjälp av fantasin anknyta bilden till det behandlade temat. Samtidigt bjuder teckningen med sina stereotyper och myter på ett visst sätt att tolka världen. Bildtexten gör teckningen på bild 39 till ett undantag, men direkt nytta för den läsare som inte har några förkunskaper om ämnet bjuder den här bildtexten inte. Orsaken är de metaforiska uttryck som kan anses underlätta förståelsen först efter att läsaren vet vad den irländska tigern syftar på.

151 Vad angår de starka och svaga sidorna hos text och bild, är texten bäst för att förklara abstrakta fenomen (se t.ex. Holšánová 1999:118), men om det behövs en bild, passar teckningen allra bäst.

7 EU-utvidgningen i bildtext

En helt allmän definition på en bildtext kunde vara att det är en text som berättar vad bilden föreställer. Miettinen (1984:184) konstaterar att bildtexten borde fungera som ett självständigt element i en tidningsartikel så att läsaren inte behöver läsa hela artikeln för att förstå vad budskapet under bilden syftar på. Utformningen av en bildtext kan dock anses vara en relativt utmanande uppgift, när man samtidigt borde undvika att upprepa å ena sidan den information som förekommer i rubriken, ingressen eller brödtexten, å andra sidan samma information som ges på bilden (jfr 4.1.4). I det följande redogör jag för vilka funktioner bildtexter kan ha samt diskuterar hur den information som ges i bildtexten förhåller sig till de andra elementen och till det tema som behandlas i de undersökta tidningarna. Till slut behandlar jag bildtextens delar och deras förekomst i de analyserade bildtexterna.

7.1 Bildtextens funktioner

Bildtextens viktigaste funktion anses vara att underlätta för läsaren att uppfatta innehållet i bilden (se t.ex. Pettersson 2001:63). Förhållandet mellan bild och bildtext förefaller dock vara mer komplicerat än så. En funktion, där bildtexten anger bildens innehåll, har kommit att kallas för *etiketterande funktion*¹⁵² (Holšánová 1999:121.) Men eftersom bild och bildtext ofta ingår i ett större textsammanhang, är det viktigt att bildtextens funktioner utvidgas utanför förhållandet mellan bild och bildtext. Barthes (1964b) teori om samspelet mellan text och bild, där texten antingen förankrar bildens betydelse och styr mottagarens tolkning (förankring) eller förekommer tillsammans med bilden i ett ömsesidigt komplementärt förhållande (avbyte) (jfr 4.3), har på senare tider vid sin sida fått även många andra funktioner som konstaterats av forskarna (t.ex. Persson 1994; Holšánová 1999; Heikkilä 2004, 2006).

Bildtexten kan ha en *dubblende funktion* genom att den upprepar den information som ges i brödtexten eller något som ges i bilden. En annan möjlighet är att *bildtexten tillför helt ny information* som inte tas upp i andra textelement. Informationen kan vara relevant eller irrelevant med avseende på artikeltemat. Relevant information kan anses komplettera och ge stöd åt det som berättas i brödtexten, medan irrelevant information inte direkt hjälper läsaren att orientera sig i ämnet. (Se Holšánová 1999:121.)

¹⁵² Ett exempel på bildtextens etiketterande funktion är en text "Göran Persson" under en bild som föreställer Göran Persson.

Motsvarande funktioner, *upprepning* och *komplettering*, tas upp i Heikkiläs (2004) undersökning av bildtexterna i de finska gratistidningarna *Metro* och *Uutislehti 100*. Andra sätt på vilka en bildtext kan anknyta till brödtexten är enligt Heikkilä att bildtexten är en *parafras* på brödtexten, dvs. bildtexten anger samma information som brödtexten, men ordvalet eller meningsstrukturen skiljer sig åt¹⁵³. Bildtexten kan också utgöra en kort *sammanfattning* av brödtexten i likhet med rubriken och ingressen, eller begränsa sig till *ett gemensamt (hyper)tema* utan någon starkare anknytning till innehållet i artikeln. Som exempel på det sistnämnda ger Heikkilä sådana fall där bildtexten består av bara namnet på den avbildade och brödtexten behandlar personen i fråga (jfr den etiketterande funktionen hos Holšánová 1999:121). Det är också möjligt att bildtexten har flera olika samband med brödtexten eftersom bildtexten kan t.ex. både upprepa och komplettera det som står i brödtexten. (Heikkilä 2004:129–134.)

Persson (1994) har undersökt bildtexter i den svenska kvällstidningen *Expressen* under decennierna efter det andra världskriget. Enligt henne utgår formuleringen i större delen av bildtexterna från brödtexten och ju längre fram i tiden man går, desto tydligare upprepar bildtexten den information som ges i artikelns andra element. Till bildtextens fördelar i *Expressen* hör dock enligt Persson att bildtexten inte nöjer sig att ordagrant upprepa brödtexten, utan kompletterar i stället andra element genom att ge mer information än t.ex. rubriken (Persson 1994:273. Se även Heikkilä 2006:215). *Expressen* har alltså gjort så som man rekommenderat i journalistiska handböcker. Ett grovt fel enligt handböckerna är om ett avsnitt i brödtexten används som bildtext utan några tillägg eller förtydligande sammanfattningar (jfr 4.1.4). I Heikkiläs (2004:134) undersökning är andelen sådana bildtexter som ordagrant upprepar brödtexten relativt liten (7,3 %), men ett faktum är att de fortfarande existerar. Det är alltså inte helt ovanligt att det förekommer bildtexter som bryter mot reglerna i journalistiska handböcker. Orsaken kan vara tidsbrist och då bjuder ett färdigt avsnitt i brödtexten på en enkel lösning.

Utöver onödig upprepning finns det även andra anledningar till att formuleringen inte stödjer samspelet mellan elementen. De bildtexter som förekommer under bilderna 40–42 representerar ”mindre lyckade formuleringar” när det gäller förhållandet mellan bildtext och bild eller deras gemensamma förhållande till artikeltemat.

I vissa fall verkar bildtexten ge bildinformation, men något av det som beskrivs i bildtexten syns inte på bilden. På bild 40 syns Margot Wallströms profil och några stora blommor som tar hälften av bildens utrymme, men det fullpackade torget som nämns i bildtexten får läsaren bara föreställa sig. En av bildtextens uppgifter är visserligen att utvidga bildens denotation så att läsaren kan sätta in den i en kontext (se Heikkilä 2006:189–192), men en bildtext som lämnar för mycket utrymme för föreställningar hjälper inte läsaren att uppfatta dimensioner och överför inte verklighetsstämning.

153 Ett parafrastiskt förhållande kan också förekomma mellan bildtext och rubrik (Heikkilä 2006: 223–224).

Bild 40. Margot Wallström talade inför ett fullpackat torg i Älta centrum igår. (SvD 2.5.2004. Foto: Björn Larsson Ask.)

Ibland kan bildtexten säga ett medan bilden visar annat. Det uppstår då ett spänningsförhållande mellan de två elementen. Bild 41 föreställer två unga tjejer stående bredvid varandra. Flickornas miner är, i motsats till det som sägs i bildtexten, inte alls bekymrade när båda glatt ler mot kameran. Detta gör att läsaren snarast uppfattar bildtexten som ironisk, eftersom artikeln behandlar ett seriöst problem som EU-utvidgningen orsakar.

Bild 41. **Moskva och Bryssel gör upp.** 21-åriga studenterna Anna Jefimtjuk och Tatiana Matuznaja är bekymrade över de kommande visumhindren. (DN 25.10.2002. Foto: Michael Winiarski.)

Den tredje anledningen till ett bristande samspel mellan bildtext och andra element är att det i bildtexten ges bildinformation utan någon beröringspunkt med artikeltemat. Konstlade bildtexter som används för att skapa en formulering som binder samman bilden och artikeltemat fungerar mer som ”nödlösningar”, men allra svagast fungerar samspelet om bilden och bildtexten helt förblir utan kontakt med de andra textelementen, som i bild 42. Den information som bildtexten ger begränsar sig till att ge bildinformation med några detaljuppgifter som händelseplatsen och tidpunkten. Själva nyheten handlar om Turkiets möjliga EU-medlemskap i framtiden, och de reformer som landet redan har gjort för att uppfylla Köpenhamnskriterierna. Varken rubrik (ex. 127) eller brödtext berättar någonting om Bosporen eller båttrafiken, varför både bilden och bildtexten saknar egentlig anknytning till artikeltemat. Den här typen av problem förekommer ofta i samband med de symboliserande bilderna.

Ex. 127 EU:lla edessään 70 miljoonan muslimin kokoinen kysymys¹⁵⁴ (HS 16.5.2004)

Dessa tre problem med formuleringen av en bildtext verkar vara rätt vanliga i tidningarnas bildtexter, även om Nöth (2003:172) förmodar att sådana ord-bild-relationer som olikhet (*discrepancy*), oförenlighet (*incompatibility*) och motstridighet (*contradiction*) mellan bild och bildtext bara förekommer i tidningar av misstag.

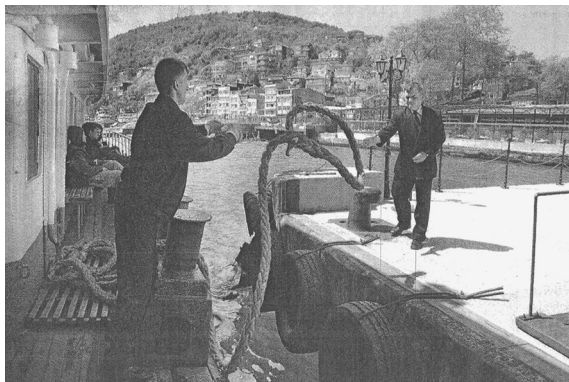

Bild 42. Bosporin salmessa, Euroopan ja Aasian rajalla, kiinnitettiin laivaa laituriin huhtikuun lopulla.¹⁵⁵ (HS 16.5.2004. Foto: Juhani Niiranen.)

7.2 Informationen i bildtexterna

Den information som bildtexten förmedlar kan indelas i olika typer efter dess förhållande till bilden och textelementen. Största delen av bildtexterna anger bildinformation och/eller identifierar de avbildade personerna – som antingen förekommer i brödtexten eller inte alls nämns i texten. Några av bildtexterna begränsar sig enbart till den här funktionen, medan

¹⁵⁴ Ex. 127 EU står framför en fråga om 70 miljoner muslimer

¹⁵⁵ Bild 42 I Bosporen, på gränsen mellan Europa och Asien, förtöjdes en båt vid kajen i slutet av april.

andra upprepar även en del brödtext, tillför extrainformation utanför brödtexten eller skapar en förbindelselänk till artikeltemat. Efter att ha gått igenom alla bildtexter i mitt material, har jag kommit fram till att det kan skiljas mellan fem olika informationstyper som jag kallar för temainfo, extrainfo, redundansinfo, bildinfo och länkinfo.

Med avseende på begripligheten är *temainfo* i bildtexten (bild 43) ett bra sätt att informera läsaren. Temainfo kommenterar bilden och berättar om artikeltemat på en mer allmän nivå, men kan samtidigt anses sammanfatta det väsentligaste och ibland även komplettera med sådan information som inte ges i brödtexten.

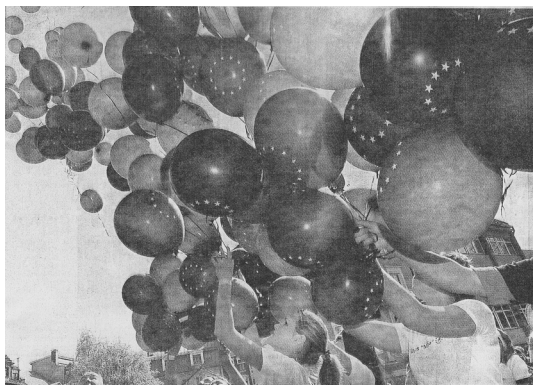

Bild 43. EU-ballonger släpptes upp över Riga när Lettland firade EU-inträdet i går. Letterna hoppas att EU-medlemskapet ska leda till bättre ekonomiska förhållanden. Trots att landets BNP växer blixtnabbt har många det knapert. Letterna oroar sig för att medlemskapet ska leda till höjda priser. (SvD 2.5.2002. Foto: Dan Hansson.)

Av bildtexten (bild 43) framgår att Lettland har blivit medlem i EU, och att det på grund av detta finns frågor som oroar letterna. Själva artikeln behandlar närmare festligheterna i Lettlands huvudstad och diskuterar den ekonomiska situationen och letternas bekymmer som nya EU-medborgare (se ex. 128).

Ex. 128 **Rubrik: Under ytan på jublet växer rädslan i Lettland (SvD 2.5.2004)**

Brödtext: [---] Stämningen är god, men glädjen över EU-medlemskapet grumlas av risken för höjda priser på mat och bensin. Många Letter har hamstrat basvaror inför den 1 maj, inte minst salt. Ett envist rykte har sagt att gravkornigt salt ska sluta säljas efter EU-inträdet. – Jag köpte fem kilo salt häromdagen. Och i dag fyllde jag på bensin i bilen, berättar en kvinna i publiken, Iveta Romanchuka. Hennes bästa vännina, Ines Parijance, hoppas att EU-medlemskapet, trots höjda priser, ska kunna bidra till att den ekonomiska situationen förbättras. [---] (SvD 2.5.2004.)

Temainfo i bildtexten, som inleder läsaren i det som behandlas i artikeln, är vanlig i samband med inledande bilder (som bild 43) men förekommer även tillsammans med andra bildtyper. Det kompletterande inslaget i bildtexten är omnämnandet av BNP. Heikkiläs (2004) kategori där bildtext och brödtext har *ett gemensamt (hyper)tema*, bygger på ett relativt svagt förhållande mellan elementen. Temainfo ger däremot mycket information eftersom läsaren har en möjlighet att få tag i den övergripande helheten på en gång.

Temainfo liknar därför mest Heikkiläs kategori *sammanfattning*. (Heikkilä 2004:129–131, se även 7.1.)

En bildtext som ger information utanför brödtexten, samtidigt som den syftar på bildinnehållet kan anses bestå av *extrainfo*. Extrainformationen i en bildtext kan ansluta direkt till det tema som behandlas, och en del av informationen ges som *komplement* till brödtexten. Bildtexten under bild 44 ingår i en artikel som behandlar den maltesiska kulturen, och i synnerhet den mest berömda maltesiska författaren, Oliver Friggieri. Den information som bildtexten förmedlar, förekommer inte i de andra textelementen, utan bjuder på *relevant extrainformation* om det behandlade temat. Med uttrycket ”Rika riddare” (fi. Rikkaita ritareita) i rubriken (ex. 129) avses de maltesiska riddare som styrde öriket under åren 1530–1798. Uttrycket innebär en ordlek som förenar riddarna med en gammaldags efterrätt som beroende på vilka tillhör den serveras med kallas antingen fattiga eller rika riddare. Riddarnas kulturarv fortsätter att existera i riddarordens verksamhet, vilket framgår av artikelns brödtext.

Bild 44. Oliver Figgierin maltankielisiä runoja on käännetty 14 kielelle.¹⁵⁶ (HS 5.5.2004. Foto: Fotograf okänd.)

Ex. 129 Rubrik: **Runoutta ja rikkaita ritareita**¹⁵⁷(HS 5.5.2004)

Brödtext: Maltaksi, englanniksi ja italiaksi kirjoittava Friggieri on 57-vuotias kirjallisuuden professori Vallettassa. Hän pohtii runoissaan ennen kaikkea yksinäisyyttä

¹⁵⁶ Bild 44 Oliver Friggieris dikter på maltesiska har översatts till 14 språk.

¹⁵⁷ Ex. 129 Rubrik: **Poesi och rika riddare**

sekä saarelaisuuden merkitystä henkilön identiteetille äärettömän kauniissa merenrantamaisemissa¹⁵⁸. (HS 5.5.2004.)

Extrainfo, som vanligen förekommer i samband med de antydande bilderna, kan, i stället för att fungera som relevant extrainformation, också utgöra en annan typ av *tillägg* i sammanhanget. Den information som ges i bildtexten ansluter i så fall inte direkt till det behandlade temat, men har ändå ett klart samband med bildobjektet. Viktigt med tanke på den här typen av extrainfo är att informationen i bildtexten har anknytning till bilden och bilden i sin tur har anknytning till brödtexten. Den avbildade personen på ett miljöporträtt i bild 45 spelar en central roll i artikeln om Maltas förhandlingar om medlemskap i EU, vilket framgår av rubriken och brödtexten (ex. 130), men bildtexten bjuder på sådan information som inte behandlas i brödtexten (bild 45). Det här tillägget om mordförsöket på den avbildade kan därför anses vara mer irrelevant information med tanke på artikeltemat.

Bild 45. **Pääneuvottelija.** Richard Cachia Caruana joutui 1994 eurooppalaisessa politiikassa harvinaisen murhayrityksen kohteeksi. – Eihän sitä koskaan voi unohtaa, varsinkin, kun oikeusprosessi on yhä kesken, hän sanoo.¹⁵⁹ (AL 3.10.2002. Foto: Fotograf okänd.)

158 Ex. 129 Brödtext: Friggieri, som skriver på maltesiska, engelska och italienska, är en 57-årig professor i litteraturvetenskap bosatt i Valletta. I sina dikter tar han särskilt upp teman som ensamhet och vad det betyder för identiteten att vara öbo omgiven av landskap med underbart vackra havsstränder.

159 Bild 45 **Huvudförhandlaren.** Richard Cachia Caruana drabbades år 1994 av ett i europeisk politik sällsynt mordförsök. – Det kan man ju aldrig glömma, i synnerhet när rättsprocessen fortfarande pågår, säger han.

Ex. 130 Rubrik: **Välimeren Sveitsi uskoo pysyväänsä aikataulussa**

Pääneuvottelija Richard Cachia Caruana on tyytyväinen Maltan saamiin myönnytyksiin työvoiman ja pääoman liikkuvuudessa¹⁶⁰ (AL 3.10.2002)

Brödtext: Maltalaiset ratkaisevat kansanäänestyksessä todennäköisesti maaliskuussa 2003, ovatko neuvottelijat onnistuneet tehtävässään tyydyttävästi. Caruanan neuvotteluryhmällä on taskussaan jo muutamia voittoja.¹⁶¹ (AL 3.10.2002.)

Enligt Heikkilä (2006) förklarar den kompletterande bildtexten oftast innehållet i bilden, men kan även bestå av sådan information som framgår av varken bild eller brödtext¹⁶². Det kompletterande inslaget kan vara en detalj som ansluter till det övergripande temat, även om det inte nämns i brödtexten (som i bild 44). I sådana fall där bildtexten kompletterar brödtexten genom att presentera en extra detalj som varken syns på bilden eller står i brödtexten kan bildtexten bestå av ett stoff som annars blivit opublicerat, eller av journalistens tidigare kunskaper. (Heikkilä 2006:239–242). I mitt material fungerar 18 av de totalt 22 bildtexterna med extrainfo som relevant komplement till brödtexten. Därför kan användningen av extrainfo oftast anses hjälpa läsaren i förståelseprocessen.

Om bildtexten har tagits direkt ur brödtexten, är det fråga om *redundansinfo*. I förhållande till brödtexten bjuder bildtexten på *överskott av information* genom upprepning. Bildtexten kan tas bort utan att läsaren missar någon information (utom kanske information om vem den avbildade personen är om det i brödtexten nämns flera personer). Redundansinfo kan vara en ordagrann upprepning eller så har något som förekommer i brödtexten sagts med lite andra ord i bildtexten (en parafras, se 7.1). Heikkilä (2006:244) kommenterar detta genom att konstatera att läsaren inte nödvändigtvis märker att bildtexten inte tillför ny information till temat, om formuleringen i bildtexten avviker från det avsnitt i brödtexten som behandlar samma sak. En ordagrann eller nästan ordagrann upprepning är mycket mer påfallande och kan därför verka vara allmänna än vad den är i verkligheten.

Mycket vanligt är att redundansinfon består av något som den avbildade sagt, som under bild 46 där citatet i bildtexten har exakt samma form som i brödtexten (ex. 131). Det är möjligt att redundansinfon i bildtexten ger en uppfattning om det som behandlas i artikeln, men lika vanligt är att temat inte öppnar sig för läsaren.

¹⁶⁰ Ex. 130 Rubrik: **Medelhavets Schweiz tror sig hålla tidtabellen**

Huvudförhandlaren Richard Cachia Caruana är nöjd med de eftergifter om arbetskraftens och kapitalens rörlighet som Malta fått

¹⁶¹ Ex. 130 Brödtext: Maltesarna avgör i en folkomröstning sannolikt i mars 2003 om förhandlingarna har lyckats tillfredställande med sin uppgift. Caruanas förhandlingsgrupp har redan några vinster på fickan.

¹⁶² I sin undersökning från år 2004 konstaterar Heikkilä att en kompletterande bildtext och en bildtext som har ett gemensamt tema med brödtexten kan vara svåra att skilja åt. Skillnaden består enligt Heikkilä i att det i det sistnämnda fallet kan vara svårare för läsaren att uppfatta bildens relevans i textsammanhanget (Heikkilä 2004:131). I sin doktorsavhandling (2006) har hon utelämnat kategorin där bildtexten och brödtexten har ett gemensamt tema och flyttat dess egenskaper till en del av den kompletterande funktionen.

Ex. 131 Rubrik: ”Talet om särregler olyckligt” (DN 3.5.2004)

Brödtext: – Jag kan inte minnas någon dag som firats på detta sätt i Polen. Man kunde känna folkets entusiasm. (DN 3.5.2004.)

På samma sätt som extrainfo, förekommer redundansinfo i bildtext ofta i samband med de antydande bilderna (som bild 46), som publicerats därför att de avbildade spelar en central roll i det som behandlas (se 6.1.3). Men vanligt är att både extrainfo och redundansinfo mycket lite kommenterar det egentliga bildinnehållet. Som Heikkilä (2006:266) konstaterar har bildtext som är hämtad från brödtexten oftast en rätt svag förbindelse med bilden, i synnerhet om det behandlade ämnet är abstrakt. Bildens anknytning till texten blir ändå klar i och med att bildobjektet ofta identifieras i de bildtexter som består av redundansinfo, vilket gör att också bilden blir kommenterad, även om redundansinfon annars inte innehåller så mycket bildinformation.

Bild 46. – Jag kan inte minnas någon dag som firats på detta sätt i Polen. Man kunde känna folkets entusiasm, säger EU-kommissionären Danuta Hübner om inträdet i EU. (DN 3.5.2004. Foto: Magnus Hallgren.)

Det är också möjligt att redundansinfon står i ett spänningsförhållande till bilden, som fallet är i bild 41. När en text som är hämtad direkt från brödtexten används som bildtext, passar textinnehållet inte nödvändigtvis som sådant för att ange innehållet i bilden. Redundansinfo är den typ av bildtext som inte anses uppfylla kriterier för formulering av bildtexter och rekommenderas därför inte i journalistiska handböcker och andra verk som behandlar bildtexter (se bl.a. Ellis 2001:260 och Pulkkinen 2000:20). Ordagrann upprepning kan enligt Heikkilä (2006:245) undvikas genom användning av synonymer,

genom annan meningsstruktur eller genom tillägg av material som kompletterar eller sammanfattar brödtextinformationen. Med tanke på begripligheten kan en viss mängd redundant information ändå hjälpa läsaren vid tillägnandet av det som behandlas.

Även Nöth (2003:172) talar om redundans (*redundancy*) i tidningsartiklar, men till skillnad från det som jag avser med begreppet, dvs. relationen mellan bildtext och brödtext, avser han närmast förhållandet mellan bild och bildtext. Det är sant att det är fråga om en typ av redundans när bildtexten upprepar bildinnehållet (se t.ex. Pettersson 2008:66), men när det gäller att förstå budskapet i sin helhet, är det egentligen inte fråga om *överskott* av information. Snarare kan man helt missa information om bildens anknytning till det som behandlas i brödtexten. Nöth konstaterar också att upprepningen av bildinnehållet i bildtexten inte är tillräcklig för att läsaren ska bli väl informerad och att den här typen av bildtexter inte därför fyller journalistikens krav på tidningsinformation. Med avseende på hela artikelns begriplighet, är det alltså viktigt att relatera bildtexten även till de andra textelementen, inte bara till bilden.

Man bör dock ta hänsyn till att det som jag avser med redundansinfo utgår ifrån tanken att alla element blir lästa. Om läsaren bara kastar en blick på bilden och läser bildtexten därunder, kan bildtexten i så fall inte ge överskott av information i förhållande till brödtexten, eftersom brödtexten har förblivit oläst. Heikkilä (2006:235) tar upp problematiken med att studera förhållandet mellan bildtext och brödtext. Enligt henne kan man egentligen utgå från vilken som helst av dem, men eftersom brödtexten i sin helhet ger mer information än bildtexten är det motiverat att analysera hur bildtexten förhåller sig till brödtextinformationen. Å ena sidan strider detta mot den läsväg som går från rubrik till bild, bildtext, ingress och brödtext (jfr kap. 1), men å andra sidan står användningen av brödtexten som utgångspunkt i linje med den rekommendation enligt vilken det inte lönar sig att upprepa brödtextinformation i bildtexten.

Bildinfo i bildtexten fungerar sämre i samverkan med andra textelement än de andra informationstyperna, eftersom den avslöjar bara lite eller ingenting alls om det som behandlas i artikeln. Namnet på den avbildade kan vara den enda information som ges under bilden (personporträtt), men det som avbildas kan också beskrivas med en längre bildtext. Personen på bilden kan spela en central roll i artikeln, men en bildtext som bara berättar bildobjektets namn stödjer inte begripligheten med tanke på förmedling av ämnet (jfr etiketterande funktion 7.1). Ännu mindre främjas begripligheten om den person som avbildas och nämns i bildtexten inte ansluter till det som behandlas i artikeln. I stället stöter man på problem som negativt påverkar samspelet mellan bildtext och andra textelement (se 7.1).

Kännetecken för bildinfo är alltså att bildtexten inte ger läsaren några tips om hur den avbildade ansluter till det som behandlas i brödtexten. Bildtexten i bild 47 låter förstå att Lena Philipsson behandlas i artikeln, men hon eller schlagerfestivalen nämns varken i rubriken (ex. 132) eller i brödtexten. Temat i artikeln är Turkiets möjligheter att bli medlem

i EU och det spekuleras om landet kommer att få inleda förhandlingar om en anslutning om ett halvt år. Att årets melodifestival arrangeras i Turkiets huvudstad har i det här fallet varit den minsta gemensamma nämnare som gett upphov till att bilden av Lena Philipsson framför en moské har valts som illustration till nyheten.

Bild 47. Lena Philipsson är på plats i Istanbul för kvällens Schlager-EM. (SvD 15.5.2004. Foto: Janerik Henriksson.)

Ex. 132 Rubrik: EU-inträdet kan dröja ända till år 2020 (SvD 15.5.2004)

I likhet med bildtexten i anslutning till bild 47 saknar även andra bildtexter med bildinfo en förbindelselänk som förenar bilden med artikeltemat. Förbindelselänken kan ingå i bildtexten som en helt naturlig del om text och bild har ett starkt samspel, men förbindelselänken kan också skapas medvetet för att bilden på någon nivå ska passa ihop med det behandlade temat. Sådana bildtexter som innehåller en mer ”artificiell” förbindelselänk av den sistnämnda typen kallar jag *länkinfo*. I sådana fall där bildtexten består av länkinfo nämns inte de avbildade personerna (eller andra bildobjekten) i de andra textelementen, utan det som sägs i bildtexten får bilden att ansluta sig till det som behandlas. Både bildinfo och länkinfo är vanliga tillsammans med symboliserande bilder. Länkinfon representerar den typ av text som Hall (1984:138–140) talar om i samband med nyhetsbilder som av en

händelse blivit användbara som nyhetsillustration, och därför kräver en text som binder fotot till det behandlade temat (se 4.2.1).

En artikel i SvD berättar om de problem som Turkiet vållar EU:s politiska ledare. Detta konkretiseras i både rubriken och ingressen med metaforen *huvudvärk* (ex. 133). Det tillhörande fotografiet (bild 48) föreställer Tony Blair och Bülent Ecevit som också nämns i bildtexten. Med hjälp av ordet *huvudbry* skapar bildtexten en länk till rubriken och ingressen. Försöket att binda fotot till artikeltemat är ändå inte särskilt lyckat, eftersom varken de avbildade personerna eller situationen på bilden (EU-mötet i Helsingfors) nämns i de andra elementen. Informationen om fotografiets ursprung avslöjar att fotografiet är en arkivbild, vilket för sin del förklarar det något konstlade samspelet mellan text och bild.

Bild 48. Storbritanniens premiärminister Tony Blair log visserligen artigt när han träffade Turkiets premiärminister Bülent Ecevit (till höger) vid EU-mötet i Helsingfors, men i själva verket orsakar Turkiet EU:s ledare stort huvudbry. (SvD 9.10.2002. Foto: Reuters, arkiv.)

Ex. 133 Rubrik: Turkiet – EU:s huvudvärk (SvD 9.10.2002)

Ingress: Turkiet blir stegvis en allt plågsammare huvudvärk för EU:s politiska ledare. Motsättningarna i den turkiska frågan förpestar redan stämningen i EU-kretsen och kulminerar förmodligen vid toppmötet i Köpenhamn det 12–13 december. (SvD 9.10.2002.)

Av tabell 29 framgår hur informationstyperna fördelar sig i de undersökta tidningarna. DN och HS verkar ha en rätt likadan fördelning där bildtexter med tema- och redundansinfo dominerar. AL använder mest bildtexter med redundansinfo, men även andelen extrainfo är klart större i AL än i de andra tidningarna. SvD avviker tydligast från de andra tidningarna på grund av att bildinfo är den mest använda informationstypen i bildtexterna. Fler än var tredje bildtext i SvD nöjer sig med att berätta det som syns på bilden, vilket tyder på att de bildtexter som publiceras i tidningen ger ytterst lite information om det som artikeln behandlar. Detta gynnar inte begripligheten, när sambandet mellan bild/bildtext och de andra textelementen förblir oklar. Samtidigt bryter många bildtexter i SvD mot den regeln att bildtexten inte får begränsa sig till namn och titel på den avbildade personen (se 4.1.4).

Tabell 29. Informationen i bildtexterna. Antal olika infotyper samt andel av alla bildtexter (inom parentes)

Informationstyp/Tidning	DN	SvD	HS	AL	Totalt
Tema-	12 (37,5 %)	6 (15,0 %)	14 (32,6 %)	5 (20,0 %)	37 (26,4 %)
Extra-	4 (12,5 %)	5 (12,5 %)	6 (13,9 %)	7 (28,0 %)	22 (15,7 %)
Redundans-	7 (21,9 %)	6 (15,0 %)	10 (23,3 %)	9 (36,0 %)	32 (22,9 %)
Bild-	4 (12,5 %)	17 (42,5 %)	6 (13,9 %)	0 (0,0 %)	27 (19,3 %)
Länk-	5 (15,6 %)	6 (15,0 %)	7 (16,3 %)	4 (16,0 %)	22 (15,7 %)
Totalt	32 (100 %)	40 (100 %)	43 (100 %)	25 (100 %)	140 (100 %)

Som resultat kan konstateras att informationsförmedlingen i bildtexterna i DN och HS fungerar rätt väl, eftersom andelen temainfo är störst i de här tidningarna. Det som däremot inte stödjer samspelet mellan elementen i DN och HS är att även bild- och länkinfo förekommer minst lika ofta som extrainfo som borde ha en större andel för att begripligheten ska ökas. Därför kan även bildtexterna i AL, där informationstypen bildinfo saknas helt och där den procentuella andelen av extrainfo är större än i de andra tidningarna, anses stödja begripligheten. Det svagaste samspelet mellan bildtext och brödtext finns i SvD på grund av att bildtexterna domineras av informationstypen bildinfo, som utgör över 40 % av alla bildtexter. Det kan ändå konstateras att när materialet betraktas som helhet framgår att tidningarna innehåller flest bildtexter med temainfo. Detta kan anses underlätta det för läsaren att skapa sig en förförståelse om det behandlade temat. Samtidigt tyder resultatet på att bildtexten är ett viktigt element som bidrar till att elementen i artikeln samspelar.

7.3 Bildtextens delar

Som konstaterats i avsnitt 4.1.4 delar Heikkilä in bildtexten i tre delar, dvs. *bildförklaring* (fi. kuvaseloste), *ramsekvens* (fi. kehysjakso) och *bildtextrubrik* (fi. kuvatekstioitsikko). Bildförklaringen redogör för bildinnehållet och behövs som hjälpmedel i tolkningsprocessen, eftersom den stödjer läsarens uppfattning om bildinnehållet – även om den ofta inte ger mer information än vad läsaren får utifrån bilden. Ramsekvensen utvidgar bildens denotation (fi. kuvan näkymä) genom att ange ytterligare information som ansluter till det som bilden föreställer. Bildtextrubriken, som markeras typografiskt (med fetstil e.d.) i början av bildtexten, karaktäriserar rubrikaktigt det som avbildas, och kan i sig fungera antingen som bildförklaring eller ramsekvens. Bildförklaring och ramsekvens är enligt Heikkilä ibland svåra att skilja från varandra, eftersom båda kan förekomma i en och samma mening. (Heikkilä 2006:81–83.)

Materialet ur DN är tudelat när det gäller bildtexterna. De artiklar som publicerats år 2002 har konstant en typologiskt markerad (fetstil) bildtextrubrik i början av bildtexterna. I 2004 års artiklar saknas bildtextrubrikerna däremot helt, vilket innebär att bildtexternas

karaktär har ändrats. Enligt Heikkilä (2006:88, 262) har bildtextrubriken en central uppgift genom att den ska berätta för läsaren vad han borde fästa uppmärksamhet på i bilden och i bildtexten. Detta stämmer i princip, men min analys av samtliga bildtextrubriker i DN visar att de korta bildtextrubrikerna rätt sällan ger sådan information som inte kan slopas utan att bildtexten förlorar en viktig del av sin information (se tabell 30 nedan). Ett exempel på detta är bildtexten i ex. 134 där bildtextrubriken för med sig onödig upprepning, när överenskommelsen mellan parterna ändå omtalas i den resterande delen av bildtexten.

Ex. 134 **Eniga om jordbruket.** Jacques Chirac och Gerhard Schröder skakar hand i Bryssel sedan de kommit överens om jordbrukspolitiken. (DN 25.10.2002.)

Ibland kan bildtextrubriken betona något irrelevant med avseende på temat i artikeln. Bildtexten i ex. 135 kan i sin helhet väcka associationer om att just de tre avbildade personerna (se bild 24) har en central roll i nyheten, och bildtextrubriken förstärker ytterligare detta intryck. I själva verket är Göran Persson den enda som nämns i brödtexten som behandlar förhandlingar om medlemskapet i EU för tio nya länder.

Ex. 135 **Tät trio.** Tyske utrikesministern Joschka Fischer och Luxemburgs premiärminister Jean-Claude Juncker i samtal med statsminister Göran Persson under EU-toppmötet i Bryssel. (DN 26.10.2002.)

Det kan också hända att bildtextrubriken ger motstridig information i förhållande till bilden genom att syfta på brödtextinnehåll i stället för bildinnehåll (som i bild 41). Sådana här svårigheter med formuleringen kan vara orsaker som lett till att många tidningar avstått från användningen av bildtextrubriker, även om t.ex. Pettersson (2001:63) talar för användningen av sådana: "En bildtext kan gärna ha en rubrik som extra bindning mellan bilden och bildtexten".

Bildtextrubriker förekommer också i AL, i såväl materialet från 2002 som materialet från 2004, men HS och SvD innehåller däremot inte några bildtextrubriker. I AL har bildtextrubrikerna ofta formulerats med hänsyn till hela temat i stället för bara det som syns på bilden. Ett exempel på detta är bildtextrubriken i ex. 136. Den frågeformade bildtextrubriken hänvisar till bilden som föreställer EU-parlamentets hus i Strasbourg, men samspelar också med både rubriken och den information som ges i brödtexten.

Ex. 136 **Rubrik: Laajentunut unioni tarvitsee lisää työskentelytilaa**¹⁶³ (AL 22.5.2004)

Bildtext: **Pian liian pieni?** EU:n valtava parlamenttirakennus Strasbourgissa saanee lähivuosina lisäsiiven. 25 maan unionille nykyiset neliöt eivät ehkä riitä.¹⁶⁴

¹⁶³ Ex. 136 Rubrik: **Den utvidgade unionen behöver mer arbetsutrymme**

¹⁶⁴ Ex. 136 Bildtext: **Snart för liten?** EU:s enorma parlamentsbyggnad i Strasbourg torde de närmaste åren få en extra flygel. De nuvarande kvadratmetrarna räcker kanske inte för en union med 25 länder.

Brödtext: EU:n parlamentin massiivinen rakennus luo varjon Iljoen ylle Strasbourgissa. [...] Suuri se on, mutta jo lähitulevaisuudessa nämäkin seinät pullistelevat väenpaljoudesta.¹⁶⁵ (AL 22.5.2004.)

Jämförelsen mellan AL och DN visar att bildtextrubrikerna i den förstnämnda tidningen är relevantare, eftersom de oftare binder samman bildtexten, bilden och brödtexten, och framhäver på det sättet huvudbudskapet (tabell 30).

Tabell 30. Bildtextrubrikerna i DN och AL i förhållande till temat. Antal samt andel av alla bildtextrubriker (inom parentes)

Tidning	Relevant bildtextrubrik		Onödig bildtextrubrik		Totalt	
DN	3	(25,0 %)	9	(75,0 %)	12	(100,0 %)
AL	16	(64,0 %)	9	(36,0 %)	25	(100,0 %)

När det gäller bildförklaring och ramsekvens, verkar en skillnad mellan de två ibland vara svår att göra. Ändå kan en skiljelinje oftast dras mellan den information i bildtexten som klart kan ses på bilden och den information som snarast ger bakgrundsinformation åt bildinnehållet eller det som behandlas i brödtexten. De flesta bildtexterna innehåller både bildförklaring och ramsekvens, men det förekommer även bildtexter som saknar någon av dem. Vanligare är likväl, att bildtexten saknar ramsekvens än bildförklaring. Heikkilä (2006:83) noterar också att ingen av de tre bildtextdelarna förekommer i alla bildtexter i hennes material.

Heikkilä behandlar däremot inte hur ofta den s.k. bakgrundsinformationen i bildtextens ramsekvens anknyter till andra textelement. De olika informationstyperna av bildtexter i min undersökning ger svar på den frågan: ramsekvensen i temainfo har den tydligaste förbindelsen till brödtexten och rubriken, medan bildinfo kan förekomma helt utan ramsekvens. Temainfo behandlar temat mångsidigt genom att ansluta både till bilden och till de andra textelementen, men upprepar ändå inte ordagrant det som står i dessa element. I ex. 137 utgör början av bildtexten förklaringen till bilden som föreställer 25 europeiska flaggor. Resten kan anses bestå av ramsekvens som preciserar den situation som beskrivs i brödtexten genom att ange händelsetiden och -platsen.

Ex. 137 De 25 flaggorna från EU:s alla länder, inklusive de tio nya, flaggade på lördagen utanför Framleigh House i ordförandelandets huvudstad Dublin, där stats- och regeringschefer samlades för en officiell ceremoni kring utvidningen [sic!]. (DN 2.5.2004.)

Också extrainfo och redundansinfo kan genom ramsekvensen anknytas till det som behandlas. Skillnaden mellan de två är att ramsekvensen i den sistnämnda informationstypen upprepar brödtexten direkt eller parafrastiskt (som i bild 46), medan ramsekvensen i den förstnämnda informationstypen består av ny information (som i bild 44 och 45).

¹⁶⁵ Ex. 136 Brödtext: EU-parlamentets massiva byggnad skapar en skugga över floden Ill i Strasbourg. [...] Stor är den, men redan i den nära framtiden bågner även dessa väggar på grund av trängsel.

Bildinfo koncentrerar sig på att ange bildinformation, varför bildtexten ofta består enbart av bildförklaring (i synnerhet när bildtexten består av bara namnet på den avbildade). Om ramsekvensen förekommer i bildtexter med bildinfo, koncentrerar även den sig mer på innehållet i bilden än i brödtexten, vilket skapar bristande samspel mellan bild/bildtext och brödtext. På bild 49 fungerar den första meningen i bildtexten som bildtextrubrik och efter den förenas bildinformationen med ramsekvensen. Den avbildade mannen har ingenting annat att göra med artikeltemat än att han råkat vara på plats vid fotograferingstillfället. Hans namn eller nationalitet nämns inte i bildtexten och inte heller behandlas situationen på bilden i artikelns andra textelement. Visserligen nämns tullen, men det blir ett spänningsförhållande mellan text och bild när den tulltjänsteman som syns på bilden (Jan Boman) är en annan än den person som yttrar sig i brödtexten (Tullaren Rolf Holmgren). Ytterligare en man, Sven Rosenberg, som har en central roll i brödtexten, avbildas i ett frimärksstort personporträtt (likaså med bildinfo som bildtext), vilket avslöjar att mannen på den större bilden (bild 49) inte är han, utan någon som bara råkat vara på plats. Den minsta gemensamma nämnaren mellan bildtext och brödtext (ex. 138) är färjan Regina Baltica som nämns i båda elementen.

Bild 49. Nya rutiner efter EU-inträdet. Mannen kommer från Tallin med Regina Baltica och får hjälp att välja rätt fil, den gröna, av tulltjänsteman Jan Boman som visar vägen. (SvD 2.5.2004 Foto: Björn Larsson Ask.)

Ex. 138 Rubrik: Öppna famnen för estländarna (SvD 2.5.2004)

Brödtext: Passagerarna på Regina Baltica möts av gratulerande ungmoderater som delar ut vita rosor till de nya EU-medlemmarna på deras första dag som unionsmedborgare. [---] I terminalen väntar Sven Rosenberg. Första gången han kom till Stockholm var som

åttaåring under andra världskriget, den 17 oktober 1940. [...] Sven Rosenberg försöker få tillbaka den mark som hans förfäder ägt och brukat sedan 1652. [...] Även tullen är på plats. Men det tar inte lång stund för Regina Balticas cirka 700 passagerare att passera. Tullaren Rolf Holmgren menar att de svenska tjänstemännen även i fortsättningen har rätt hyggliga möjligheter att sköta sitt jobb.

Länkinfo används för att skapa en förbindelse som i själva verket inte existerar, då ramsekvensen förblir hängande mellan text och bild. Som exempel på detta fungerar bildtexten i ex. 139, som publicerats under ett rätt stort aktionsporträtt föreställande Tysklands utrikesminister Joschka Fisher och Finlands president Tarja Halonen. Ingen av dem nämns i artikelns andra textelement, utan brödtexten koncentrerar sig i stället på statsminister Paavo Lipponen vid sidan av Frankrikes och Tysklands ledare. Halonen och Fisher har visserligen deltagit i det toppmöte som artikeln handlar om, men med avseende på innehållet i brödtexten fungerar deras närvaro bara som minsta gemensamma nämnare i artikeln.

Ex. 139 **Rubrik: Pöytä katettiin valmiiksi EU:n laajenemiselle**
Huippukokous: Unionin maataloudessa jaettava raha vähenee vuodesta 2007 alkaen, mutta Suomi turvasi onnistuneesti pohjoisen erityistuet. (AL 26.10.02)¹⁶⁶

Bildtext: Onnistunut sopu. Saksan ulkoministeri Joschka Fischer ja presidentti Tarja Halonen olivat tyytyväisiä Brysselissä EU:n hakijamaille asetettuihin ehtoihin¹⁶⁷. (AL 26.10.2002)

Brödtext: Brysselin päätökset syntyivät pitkälti Saksan ja Ranskan johtajien edellisenä iltana aikaansaaman sovun pohjalta. [...] Suomen erityinen huolenaihe Brysselissä oli kuitenkin saada mukaan pohjoisen maatalouden erityistuet takaava lauselmä huippukokouksen päätöksiin. Tässä pääministeri Paavo Lipponen onnistuikin, ja kokouksen päätteeksi hän saattoi kehua ratkaisuja niin EU:n kuin Suomenkin kannalta yllättävän onnistuneiksi¹⁶⁸. (AL 26.10.2008)

Man kan konstatera att ramsekvensen spelar en större roll än bildförklaringen i samspelet mellan text och bild, i synnerhet när det gäller läsarens möjligheter att få tag i det behandlade temat. Bildförklaringens uppgifter begränsar sig främst till identifieringen av den/de avbildade. Anmärkningsvärt med avseende på samspelet mellan text och bild är att de fem informationstyperna av bildtexter verkar gå hand i hand med de fyra bildtyper

166 Ex. 139 Rubrik: **Bordet är dukat för EU-utvidgningen**

Toppmötet: Jordbrukspengarna minskar från och med 2007 men Finland säkrade ett nordiskt specialstöd

167 Ex. 139 Bildtext: **En lyckad uppgörelse.** Tysklands utrikesminister Joschka Fisher och president Tarja Halonen var nöjda med de villkor som ställdes för EU:s kandidatländer i Bryssel.

168 Ex. 139 Brödtext: Beslutet i Bryssel fattades i stort sett utgående ifrån den uppgörelse som Tysklands och Frankrikes ledare nådde föregående kväll. [...] Finlands särskilda orosmoment i Bryssel var ändå att i toppmötets beslut få med en resolution som garanterar de nordiska jordbruken specialstöd. Statsminister Paavo Lipponen lyckades med detta och i slutet av mötet kunde han berömma de förvånansvärt lyckade lösningarna, sett ur såväl EU:s som Finlands synvinkel.

som presenteras i avdelning 6.1. Bildtexter med temainfo förekommer ofta med antingen orienterande eller inledande bilder, extra- och redundansinfo med antydande bilder och länk- och bildinfo i sin tur med symboliserande bilder. Orsaken till detta är antagligen, att ju mer anknytning bilden har till det behandlade temat, desto lättare är det att formulera en bildtext som samspelar med såväl bilden som de andra textelementen – och helheten blir en optimalt fungerande artikel där elementen stödjer varandra och främjar förståelsen.

DEL IV

*Interreferens och begriplighet –
en sammanfattande diskussion*

8 Interreferens och begriplighet – en sammanfattande diskussion

En multimodal produkt som förmedlar information i både text och bild garanterar inte att själva budskapet som modaliteterna förmedlar når fram. Text och bild har egenskaper som gör att det ibland är svårt för läsaren att uppfatta sambandet mellan olika modaliteter eller inom en och samma modalitet. Sådana egenskaper beror ofta på att textelement och bilder är bristfälligt anknutna till varandra och till det övergripande temat. Utvidgningen av Europeiska unionen är ett utmanande ämnesområde för journalister eftersom de teman som behandlas i pressen varierar från mer vardagliga och för medborgarna näraliggande ämnen till mycket komplicerade ekonomiska och politiska frågor. I denna avhandling har jag studerat samspelet mellan text och bild i artiklar om EU-utvidgningen i de finska tidningarna *Helsingin Sanomat* och *Aamulehti* och i de svenska tidningarna *Dagens Nyheter* och *Svenska Dagbladet*. Artiklarna publicerades under oktober 2002 och maj 2004. Jag har betraktat materialet ur begriplighetssynvinkel och analyserat hurdana egenskaper artiklarnas textelement och bilder har, hur de anknyter till det behandlade ämnesområdet och temat och hurdana effekter de eventuellt åstadkommer hos läsaren.

Frågan om begripligheten löper som en röd tråd genom arbetet, men tyngdpunkten ligger ändå i första hand på analysen av modaliteterna och deras egenskaper i relation till den helhet som de utgör tillsammans. Utgående från de enskilda elementen och graden av samspelet mellan text och bild har jag sedan tagit ställning till begripligheten. För det första har jag koncentrerat mig på textelementen rubrik, ingress och brödtext för att få reda på hur elementen hänger samman och om artiklarna har ett makrotema som presenteras tidigt i texten. Detta har jag gjort med hjälp av en makrotema-analys och analys av textbindningen. Jag har också studerat EU-metaforik och dess påverkan på begripligheten genom att kartlägga hurdana metaforiska uttryck som används i anslutning till Europeiska unionen. För det andra har jag analyserat artiklarnas bildmaterial, dvs. egenskaper hos fotografier, grafik och teckningar. I synnerhet vid analysen av fotografier och teckningar har jag haft nytta av bildsemiotiken, men även analysen av grafiska framställningar grundar sig mer eller mindre på semiotikens grundbegrepp denotation och konnotation, även om det inte kommer lika explicit fram. För det tredje har jag studerat bildtexterna i förhållande till de andra textelementen och bilden samt deras roll som informationsförmedlare. I det följande diskuterar jag närmare interreferensen i tidningarna utgående från modaliteternas förmåga att förmedla begriplig information.

8.1 Optimalt fungerande helheter?

En optimalt fungerande rapportering i en multimodal produkt som en tidningsartikel förutsätter att modaliteterna används på ett relevant sätt. Det är viktigt att de textelement och bilder som fungerar inom ett och samma semiotiska rum samspelar med varandra och stödjer läsarens förståelse av det budskap som förmedlas. Hur har EU-artiklarna lyckats med detta? För att svara på den här frågan återkommer jag till syftet och diskuterar frågeställningarna var för sig.

1. Hurdana egenskaper har textelementen rubrik, ingress och brödtext, och bidrar de till förståelsen?

Rubrikerna i EU-artiklarna är antingen innehållsrubriker, citatrubriker eller samspelsrubriker. Majoriteten (i genomsnitt ca 80 %) är innehållsrubriker som vid första ögonkastet verkar meddela artikelns huvudinnehåll. Användning av innehållsrubriker brukar rekommenderas i olika handböcker, men för att de ska kunna anses vara informativa och stödja förståelsen av det som behandlas, måste de ha täckning i texten. Att en artikel förses med en innehållsrubrik, garanterar inte att artikeltemat direkt öppnar sig för läsaren. En samspelsrubrik eller en citatrubrik som presenterar artikens huvudfakta kan många gånger vara ett effektivare alternativ än en innehållsrubrik – i synnerhet om innehållsrubriken bara delvis eller inte alls täcker brödtextinformation. Resultatet av makrotema-analysen visar att en del av rubrikerna bara delvis täcker artikelinnehållet eller till och med saknar täckning. Täckningen är störst i de finska tidningarna där över 70 % av rubrikerna helt täcker innehållet i brödtexten och andelen rubriker som saknar täckning är 0–4 %. Andelen helt täckande rubriker i de svenska artiklarna är 50–60 % och över 10 % av rubrikerna saknar täckning.

Att rubriken har täckning i texten är redan i sig en egenskap som kan anses ha en positiv verkan på begripligheten, men utöver att en rubrik är informativ måste den också ha egenskaper som aktiverar och stödjer läsarens förförståelse. Sådana egenskaper kan hittas i synnerhet i de finska artiklarna där ca 80 % av rubrikerna kan anses vara begripliga. Rubrikernas begriplighet grundar sig på egenskaper som gör att läsaren kan tolka rubrikinnehållet med hjälp av det som man vet från tidigare. Om rubriken inte innehåller fackord, initialord, förkortningar eller nyskapande metaforer, blir det lättare för läsaren att placera rubriken i ett sammanhang och att aktivera sin förförståelse. Majoriteten av rubrikerna i materialet borde gå att förstå utan problem, men beroende på tidning förekommer det i ca 20–35 % av rubrikerna ändå egenskaper som inte stödjer begripligheten.

Ingresser förekommer bara i det svenska materialet. Ingressernas struktur, stil och innehåll kan variera beroende på vilken textgenre artikeln representerar. I fråga om nyheter borde ingresserna gå från det viktigaste mot mindre viktiga detaljer och svara på så många frågor som möjligt, medan ingresserna i reportage kan förmedla reporterns iakttagelser

i en mer ledig stil. Majoriteten av ingresserna i både DN och SvD är kärnfrågeingresser som presenterar artikelns huvudfaktum, men trots detta skulle många ingresser kunna omformuleras för att mer effektivt leda in läsaren i det behandlade temat.

Ju mer frågor ingressen svarar på desto bättre, men om ingressen upprepar brödtext-information onödigt mycket, kan ingressens ställning som ett viktigt element ifrågasättas. Oftast svarar ingresserna på tre frågor, dvs. frågorna *vem*, *vad* och *var* som också brukar räknas som de nödvändigaste för att läsaren ska bli informerad om artikelns viktigaste innehåll. Uppreppningsgraden i ingresserna i förhållande till brödtexten är dock över 30 % i båda svenska tidningarna, varför ingresserna inte kan anses fungera optimalt. Den högre uppreppningsgraden kan dels bero på att rubriken vanligen sätts på artikeln sist av en redigerare, vilket leder till att det i princip är rubriken som upprepar informationen i ingressen.

De finska tidningarna, som inte använder ingress, presenterar i över 60 % av artiklarna det viktigaste i början av **brödtexten**. Motsvarande siffra för de svenska tidningarna är betydligt lägre, ca 43–47 %, vilket kan bero på ingressernas existens. Som ett självständigt element borde brödtexten ändå i ett tidigt skede presentera den viktigaste informationen, eftersom det hjälper läsaren att skapa sig en uppfattning om textens makrostruktur. På samma sätt som för rubrikernas del kan de finska tidningarna oftare än de svenska därför anses bidra till tydligheten när det gäller brödtexternas struktur.

Viktigt för att läsaren ska kunna skapa sig en uppfattning om en texts makrostruktur är en välfungerande **textbindning**. Fungerande satskonnektion, referensbindning och tema–rema-struktur bidrar till att läsaren kan uppleva texten som sammanhängande. De undersökta tidningarna skiljer sig från varandra när det gäller brödtexternas tydlighet som kan mätas med hjälp av konnektivtäthet, bindningstäthet och bindningsstyrka samt kopplingstäthet. Skillnaderna är ändå inte entydiga mellan tidningarna, utan varierar beroende av bindningstyp.

När det gäller satskonnektion borde andelen explicita bindningar, i synnerhet andelen kausal konnektion, ökas i tidningarna för en tydligare information om orsaksförhållandena i EU-politiken. Den genomsnittliga konnektivtätheten är störst i de svenska tidningarna där ca 50 % av satserna har klar bindning, i jämförelse med de finska tidningarna där konnektivtätheten är ungefär 30 %. En välfungerande referensbindning och tydlig tema–rema-struktur kan dock minska behovet av satskonnektion. Enligt resultaten för dessa bindningstyper kan de finska tidningarna oftare än de svenska anses bidra till begripligheten. För referensbindningens del syns detta i synnerhet i andelen artiklar där ledfamiljerna signalerar makrotemat. Den procentuella andelen sådana artiklar i de finska tidningarna är ca 80–90 %, medan motsvarande andel i de svenska tidningarna är ca 70–75 %. Skillnaderna mellan tidningarna i tema–rema-strukturen är relativt små, men jämförelsen av de dominerande sammanlänkningstyperna har visat att den textuella kohesionen är störst i de finska tidningarna. Sammanlänkningstypen temaprogression

dominerar visserligen i alla tidningar, men de finska tidningarna har å ena sidan en procentuellt större andel temaupprepning, å andra sidan en procentuellt mindre andel temaväxling, vilket tyder på klarare sammanlänkning.

EU-metaforiken består av många olika metaforkomplex som alla bjuder på en viss syn på utvidgningen av Europeiska unionen som process. Metaforiken hämtar sina uttryck från enkla och vardagliga företeelser, och därför bidrar de också till begripligheten. Ett stort antal metaforiska uttryck i en enskild tidningsartikel är ändå inte i sig en faktor som ökar förståelsen av det behandlade ämnet. Tvärtom kan ett stort antal varierande metaforer i vissa fall försvåra det för läsaren att bilda sig en uppfattning om ämnet. Avgörande för metaforikens stödjande påverkan på begripligheten är i stället den regelbundna förekomsten av vissa metaforiska uttryck på lång sikt. När det gäller användningen av metaforer i mitt material skiljer sig de undersökta tidningarna inte nämnvärt från varandra. EU-utvidgningen gestaltas i första hand med hjälp av färd- och spelmetaforer som har procentuellt störst andel förekomster när materialet betraktas i sin helhet. Den mest frekventa kategorin i AL är dock krigsmetaforer och i DN husmetaforer. De vanligaste metaforkomplexen ger en viss uppfattning om EU-utvidningens karaktär och också om de olika tidningarnas syn på detta politiska fenomen, varför de också kan underlätta förståelsen av själva utvidgningsprocessen och förhållandena i unionen efter utvidgningen.

2. *Hurdana bilder används och hurdana betydelser förmedlar de?*

Artiklarna om utvidgningen av EU innehåller tre typer av bilder: fotografier, teckningar och grafiska framställningar. **Fotografierna**, som utgör största delen av bildmaterialet, förmedlar betydelser som betraktaren blir medveten om genom de konnotationer som bilden väcker. Delbetydelsorna i bilden fungerar som konnotatorer som hjälper läsaren att anknyta bildobjekten till det tema som behandlas. Samtidigt kan konnotatorerna leda läsarens tankar till djupare betydelser som sträcker sig utanför bildens ramar, det vill säga till myter som förstärker redan existerande uppfattningar och den vägen påverkar läsarens tolkningar.

Jag har indelat fotografierna i fyra kategorier i förhållande till deras anknytning till det i textelementen behandlade ämnesområdet och temat, dvs. i orienterande, inledande, antydande och symboliserande bilder. Rapporteringen om EU-utvidgningen innebär ämnesområden som anknyter till den internationella politiken eller till ekonomin, vilket gör att de teman som behandlas ofta är abstrakta och svåra att avbilda med hjälp av fotografier. Detta kan anses vara orsaken till att det inte förekommer fler än två *orienterande bilder* där bildens innehåll direkt anknyter till artikeltemat och stödjer läsarens förförståelse om det som behandlas (den ena i DN och den andra i HS). Fotografiernas relation till temat grundar sig i stället oftast på en närhetsrelation där bildobjekten metonymiskt ansluter sig till det som behandlas i artikelns textelement. Sådana här *antydande bilder* dominerar i alla tidningar med en i genomsnitt 57,3 % andel av det totala antalet fotografier.

Det som skiljer de undersökta tidningarna från varandra är andelen bilder som kan anknytas till det ämnesområde som behandlas och bilder som har den svagaste anknytningen till det som rapporteras i texten. Bilder av den förstnämnda typen, dvs. *inledande bilder*, som i grova drag förmedlar artikelns ämnesområde, utgör i de finska tidningarna den näst största kategorin efter antydande bilder med i genomsnitt en 29,7 % andel av alla fotografier. I de svenska tidningarna är antalet inledande bilder däremot mycket litet, tillsammans bara tre fotografier. I stället innehåller de svenska tidningarna näst mest bilder av den andra typen, dvs. *symboliserande bilder* (i genomsnitt 32,8 % av fotografierna). De symboliserande bilderna fungerar enligt namnet som symbol för den i texten behandlade företeelsen och kan anknytas till temat endast med hjälp av minsta gemensam nämnare. Även de finska tidningarna innehåller några symboliserande bilder, men deras andel av alla fotografier är mindre, ca 16 % av alla fotografier. Samspelet mellan fotografierna och de ämnesområden som behandlas i textelementen kan alltså anses vara välfungerande i de finska tidningarna på grund av det större antalet inledande bilder.

Utöver fotografiernas allmänna relation till artikeltemat har jag studerat bildernas innehåll närmare och fäst uppmärksamhet på hur själva bildobjektet, dvs. det som fotografiet föreställer, påverkar tolkningen. Jag har indelat fotografierna i porträttbilder, situationsbilder och miljöbilder. Fotografierna i materialet är mycket personcentrerade. Andelen *porträttbilder* är stor i alla tidningar, ca 60–70 % av alla fotografier. De föreställer antingen politiker eller vanliga medborgare i person-, miljö- eller aktionsporträtt. Detta kännetecknar väl ämnesområdet EU, eftersom unionens verksamhet framför allt grundar sig på social interaktion mellan individer.

Med avseende på begripligheten stödjer traditionella personporträtt inte betraktaren tillräckligt mycket i tolkningsprocessen. För att porträttbilderna ska hjälpa till att anknyta bildobjekten till det behandlade temat, behövs det flera detaljer i bilden som kan hjälpa betraktaren i tolkningen. Därför kan både aktions- och miljöporträtt anses stödja begripligheten effektivare än personporträtt. De handlingar och retoriska gester som avbildas i aktionsporträtt, samt den för bildobjektet typiska omgivning som syns i miljöporträtt, underlättar det med andra ord för läsaren att skapa sig en förförståelse av de avbildade personerna och deras anknytning till temat. När materialet betraktas i sin helhet, kan man konstatera att tidningarna innehåller flest aktionsporträtt (27,9 % av alla fotografier) och minst miljöporträtt (15 % av alla fotografier). Fotomaterialet i SvD skiljer sig dock från de andra tidningarna på grund av en hög andel personporträtt (35 % av alla fotografier). Ur begriplighetssynvinkel skulle ett större antal miljöporträtt i stället för personporträtt kunna bidra till att samspelet mellan text och bild fungerade på ett effektivare sätt.

Utöver porträttbilder innehåller artiklarna också situationsbilder och miljöbilder. *Situationsbilder* är spontant tagna fotografier där själva situationen, i stället för de avbildade personerna, spelar huvudrollen. Den procentuella andelen situationsbilder är

störst i SvD och AL (ca 20 % av alla fotografier i båda tidningarna). *Miljöbilder*, som föreställer en byggnad, en plats eller ett landskap i något europeiskt land, förekommer mer sällan i materialet (i genomsnitt 13 % av alla fotografier). Innehållet i miljöbilder och situationsbilder bidrar ändå inte i sig till begripligheten, utan man måste ta hänsyn till samspelet mellan modaliteterna. Miljöbilderna anknyter i mitt material rätt bra till de behandlade temana och fördelen med dem är att de också skapar verklighetsintryck av omständigheterna i de länder som artiklarna rapporterar om. Miljön spelar en viktig roll även på situationsbilder, eftersom omgivningen kan underlätta det för läsaren att anknyta bilden till det behandlade temat.

De **grafiska framställningarna** i materialet utgörs av kartor, diagram och andra typer av grafiska presentationer som tabeller och nyhetsgrafik. *Kartor* kan antingen användas som artikelns huvudillustration eller vid sidan av ett fotografi. Kartorna i materialet är lägeskartor, som hjälper läsaren att lokalisera de händelser som behandlas i texten, eller koropletkartor som gör det lättare att uppfatta dimensioner i förhållanden mellan medlemsländerna. Kartans egenskap att avbilda stora områden i en liten storlek och förmågan att sammanfatta textinformation lämpar sig som tydliggörande element i EU-artiklar som ofta behandlar komplicerade teman.

Diagrammen i materialet fördelar sig på olika typer av stapeldiagram, kurvdiagram och cirkeldiagram. De används för att visa trender och tendenser eller för att jämföra olika delar av en viss helhet. Diagram skiljer sig från kartor och i synnerhet från fotografier i att de kräver att man fördjupar sig i bildens innehåll innan man kan förstå det budskap som den förmedlar. Detta kan även anses vara en nackdel med tanke på begripligheten, eftersom tolkning av diagram förutsätter att man kan analysera och utvärdera numerisk data. En något större andel diagram bidrar alltså inte automatiskt till begripligheten. Antalet grafiska framställningar varierar i tidningarna från total avsaknad till en fjärdedel av alla bilder. SvD skiljer sig tydligt från de andra tidningarna i och med den största andelen diagram som utgör över 70 % av alla grafiska presentationer och över 20 % av alla bilder i materialet. De andra tidningarna har i stället för diagram satsat på kartor. Flest kartor används i AL där de utgör en fjärdedel av alla bilder.

De **teckningar** som förekommer i EU-artiklarna är i huvudsak skämtteckningar. En av styrkorna hos teckningar jämfört med fotografier är att de har förmågan att samtidigt avbilda olika, ofta abstrakta situationer. Skämtteckningar hämtar t.ex. ofta sina teman från olika metaforiska uttryck som kan knytas till det fenomen som behandlas i artikeln. Utgående från att de undersökta artiklarnas textelement innehåller en mycket varierande skala av olika metaforkomplex som EU beskrivs med och som kunde ge upphov till skämtteckningar, är andelen teckningar relativt liten i mitt material där bara två av de fyra undersökta tidningarna (DN och HS) har använt teckningar i sina artiklar. Men på grund av att skämtteckningen oftast uppfattas som humoristisk, passar den inte heller som illustration till alla artiklar. Det viktigaste är ju att se till att de bilder som väljs är relevanta

för situationen och används enligt den stil som behandlingen av temat förutsätter. De betydelser som teckningarna förmedlar är starkt knutna till olika konnotationer som bilden för med sig. Konnotationerna, som också lätt förvandlas till myter, påverkar i sin tur hur budskapet i texten tas emot. Med hjälp av teckningar är det mycket lättare att styra läsarens tolkningar än med hjälp av autentiska fotografier som till stor del är beroende av hur verkligheten ser ut. Den genomsnittliga andelen teckningar i tidningarna är ca 7,5 % av alla bilder. Förekomsten av teckningar i måttlig omfattning ger omväxling till fotografier och bjuder på ett annorlunda sätt att närma sig de ofta rätt komplicerade EU-frågor som behandlas i pressen. Tolkningen av teckningarna är ändå mycket beroende av betraktarens förmåga att associera innehållet i bilden till det rapporterade temat.

3. Vad är bildtexternas roll?

Bildtextens roll som ett informationsförmedlande element är viktig, eftersom den i bästa fall skapar en sådan förbindelse mellan bild och brödtext som ökar förståelsen av båda elementen. Förhållandet mellan bildtexten och de andra elementen är dock relativt komplicerat. Långt ifrån alla bildtexter lyckas med uppgiften att både berätta om bilden och ge relevant information som sammanfattar eller kompletterar brödtexten, när detta dessutom ska göras utan att informationen upprepas i onödan i artikelns andra element. Det är inte helt ovanligt att relationen mellan bild och bildtext är motsägelsefull, när bilden visar ett och bildtexten berättar annat – eller att det finns en så stor klyfta mellan bilden och brödtexten att inte ens bildtexten kan skapa en bro som förenar elementen till en fungerande helhet.

Bildtexter förekommer nästan enbart under fotografier. Jag har betraktat bildtexterna utgående från deras innehåll i förhållande till artikelns övergripande tema, och delat in dem i fem olika informationstyper. När man betraktar materialet i sin helhet utgör informationstypen *temainfo*, som både kommenterar bilden och ger artikelns huvudfaktum i en sammanfattad form, majoriteten av bildtexterna i hela materialet med en 26,4 % andel. I HS och DN är *temainfo* den mest använda bildtexttypen med över 30 % andel av alla bildtexter, vilket kan anses vara gynnsamt för begripligheten. Resultatet kan också anses vara ett tecken på att bildtext behövs som element som ökar samspelet mellan bild och brödtext.

Informationstypen *redundansinfo*, som består av ordagrann eller parafrastisk upprepning av brödtexten, rekommenderas inte i journalistiska handböcker, men ändå används den relativt flitigt i tidningarna (i genomsnitt 22,9 % av alla bildtexter). Med avseende på begripligheten kan en bildtext med *temainfo* eller en bildtext som tillför relevant extrainformation till det som behandlas i brödtexten anses vara ett bättre alternativ. Andelen bildtexter med den sistnämnda typen, dvs. *extrainfo*, är störst i AL där den förekommer i 28 % av bildtexterna. Trots att även andelen *redundansinfo* (36 % av alla bildtexter) är större än i de andra tidningarna, kan bildtexterna i AL anses gynna begripligheten, eftersom tidningen inte innehåller bildtexter med informationstypen

bildinfo. Den här informationstypen, som bara koncentrerar sig på att upprepa det som syns på bilden på bekostnad av att det förblir oklart hur bildobjektet ansluter till det som behandlas i artikeln, representerar det svagaste samspelet mellan bild och brödtext. I SvD utgör bildinfo över 40 % av alla bildtexter, vilket visar att formuleringen av bildtexter inte är lika lyckad som i de andra tidningarna.

En nästan lika stor del av bildtexterna i alla tidningar (i genomsnitt 15,7 %) består av informationstypen *länkinfo* som är en mer tillkämpad form av bildtexter. Enligt namnet försöker man med länkinfo skapa en förbindelselänk mellan bild och brödtext om elementen annars inte riktigt passar ihop. En bildtext som innehåller en konstgjord förbindelselänk till artikeltemat gynnar ändå inte begripligheten. Av den anledningen borde andelen bildtexter med både länk- och bildinfo minskas i tidningarna. Eftersom den informationstyp som bildtexten i en artikel representerar ofta är i linje med den bildtyp som används i artikeln, borde särskild uppmärksamhet fästas på både valet av bilder och utformningen av bildtexter.

4. Står textelementen och bilderna i ett relevant förhållande till varandra och de teman som behandlas – samspelar modaliteterna?

När både textelement och bilder har egenskaper som underlättar det för läsaren att se ett sammanhang och skapa sig en uppfattning om det behandlade temat blir tidningsartikeln en helhet som är lätt att läsa och förstå. När det gäller bilder har jag kommit fram till att sådana bilder vars denotation och konnotationer sammanfaller med antingen temat eller ämnesområdet i artikeln (orienterande och inledande bilder) stödjer läsaren mest när det gäller att förstå artikelns budskap i sin helhet. En annan sak är hur mycket information om bilden det borde gå att finna i textelementen eller vice versa för att förhållandet ska anses vara relevant med tanke på budskapet i sin helhet. Kan man till exempel anta att förståelsen påverkas positivt om bildobjektet identifieras i bildtexten, men inte nämns i de andra textelementen? Ja, möjligen underlättas begripandet av det som sändaren velat kommunicera med bilden, men definitivt inte förståelsen av hela artikeln, eftersom det saknas en eller flera länkar, vilket leder till att samspelet inte fungerar optimalt. Viktigt är att alla element inom det semiotiska rum som en tidningsartikel utgör samspelar med varandra. Utgående från detta fyller tre av de fyra bildtyperna kriteriet att bildinnehållet ska kunna anknytas till det som behandlas i artikeln. Orienterande, inledande och antydande bilder består alla av ett sådant bildinnehåll som ligger i linje med artikelns textelement. Symboliserande bilder, vars innehåll inte tas upp annat än högst i bildtexten, underlättar däremot inte förståelseprocessen, utan orsakar ofta huvudbry när man försöker hitta den gemensamma nämnaren.

Vad angår de grafiska framställningarna och teckningarna kan deras samspel med textelementen och temana anses vara annat än fotografiernas. Kartor representerar t.ex. ett neutralare sätt att bilda tidningsartiklar än fotografier, och de budskap som de förmedlar går oftast, nästan automatiskt, att anknyta till artikelns tema. Kartor förekommer ofta som

extra bindningar mellan textelementen och fotografiet, vilket gör att interreferensen i hela artikeln blir bättre. De kartor som förekommer vid sidan av ett fotografi kan t.ex. anses öka samspelet mellan modaliteterna, eftersom de direkt visar läsaren vilket land/vilka länder som behandlas i texten och var fotografiet är taget. Färgade ytor i koropletkartor innebär dock i vissa fall en risk att informationen i framställningen misstolkas av betraktaren, eftersom stora ytor får mer färg än små och därför framstår som mer påfallande. Kartornas fördelar är ändå större än nackdelarna, och därför kan en större andel kartor anses vara en resurs som bidrar till både samspel och begriplighet.

Användningen av diagram som åskådliggörande element kräver mycket mer arbete än användningen av kartor för att läsaren ska uppfatta vad man har velat uppnå med diagrammet och för att figuren ska samspela med artikeltemat. För det första måste diagram ha en egen rubrik som ska vara i linje med både figuren och det övergripande temat i artikeln. För det andra ska själva budskapet i diagrammet vara relevant med tanke på det som behandlas. Problematisk blir tolkningen i synnerhet om informationen i grafiken inte samspekar med artikelns andra element eller om grafiken är missvisande genom att den grafiska bilden och de siffror som förekommer skapar ett förvrängt intryck av verkligheten. I mitt material syns sådana här problem ofta i SvD som innehåller flest diagram.

Teckningarnas samspel med de andra elementen är beroende av läsarens förmåga att associera budskapet till det övergripande temat i artikeln. Teckningarna saknar i regel bildtexter varför det också saknas ett element som kunde fungera som förbindelselänk mellan bild och brödtext och hjälpa läsaren vid tolkningen av bilden. Teckningens denotation och de konnotationer som den väcker bidrar ändå till att teckningen oftast går att anknyta till temat.

Som sammanfattande svar på frågan om modaliteterna samspekar, kan konstateras att de både gör det och inte gör det. Ett interreferensförhållande där text och bild fungerar inom ett och samma semiotiska rum, men behåller var sin egen position, är på sätt och vis en mer utmanande relation än ett förhållande där modaliteterna samexisterar. I jämförelse med t.ex. reklamaffischer, där text och bild ofta är blandade på samma yta, är det som om text och bild i tidningsartiklar hela tiden måste anstränga sig för att åstadkomma gemensamma betydelser – samtidigt som de har var sitt eget utrymme och sina egna styrkor och svagheter med avseende på förmedling av temat. Därför kan det också hända att samspelet mellan modaliteterna i tidningsartiklar gestaltar sig rätt osystematiskt. I bästa fall drar alla element åt samma håll och gör att läsaren har lätt att hänga med. I värsta fall söker text och bild varandra i hopp om att i läsarens tankar förenas till en förnuftig helhet. Det som i mitt material ändå kan anses stödja samspelet är att text- och bildelementen i majoriteten av artiklarna skapar en helhet som ger läsaren möjlighet att orientera sig i det som behandlas.

5. *Vad är gemensamt för tidningarna med avseende på samspelet mellan text och bild och hur skiljer de sig åt?*

I fråga om samspelet text–bild finns det många likheter mellan de undersökta tidningarna, men det förekommer också skillnader. Resultatet av den här undersökningen visar att skillnaderna inte i första hand förekommer mellan de enskilda tidningarna, utan mellan de finska och svenska tidningarna. Skillnaderna mellan resultaten för de finska tidningarna är alltså relativt små och på samma sätt ligger också resultaten för de svenska tidningarna rätt nära varandra. Detta ger upphov till en diskussion och vidare forskning kring de möjliga nationella skillnaderna mellan finsk och svensk journalistik. Även om de rekommendationer som i litteraturen har getts om tidningsspråket i stort sett är gemensamma i båda länderna, kan journalisternas faktiska arbetssätt skilja sig från varandra beroende på landet.

Till likheterna hör bl.a. att artiklarna i alla tidningar i stort sett består av samma element som kan kategoriseras enligt likadana principer. Det som i det här avseendet ändå skiljer tidningarna från varandra är att de finska tidningarna i mitt material saknar ingress, vilket för sin del kan ha betydelse för såväl överskådligheten och dispositionen som för samspelet mellan elementen. Gemensamt för rubrikerna i de olika tidningarna är att en klar majoritet av dem är innehållsrubriker. Tidningarna skiljer sig ändå från varandra i förhållande till rubrikernas informativitet. Både rubrikernas begriplighet och täckning i texten har visat sig vara störst i de finska tidningarna.

När det gäller bilder liknar tidningarna varandra i det att bildutbudet består av fotografier, grafiska framställningar och teckningar (de sistnämnda förekommer bara i DN och HS). Fotografierna kan i alla tidningar kategoriseras efter deras innehåll som porträttbilder, situationsbilder och miljöbilder, men också efter bildernas anknytning till det övergripande temat. Som det konstateras ovan förekommer skillnaderna mellan de finska och svenska tidningarna i synnerhet i fråga om fotografiernas relation till artikeltemat. Den svenska tidningen SvD skiljer sig dock från DN (och från de finska tidningarna) bl.a. på grund av den klart större andelen porträttbilder och diagram. Skillnaden syns också i andelen bildtexter med informationstypen bildinfo som dominerar i SvD, men förekommer bara i liten utsträckning i de andra tidningarna.

När allt kommer omkring, har de finska tidningarna visat sig ha ett välfungerande samspel mellan modaliteterna och många egenskaper som stödjer begripligheten av de teman som behandlas i artiklarna. Artiklarna i HS och AL består med andra ord ofta av sådana text- och bildelement som samspelar med varandra och har en relevant anknytning till det behandlade temat, och som därmed bidrar till begripligheten. De svenska tidningarna är mer komplicerade och saknar oftare ett inbördes samspel. Utöver i fotomaterialet, där det ingår ett större antal symboliserande bilder, syns detta bl. a. i textelementens struktur och innehåll, eftersom läsaren till följd av en något mer komplicerad textbindning, svårare rubriker och onödigt upprepning inte alltid kan dra maximal nytta av det budskap som förmedlas.

6. *Kan rapporteringen om EU-utvidgningen i sin helhet anses vara begriplig för den tidningsläsande allmänheten?*

Begriplighetsbegreppet kan förstås på många olika sätt, men utgående från de faktorer som jag studerat i den här undersökningen (se avd. 2.3) kan det konstateras att de undersökta artiklarna i allmänhet kan anses vara begripliga även för en tidningsläsare som inte har stora bakgrundskunskaper om EU-utvidgningen. Detta beror på att artiklarnas utformning på både makronivå (sammanlänkning mellan elementen) och mikronivå (sammanlänkning mellan meningarna i brödtexten) fungerar på ett sådant sätt att läsaren har en möjlighet att tillägna sig information. Som det framgår av det ovsagda varierar de på begripligheten inverkanse faktorerna likväl mellan de enskilda artiklarna. Överskådligheten och dispositionen hos artiklarna har inte alltid signalerats tydligt genom framhävmg av huvudbudskapet, och samspelet mellan elementen kan ibland förbli oklart.

Den sjätte forskningsfrågan kan också diskuteras i ljuset av Palms (2002) kriterier för EU-journalistik och Grices (1975) maximer för effektiv kommunikation (se 1.4.2). Det som Palm kallar närvarokriteriet kan anses bli fyllt i och med att den utvidgande unionen ofta behandlas ur medborgarnas synvinkel samtidigt som den gestaltas som en relativt komplex politisk organisation. Relevanskriteriet hos Palm innebär egentligen flera synpunkter på välfungerande rapportering något som Grice indelar i tre olika maximer: kvantitetsmaxim, relevansmaxim och sättsmaxim. Den förstnämnda förutsätter att informationen ges i lagom mängd. Detta blir uppfyllt i mitt material i den meningen att tidningarna under de perioder då utvidgningen varit aktuell dagligen har rapporterat om utvidgningens olika faser och mångsidigt presenterat de nya kandidatländerna, vilket har möjliggjort att läsarna åtminstone har haft möjlighet att hålla sig orienterade. Relevansmaximen realiseras i materialet i den bemärkelsen att majoriteten av artiklarna kan anses ha ett fungerande samspel mellan modaliteterna, vilket gör att läsaren kan hänga med i rapporteringen. Markörer för relevansmaximen kan anses vara bl.a. rubriker som täcker brödtextinnehållet, bilder som inleder läsaren i temat eller ämnesområdet och bildtexter som berättar allmänt om temat och sammanfattar det väsentliga. De här egenskaperna ansluter sig, vid sidan av klara uttryck och sammanhängande meningar, också till sättsmaximen som avser en tydlig och begriplig framställning.

Kvalitetsmaximen, som hos Palm motsvaras av autonomikriteriet, innebär objektiv och sanningsenlig rapportering. Dessa är egenskaper vars realisering i tidningar är mycket svårare att utvärdera än de andra kriterierna, och det har inte heller varit mitt syfte. Objektiviteten och sanningsenligheten tillhör som väsentliga delar i journalistiken, men samtidigt styr olika innehållsliga aspekter läsaren i tolkningen av texten. Detta gör att mottagaren omedvetet kan acceptera betydelser som inte innefattar hela sanningen. När det explicita innehållet i en tidningsartikel kombineras med de konnotationer, myter och metaforer som behandlingen av temat väcker hos läsaren, kan sändaren inte vara säker på hurdan uppfattning var och en läsare i sista hand bildar sig om det behandlade ämnet.

8.2 Diskussion om materialet och metoden

Materialets storlek brukar vara en tvistig fråga som vållar problem för många forskare. Hur mycket material är tillräckligt? Som en allmän tumregel kan hållas att så länge stoffet inte verkar upprepa samma karakteristika kan man samla in mer material. Vid själva insamlingen kan det dock vara svårt att avgöra när materialet har fyllt detta kriterium, i synnerhet när man inte nödvändigtvis i ett så tidigt skede vet ur hur många olika synvinklar man kommer att undersöka materialet. Också mitt material har visat sig vara å ena sidan för litet, å andra sidan för stort. När det gäller analys av textbindning har materialets storlek gjort analysarbetet mycket jobbigt och tidskrävande. För att få ett så reliabelt resultat som möjligt har jag ändå valt att analysera hela texter i stället för bara vissa delar som man kunde ha avgränsat t.ex. med stickprov. Med avseende på analys av bilder kunde det däremot ha varit nyttigt att ha ett ännu större material. Eventuellt skulle det större materialet ha innehållit fler orienterande bilder, vilket skulle ha möjliggjort en bredare jämförelse mellan bildernas egenskaper och gett mer stöd för analysen.

De analyserade EU-artiklarna bjuder på en bred skala av texter, som representerar olika tidningstyper, och olika typer av bilder som alla har sina egna egenheter. Utöver materialets storlek har därför också de undersökta artiklarnas heterogenitet i vissa fall gjort analysarbetet mer utmanande än om materialet hade bestått av artiklar inom en viss genre. Med avseende på begripligheten och samspelet mellan text och bild har textgenren ändå inte spelat en avgörande roll i min undersökning, eftersom analysen utgår ifrån sådana faktorer som är centrala i fråga om förmedling av temat, oberoende av vilken genre artikeln i första hand kan anses representera.

Vad angår undersökningens validitet har de valda metoderna visat sig vara användbara, även om undersökningen grundar sig på olika typer av metoder för undersökningen av text och bild. Som stilanalys i allmänhet är också min undersökning en kombination av kvalitet och kvantitet där förekomsten av olika stilistiska aspekter i text och bild studeras både utifrån mängden och ur en djupare och mer värderande synvinkel. De kvantitativa jämförelserna har gjorts för att man ska kunna jämföra de undersökta tidningarna med varandra, men siffrornas roll i undersökningen är ändå liten jämfört med den kvalitativa ansatsen. Resultaten av de olika delanalyserna i undersökningen står i linje med varandra, vilket för sin del är ett tecken på hög reliabilitet. Detta leder också till att resultaten i viss mån kan generaliseras till att gälla tidningsartiklar i allmänhet. De fyra bildtyperna går t.ex. att tillämpa även vid andra typer av analyser av tidningsmaterial än EU-artiklar. Nackdelen med indelningen av fotografierna i kategorier efter förhållandet till artikeltemat är dock att det ibland kan vara svårt att avgöra vilken kategori en bild tillhör – i synnerhet skillnaden mellan orienterande och inledande bilder är relativt liten, varför kategorierna också ibland kan överlappa varandra.

Varje undersökningsmetod har sina brister. Användningen av bildsemiotiken och de olika faktorer som kan tänkas bidra till begripligheten leder till att analysen alltid präglas av en viss mängd subjektivitet eller forskarens "intuition", eftersom betydelser ju i sista hand är beroende av den tolkande individens personliga uppfattningar. Därför kan man inte heller dra några alltför entydiga slutsatser om mina resultat i den här undersökningen. Snarast kan analysen anses ge riktlinjer för hur samspelet mellan text och bild kan undersökas och förhoppningsvis väcker den också diskussion. Men det behövs fler undersökningar för att man ska förstå hurdan påverkan samspelet mellan text och bild har på begripligheten i multimodala produkter.

För framtida forskning vore det intressant att använda informanter och testa hur teorin om de fyra bildtyperna i förhållande till textelementen och artikeltemat fungerar i praktiken. Samma artiklar kunde testas både med och utan bilder, då man också skulle kunna få svar på frågan i hur stor utsträckning bilderna över huvud taget ökar begripligheten av EU-artiklar. Likaså vore det intressant att utgå från ett motsvarande material, som består av bildsatta EU-artiklar och samma typ av frågeställningar, men i stället för att göra en synkron undersökning skulle man kunna anlägga ett diakront perspektiv och ta reda på om materialet har förändrats under en längre tidsperiod. Ytterligare en möjlighet vore att jämföra hur samspelet text-bild fungerar i elektroniska nättidningar jämfört med vanliga papperstidningar. Som det konstaterades ovan, bjuder dessutom en kartläggning av eventuella nationella skillnader i journalisternas arbetssätt i Finland respektive Sverige på ett intressant tema för vidare forskning.

Ett annorlunda perspektiv på analysen skulle man få om materialet betraktades ur en klart sociosemiotisk synvinkel. Den här typen av analys beskrivs i sin helhet i *Reading images – the grammar of visual design* av Kress och van Leeuwen (1996/2006). Personligen anser jag att teorin lämpar sig bäst i analys av t.ex. reklam, affischer, webbsidor och broschyrer, och många av de forskare som har valt den sociosemiotiska modellen som metod undersöker just den här typen av material i sin undersökning (t.ex. Björkvall 2003, Karlsson 2002, Lassus 2010). Vid undersökning av enskilda tidningsartiklar kan modellen vara svårare att tillämpa redan på grund av att tidningssidans layout som utgör en viktig del av den textuella metafunktionen saknas i analysen. Därför borde en sådan undersökning utvidgas till att omfatta hela tidningssidan. I varje fall vore det intressant att se hurdana resultat en sociosemiotisk analys av EU-artiklar leder till. I en sådan undersökning skulle man också kunna tillämpa begreppet modelläsare.

Forskning kring text och bild i allmänhet öppnar dörrar till bättre förståelse av multimodala produkter och via den vägen kan de också utvecklas till att optimalt stödja mottagaren i förståelseprocessen. Därför är det mycket viktigt att olika typer av produkter som innehåller både text och bilder även i framtiden utforskas och analyseras ur begriplighetssynvinkel. Man ska också komma ihåg att stilen först och främst är ett resultat av val mellan flera alternativ. Också i EU-artiklar har de val som reportern, redigeraren och

fotografen gör en stor betydelse för hurdan helhet artikelns enskilda element tillsammans skapar. Om elementen bidrar till att stödja läsaren i förståelseprocessen, är resultatet ett optimalt fungerande samspel mellan text och bild vilket gör det multimodala budskapet begripligt.

Referenser

- Aamulehti: Yritystiedot. [http://www.aamulehti.fi/yritystiedot/yritystiedot/\(3.6.2010\)](http://www.aamulehti.fi/yritystiedot/yritystiedot/(3.6.2010)).
- Aisla, Tiina: *Aamulehden historiaa 1940–60*. Tampereen yliopisto, Tampere. <http://www.uta.fi/koskivoimaa/liikkuminen/1940-60/aamulehti.htm> (17.6.2003).
- Alma Media, 2009: Aamulehti. <http://www.almamedia.fi/aamulehti> (16.10.2009).
- Andén-Papadopoulos, Kari, 1994: Pressbild som världsbild. Den pressfotografiska nyhetsbildens ideologiska potential. I: Carlsson, Ulla & Feilitzen, Cecilia von & Holmqvist, Tove, & Ross, Sven & Strand, Hans (red.): *Kommunikationens korsningar. Möten mellan olika traditioner och perspektiv i medieforskningen*. Nordicom-Sverige, Göteborgs universitet, Göteborg, s. 187–198.
- Andén-Papadopoulos, Kari, 2000: *Kameran i krig. Den fotografiska iscensättningen av Vietnamkriget i svensk press*. Brutus Östlings Bokförlag Symposion, Stockholm/Stehag.
- Ander, Jan-Erik, 2003: *Tredje språket – kommunikation med flera sinnen*. Bokförlaget Arena i samarbete med Bild & Ord Akademin, Värnamo.
- Andersson, Eric, 1993: *Grammatik från grunden. En koncentrerad svensk satslära*. Hallgren & Fallgren, Uppsala.
- Andersson-Ek, Per & Andréasson, Kenth & Edwardsson, Åke, 1998: *Göra tidning*. Ordfront förlag, Stockholm.
- Baggaley, Jon, 1980: *The Psychology of the TV Image*. Gower Publishing Company Limited, Westmead/Farnborough.
- Barthes, Roland, 1961 (1984): Sanoma valokuvassa. Teoksessa: Lintunen, Martti (toim.): *Kuvista sanoin 2*. Suomen valokuvataiteen museon säätiö, Porvoo, s. 120–137.
- Barthes, Roland, 1964a (1990): *Elements of Semiology*. The Noonday Press, New York.
- Barthes, Roland, 1964b (1976): Bildens retorik. I: Aspelin, Kurt (red.): *Tecken och tydning: till konsternas semiotik*. PAN/Norstedt, Stockholm, s. 114–130.
- Barthes, Roland, 1970: *Mytologier*. Bo Cavefors Bokförlag, Uddevalla.
- Barthes, Roland, 1982: *La Chambre Claire. Note sur la photographie*. Gallimard, Paris.
- Bartlett, Frederic C., 1932: *Remembering: A study in experimental and social psychology*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Bergström, Annika & Wadbring, Ingela, 2010: Nya tidningsformer – konkurrenter eller komplement? I: Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red.): *Nordiskt ljus*. SOM-rapport nr. 50. Göteborgs universitet, Göteborg, s. 381–391.
- Biber, Douglas, 1989: A Typology of English Texts. In: *Linguistics* 27 (1), s. 3–43.
- Björnsson, Carl Hugo, 1968: *Läsbarhet*. Liber, Stockholm.
- Björkvall, Anders, 2003: *Svensk reklam och dess modelläsare*. Acta universitatis Stockholmiensis. Stockholm Studies in Scandinavian Philology. New Series 31. Almqvist & Wiksell International, Stockholm.

- Björkvall, Anders, 2009: *Den visuella texten: multimodal analys i praktiken*. Hallgren & Fallgren, Stockholm.
- Corner, John, 1991: Meaning, Genre and Context: The problematics of 'Public Knowledge' in the New Audience Studie". In: Curran, James & Gurevitch, Michael (eds.): *Mass Media and Society*. Edward Arnold, London, s. 267–284.
- DN.se 2009: Korta fakta. <http://www.dn.se/info/korta-fakta-1.519470> (16.10.2009).
- Daneš, František, 1981: Om en lingvistisk analys av textens struktur. I: Kamiński, Jerzy de & Lavin, Gösta (red.): *Textkoherens*. Uppsala Slavic Papers 2. Uppsala universitet, Uppsala, s. 39–46.
- Dijk, José van, 2002: No Images without Words. Continuity in a Multimedia Culture. In: Gierstberg, Frits & Oosterbaan, Warna (eds.): *The Image Society. Essays on Visual Culture*. NAI Publishers/Nederlands Foto Instituut, Rotterdam, s. 34–43.
- Dijk, Teun A. van, 1980: *Macrostructures: an interdisciplinary study of global structure in discourse, interaction, and cognition*. Erlbaum, Hillsdale, NJ.
- Edwardson, Mickie & Grooms, Donald & Pringle, Peter, 1976: Visualization and TV news information gain. In: *Journal of Broadcasting* 20, s. 373–380.
- Ekberg, Lena, 2010: muntl. Begripliga och obegripliga metaforer. Föreläsning i Språkforum i Stockholm 26.5.2010. <http://www.ur.se/play/158630> (18.6.2010).
- Ekvall, Ulla, 1995: Läroboken – begripligt och intressant? I: Strömquist, Siv (red.): *Läroboksspråk. Om språk och layout i svenska läroböcker*. Ord och stil 26. Hallgren & Fallgren, Uppsala, s. 47–76.
- Elveson, Gunnar, 1979: *Reportaget som genre. Avdelningen för litteratursociologi vid litteraturvetenskapliga institutionen*. Uppsala universitet, Uppsala.
- Ellis, Barbara G., 2001: *The Copy-Editing and Headline Handbook*. Perseus Publishing, Cambridge, Massachusetts.
- Eriksson, Yvonne & Göthlund, Anette, 2004: *Möten med bilder*. Studentlitteratur, Lund.
- Eurobarometer 61: Public opinion in the European Union. February–March 2004. European Commission. http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb61/eb61_en.htm (7.10.2009).
- Eurobarometer 65: Public opinion in the European Union. May–June/July 2006. European Commission. http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb65/eb65_en.htm (7.10.2009).
- Europa = http://www.europa.eu.int/abc/index_fi.htm (21.4.2006).
- eu2001.se = http://www.eu2001.se/static/se/eu_info/utvidgning.asp (21.4.2006).
- EU-upplysningen = <http://www.eu-upplysningen.se> (16.8.2010).
- Fairclough, Norman, 1995: *Media discourse*. Edward Arnold, London/New York.
- Findahl, Olle, 1971: *Bildsättningsens effekt på minnet och upplevelsen av ett nyhetsprogram*. Sveriges Radio/PUB, nr 147, Stockholm.
- Findahl, Olle & Höijer, Birgitta, 1984a: *Begriplighetsanalys. En forskningsgenomgång och en tillämpning på nyhetsinslag i radio och TV*. Studentlitteratur, Lund.
- Findahl, Olle & Höijer, Birgitta, 1984b: *Nyheter, Förståelse och Minne*. Studentlitteratur, Lund.
- Firth, John R., 1957: *Papers in Linguistics 1934–1951*. Oxford University Press, London.
- Fiske, John, 1990: *Introduction to communication studies*. 2. uppl. Routledge, London.
- Frandsen, Finn, 1991: Avisens paratekst – et nyt område for medieforskningen. *Mediekultur* 16:1991.

- Fundesco/AEJ Annual Report, 1997: *The European Union in the Media 1996*. Madrid.
- Furhoff, Lars, 1986: *Makten över journalistiken*. Natur och kultur, Stockholm.
- Gellerstam, Martin, 1970: *Jämförande vokabulärstudier i svensk morgonpress 1965*. Göteborgs universitet, Göteborg.
- Genette, Gérard 1989: *Paratexte*. Campus, Frankfurt/M./New York.
- Grice, Herbert Paul, 1975: Logic and Conversation. In: Cole, Peter & Morgan, Jerry L. (eds.): *Syntax and Semantics*. Academic Press Inc., London, s. 41–58.
- Gunnarsson, Britt-Louise, 1982: *Lagtexters begriplighet. En språkfunktionell studie av medbestämmande lagen*. LiberFörlag, Lund.
- Gunnarsson, Britt-Louise & Karlsson Anna-Malin (red.), 2007: *Ett vidgat textbegrepp*. TeFa nr 46. Uppsala universitet, Uppsala.
- Gunnarsson, Britt-Louise, 2007: Inledning. I: Gunnarsson, Britt-Louise & Karlsson Anna-Malin (red.): *Ett vidgat textbegrepp*. TeFa nr 46. Uppsala universitet, Uppsala, s. 7–19.
- Gunter, Barrie, 1980: Remembering televised news: Effects of visual format on information gain. In: *Journal of Educational Television* 6, s. 8–11.
- Hall, Stuart, 1984: Uutiskuvien määräytymisprosessi. Teoksessa: Lintunen, Martti (toim.): *Kuvista sanoin 2*. Suomen valokuvataiteen museon säätiö, Porvoo, s. 138–190.
- Halliday, Michael A.K., 1973: *Explorations in the functions of language*. Edward Arnold, London.
- Halliday, Michael A.K., 1978: *Language as social semiotic: the social interpretation of language and meaning*. Edward Arnold, London.
- Halliday, Michael A.K. & Hasan, Ruqaiya, 1985: *Language, context and text: aspects of language in a social-semiotic perspective*. Oxford university press, London.
- Hannus, Matti, 1996: *Oppikirjan kuvitus – koriste vai ymmärtämisen apu?* Turun yliopiston julkaisuja, sarja C. Turun yliopisto, Turku.
- Hansson, Hasse & Karlsson, Sten-Gösta & Nordström, Gert Z., 1974: *Bild & form*. Skolförlaget Gävle, Uddevalla.
- Happonen, Sirke, 2007: *Viljonkka ikkunassa – Tove Janssonin muumiteosten kuva, sana ja liike*. WSOY, Helsinki.
- Hatva, Anja, 1993: *Kuvittaminen*. Rakennustieto, Helsinki.
- Hatva, Anja, 2009: *Merkityksen välittäminen kuvan avulla*. Acta electronica universitatis Tamperensis; 886. <http://acta.uta.fi/pdf/978-951-44-7837-6.pdf> (22.9.2010).
- Hedström, Lisa & Melin, Lars, 2004: Ska det viktigaste komma först? *Språkvård* 4:2004.
- Heikkilä, Elina, 2004: Mellan text och bild. Bildtexterna i två finska tidningar. I: Nikula, Kristina & Alanen, Kaisa & Lönnroth, Harry (red.): *Text, bild, samhälle*. Nordistica Tamperensia A4. Nordiska språk, Institutionen för språk- och översättningsvetenskap. Tammerfors universitet, Tammerfors, s. 125–136.
- Heikkilä, Elina, 2006: *Kuvan ja tekstin välissä. Kuvateksti uutiskuvan ja lehtijutun elementtinä*. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki.
- Hellspång, Lennart & Ledin, Per, 1997: *Vägar genom texten. Handbok i brukstextanalys*. Studentlitteratur, Lund.

- Hellspång, Lennart, s.a.: *Retoriken som konsten att skapa symboler. Exemplet Byggnadsutvecklingsnickare*. [http://webappl.sh.se/C1256CD3003943A9/0/15CB372BE9BF20E3C1257199003C806D/\\$file/konsten_att_skapa_symboler.pdf](http://webappl.sh.se/C1256CD3003943A9/0/15CB372BE9BF20E3C1257199003C806D/$file/konsten_att_skapa_symboler.pdf) (22.9.2010).
- Hellsten, Iina, 1996: Suomineito avioituu Euroherran kanssa. Pilapiirrosten näkemys Suomen EU-jäsenyydestä. Teoksessa: Hellsten, Iina & Nojonen, Sami: *EU kuvastimessa. EU-kysymys pilapiirroksissa ja kampanjakuvissa*. Helsingin yliopisto. Viestinnän laitos. Julkaisuja, sarja 2A, 2/1996. Helsingin yliopisto, Helsinki, s. 1–29.
- Hellsten, Iina, 1997: *Metaforien Eurooppa. Näkökulmia suomalaiseen EU-journalismiin*. Tampereen yliopisto, Tiedotusopin laitos. Julkaisuja, sarja A90/1997. Tampereen yliopisto, Tampere.
- Hellström, Anders & Åkerström, Marja, 2001: *Spegel – eller vrångbild. En granskning av medierna under Sveriges EU-ordförandeskap med fokus på EU-utvidgning och Attac*. Rapport nr 5–6:2001. Stiftelsen Institutet för Mediestudier, Stockholm.
- Herkman, Juha, 1998: *Sarjakuvan kieli ja mieli*. Vastapaino, Tampere.
- Hvitfelt, Håkan, 1985: *På första sidan. En studie i nyhetsvärdering*. Beredskapsnämnden för psykologiskt försvar. Rapport nr 131. SPF, Stockholm.
- Hjelmstedt, Louis, 1961: *Prolegomena to a Theory of Language* (trans. Francis J. Whitfield). University of Wisconsin Press, Madison.
- Holmberg, Per & Karlsson Anna-Malin, 2006: *Grammatik med betydelse. En introduktion till funktionell grammatik*. Hallgren & Fallgren, Uppsala.
- Holšánová, Jana, 1999: Olika perspektiv på språk och bild och deras samspel. Metodologiska reflexioner. I: Håska, Inger & Sandqvist, Carin (red.): *Alla tiders språk. En vänskrift till Gudrun Pettersson, november 1999*. Lundastudier i nordisk språkvetenskap A 55, Lund, s. 117–126.
- Holšánová, Jana, 2010: *Myter och sanningar om läsning. Om samspelet mellan språk och bild i olika medier*. Språkrådet. Norstedts, Stockholm.
- Holšánová, Jana & Rahm, Henrik & Holmqvist, Kenneth, 2003: Tidningarna och läsbarheten. I: Delsing, Lars-Olof & Falk, Cecilia & Josefsson, Gunlög & Sigurdsson Halldór A. (red.): *Grammatik i fokus. Festskrift till Christer Platzack 18 november 2003*. Volym I. Institutionen för nordiska språk, Lunds universitet, s. 55–66.
- Holsanova, Jana & Holmqvist, Kenneth & Holmberg, Nils, 2008: Läsning i gamla och nya medier. I: Domeij, Rickard (red.): *Tekniken bakom språket*. Nordstedts, Stockholm, s. 144–167.
- Hultén, Lars J., 1989: *Reportaget som kom av sig: en analys av reportaget som textform utifrån produktionsperspektivet och sändarrollen med betoning på reporterns personliga tonfall: en undersökning av reportaget i några landsortstidningar 1960–1985*. Stockholms universitet, Stockholm.
- Huovila, Tapani, 1996: *Toimittaja – vastuussa oleellisesta muutoksesta*. Jyväskylän yliopiston viestintätieteiden laitoksen julkaisuja, Jyväskylä.
- Huovila, Tapani, 2005: *Toimittaja – tiedon etsijä ja vaikuttaja*. WSOY, Helsinki.
- Huovila, Tapani, 2006: ”Look”. *Visuaalista viestisi*. Infoviestintä, Helsinki.
- Hvitfelt, Håkan, 2003: *Nyheter vid kriser*. KBM:s utbildningsserie 6:2003. Krisberedskapsmyndigheten, Stockholm.
- Höijer, Birgitta, 1998: Forståelsesprocesser og receptionsprocesser. I: Poulsen, Ib & Søndergaard, Henrik (red.): *Mediebilleder – studier i mediernes udtryksformer*. Borgen, Valby, s. 119–140.

- Iisa, Katariina & Oittinen, Hannu & Piehl, Aino, 2002: *Kielenhuollon käsikirja*. Yrityskirjat Oy, Helsinki. 5. laajennettu ja muutettu painos.
- Jakobson, Roman, 1974: *Lingvistik och poetik*. Norstedt & Söner, Stockholm.
- Johannesson, Lena, 1985: Massbild. I: *Uppslagsbok i bildanalys. Teorier, metoder, begrepp*. Gidlunds, Malmö.
- Järvi, Outi, 2006: "Informatiivinen graafi premillä". *Johdatusta sanomalehtigrafiikan kielioppiin*. Acta Wasaensia No. 168, kielitiede 31, soveltava kielitiede. Vaasan yliopisto, Vaasa.
- Karlsson, Anna-Malin, 1999: *Svenska chattares hemsidor I. Bruket*. TeFa nr 29. Institutionen för nordiska språk. Stockholms universitet, Stockholm.
- Karlsson, Anna-Malin, 2000: *Svenska chattares hemsidor II. Textbegrepp och genreuppfattningar*. TeFa nr 31. Institutionen för nordiska språk. Stockholms universitet, Stockholm.
- Karlsson, Anna-Malin, 2001: *Svenska chattares hemsidor III. Texter och skrift. Visuellt och språkligt*. TeFa nr 40. Institutionen för nordiska språk. Stockholms universitet. Stockholm.
- Karlsson, Anna-Malin, 2002: *Skriftbruk i förändring. En semiotisk studie av den personliga hemsidan*. Acta universitatis Stockholmiensis. Stockholm Studies in Scandinavian Philology. New Series 25. Almqvist & Wiksell International, Stockholm.
- Karlsson, Anna-Malin, 2007: Multimodalitet, multisekventialitet, interaktion och situation. Några sätt att tala om "vidgade texter". I: Gunnarsson, Britt-Louise & Karlsson Anna-Malin (red.): *Ett vidgat textbegrepp*. TeFa nr 46. Uppsala universitet, Uppsala, s. 20–26.
- Karlsson, Anna-Malin & Ledin, Per, 2000: *Cyber, hyper, multi. Några reflektioner kring IT-ålderns textbegrepp*. www. <http://www.hb.se/bhs/ith/23-00/amk.htm> (21.4.2006).
- Kiimalainen, Kimmo, 1994: Tekstin ja kuvan yhdistäminen, ennakointia vai jälkihoitoa. Teoksessa: Vanhanen, Hannu (toim.): *Kuvan journalismi*. Sanomalehtien liitto, Helsinki, s. 14–18.
- Kobré, Kenneth, 1996: *Photojournalism: The professionals approach*. Focal Press, Boston.
- Koivisto, Johanna, 2002: *Lättläst och begripligt om EU? En studie i svårighetsgraden i EU-reportagen i två svenskspråkiga morgontidningar*. Pro gradu-avhandling. Tammerfors universitet, Tammerfors. <http://tutkielmat.uta.fi/pdf/gradu00148.pdf> (21.4.2006).
- Koivisto, Johanna, 2005: Bilden i nyheten eller nyheten i bilden? I: *Nordiska språk 2004–2005*. <http://www.uwasa.fi/hut/svenska/nords/info/artiklar2004-2005.php3> (21.4.2006).
- Koivisto, Johanna & Nikula, Kristina (red.), 2009: *Med bilden i tiden. Analys och tolkning av multimodala budskap*. Tampere Studies in Language, Translation and Culture A4. Tampere University Press, Tammerfors.
- Koivisto, Johanna, 2009: Metonymi och synekdoke i pressens tjänst. En analys av en tidningsartikel i *Svenska Dagbladet*. I: Koivisto, Johanna & Nikula, Kristina (red.): *Med bilden i tiden. Analys och tolkning av multimodala budskap*. Tampere Studies in Language, Translation and Culture A4. Tampere University Press, Tammerfors.
- Koskela, Merja, 1991: *Temaanalys i populariserad och vetenskaplig text*. Licentiatavhandling i svenska. Institutionen för språk. Vasa universitet, Vasa.
- Koskela, Merja, 1996: *Tema och rema i vetenskaplig och populärvetenskaplig text*. Acta Wasaensia, nr. 47. Språkvetenskap 9. Vasa universitet, Vasa.

- Koskela, Merja, 2005: Kuvallisen käänteen kielellisellä puolella – Pitäisikö kuvan kiinnostaa kielentutkijaa? Teoksessa: Järvi Outi & Koskela Merja (toim.): *Kuvia analysoimaan. Kuva-analyysin malleja ja sovelluksia*. Vaasan yliopiston julkaisuja, tutkimuksia 265, Kielitiede 44. Vaasan yliopisto, Vaasa, s. 7–15.
- Kotilainen, Lauri, 1989: *Hyvä lehtijuttu. Kirjoittajan opas*. Minnapress, Kuopio.
- Kotilainen, Lauri, 1991: *Lehdentekijän käsikirja*. Minnapress, Kuopio.
- Kotilainen, Lauri, 2003: *Parempi Lehtijuttu*. Infoviestintä, Helsinki.
- Kotus (Kotimaisten kielten tutkimuskeskus) 2007: Keskeisiä tekstintutkimuksen käsitteitä. <http://www.kotus.fi/index.phtml?s=309> (16.10.2009).
- Kress, Gunther & van Leeuwen, Theo, 1996 (2006): *Reading images. The Grammar of visual Design*. Routledge, London and New York.
- Lakoff, George & Johnson, Mark, 1980: *Metaphors We Live By*. The university of Chicago Press, Chicago and London.
- Lampell, Tomas, 1988a: Inget nytt I: *Nyhetsgrafik. Text-teckning-foto i samverkan. En handbok*. TU:s Förlags, Stockholm, s. 21–22.
- Lampell, Tomas, 1988b: Nyhetsgrafik i praktiken. I: *Nyhetsgrafik. Text-teckning-foto i samverkan. En handbok*. TU:s Förlags, Stockholm, s. 33–78.
- Larsson, Sören, 2001: *Att skriva i tidning*. Natur och Kultur, Stockholm. 7:e utgåvan.
- Lassus, Jannika, 2010: *Betydelser i barnfamiljsbroschyrer: Systemisk-funktionell analys av den tänkta läsaren och institutionen*. Akademisk avhandling. Helsingfors universitet, Helsingfors.
- Ledin, Per, 1991: *Räknelära i stilistik*. Opublicerad stencil. Institutionen för nordiska språk. Stockholms universitet, Stockholm.
- Ledin, Per, 1994: ”Vem kan man lita på? Språk och makt i EU-debatten.” I: *Språk & Stil* 4, s. 19–63.
- Ledin, Per, 1995: *Arbetarnes är denna tidning. Textförändringar i den tidiga socialdemokratiska pressen*. Acta Universitatis Stockholmiensis. Stockholm Studies in Scandinavian philology. New series 20. Almqvist & Wiksell International, Stockholm.
- Ledin, Per, 2001: *Genrebegreppet – en forskningsöversikt*. Studentlitteratur, Lund. http://www.studentlitteratur.se/files/sites/svensksakprosa/Ledin_rapp02.pdf (21.4.2006).
- Leeb-Lundberg, K., 1988: Kompetens. I: *Nyhetsgrafik. Text-teckning-foto i samverkan. En handbok*. TU:s Förlags, Stockholm, s. 27–29.
- Lehtonen, Mikko, 2003: Multimodal Interplays. The Verbal, Visual and Auditive in Culture. I: Lönnroth Harry (red.): *Från Närpesdialekt till EU-svenska*. Tampere University Press, Tammerfors, s. 109–120.
- Liljestrand, Birger, 1993: *Språk i text. Handbok i stilistik*. Studentlitteratur, Lund.
- Lindstedt, Inger, 1998: ”Till de unga, till dem som ämna bliva tidningsmän”. *Handböcker i journalistik*. Institutionen för journalistik och masskommunikation. Göteborgs universitet, Göteborg.
- Lund, Hans (red.), 2002: *Intermedialitet. Ord, bild och ton i samspel*. Studentlitteratur, Lund.
- Lundborg, Johannes, 1996: Attskriva journalistiskt. I: *Skrivandet som redskap. Svenskläraryrskrift 1996*. Svenskläraryrskriften nr. 217. Svenskläraryrskriften. I distribution av Bokförlaget Natur och kultur, s. 187–194.
- Lundgren, Kristina & Ney, Birgitta & Thuren, Torsten, 1999: *Nyheter – att läsa tidningstext*. Ordfront, Stockholm.

- Lyngfelt, Benjamin, 1995: *Meningslängd och satskonnektion i Dagens Nyheter 1965–1994*. Meddelanden från Institutionen för svenska språket, MISS nr. 7. Göteborgs universitet, Göteborg.
- Malinowski, Bronislaw, 1923: The problem of meaning in primitive languages, Supplement 1. In: Ogden, Charles Kay & Richards, Ivor Armstrong (eds.): *The Meaning of Meaning: A study of the influence of language upon thought and of the science of symbolism*. Kegan Paul, London.
- Martinec, Radan, 2001: Interpersonal resources in action. *Semiotica*, vol. 135–1/4, s. 117–145.
- Melander, Björn, 1995: Läsebokssvenska, bruksprosa och begreppslighet. En översikt över svensk språkforskning kring läroböcker. I: Strömquist, Siv (red.): *Läroboksspråk. Om språk och layout i svenska läroböcker*. Ord och stil 26. Hallgren & Fallgren, Uppsala, s. 12–46.
- Melander, Björn (red.), 2000: *Svenskan som EU-språk*. Hallgren & Fallgren, Uppsala.
- Melin, Lars, 1995: Grafisk pyttipanna. Om text och grafisk form i läroböcker. I: Strömquist, Siv (red.): *Läroboksspråk. Om språk och layout i svenska läroböcker*. Ord och stil 26. Hallgren & Fallgren, Uppsala, s. 77–122.
- Melin, Lars, 1999a: Gör illustrationen vad vi tror? I: *Nordicom information* 1–2:1999.
- Melin, Lars, 1999b: Hur bra är paratexter? *Språkvård* 9:1999.
- Melin, Lars, 2000: *Språk som syns. Om den grafiska formens samspel med verbalt språk*. Ord och stil 31. Hallgren & Fallgren, Uppsala.
- Melin, Lars, 2010: *Artikeln val*. Språkbruk 2:2010.
- Mervola, Pekka, 1995: *Kirja, kirjavampi, sanomalehti*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki & Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- Miettinen, Jorma, 1984: *Toimitustyö. Journalistiksi suunnistautuvan oppikirja*. Gaudeamus, Helsinki.
- Mikkonen, Kai, 2005: *Kuva ja sana. Kuvan ja sanan vuorovaikutus kirjallisuudessa, kuvataiteessa ja ikonoteksteissä*. Gaudeamus, Helsinki.
- Mirzoeff, Nicholas, 1999: *An Introduction to Visual Culture*. Routledge, London/New York.
- Mitchell, William J. T., 1986: *Iconology. Image, Text, Ideology*. The university of Chicago Press, Chicago/London.
- Nikula, Kristina, 1999: EU i finlandssvensk press. I: *Fackspråk och översättningsteori. VAKKI-symposium IX Vasa 13–14.2.1999*. Vasa universitet, Vasa, s. 221–233.
- Nikula, Kristina, 2000a: EU-metaforik. I: *Fackspråk och översättningsteori. VAKKI-symposium XX. Vasa 11–13.2.2000*. Vasa universitet, Vasa, s. 279–289.
- Nikula, Kristina, 2000b: Jag vill leva i Europa? EU som nyordsgenerator. I: *Svenskan i finland 5. Föredrag vid femte sammankomsten för beskrivningen av svenskan i Finland. Joensuu 7–8.5.1999*. Joensuu universitet, Joensuu, s. 189–202.
- Nikula, Kristina, 2001: Är utrikesministeriets information om EU begriplig? En granskning av tre texter om EU. I: *Fackspråk och översättningsteori. VAKKI-symposium XXI. Vasa 10–11.2.2001*. Vasa universitet, Vasa, s. 199–209.
- Nikula, Kristina, 2002: Samspelet text–bild i en finlandssvensk dagstidning. I: *Svenskans beskrivning 25. Förhandlingar vid Tjugofemte sammankomsten för svenskans beskrivning. Åbo den 11 och 12 maj 2001*. Åbo universitet, Åbo, s. 220–230.

- Nikula, Kristina, 2004a: Text, bild, samhälle. En projektskiss: I: Nikula, Kristina & Alanen, Kaisa & Lönnroth, Harry (red.): *Text, bild, samhälle*. Nordistica Tampereensia A4. Nordiska språk, Institutionen för språk- och översättningsvetenskap. Tammerfors universitet, Tammerfors, s. 9–38.
- Nikula, Kristina, 2004b: Text och bild – två sidor av samma sak? I: *Fackspråk och översättningsteori. VAKKI-symposium XXIV. Vasa 7–8.2.2004*. Vasa universitet, Vasa, s. 187–199.
- Nikula, Kristina & Alanen, Kaisa & Lönnroth Harry, 2004: *Text, bild, samhälle*. Nordistica Tampereensia A4. Nordiska språk, Institutionen för språk- och översättningsvetenskap. Tammerfors universitet, Tammerfors.
- Noponen, Sami, 1997: Sir Vilin nousu ja tuho. Valokuva yhteiskunnallisen julkisuuden osana. I: *Tiedotustutkimus* 20 3:1997, s. 58–73.
- Nord, Andreas, 2008: *Trädgårdsboken som text 1643–2005*. Acta universitatis Stockholmiensis. Stockholm Studies in Scandinavian Philology. New series 47. Institutionen för nordiska språk, Stockholms universitet, Stockholm.
- Nordman Marianne, 2001: Rubriker och förförståelse. I: *Fackspråk och översättningsteori. VAKKI-symposium XXI. Vasa 10–11.2.2001*. Vasa universitet, Vasa, s. 221–233.
- Nordström, Gert Z., 1989: *Bilden i det postmoderna samhället. Konstbild, massbild, barnbild*. Carlsson Bokförlag, Stockholm.
- Nyström, Catharina, 2001: *Hur hänger det ihop? En bok om textbindning*. Hallgren & Fallgren, Uppsala.
- Nöth, Winfried, 2003: Press Photos and their Captions. I: Lönnroth, H. (red.): *Från Närpesdialekt till EU-svenska*. Tampere University Press, Tammerfors, s. 169–188.
- Oestreicher, Amelie, 1991: *Texthantering på tidningsredaktioner. Redigeringsorganisatoriska ramar i svensk dagspress*. FUMS rapport nr. 159. Uppsala universitet, Uppsala.
- Oestreicher, Amelie, 2000: *Bearbetning av nyhetstext. En studie av texthantering vid sex svenska dagstidningar*. Uppsala universitet, Uppsala.
- Oksanen, Annukka, 1991: *Hillityt ja harmaat suomalaispoliitikot. Poliitikkoja esittävien lehtikuvien semioottista analysointia*. Tampereen yliopisto, Tampere.
- Okkonen, Antero, 1980: *Toimittajan työ I*. Karisto Oy, Hämeenlinna.
- Oosterbaan, Werna, 2002: The Images of Visual Culture. In: Gierstberg, Frits & Oosterbaan, Werna (eds.): *The Image Society. Essays on Visual Culture*. NAI Publishers/Nederlands Foto Instituut, Rotterdam.
- Palin, Tutta, 2004: *Oireileva miljömuotokuva. Yksityiskohdat sukupuoli- ja säätyhierarkian haastajina*. Kustannus Oy Taide, Helsinki.
- Palm, Göran, 2002: *I nationens och marknadens intresse. Journalister, nyhetskällor och EU-journalistik*. Institutionen för journalistik och masskommunikation. Göteborgs universitet, Göteborg.
- Peirce, Charles S., 1998: *The essential Peirce. Selected Philosophical Writings*. Volume 2 (1893–1913). Edited by the Peirce Edition Project. Indiana University Press, Bloomington and Indianapolis.
- Persson, Camilla, 1994: Paratexten i Expressen. I: Svensson, Jan (red.): *Journalistik i förvandling. Om språk och texter i Expressen*. Nordlund 19. Småskrifter från institutionen för nordiska språk i Lund. Lunds universitet, Lund, s. 246–285.

- Pettersson, Rune, 2001: *Trovärdiga bilder*. Rapporter från Styrelsen för psykologiskt försvar (SPF) 180. <http://www.psyccdef.se/extrafiler/R180.pdf> (17.3.2006).
- Pettersson, Rune, 2003: *Rubriker – bruk och missbruk*. Stiftelsen institutet för mediastudier i samarbete med Sellin & Partner, Stockholm.
- Pettersson, Rune & Strand, Lennart, 2004: *Nyhetsgrafik*. Mälardalens Högskola. Institutionen för Innovation, Design och Produktutveckling. <http://dm.itn.liu.se/content/1/c6/07/84/26/Nyhetsgrafik.pdf> (17.3.2006).
- Pettersson, Rune, 2008: *Bilder i läromedel*. 2 uppl. Institutet för infologi, Tullinge.
- Pietilä, Veikko, 1996: Kuvan kieliooppia. *Tiedotustutkimus* 19:4.
- Platzack, Christer, 1973: *Språket och läsbarheten*. Glerup, Lund.
- Platzack, Christer, 1974: Om läsbarhet. I: Teleman, Ulf & Hultman, Tor G. (red.): *Språket i bruk*. Liber läromedel, Lund, s. 149–171.
- Poulsen, Ib, 1998: En krog ind i billedet. I: Poulsen, Ib & Søndergaard, Henrik (red.): *Mediebilleder. Studier i mediernes udtryksformer*. Borgen, Valby, s. 140–166.
- Pulkkinen, Hannu, 2000: Kuvateksti kiinnostaa lukijoita. *Suomen lehdistö* 4:2000.
- Puro, Pirjo-Riitta, s.a.: *Mikä on sanomalehti?* Sanomalehti opetuksessa. http://www.sanomalehdet.fi/files/19/mika_on_sanomalehti.pdf (17.3.2006.)
- Rahm, Henrik, 1999: Vart tog ingressen vägen? I: Håska, Inger & Sandqvist, Carin (red.): *Alla tiders språk. En vänskrift till Gertrud Pettersson november 1999*. Lundastudier i nordisk språkvetenskap A 55. Institutionen för nordiska språk. Studentlitteratur, Lund, s. 200–207.
- Rahm, Henrik, 2001: ”Vi viker inte en tum” *En textanalys av Dagens Nyheters bevakning av metallstrejken 1945 och gruvstrejken 1969/70*. Studentlitteratur, Lund. http://www.studentlitteratur.se/files/sites/svensksakprosa/Rahm_rapp08.pdf (18.5.2006).
- Rahm, Henrik, 2002: *Journalistikens anatomi. Analyser av genrer och textmönster i fem strejkbvakningar i svensk dagspress 1879–1996*. Lundastudier i nordisk språkvetenskap A 58. Institutionen för nordiska språk, Lunds universitet, Lund.
- Ransgart, Martin, 2004: Texten kräver helhetsgrepp. *Språkvård* 3:2004.
- Reichenberg, Monica 2000. *Röst och kausalitet i lärobokstexter. En studie av elevers förståelse av olika textversioner*. Acta Universitatis Gothoburgensis. Göteborgs universitet, Göteborg.
- Ritchin, Fred, 1990: *In Our Own Image. The Coming Revolution in Photography. How computer technology is changing our view of the world*. Aperture, New York.
- Rose, Gillian, 2001: *Visual Methodologies. An Introduction to the Interpretation of Visual Materials*. SAGE, London/Thousand Oaks/New Delhi.
- Rovasalo, Aki, 2004: Taulukot. Internetjulkaisussa: *Tiedelehden toimittajan työkalupakki*. <http://www.helsinki.fi/people/Aki.Rovasalo/Tiedelehti/83.html> (16.5.2004).
- SAG I (1999) = *Svenska Akademiens Grammatik I*. Svenska Akademien och Nordstedts ordbok, Stockholm.
- Salo, Merja, 1998: Vaalien kuvalliset viestit. Julkaisussa: *Vaalivaltti. Taustoja ja tehtäviä vaaleista*. Sanomalehtien Liitto.
- Salo, Merja, 2000: *Imageware. Kuvajournalismi mediafuusiossa*. Taideteollisen korkeakoulun julkaisu B 59, Helsinki.
- Sanoma, 2009: Tuotteet ja palvelut. <http://www.sanoma.com/content.aspx?f=2187> (16.10.2009).

- Sanoma news, 2008: Historia. <http://www.sanomanews.com/Content.aspx?f=2203> (16.10.2009).
- Saraste, Leena, 1996: *Valokuva tradition ja toden välissä*. Taideteollinen korkeakoulu ja Musta taide, Helsinki.
- Saussure, Ferdinand de, 1962: *Cours de linguistique générale*. 5. éd. Paris.
- Seppälä, Raimo, 2004: *Vuosisata sormenpäässä. 1900-luku Aamulehden kuvaajien tallentamana*. Mediamuseo Rupriikin julkaisuja 1. Tampereen museot, Tampere.
- Seppänen, Janne, 2001: *Valokuvaa ei ole*. Akateeminen väitöskirja, Tampereen yliopisto, Tampere.
- Severin, Werner, 1967: Another look at cue summation. In: *Communication Review* 15, s. 386–401.
- Sigrell, Anders, 2001: *Att övertyga mellan raderna. En retorisk studie om underförståddheter i modern politisk argumentation*. Rhetor förlag, Åstorp.
- Sirkkunen, Esa, 1996: Yksi uutinen – monta puntaria. Aivovoimistelua sanomalehtiutusen ympärillä. Teoksessa: Luostarinen, Heikki & Kivikuru, Ullamaija & Ukkola, Merja (toim.): *Sopulisilppuri. Mediakritiikin näkökulmia*. Oppimateriaaleja 56. Helsingin yliopiston Lahden koulutuskeskus, s. 61–82.
- SO= *Svensk ordbok*. Utgiven av Svenska Akademien 2009. Norstedts, Stockholm.
- Soininen, Marjaana, 1995: *Tieteellisen tutkimuksen perusteet*. Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja A:43. Turun yliopisto, Turku.
- Sonesson, Göran, 1992: *Bildbetydelser. Inledning till bildsemiotiken som vetenskap*. Studentlitteratur, Lund.
- Sonesson, Göran, 2004: Bildflödet i den levande världen. Aspekter på en samhällelig bildretorik. I: Nikula, Kristina & Alanen, Kaisa & Lönnroth, Harry (red.): *Text, bild, samhälle*. Nordistica Tamperensia A4. Nordiska språk, Institutionen för språk- och översättningsvetenskap. Tammerfors universitet, Tammerfors, s. 39–70.
- SPH II (2001) = *Den svenska pressens historia II. Åren då allting hände (1830–1897)*. Redigerad av Gustafsson, Karl Erik & Rydén, Per. Ekerlids förlag, Stockholm.
- SPH III (2001) = *Den svenska pressens historia III. Det moderna Sveriges spegel (1897–1945)*. Redigerad av Gustafsson, Karl Erik & Rydén, Per. Ekerlids förlag, Stockholm.
- Special eurobarometer 255: *Attitudes towards European Union Enlargement*. March– May 2006. European Commission. http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_255_en.pdf (7.10.2009).
- Språkrådet, 2009: Hur skriver man klarspråk? <http://www.sprakradet.se/2066> (17.6.2011).
- Strand, Hans, 1984: *Nusvenskt tidningsspråk. Kvantitativa studier av reportage i morgon-, kvälls- och veckopress*. Acta universitatis Stockholmiensis. Stockholm Studies in Scandinavian Philology. New Series 17. Almqvist & Wiksell international, Stockholm.
- Strid, Jan, 1984: *Läsvanor och läsintressen 1979–1983: en översikt av människors användning av morgonpress i Sverige, baserad på 1983 års läsvanestudie*. Göteborgs universitet, Göteborg.
- Strömquist, Siv (red.), 1995: *Läroboksspråk. Om språk och layout i svenska läroböcker*. Ord och stil 26. Hallgren & Fallgren, Uppsala.
- Strömquist, Siv, 2005: *Skrivboken. Skrivprocess, skrivråd och skrivstrategier*. Gleerups, Malmö. 5:e upplagan.
- Stålhammar, Mall, 1997: *Metaforernas mönster i fackspråk och allmänspråk*. Carlssons Bokförlag, Stockholm.

- Svensson, Jan & Hedquist, Rolf, 1996: *Den problematiska informationen: dagspressens bevakning av EU-frågan inför folkomröstningen*. Rapporter från Styrelsen för psykologiskt försvar (SPF) 169:4.
- Svenska Dagbladet, 2007: SvD info. <http://www.svd.se/> (16.10.2009).
- Tani, Leena, s.a.: *Ilmoitus sanomalehdessä*. Sanomalehti opetuksessa -toiminnan julkaisu. Sanomalehtien liitto, Helsinki.
- Tarasti, Eero, 1990: *Johdatusta semiotiikkaan*. Gaudeamus, Helsinki.
- Teleman, Ulf, 1999: Orden, bilderna och världen. Om konstruktionen av hybrida budskap. I: Håska, Inger & Sandqvist, Carin (red.): *Alla tiders språk. En vänskrift till Gudrun Pettersson, november 1999*. Lundastudier i nordisk språkvetenskap A 55. Lunds universitet, Lund, s. 232–236.
- Tidningarnas förbund, 2009: Aktuellt. <http://www.sanomalehdet.fi/index.phtml?l=sv&s=5> (16.10.2009).
- Torvinen, Sari (uutispäällikkö, Aamulehti), 2004: muntl. Telefonsamtal 9.6.2004.
- Uimonen, Anu & Valkonen Markku & Vuoristo Pekka, 1989: *Sata vuotta uutiskuvaa. Helsingin Sanomat. Lehtikuva Oy. 5.5.–11.6.1989*. Sanomapaino, Vantaa.
- Vagle, W. & Sandvik, M. & Svennevig, I., 1993: *Tekst og kontekst. En innføring i tekstlingvistikk og pragmatikk*. Cappelen, Oslo.
- Vahtera, Ralf, 2009: *Otsikkorakenteita. Kontrastiivinen tutkimus suomen- ja ruotsinkielisten sanomalehtien syntaktis-semanttisista otsikkotyypeistä*. Acta Wasaensia 209. Kielitiede 41. Vaasan yliopisto, Vaasa.
- Vanhanen, Hannu, 2002: *Kuvareportaasin (r)evoluutio*. Acta universitatis Tampereensis. Tampereen yliopisto, Tampere.
- Varga, Kibédi A., 1993: Kriterier för beskrivning av ord/bild-relationer. I: Lagerroth, Ulla-Britta & Lund, Hans & Luthersson, Peter & Mortenson, Anders (red.): *I musernas tjänst. Studier i konstarternas interrelationer*. Brutus Östlings Förlag Symposium, Stockholm, s. 105–124.
- Vernon, Magdalen D., 1953: The value of pictorial illustration. In: *British Journal of Educational Psychology* 23, s. 180–187.
- Vigsø, Orla, 2004: *Valretorik i text och bild. En studie i 2002 års svenska valaffischer*. Skrifter utgivna av institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 66. Uppsala universitet, Uppsala.
- Wadenström, Ralf, 2000: Oskyldiga metaforer? <http://www.mv.helsinki.fi/home/wadenstr/texter/oskyld.htm>. (9.6.2004).
- Wadenström, Ralf, 2003: Metonymi. <http://www.mv.helsinki.fi/home/wadenstr/metaforer/metonymi.htm> (9.6.2004).
- Wadenström, Ralf, s.a.: Metaforernas betydelse för förståelse. <http://www.mv.helsinki.fi/home/wadenstr/metaforer/forstaelse.htm> (9.6.2004).
- Wallin, Ulf, 1991: *Bilden av EG: en analys av dagspressens och TT:s rapportering*. Göteborgs universitet, Göteborg.
- Wallin, Ulf, 1994: *Vad fick vi veta? En studie i svenska nyhetsmediers rapportering åren före folkomröstningen om EU*. Göteborgs universitet, Göteborg.
- Wellving, Anders, 2006: *Geografiska informationssystem*. Övningshäfte till kursen TNK029/046. Institutionen för Teknik och Naturvetenskap. Lindköpings universitet. <http://staffwww.itn.liu.se/~carha/Laborationer-gk-06.pdf> (1.8.2007).

- Werlich, Egon, 1983: *A text grammar of English*. Quelle & Meyer, Heidelberg.
- Westman, Margareta, 1969: Läsbarhet. *Språkvård* 1:1969.
- Westman, Margareta, 1974: *Bruksprosa. En funktionell stilanalys med kvantitativ metod*. Liber, Lund.
- Willumson, Glenn G., 1992: *W. Eugene Smith and the Photographic Essay*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Ylönen, Marja, 2001: Suomalainen haarukassa – mitä pilapiirros kertoo Suomen historiasta? Internetjulkaisussa: *Tieteessä tapahtuu* 8:2001. <http://www.tieteessatapahtuu.fi/018/ylonen.htm> (1.8.2007).
- Öijer, Björn, 1981: *Så snickrar du en tidningsartikel*. Liber, Stockholm.

Bilagor

Bilaga I: Artiklar med en orienterande bild

Tillbaka i Sverige som fullvärdig EU-medborgare. Wladyslaw och Teresa Byrcz möttes av sonen Jazek Byrcz när de kom återvända till Sverige efter drygt två månader i Polen.

FOTO: INGVAR ANDERSSON

Äntligen fick de återvända till Sverige

YSTAD. Jazek Byrcz strålar av glädje när han ser sina föräldrar komma ut från passkontrollen vid färjeterminalen i Ystad.

Efter två och en halv månad kom det polska paret Wladyslaw och Teresa Byrcz tillbaka.

Hem till Sverige.

Plötsligt står hans föräldrar där med sina stora väskor. På rätt sida om passkontrollen.

– Och jag som inte hann köpa blommor, säger Jazek Byrcz och ger mamma och pappa ett par rejila kramar.

FÖRÄLDRARNA HAR JUST klivit av färjan efter en påtvingad exil i sitt gamla hemland. För två månader sedan ville Sverige inte veta av dem. Nu är de välkomna igen.

– Vi är så glada över att vi kan återvända som EU-medborgare, säger en lycklig Wladyslaw Byrcz.

– Jag ska möta min arbets-

vare redan i morgon och jag ska börja jobba igen. Det finns mycket arbete att göra nu, skrattar Wladyslaw Byrcz.

Hans fru Teresa är lika glad att vara tillbaka i Sverige.

– Jag har lovat mina kunder att börja snart igen, säger hon.

DN skrev i februari om hur Wladyslaw och Teresa Byrcz tvingades tillbaka till Polen av den svenska arbetstillståndsbyråkratin. Sedan 2001 hade de bott och arbetat i Kristianstad. Wladyslaw Byrcz hade jobb som hästkötare och vaktmästare, och Teresa Byrcz drev egen städfirma. Och de hade bostad.

Med råge uppfyllde paret Byrcz de krav som föreslogs i diskussionerna om övergångsregler. Och det var bara drygt två månader till Polen skulle bli ett EU-land.

Men eftersom hästkötare

Polskt par utvisas trots EU-inträde

UNDERSKUTT: Både till och från riksdagen genomförs ett EU-skematiskt förslag till utvisning av polska par som inte har bostad i Sverige. (DN 14/2)

inte längre ansågs vara ett bristyrke, som det var när Wladyslaw kom till Sverige, fick han inte sitt arbetstillstånd förlängt. Alla försök att överklaga misslyckades och de skulle utvisas.

Den 14 februari åkte de tillbaka till

Zijwiec i södra Polen,

nära den slovakiska gränsen.

Där har de bott i sitt gamla hus

hos en av sönerna. Lägenheten i

Kristianstad har de behållit,

men den har stått tom och kostat hyra. Tanken var hela tiden

att återvända, och paret Byrcz

oroades för att med övergångs-

regler skulle det kanske också

följa krav på ordnad bostad. För

arbete hade de redan.

I POLEN HAR DE VÄNTAT och följt

den svenska debatten om över-

gångsregler bland annat på

DN.se. De har också via den

svenska ambassaden ansökt om

nytt arbetstillstånd men inte fått något svar.

SONEN JAZEK BYRCZ, som studerar på högskolan i Malmö och inte behövde lämna Sverige eftersom han har uppehållstillstånd som student, har fortsatt kampen för att få föräldrarna till Sverige igen. Han har kontaktat Migrationsverket, departement och myndigheter. Men ingen har kunnat ge något besked, eftersom det in det sista var oklart om det skulle bli övergångsregler och hur de i så fall skulle se ut.

– Det var en stor lättnad att det inte blev så, säger Jazek Byrcz där han står och väntar på sina föräldrar i färjeterminalen.

Jazek Byrcz ser hur passagerare snabbt passerar genom passkontrollen, och kan inte riktigt förstå att inpasseringen nu går så snabbt och enkelt. Före i maj var det tullkontroll och hos passpolisen fick polackerna svara på frågor om vad de skulle göra i Sverige.

– Jag är född 1980. Då var det

undantagstillstånd i Polen. På 90-talet hoppades vi på att bli fria igen. Nu är Polen med i EU, som vilket annat europeiskt land som helst och gränserna är på väg att försvinna. Det känns otroligt.

Jazek Byrcz säger att han blev väldigt ledsen över diskussionen om "social turism".

– Och så blev mina föräldrar utvisade. Det var så oräddt. Jag var så nervös den dagen det var riksdagsdebatt och innan beslutet fattades. Kanske skulle reglerna gälla mina föräldrar, kanske inte.

Hans oro är inte riktigt över. Det finns ett hot om att frågan om övergångsregler kan omprövas senare om det skulle visa sig att många kommer till Sverige för att utnyttja välfärdssystemet.

– Verkligheten kommer att visa att statsminister Göran Persson har fel i sina farhågor om bidragsturism, säger Jazek Byrcz bestämt.

STAFFAN KIHLMSTRÖM
staffan.kihlstrom@dn.se 08-738 1287

(DN 6.5.2004. Text: Staffan Kihlström. Foto: Ingvar Andersson.)

Euroopan yhteinen etu voitti Irlannin kansanäänestyksessä

Irlantilaiset hyväksyivät EU:n lähitulevaisuutta koskevan Nizzan sopimuksen toisessa kansanäänestyksessä erittäin selvällä enemmistöllä, 62,9 prosenttia puolesta ja 37,1 vastaan. Äänestysprosentti nousi 48:aan. Lauantain kansanäänestys oli selvä voitto hallitukselle, joka kampanjoi nyt kaikin voimin, koska sen välinpitämättömyys oli yksi syy ensimmäisen yrityksen vaisuun äänestysintoon. Ei-äänten määrä pysyi nyt liki ennallaan, mutta edellisen yrityksen aikana kotiin jääneet kannattajat olivat aikaisempaa vilkkaammin liikkeellä.

Irlantilaiset osoittivat osaavansa asettaa pitkäjänteisen yhteisen edun omien talousetujen edelle siitä huolimatta, että laajentuminen vähentää enemmän tai myöhemmin Irlannin saamia tukirahoja. Irlanti on EU:n menestystarina, sillä se on noussut EU-tukien avulla ja viisaalla politiikalla köyhyydestä EU:n varakkuuskeskiarvon yläpuolelle.

Tulos oli tervetullut sekä EU:lle että niille kymmenelle maalle, jotka pääsevät seuraavan laajentumiskierroksen piiriin. Ei-voitto olisi mutkistanut tilannetta merkittävästi, sillä se olisi kaatanut muiden jäsenmaiden hyväksymän Nizzan sopimuksen. Yön myöhäisinä hetkinä joulukuun 2000 huippukokouksessa laadittu Nizzan sopimus on keho, ja se jää onneksi valmisteilla olevan EU:n rakenneuudistuksen jalkoihin.

Irlannin kansanäänestys poisti yhden vaikeuden, mutta laajentumisen edessä on vielä paljon muita, ja niiden ratkaiseminen vaatii paljon hyvää poliittista tahtoa niin jäsenmaissa kuin hakijamaissakin. EU:n hallitusten johtajien on määrä käydä kiinni laajennuksen rahoitukseen kuuluvan viikon torstaina ja perjantaina Brysselissä pidettävässä huippukokouksessa. Pöydällä on niin paljon vaikeita maatalous- ja aluetuen päätöksiä, että kompromissiin pääsyyn tarvitaan todellinen ihme. EU on pahasti jakautunut maksajiin ja saajiin, ja keskeiset rahoitusjärjestelyt herättävät kiihkeitä tunteita molemmissa ryhmissä.

Myös komission ja hakijamaiden neuvottelut rahasta ovat vielä pahasti kesken, joten syksystä tulee kuumeinen, etenkin koska myös EU:n tulevaisuutta hahmottelevan konventin työ on kesken. Seuraava tärkeä päämäärä on joulukuun puolivälin huippukokous Kööpenhaminassa. Siihen mennessä asioiden pitäisi olla selviä, sillä liittymis-

Kyllä-ryhmän aktivistit onnittelevat toisiaan kansanäänestyksen tuloksen julkistamisen jälkeen.

asiakirja on määrä allekirjoittaa maaliskuussa, jotta laajentuminen toteutuisi vuonna 2004, vain kahden vuoden kuluttua. Aikataulu on erittäin kunnianhimoinen, mutta EU tarvitsee tiukkoja aikatauluja.

Koko Irlannin tapahtumasarja antoi EU:lle tervetulleeseen muistutuksen, että kansalaisten ajatukset täytyy ottaa nykyistä paremmin huomioon. Kansan tukea ei saavuteta kampanjoimalla rahalla, vaan politiikalla. Lisäksi on tärkeää tarkastella kansanäänestysten käyttöä yleensä, ja tilanne antaa pohdittavaa erityisesti niille, jotka pitävät kansanäänestyksiä parempana ja demokraattisempaa päätöksentekomuotona kuin edustuksellisen demokration normaalia menettelytapaa. Irlannin ensimmäisessä Nizza-kansanäänestyksessä ei-puolen kannattajat esittivät vastalauseensa mitä erilaisimmille asioille abortista tukien pienemiseen ja puolueettomuuden menetykseen. Monet halusivat ilmaista vastustavansa maan hallitusta. Koko EU:n kehitys vaarantui sen johdosta, että vastustajat saivat 54 prosenttia äänistä, kun äänestysprosentti oli vaivaiset 34. Tulos antaa esimakua, millaiseksi EU:n päätöksenteko saattaa pahimmillaan muuttua, jos 25–30 jäsenen EU:ssa ryhdytään yleisesti käyttämään kansanäänestyksiä.

(HS 22.10.2002. Text: Ledare. Foto: fotograf okänd.)

Bilaga II: Artiklar med en inledande bild

EU-utvidgningen

Dansk press på Persson

Sverige utsätts nu för hård press att ge upp sitt motstånd mot kontantstöd till bönder i blivande EU-länder. EU-ordföranden Anders Fogh Rasmussen manade i går Göran Persson att ta sitt ansvar för EU:s utvidgning och byta linje.

DANSKE STATSMINISTERN Anders Fogh Rasmussen reser som EU-ordförande runt i medlemsländerna för att förbereda nästa veckas toppmöte i Bryssel. Då ska EU-ledarna försöka enas om hur mycket jordbruks- och regionalstöd de ska erbjuda de tio kandidatländer som ska slutförhandla i december. Sverige är ett av de länder som säger nej till direktstöd till kandidatländernas jordbrukare.

Men Sverige tillhör en minoritet. slog Anders Fogh Rasmussen fast vid en presskonferens efter mötet med Göran Persson: "Jag har besökt nio medlemsländer och funnit en bred stöd för det danska ordförandeskapets linje, som är att ge nya medlemsländers bönder 25 procent av det direktstöd dagens medlemsländer får och under

loppet av tio år fasa in det till 100 procent.

Sverige befarar att det blir ännu svårare att reformera EU:s dyra jordbrukspolitik om nya medlemsländer med stort jordbruk vänjer sig vid att få penningpåsar från Bryssel.

- VI FRUKTAR NATURLIGTVIS en situation där vi får ytterligare medlemsländer som läses fast i ett omfattande jordbruksstöd som växer år från år och som kan komma att vara den mest lönsamma sektorn i dessa länder, sade Göran Persson och framhöll att Sverige med Tyskland och Storbritannien på sin sida har starkt stöd. Men han försäkrade samtidigt att Sverige har "en del idéer" om hur problemet ska lösas.

- Vi kan inte göra en framtida

reform av jordbrukspolitik till ett nytt villkor för EU:s utvidgning, replikerade Anders Fogh Rasmussen och framhöll att EU har "en historisk chans att genomföra ett enat Europa" som inte får överskuggas av detaljdiskussioner.

ETT FJÄRDE LAND som säger nej till direktstöd är Holland, som sedan i går leds av en expeditionss regering med begränsat politiskt mandat. Anders Fogh Rasmussen räknar dock med "att Holland trots regeringskrisen kommer att kunna fatta de nödvändiga besluten".

Men den holländska regeringskrisen är bara en av skuggorna över utvidgningsförhandlingen. Lördagens irländska folkomröstning om EU:s Nicefördrag är en annan.

Om Irland röstar nej på lördag har vi en kris, en mycket svår situation att hantera, konstaterade Anders Fogh Rasmussen. Men varken han eller Göran Persson ville spekulera över vilka utvägar som finns för fortsatta utvidgningsförhandlingar

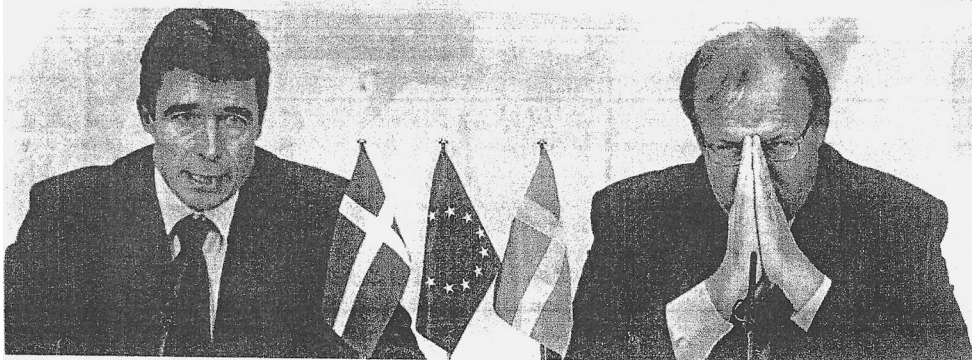
efter ett irländskt nej. Fogh Rasmussen varnade dock för att även en liten försening i tidtabellen för utvidgningen "kan leda till flera års fördröjning".

De båda regeringscheferna kom också in på EU:s framtidsdebatt vid sitt möte. Göran Persson bekräftade att han tycker det vore "intressant" med en ständig ordförande, en "president", för stats- och regeringschefernas rådsarbete inom EU.

- DÄR TYCKS VI ha gemensam uppfattning, sade Persson efter mötet med Fogh Rasmussen. Han avfärdade uppfattningen att en sådan rådsordförande skulle bli ett redskap för stormaktsdominans, en uppfattning som många små länder har.

- De har fel. Det finns ingen konstruktion i EU som skyddar de små länderna om de stora länderna börjar jobba ihop. Det är upp till varje litet land att bygga sina egna allianser och nätverk. Någon annan garanti för inflytande finns inte.

Ingrid Hedström
ingrid.hedstrom@dn.se
08-738 10 62

Dansk-svenskt toppmöte. Danske statsministern Anders Fogh Rasmussen och hans svenska kollega Göran Persson har olika syn på jordbruksstödet till nya EU-länder. Men om Barseback var de denna gång eniga.

FOTO: JAN E CARLSSON

(DN 18.10.2002. Text: Ingrid Hedström. Foto: Jan E Carlsson.)

Liput liehuivat, kun Prahan keskustassa juhlittiin Tshekin EU-jäsenyyttä vappuyönä.

Tshekkien mielissä kansallinen kohtalo

► EU-jäsenyyttä juhlivassa Prahassa puhuttiin myös menneisyydestä

Jukka Luoma
HELSINKIN SANOMAT

PRAHA. Tuntu menneisyyden merkityksestä saattaa olla arvokkainta antaa, jonka Tshekki ja muut vanhat Itä-Euroopan maat tuovat EU:hun.

"Tärkeintä on vapautuminen entisistä ahdinkojen syistä", sanoi lääketieteen opiskelija Jiri, joka nautti kavereineen olutta puistossa sunnuntaina.

Taloudelliset huolet kuten työttömyys ja hintojen nousu olivat Prahassa monien mielestä, kun Tshekiä tuli vappuyönä unionin jäsen.

Ainakin Tshekin omien poliitikkojen juhlapuheet jäivät ilmeisen vähälle huomiolle. Epäluulo politiikkaa kohtaan on laajaa. "Tuore kysely kertoo, että äänestämättä jättäviä olisi vaaleissa yhtä paljon kuin äänestämistään varmjoja.

Kansalliset kohtalot tuntuvat kuitenkin olevan erittäin vahvasti sekä EU:ta tervehti- vien että itsemääräämisoikeuden menetystä pelkäävien mielestä.

"Meillä on nyt valinnan vapaus ja vastuu. Unioniin liittymisen tekee jokaiselle selväksi, että tulevaisuus on itsestä kiinni", Jiri sanoi.

"Vapaus ja vastuu on pakko kantaa. Juuri niin kuin kansallisen teatterin päädyssä lukee, että tämän lahjoitti kansakunta itselleen", sanoi lakia lukeva Tomas.

Tshekkien ei enää ole pakko hakea epävarmaa turvaa joihin naapuriaan vastaan. "Ei tarvitse toisaalta pelätä, että tosi ystävät tulevat pyytämättä apua", Jiri sanoo viitaten neuvostoblokin miehitykseen vuonna 1968.

"Naapurit eivät enää halua

leikellä kappaleita tästä maasta. Saksassa on sodassa karkotettujen jälkeläisiä. Sieltä ei kuitenkaan tule enää valloittajia panssarivaunuilla, vaan kiva perhe Audilla ostoksille."

Joidenkin saksalaisten kanssa on mahdoton päästä sopuun suhteettaluleista, Jiri sanoi. "Heillä on silloin oma historiansa ja meillä oikeus omaamme. EU pitää sivistynyttä perhesopua yllä."

Jiri oli hyvin perillä riidan aiheista, joista on seurannut paljon kärsimystä Keski-Euroopan kansojen tungoksessa.

"Puolan kanssa ei tule sotaa Tšekinistä", Jiri sanoi muistut- taen rajakaupungista, jonka Puola anasti 1938 Münchenin sopimuksen jälkeen. Myös Un- kari osallistui silloin Tshek- koslovakian jakoon Hitlerin Saksan innoittamana.

Tshekit ja slovakit itsenäis- tyivät Itävalta-Unkarista en- simmäisen maailmansodan jäl- keen. Osa uuden valtion johta- jista oli halunnut kytkeä maan Venäjään aina Romanov-su-

vusta lainattua hallitsijaa myö- ten. Bolshevikkivallankun- mousen jälkeen voitti Tomas Masarykin edustama läntinen suuntaus.

Turvaa ei moninapaisessa Euroopassa kuitenkaan löyty- nyt. Saksan miehitys vaihtui toisessa maailmansodassa stali- nistiseen diktatuuriin.

Tshekin presidentti Vaclav Klaus sanoi vappunaattona, että EU-jäsenyys merkitsee tasa- vallon täyden itsemääräämis- oikeuden menettämistä. Jiri pi- ti Klausin sanoja lauteena.

"Mikään maa ei ole tosi paikan tullessa suvereeninen, paitsi Yhdysvallat, ja sekin kaipaava seuraa Irakissa. Itsemääräämisoikeutta on vain, jos on keinot toteuttaa päätök- sensä."

Ensimmäistä EU-päivää tois- sa viettänyt Vera Smolkova kuitenkin pelkää, että tshe- keillä ei ole juuri sananvaltaa unionin tapahtumien.

"Meitä on vähän. Jos Rans- kalla tai Espanjalla tai muilla

suurilla mailla on vaikeuksia, niitä ovat auttamassa kaikki muut, mutta pienen maan ääni hukkuu", sanoi Smoliko- va.

"Jos Saksalla on ongelma, niin kuin näkyy nyt olevan, niin kaikilla on ongelma."

Unioni on Smolkovan mie- lestä kasvanut niin suureksi, että kansalliset kulttuurit ja vä- häiset kielet ovat vaarassa ka- dota. "Tshekin vastustuskyky on heikentynyt sosialismin ai- kana. Litan moni antaa periksi liian helposti."

Muistimme molemmat kansallisen suvereenisuuden rajal- lisuuden siitä, mitä tapahtui vappuna 1986. Tšhernobylin ydinvoimalassa oli juuri räjähtänyt.

Itsemääräämisoikeuden rajat ymmärsi silloin myös Prahan hallituksen tiedottaja, joka vas- tasi kasvot kivettyneinä kysy- mykseen siitä, milloin tieto onnettomuudesta oli saatu Moskovasta. "Se tuli asianmu- kaiseen aikaan", sanoi tiedotta- ja.

(HS 3.5.2004. Text: Jukka Luoma. Foto: Michal Svacek/AFP)

Bilaga III : Artiklar med en antydande bild

EU houkuttelee ja huolestuttaa Sveitsiä

► Vanha erillisen rooli voi muuttua eristykseksi

Jukka Luoma

EUROOPAN KANSANVAIKUTUS

ZUG. Euroopan unionin mahdollisuuden tuottaa huolta vakauten tuntuille sveitsiläisille, kun omankin maan engelmät tuntuvat kovin sirkeillä.

Melkein 500 miljoonan ihmisen EU Sveitsin ympärillä on vielä kourinuntavampi tosiasia kuin perinnäinen huoli "suuren kantonin" eli Saksan saapumisesta.

Zugin kaupungeista ymmärstävää, miksi valtiosta sveitsiläistä tuntuu selvästä maistosta näinkin. Tällä Zug-järven rannassa ei näy mitään ikävää tai tyyliä, tyyntä lytyvöintä vain.

Huolittu ja kodikas Zug on Sveitsin rikkaimpia kaupunkia, ja juuri tälläistä on siinä Länsi-Euroopassa, joka on kajastanut puoli vuositaa sielun silmiin lä-Euroopassa.

"Asiat ovat Sveitsissä mukavat", sanoo Walter Rodt, 60, paksun sikarinsa takaa. Rodin mielestä muu Eurooppa on enemmän sveitsiläisen esimerkin tarpeessa kuin päinvastoin.

"Neppolitikka on ollut johdonmukaista 50 vuotta. Venot on painettu mahdollisimman alas, ja hyötyä lahasta julkisesta taloudesta korjataan nyt", sanoo taksinen Rodt, joka vaikuttaa muiden maiden ammattivehkiään tyytyväisemmällä.

Rodin näkökulmalla EU:ta hallitsee virkaväli, jonka linnaa muutetaan on 100 000 sivua läpikukumatonta yhteistä lakiteksiä.

Unionin kirjaus pelottaa Rodin kalasta sveitsiläistä, varsinkin tilajajentumien jälkeen. Yleisen palakaason lakusta Sveitsissäkin puhuttan, kun

työntekijöiden liikkuminen vapautuu melkein täysin.

Sveitsiläinen tavara tiedetään kalliiksi ja kotimarkkinat pitkälti suojaetuiksi. Talous on ollut taantuman tunteenassa jo vuosia.

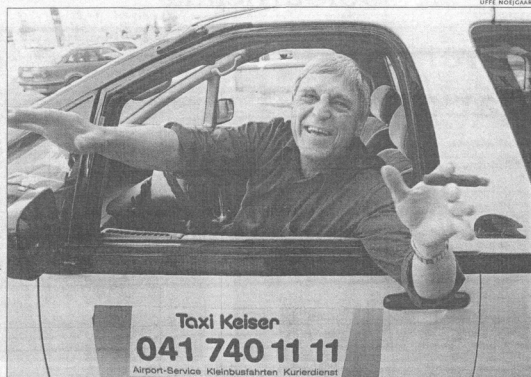
Tuettua kansalliseen itselut-tamassa on kärsinyt, kuten Saksassakin.

Rodtia epäilyttä, pysyvä Sveitsi "omana erillispaikse- naan", jonka kuvaa leimaavat vakaus, turvallisuus, vauraus, pitkäikäinen suora demokratia ja muut myönteiset arvot.

Sopeutumisen pakosta kirjoittanut Sveitsissä paljon, kun paketti suhdetoimista valmistui neuvottelemaan. EU:n kanssa pari viikkoa sitten Unioni ja Sveitsi lähtivät.

Neuvottelutulos on yleisten sveitsiläisväestön mukaan hyvä, koska perustavista ta- voitteista kuten pankkiala- suudesta pidettiin kiinni.

Kaikkia EU-jäsenyyttä epäileviä sveitsiläisiä hohdutti, että "kadehdiväisiä tietä voittin vie- liä pyysi EU:n muutostahdissa mukana", kuten lausuihele Neu Zürcher Zeitung sanoi. Sveitsin tarkkailijat varoitte- vat samalla, että kadehdiväisim-

Taksinkuljettaja Walter Rodt on tyytyväinen kotimassansa sellaisenaan kuin se on. Veroi sen kun laskevat, ja sikarisi saa polttaa autossaan.

tie käy vaikeammaksi. EU:lla on vastedes suuria omia ongel- mia. Seitsemän miljoonan asukkaan Sveitsille ei riitä ai- kaa eikä ehkä ymmärtämystä- kään.

Huulet syrytyttyneistä ovat merkki muutosten syvyydestä ja uutta.

Ochlan muiden asioista syry- jissä pöyryminen ollut jo vuosi- toja kansakunnan rakkaampia haluja eikä mikään pelon aihe, kuten nyt.

Itävalan valtiovarainminis- teri Karl-Franz Grasser sanoo huhuissa, että EU:n tuoma paine on Sveitsille elintärkeä mahdollisuus.

"Nin kuin sammakko. Jos sen panee kiehuvaan veteen, se hyppää pois. Jos lämmittää kylmää vettä hitaasti, sammak- ko pysyy siellä, koska ei huo- maa muutosta", kuvaili Gras- ser. Eurooppa ei Grasserin mu- kien huomaa, että tuli on alla. Sveitsi vielä muuta vähemmän.

Sveitsin demokratia on kan- sanäänestykseen suuri jarru sopeutumisen tiellä, selitti Grasser. Suuri osa sveitsiläisistä ymmärtää periaatteen mutta tekee eri johtopäätökset.

EU:n vastustaminen on kes- keistä ulkomalaisia arvoste- llelle Sveitsin kansanpuolae- le, joka muutteli sisäpolitiikan

peruskarttaa ottamalla voiton ja kalot ministerimallikua vii- me lokakuun vaaleissa.

Kansanpuolue SVP nousi vaaleissa liittoparlamentin suuri- maksi. Ainoisuus kasvoi neljällä prosenttiyksiköllä, jota SVP:n tiedottaja Simon Clau- ser vertaa "manijistyttyä" Sveitsin oloissa.

Nyt kansanpuolue ja sen johtaja, Christoph Blocher vaativat kansanäänestystä siitä, mitä uusi EU-sopimuspaketti merkitsee. Hyökkäviä loppupu- lla olisi luultava, ja Sveitsin EU-linjan suuri kriisi kaikkii edessä.

"EU:n veto sveitsiläiseen sil- missä tuokin kaavaa", sanoo

Claiser. Ainakin tilajajentumi- sen ajankohda on Claiserin mukaan väliä.

SVP perustelee EU-sitten vastustamista sillä, ettei puoli- suori sveitsiläinen demokratia kestä ajan olon Brysselin pain- netta. Puolue haluaa, että 1993 tehty Sveitsin jäsenhakemus vedetään muodollisestikin ta- kaisin.

Sveitsiläisessä demokratiasa- tuntuu olevan Claiserin mie- lestä silti myös polmia.

Muutoksia on vaikea saada lipi muiden porvarien varova- suuden takia, Claiser sanoo ja pelkää jotkin aiheuttavan Kan- sanpuolue SVP:n äänestäjille perertymisiä.

(HS 31.5.2004. Text: Jukka Luoma. Foto: Uffe Noejgaard.)

Lipponen haluaa EU:sta toimivan, taloudellisesti vahvan ja uskottavan

► Puhemies vaatii pelisääntöjen noudattamista ja organisoi EU:n komission työn uudelleen

► Turkille annettua lupausta jäsenyysneuvotteluista ei voi perua, Lipponen sanoo

Jouni Mölsä
HELSINKI/HS

► EU:n komission puheenjohtajaksi pyrkivän puhemies Paavo Lipponen (sd) mielestä unionilla on edessään vakainten aikojen.

Lipponen "Tehdä EU:ssa nyt" -lausunnossa on kolme suurta haastetta: jo tapahtuneen laajentumisen lopullinen täytäntöönpano, EU:n taloudellisen kehityksen vauhdittaminen ja unionin tekeminen uskottavaksi, maailmanlaajuisesti toimivaksi.

Ensiksi laajentuminen. "Laajentuminen täytyy toimia, ja siinä olemme itse asiassa vasta alussa. Ei pidä heti lähteä suunnittelemaan uutta laajentumista yli sen mitä on jo tullut. Nyt pitää välillä aikaisemmin harrastettua retoriikkaa, että luovataan jäsenyyttä aina vaan uusille maille", Lipponen pohotti.

EU-jäsenyyttä tavoittelevat nyt Romania, Bulgaria ja Turkki. EU päätti Suomen EU-puheenjohtajuuskaudella 1999, että

jäsenyyteen mahdollisesti johtava prosessi Turkin kanssa aloitetaan. Lipponen johti puheita EU:ssa tuolloin puheenjohtajanaan pääministerinä. "Niin silloin kuin nykyin jäseneksi ja tekee siihen tarvittavat uudistukset, haluaa olla eurooppalainen maa ja yhteiskunta, niin tähän pitää suhtautua myönteisesti. Unionissa täytyy valita yhteisymmärrys siitä, että tästä lupauksesta emme voi peräytyä", Lipponen sanoo nyt.

Laajentumisen täytyy toimia, ja siinä olemme itse asiassa vasta alussa"

EU haluaa olla maailman kilpailukykyisin alue, mutta tavoitteiden saavuttaminen on kaukana. Kilpailukykyyn parantamiseen ohjataan Lisäpöytästrategian vauhdittaminen on Lipponen lisäillä toisen.

"Siinä liittyy kiista vaakaosittamisesta pitää puhdista pöydältä, joko sitä muutetaan tai sitten ei. Tämä täytyy selvittää", Lipponen vaatii.

Muun muassa Saksa ja Ranska eivät ole noudattaneet vaakaosittamisen budjettilajimäämiä koskevia rajoituksia. Uusilla jäsenmailta on hankalaa vastata jäsenyysneuvottelujen tukkaa noudattamista, jos vanhat jäsenmaat itse eivät noudatta sääntöjä.

"Kolmas suuri tehtävä on, että unioni kykenee toimimaan yhtenäisesti ulkoisliikenteessä. Muuten se on pysähtynyt siivoksiin esittäjä ja pahimmillaan joutuu yksityispuolisen toiminnan kohteeksi, niin kuin on nähty", Lipponen sanoo.

"Nin kuin on nähty" viittaa Irakin sotaan ja tapaan, jolla Yhdysvallat irtoi kansainväliset rittamansa ja aloitti sotatoimet ilman YK:n valtuutusta.

Lipponen haluaa, että EU ja Yhdysvallat olisivat vahvoja kumppaneita.

"Yksipuolinen toiminta ei tuota tuloksia Yhdysvalloillekaan. Euroopassa toisaalta on sellaista henkeä, että pitää laadua vastapaino Yhdysvalloille. Jos ollaan koko ajan kääntä vastasuhteissa, se ei tuota mitään. Eli Eurooppa valitsee esimerkiksi Irakin tilanteeseen sillä, että me vedämme loppumme leikkisä. Ruvastoin, nyt pitää saada aikaan järeätyö, jossa YK on vahvasti mukana, joka taas mahdollistaa sen, että esimerkiksi me, Suomi, voimme antaa oman panoksemme", Lipponen sanoo.

Eduskunnan puhemies Paavo Lipponen pitää nykyistä tehtäväänsä mielenkiintoisena. Uudet tehtävät kiinnostavat, jos niistä voi tulla jotain, jolla on merkitystä.

Lipponen ei ole miettinyt, mikä hänen johtajuuskomission johtolause voisi olla. Pelin henki kuitenkin on selvä. "Yhteisöjen täytyy olla, et-

TIETOKULMA
Lisää keskustelua Euroopan unionista

► EU:n ulkoasiainkomissaari Chris Pattenin puhe Konrad Adenauer-säätiössä esitöössä http://europa.eu.int/comm/external_relations/news/patten/speech04_205.htm
► Lipponen on puhunut kansainvälisen poliittisen painopisteistä mm. Maanpuolustuskursusyhdistyksen kokouksessa 6. toukokuuta. Teksti osoitteessa <http://www.paavolipponen.org/cgi/puheet.php>
► Laajentumisen neuvotteluiden etenemistä voi seurata myös suomenkielisen komission sivuilta http://europa.eu.int/comm/enlargement/report_2003/index.htm HS

yhdytään mitään. Kyllä komission on katsottava, että pelisäännöt ovat samat kaikille", Lipponen linjaa.

Komission työ täytyy hänen mukaansa organisoida uudelleen, kun siinä on 25 jäsentä.

"Tarvitaan koordinoidut komissaarit, ovatko he sitten varapuheenjohtajia, jotka vedävät ryhmää, jotta voi kutsua vaikkapa valokuvamiksi. Tämä on välittämättä jo siksi, että monilla komissaareilla väistämättä tulee oikeastaan suhteellisen kapea vastuualue ja näin heille voi olla motivoivampaa ja järkevää olla mukana tiimissä, jossa lisäksi tehtävät voivat kiertää."

kevimpää olla mukana tiimissä, jossa lisäksi tehtävät voivat kiertää."

Kilpailijoita Lipponella on useita. Nykyisen ulkoasiainkomissaarin, brittiläisen Chris Pattenin nähtiin on viime aikoina tullut esiin yhä useammin. Haastattelun aikana Lipponen kolmeen otteeseen viittasi Pattenin Konrad Adenauer -säätiön tilaisuudessa pitämään puheeseen, jossa Patten hahmoteli muun muassa komission roolia ja työnjakoa.

Lipponen mukaan Pattenin puhe oli "aivan erinomainen". "Hän osoitti suurille maille, että unioni tarvitsee vahvan komission, muuten kaikki ovat hukassa", Lipponen arvioi.

Tarkoituksellisesti voisi myös tulla, että jos puheenjohtajakampanjalla päästy tappioon, Lippola saattaisi silti houkuttaa joku toinen, sitävastoin haastava tehtävä EU:ssa. Lipponen kuitenkin sanoo pyrkivänsä nyt vain komission puheenjohtajaksi.

Kyymys on aika tavalla motivoiva. Kun on ollut pääministerinä kahdeksan vuotta ja nyt mielenkiintoisessa tehtävässä (eduskunnan puhemiehenä), minua kiinnostavat tehtävät, jossa on jokin niin sanottu missio, jossa voi toteuttaa jotain mitä on miettinyt ja jolla voisi olla merkitystä", Lipponen pohotti.

► **ULKOAMAT A 13**
Oikeistolalle ennustetaan voittoa EU-valeissa

(HS 21.5.2004. Text: Jouni Mölsä. Foto: Jarmo Matilainen/HS.)

Bilaga IV: Artiklar med en symboliserande bild

EU-medlemskapet har bidragit till att vi snabbt fått ett bättre konsumentskydd. Det säger representanter för tre konsumentorganisationer för tre nya medlemsstater i EU: Slovakien, Slovenien och Tjeckien.

EU-regler svåra att efterleva

BRATISLAVA. "En enda stor konsumentfamilj" – men var finns resurserna? Slovakisk konsumentrådgivning lever på projektbidragen.

– Att instifta nya lagar och att skriva under dokument är en sak, men att se till att reglerna efterlevs är något helt annat. Det säger Pavel Hrasko, ordförande i den slovakiska konsumentorganisationen ZSS. Organisationen är medlem i den europeiska samarbetsorganisationen BEUC och världsorganisationen CI, Consumers International.

Pavel Hrasko är en luttnad äldre herre. Han har varit med sedan organisationen grundades för fjorton år sedan och arbetar med projektledaren Jarmila Tkacikova i en blygsam lokal i en byggnad som tillhör ekonomiska fakulteten vid universitetet i Bratislava. Här undervisar Pavel Hrasko bland annat i konsumenträtt. En och annan student hjälper till även med pappersarbetet. Jarmila Tkacikova har arbetat med konsumenträtt i Bryssel en tid.

ZSS är en fattig organisation, ingen fast personal har helidsättning och det statliga stö-

det är litet. I stället är det projektbidragen som håller verksamheten i gång. Rådgivning till konsumenterna tar upp organisationens mesta tid, i fjol hade man över 4 000 kontakter med konsumenter. Fyra lokalkontor finns ute i landet.

REGERINGENS POLITIK gynnar inte konsumenterna, anser Pavel Hrasko och Jarmila Tkacikova. Priserna går upp på gas och vatten och man får numera betala för läkarbesök. En del av det man kallar för reformer innebär högre kostnader för folk. ZSS arbetar i flera projekt till-

sammans med andra konsumentorganisationer i de före detta östländerna.

Undervisning i konsumentfrågor är Pavel Hraskos hjärtefråga. I dag finns konsumentundervisning på universitetsnivå, ända ner till förskolorna.

ZSS arbetade under nittio-talet fram en modell för konsumentundervisning för de yngre barnen med hjälp av pengar från EU:s biståndsprogram Phare.

– Även med mindre barn kan man tala om mat och näring, miljö och om konsumenternas rättigheter. ZSS har hållit seminarium med lärargrupper och

hjälp till med undervisningsmaterial. Samarbetet och stöd från Tyskland har också betytt mycket. Otillräckliga resurser är annars något som Pavel Hrasko och Jarmila Tkacikova ständigt återkommer till under vårt samtal.

MED ANDRA MEDIER och med slovakisk radio och teve har man däremot bra relationer. När vi skiljs åt ska Pavel Hrasko och Jarmila Tkacikova träffa journalister från en av de stora dagstidningarna i Bratislava och förklara för dem vad EU:s nya garantiregler innebär.

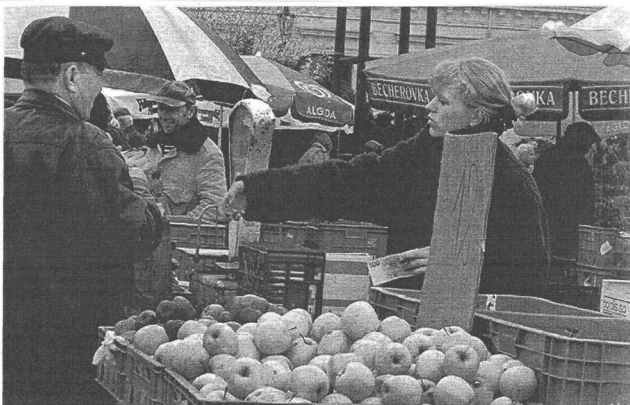
Medlemskapet i EU kommer att vara av stor betydelse för de slovakiska konsumenterna, anser Pavel Hrasko.

– Även om det inte omedelbart blir någon stor skillnad materiellt sett, så blir det en utveckling till det bättre.

– Det är gemenskapen som är det viktiga. Vi får ett informationsutbyte som vi tidigare inte haft.

– Vi blir en enda stor europeisk konsumentfamilj, utbrister Pavel Hrasko.

EVA-MARIA BENGTSON
eva.maria.bengtson@dn.se
08-738 13 57

Prazska Trnice i norra Prag är så långt från stormarknaderna i väst man kan komma. Hitt söker sig vanliga tjeckiska konsumenter för att hitta livsmedel till lågpris. Liksom i Sverige finns i Tjeckien en aktiv debatt om mat och kvalitet där bland annat "Functional food" är ett hett ämne för konsumentorganisationerna.

FOTO: EVA-MARIA BENGTSON

(DN 3.5.2004. Text och foto: Eva-Maria Bengtson.)

NÄKÖKULMA

Petteri Tuohinen, Bryssel

Valtakunnan uho

Bryssellä on nyt suu täynnä purettavasta uuden jäsenmaaksi liittämiseksi eurooppalaisten liisidemostraatioiden rivin. Seuraavasta saupalasta ei häluuta vielä puuha, vaikka se lausalla jo odottakin.

Kova luvut tulevan Turkia, joka hinkua jäsenneuvotteluihin jo ensi vuonna. Komissio ei ole innostunut ajankesästä eikä halua edes pöytästä istumista. Syy on ymmärrettävä.

Jos Turkista tulisi jäsen, se olisi EU:n toiseksi suurin valtio Saksan jälkeen. Koolla on EU:ssa siksi merkitys, että sen mukaan jätetään liitettävä. Aikarun painoarvo ajasti siis Lontoon, Pariisin ja Rooman yli. Mikä tähän suostuisi esimerkiksi Ranska, yksi kuudesta perustajamaasta?

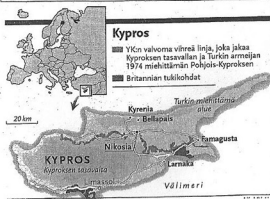
Jos Turkista tulisi valikko 20 vuoden kuluttua EU:n jäsen, se olisi tuolloin suurin yksittäinen maa väestökehityksen vuoksi. EU:ta kasotetaankin uudesta näkökulmasta, Lounas-Aasiasta, Anatolian yläosasta. Bryssellä tulee jo murenaa suuntaa suunnitelmasta EU painostaa Turkia muuttamaan yhteiskuntaa ja lupaa poikkeuksellisen jäsenneuvotteluja – siten joskus kenties, jäseneiksi maata ei kuitenkaan koskaan hyväksytäkään, ei ainakaan, jos sen sanavalan olisi EU:ssa väkiväin. Jollai tällai ei tietenkään kukaan eno.

Vilauttamalla poikkeama Turkia saadaan pidettyä tappi-tuntumalla. Se on tärkeä, sillä maa on strategisesti paina-aa Naton jäsenmaa. Turkin kanssa on vain talvava toimeen. Muuten ei esimerkiksi EU:n kriisinhallintajoukkoil-lai ole sias Naton voimavaroihin.

Iltan Turkiaakin Bryssellä on edessään oppinnyteytyä siitä, miten 25-27 valtion liitto saadaan toimimaan. Pesti-mistampien arvioiden mukaan onnetti ei tulekaan soittamaan yhteen, vaan kakofonian nuotti on jattava uudestaan perusteellisen hallintokirjin jälkeen. Yhteiskirjain onnina löytyy esimerkiksi ministeri-kooukusta: Jos jokainen 25 maan edustaja kiittäi ko-oukulan järjestämisestä viisi minuuttia, päästään esitys-liaan kimpun vasti rellun kahden tunnin istunmar-jouksen jälkeen.

Lajituntumien kaitkia tulevia ongelmia ei voida nähdä yksin kersuusesti siitä syystä, ettei mitään vastaavaa valtioiden yhdistyästä ole koskaan koettu. Monet federalistit näkevätkin ainoaksi ratkaisuksi valtion liitovallion, joka pitäisi eri naruja vedäviä maita ojnenuksessa. Toisen maailmansodan jälkeen Eurooppa on kulkenut paksun yhdistyästä polkua alet laulehdella. Valtakunsa jatkaa samaan suuntaan myös jatkossa, mutta jossain vai-heessa on syöminen pakko lopettaa. Muuten vatsa repeäi.

► petteri.tuohinen@sanoma.fi

Turkki sai sivustatukea Kreikalta EU-hakemukselleen

► Kreikka toivoo nopean jäsenyyden helpottavan Kyproksen kiistaa

REUTERS

ATEENA. Kreikka asettui yllättäen torstaina tulemaan pitkään aikaiseen kiistakumppanissa Turkin EU-yrityksensä. EU:n pititisi Kreikan mielestä ilmoittaa Turkille jäsenneuvottelujen alkamisajaksi. Komissio katsoi keskiviikkona, ettei Turkki ole vielä kypsi neuvotteluihin liittolaisuuspuolel-tien takia.

Kreikan ulkoministeri Andreas Papandreu sanoi, ettei hänestä ole mitään syystä olla antamatta aloituspäivä EU:n

joulukuun huippukokouk-sa.

"Turkille on mielestäni liitet-tävi myönteinen viesti Köö-penhaminasta", Papandreu sanoi radiolähetystyössä.

Vastuksena haastattelijan kysymykseen neuvottelupäivä-mäisestä Papandreu sanoi: "Miksei, voimme ilmoittaa senkin."

Papandreun mukaan Tur-kissa EU:n vaatimuksesta teh-dyt uudistukset ovat parant-neet maiden suhteita. Papand-reun on pyrkinyt kohentamaan Kreikan ja Turkin suhteita vuo-

den 1999 maanjäristysten jäl-keen.

Kreikka uskoo, että Turkin lii-hentyminen EU:hun vihentäi-si myös jättäa Kyprosta kos-kevia jännitteitä ja maiden aluekisoja. EU:n komissio suostui keskiviikkona, että Kypros otettaisiin unionin jä-seneksi vuonna 2004.

Turkki miehitti Kyproksen pohjoisosan 1974. Turkiksi on ohannut liittää pohjoisosan lii-täa Naton voimavaroja.

Turkin pääministeri Bülent Ecevit uskoi EU:n ottavan Turkin hakemusten uuteen id-stireilyn marraskuisten vaalien jälkeen. EU pitää ovensa suljet-tuna, jos äiti-isämläiset nose-vaat Turkin hallitukseen, Ece-vit sanoi.

ratkeavan, mutta ei pidä politi-tista ratkaisua ennakkoheutona jäsenyydelle.

Ellei ratkaisua synny, EU on valmis ottamaan jäseneksi Kyproksen kreikkalaisen hal-litseman alueen, jonka YK on tunnustanut.

Konkin ja Turkin kiista on jumittunut myös neuvottelut-kristinhallintajoukoista. Nato-maa Turkki ei ole halunnut an-taa EU:n joukoille lupaa käyt-tä Naton voimavaroja.

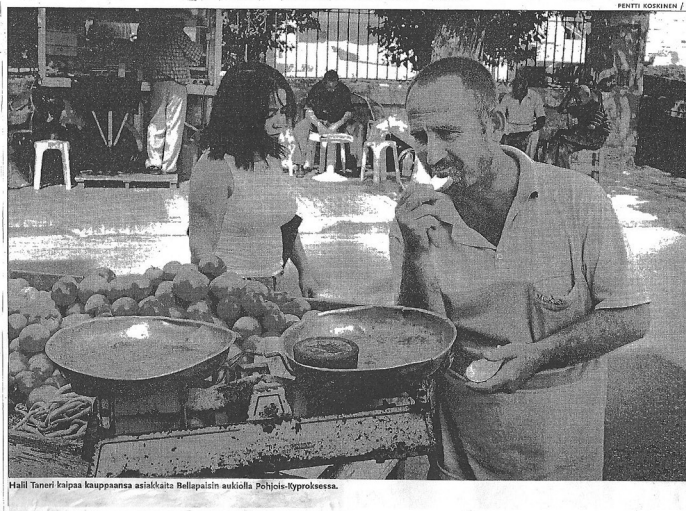
Turkin pääministeri Bülent Ecevit uskoi EU:n ottavan Turkin hakemusten uuteen id-stireilyn marraskuisten vaalien jälkeen. EU pitää ovensa suljet-tuna, jos äiti-isämläiset nose-vaat Turkin hallitukseen, Ece-vit sanoi.

Myös Yhdysvallat tukee Ni-to-liittolaistaan Turkia. Yli-dyvalat toivoo Euroopa unionilta neuvottelujen alit-mäpitäviä mahdollistamista nopeasti.

Turkin pakka on Yhdysva-tin hallituksen mukaan Et-rooppa. "On Yhdysvalat strategisten etujen mukaist-että Turkki ja EU näkemy-mahdollistamaan läheiset su-j-teet", ulkoministerin tiedo-taja sanoi.

EU:n komissio arvoste-torstaina Yhdysvaltoja sekaar-tumista EU:n satoihin Nati-liittolaisena poolesta. "Tällai-nen välittömyy ei ole lainkaa toivotavaa", lausunnossa-ton johtaja Eneko Landabur sanoi.

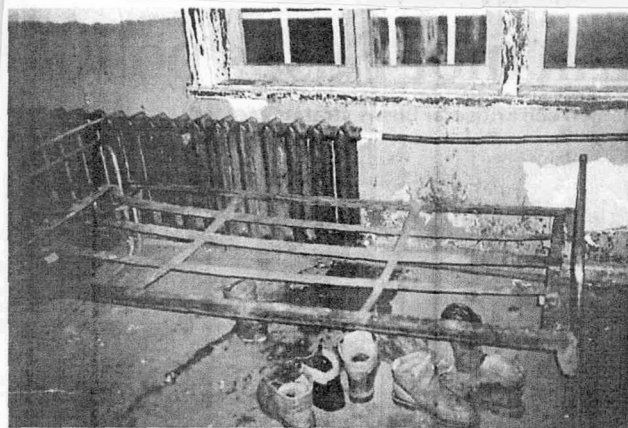
PENTTI KOSKINEN / 3

Haile Taner kaipaa kauppaansa asiakkaita Bellapaisin aukiolla Pohjois-Kyproksessa.

(HS 11.10.2002. Text: Reuters. Foto: Pentti Koskinen/HS.)

Bilaga V: En artikel med miljöbilder

I Pastra delar elva män på tio sängar i ett av rummen. Flera av sängarna saknar madrasser, men personalen förklarar att de intagna kan bre ut sina rockar över spjalorna när de ska sova.

Amnesty fruktar att många barn inte kommer att överleva vinterkylan.

FOTO: AMNESTY

"Omänskliga förhållanden i Bulgarien"

Amnesty kritiserar inhuman vård av psykiskt sjuka barn

Psykiskt sjuka barn i Bulgarien kan räkna med ett liv bakom lås och bom. Vården är obefintlig, diagnoserna slarviga och efter barndomen överförs de flesta till vuxenavdelningar.

– Dessa personer lever under ovärdiga och omänskliga förhållanden som är helt oacceptabla, säger Amnestys generalsekreterare Irene Kahn.

"Inget fängelse i Bulgarien är så dåligt som det bästa vårdhemmet för vuxna psykiskt sjuka."

Det är Amnestys omdöme om mentalvården i Bulgarien, kandidat för medlemskap i EU. Behandlingen är "grym, omänsklig och förnedrande", visar Amnesty i en nyläppt rapport.

Bulgariens 6000 psykiskt sjuka vuxna och 4300 omhändertagna barn lever under extrema förhållanden i isolerade anstalter, utan rimlig hjälp och utan hopp om att någonsin få återvända till ett normalt liv, fortsätter människorättsorganisationen.

Myndigheterna diskriminerar systematiskt de intagna och saknar fullständigt förståelse för deras behov.

Rapporten är en riktig dysters läsning, full av bilder av människor med tomma blickar. Kalla tonaler med flagnande väggar utan

fönster och utan uppvärmning. Förra vintern avled upp till 20 procent på somliga institutioner.

– Det vi har upptäckt är chockerande, säger Irene Kahn, generalsekreterare för Amnesty International.

– Behandlingen uppfyller ingen som helst internationell standard. Men den största tragedin är att det inte finns någon vilja att rehabilitera de här människorna. Man försöker kuva dem istället för att behandla dem. Till exempel ger man starka lugnande medel till folk med koncentrations-svårigheter.

Och vård rör det sig knappast om. Enligt rapporten, som tagits fram i samarbete med bulgariska myndigheter, så rör det sig snarare om förvaring av människor man inte vet vart man ska göra av.

En person som fått diagnosen psykiskt sjuk har obefintliga möjligheter att få diagnosen omprövad.

Barn som en gång hamnat på vårdhem förblir inlåsta tills de når myndig ålder, då förs de över till en vuxenklänik. En bulgarisk hjälporganisation berättar att den funnit en åttårig pojke som övergivits på ett av hemmen av sin mamma när han var baby.

– Man har inget sätt att behandla barn på. De växer upp på

Toaletten på ett av de bulgariska mentalsjukhus Amnesty besökte.

FOTO: AMNESTY

institutionerna och när de är gamla nog flyttas de över till avdelningar för vuxna. Så de lever en hel livstid innanför lås och bom, säger Irene Kahn.

Patienter stängs in i burar eller små fönsterlösa rum på obestämd tid. På ett ställe fann man barn som tynade bort bakom galler, alla i ett rum. De sanitära förhållanden är undermåliga, på en del vårdhem måste de intagna vada genom sin egen avföring för att kunna uträtta sina behov.

Det finns ett fåtal läkare på några av institutionerna, men i stort

näst ingen medicinskt utbildad personal. Barn med Downs syndrom eller autism har hamnat på vårdhemmen eftersom personalen inte känner till dylika begrepp.

– Man kan tas in för tvångsvård utan någon riktig diagnos, utan att ha någon juridisk representant inblandad, och utan att kunna få sin diagnos omprövad, säger Irene Kahn.

Droger används systematiskt för att kuva de intagna. På ett vårdhem ska en kvinna varit fästkedjad vid en vägg i ett år efter att ha försökt rymma.

Många i personalen förstår inte att det inte hjälper att bli arg på patienterna, och försöker kontrollera dem med våld.

"Aggressivitet som ett sätt bemittra problem är en lång tradition. Det är nödvändigt att förändra attityden på alla nivåer" skriver Amnesty.

Det finns heller inga riktlinjer för hur institutionerna ska drivas. Reglerna är godtyckliga, och myndigheterna kontrollerar inte verksamheten. Dessutom saknas nödvändiga resurser för vård.

Vårdhemmen ligger oftast på avlägsna platser. Orsaken är att man vill gömma och isolera de intagna. Bulgarien har kvar arvet från den kommunistiska tiden, då

de mentalt handikappade hölls långt borta från samhällets ögon, skriver Amnesty.

Irene Kahn säger dock att de bulgariska myndigheterna börjat göra något åt situationen.

– Visst behövs det finansiell och professionell hjälp från väst. Men framförallt behöver man erkänna att problemet finns och visa politisk vilja att göra något åt det, säger hon.

Bulgariens regering välkomnar rapporten, som man bidragit till, även om inga snabba lösningar utlovats.

– Det här är ett femtioårigt problem och det kommer att ta tid att lösa, sade Lydia Shouleva, vice premiärminister och minister för sysselsättnings- och sociala frågor, vid Amnestys presskonferens i torsdags.

Allmänheten i Bulgarien är chockad. Många kände helt enkelt inte till förhållandena.

– Nu har EU chansen att påverka bulgariska myndigheter så att man verkligen gör något åt situationen. EU borde uppmana regeringen att genomföra förändringar nu. Vi fruktar att många inte kommer att överleva vintern annars, säger Irene Kahn.

ANDREAS ÖBRINK
andreas.obrink@svd.se

(SvD 12.10.2002. Text: Andreas Öbrink. Foton: Amnesty.)

Bilaga VI: En artikel med en koropletkarta

Kraven på en ny stabilitetspakt ökar

Fler än hälften av både nya och gamla EU-länder bryter redan mot stabilitetspaktens regler eller riskerar att göra det. Och allt medan länderna kämpar med regelverket hörs kraven på en förändring av själva pakt.

Det har sagts att stabilitetspakten är död. Ekofin-rådets beslut att inte bifälla de mångåriga budgetsynsarna Tyskland och Frankrike i november i fjol blev spiken i kistan, enligt vissa bedömare. Det finns ingen trovärdighet i ett regelsystem som de stora nationerna ostraffat kan bryta mot och därmed riskera stabiliteten och tillväxten för hela regionen.

Även de nya EU-länderna tycker väl att de stora nationerna egentligen borde föregå med gott exempel, säger Hubert Fromlet, chefs-ekonom på Föreningssparbanken.

SEX AV DE TOLV euroländerna bryter i dag mot stabilitetspaktens regler, eller ligger på gränsen. Frankrike, Tyskland och Portugal har haft problem i flera år, både med att klara 3-procentsgränsen för budgetunderskottet och 60-procentsgränsen för den offentliga skulden. Liksom med Italien har EU-kommissionen varnat för att även Nederländerna kommer att missa budgetmålet i år. Nyligen framkom också att Grekland räknar med ett underskott i statsfinanserna som överskrider målet i år, och både Belgien

■ Östersjöländerna bäst på att följa stabilitetspakten i nya EU

Kartan visar hur de olika EU-länderna efterlever stabilitetspaktens regler om budgetunderskott och offentlig skuld. För gamla EU-länder bygger bedömningen på EU-kommissionens prognoser för 2004, för nya EU-länder på siffror för 2003 från Eurostat.

och Österrike dras med något för höga skuldnivåer. Sverige, Danmark och Storbritannien, som står utanför valutasamarbetet, sköter sig något bättre, liksom övriga euroländer.

Av de nya EU-länderna är det i

dagsläget endast fyra som klarar att efterleva stabilitetspaktens regler: de tre baltstaterna och Slovenien. Samtliga av de andra länderna har problem, och EU-kommissionen kommer redan i dag, onsdag, att inleda det så kallade underskottsfor-

■ Pakten ska säkra sunda offentliga finanser

■ Pakten ska säkerställa en sund förvaltning av de offentliga finanserna inom euroområdet för att undvika att en medlemsstat alltför slapphjänta finanspolitik drabbar de andra medlemsstaterna genom räntesatserna och undergräver förtroendet för den ekonomiska stabiliteten i euroområdet och den gemensamma valutan.

■ De två huvudreglerna är att budgetunderskottet inte får överskrida 3 procent av BNP och att den offentliga skulden inte ska överskrida 60 procent av BNP. Gäller för både EMU- och övriga EU-länder.

■ Enligt den ursprungliga överenskommelsen kan det land som bryter mot reglerna straffas med böter. Ekofinrådets beslut att inte bifälla Frankrike och Tyskland i fjol har anmälts till Europadomstolen av EU-kommissionen.

farandet mot dessa länder – inte ens två veckor efter EU-inträdet. Cypern, Malta och Ungern klarar inte något av paktens huvudkrav, medan Polen, Tjeckien och Slovakien brottas framför allt med för stora budgetunderskott.

I TAKT MED ATT alle fler länder har fått svårt att efterleva paktens regler har också kritiken mot själva paktens växt. Samtidigt har en rad förslag till hur man kan göra paktens mer flexibel lagts fram, bland annat

från EU-kommissionen. Det finns till exempel de som anser att kravet på budgetstabilitet är onödigt strikt och borde skrivas om så att det tar större hänsyn till konjunkturförändringar. Ett annat förslag är att vissa offentliga investeringar inte ska räknas med på utgiftssidan, för att tillåta inte minst de nya EU-länderna att göra nödvändiga investeringar i infrastruktur som stärker tillväxten på längre sikt.

FÖRETRÄDARE för Europeiska centralbanken ser dock gärna att paktens finns kvar i någon form framöver, som stöd för den gemensamma penningpolitiken och valutan.

Bara för att man stöter på problem här och var när man först försöker att använda sig av ett regelverk innebär inte att man bör skriva om hela regelboken, påpekade Lucas Papademos, medlem i ECB-direktionen, i ett tal i Dublin för en dryg månad sedan.

Hubert Fromlet anser inte att man bör ändra på regelverket mitt i rådande kris men tror att en förändring av stabilitetspakten blir aktuell med tiden.

Problem är ju i grund och botten inte stabilitetspakten, utan politikerna som inte har velat använda den tid man har haft på sig till att genomföra strukturella reformer som varit nödvändiga för att förbättra statsfinanserna och höja den potentiella tillväxten, säger han.

ANNA KOBLANCK
anna.koblanck@dn.se 738 15 19

(DN 12.5.2004. Text: Anna Koblanck. Grafik: DN. Källa: Kommissionen, Eurostat.)

